

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**ISSN 2312-2595 (Print)
ISSN 2664-3715 (Online)**

**ПРОБЛЕМИ
ГУМАНІТАРНИХ
НАУК**

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Серія Історія. Випуск 13/55 (2023)

**Видавничий дім
«Гельветика»
2023**

УДК 009+1+4+15+93
Д 75

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол 7 від 18 травня 2023 р.)

«Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія» перереєстровано і затверджено в Переліку наукових фахових видань (категорія «Б») рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 № 409. Збірник індексується у міжнародних базах даних: **Google Scholar**, **Index Copernicus** (ICV 2018-62.60).

Від 2004 р. виходять за серійним принципом.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24056-13896Р від 22.07.2019 року Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Наукові статті друкуються за авторськими варіантами. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 13/55. 352 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2664-3715.13/55>.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2312-2595 (Print)
ISSN 2664-3715 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles

Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

History Series. Issue 13/55 (2023)

"Helvetica"
Publishing House
2023

ISSN 2312-2595 (Print)
ISSN 2664-3715 (Online)

UDC 009+1+4+15+93
D 75

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(18 May 2023, Minutes №7)

"Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series" was re-registered and approved in the List of scientific professional editions (category "B") of Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 dated 17.03.2020 and registered in the international scientometric databases **Google Scholar**, **Index Copernicus** (ICV 2018-62.60).

Since 2004 they come out on a serial basis.

Certificate of state registration of the printed mass media of the CU № 24056-13896R dated July 22, 2019 of the State Committee for Information Policy, Television and Radio Broadcasting of Ukraine.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. Scientific articles are published from copyright/authors' texts. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / Yuriy Stetsyk (Editor-in-Chief) & others. Drohobych : Publishing House "Helvetica", 2023. Issue 13/55. 352 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2664-3715.13/55>.

РЕДКОЛЕГІЯ

Стецик Юрій, головний редактор, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Попп Руслана, заступник головного редактора, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Гриченко Галина, відповідальний секретар, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Андрєєв Віталій, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та історіографії, Херсонський державний університет.

Бальбуза Катерина, доктор габілітований з історії, професор, професор кафедри історії античних суспільств, Університет Адама Міцкевича у м. Познань (Польща).

Батюк Тарас, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Галик Володимир, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Галів Микола, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Зашкільняк Леонід, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії країн Центральної та Східної Європи, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Льницький Василь, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Кондратюк Костянтин, доктор історичних наук, професор, професор кафедри новітньої історії України, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Корсак Роман, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Луць Іренеуш, доктор габілітований з історії, ад'юнкт з науковим ступенем доктора габілітованого кафедри історії стародавнього світу, Університет Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін (Польща).

Масненко Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Машталір Вадим, доктор історичних наук, доцент, заслужений винахідник України, заступник начальника інформаційно-аналітичного управління Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України.

Медвідь Оксана, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Петrenchко Олег, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Прохненко Ігор, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, Ужгородський національний університет.

Ситник Олександр, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Слапек Даріуш, доктор габілітований з історії, професор, завідувач кафедри стародавньої історії, Університет Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін (Польща).

Ставнюк Віктор, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Тельвак Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Тимошенко Леонід, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Футала Василь, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Яремчук Віталій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, Національний університет «Острозька академія».

EDITORIAL BOARD

Stetsyk Yuriy, Editor-in-Chief, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Popp Ruslana, Deputy Editor-in-Chief, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Hrytsenko Halyna, Executive Secretary, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Andreyev Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History and Historiography, Kherson State University.

Balbuza Kateryna, Habilitated Doctor in History, Professor, Professor of the History Department of Ancient Societies, Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland).

Batiuk Taras, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Futala Vasyl, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Halyk Volodymyr, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Haliv Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Ilnytskyi Vasyl, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University; Associate Professor of the Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management and Defense Planning, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy.

Kondratyuk Kostiantyn, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Modern History of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv.

Korsak Roman, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism Infrastructure and Services Department, Uzhgorod National University.

Luts Ireneush, Habilitated Doctor in History, Adjunct of the Department of Ancient History, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland).

Mashtalir Vadym, Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Chief of Department – Deputy Head of Department of the Main Department of Personnel of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

Masnenko Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, B. Khmelnytsky Cherkassy National University.

Medvid Oksana, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Petrechko Oleh, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Prokhnenko Ihor, Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Associate Professor of the Department of History of the Ancient and Middle Ages, Uzhgorod National University.

Slapek Dariush, Doctor of History, Professor, Head of the Department of Ancient History, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland).

Stavniuk Viktor, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of the Ancient and Middle Ages, Kyiv National Taras Shevchenko University.

Sytnyk Oleksander, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History and Archeology, Bogdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

Telvak Vitaliy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Tymoshenko Leonid, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Yaremchuk Vitalii, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History, National University of Ostroh Academy.

Zashkilnyak Leonid, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Central and Eastern Europe, Ivan Franko National University of Lviv.

ЗМІСТ

Біла Світлана, Алтуніна Роксолана, Негура Ірина. Діяльність євангельських капеланів під час російсько-української війни (на основі усних свідчень).....	11
Бойчук Антоніна, Льницька Наталія. Матеріали до історії сучасної російсько-української війни на сторінках «Східноєвропейського історичного вісника» (2016–2023).....	26
Галів Микола, Льницький Василь. Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс.....	47
Гутник Аліна. Порівняльний аналіз колабораційної діяльності у закладах освіти під час Другої світової війни та російсько-української війни.....	74
Дворянин Парасковія. Втрата культурної спадщини внаслідок тимчасової окупації українських територій в умовах російсько-української війни (2022 – 2023 рр.).....	90
Задорожний Назар, Бойчук Антоніна. Проблематика сучасної російсько-української війни на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022).....	109
Івангородський Костянтин, Синявська Лариса. Виправдання повномасштабної агресії РФ проти України (так звана «СВО») російською академічною «гуманітаристикою»: історіографічний огляд.....	141
Льницький Василь, Куцька Олеся. Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі.....	162
Коцур Леся. Стратегії підтримки України від ЄС та НАТО у відповідь на повномасштабну агресію Російської Федерації.....	177

Мазур Оксана, Хоменко Денис. Окупація Криму Росією за матеріалами газети «Свобода» (березень-квітень 2014 р.).....	194
Офіцинський Роман, Ісак Юрій, Сліпецький Олег. Російська логіка війни проти України від 24 лютого донині.....	208
Офіцинський Юрій, Гриник Лілія. Війна Росії проти України в дисертаційних дослідженнях українських науковців (2019–2023).....	230
Присяжнюк Юрій, Масненко Віталій. Деокупація тимчасово окупованих територій України як наукова проблема та практична модель для реалізації.....	259
Свйонтик Олександра, Гранд Михайл. Трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023): українська історіографія дослідження проблеми.....	276
Телегуз Ірина, Телегуз Андрій. Українські вимушені мігранти і виклики війни: минуле і сучасність.....	297
Фігурний Юрій, Шакурова Ольга. Функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни: роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру».....	314
Харук Андрій. Як використовувати російські джерела для вивчення російсько-української війни?.....	335

CONTENTS

Bila Svitlana, Altunina Roksolana, Negura Iryna. Activities of evangelical chaplains during the Russian-Ukrainian war (based on oral testimonies).....	11
Boichuk Antonina, Ilynska Natalia. Materials on the history of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the East European Historical Bulletin (2016–2023).....	26
Haliv Mykola, Ilynskyi Vasyl. The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse.....	47
Hutnyk Alina. Comparative analysis of collaborative activities of ukrainians in educational institutions during World War II and the russian-ukrainian war.....	74
Dvorianyn Paraskoviya. Loss of cultural heritage as a result of the temporary occupation of Ukrainian territories in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2022 – 2023).....	90
Zadorozhnyi Nazar, Boichuk Antonina. Issues of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the «Military Scientific Journal» (2014–2022).....	109
Ivangorodsky Kostiantyn, Syniavska Larysa. Justifications of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine (the so-called «SVO»).....	141
Ilynskyi Vasyl, Kutska Olesya. Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse.....	162
Kotsur Lesia. EU and NATO supporting strategies for Ukraine in response to the full-scale aggression of the russian federation.....	177
Mazur Oksana, Oksana Denys. Occupation of Crimea by Russia based on the materials of the «Svoboda» newspaper (March–April 2014).....	194

Ofitsynskyy Roman, Isak Yuriy, Slipetskyy Oleg. The Russian logic of the war against Ukraine from February 24, 2022 to the present.....	208
Ofitsynskyy Yuriy, Hrynyk Liliia. Russia’s war against Ukraine in dissertation studies of Ukrainian scientists (2019–2023).....	230
Prysiashniuk Yuriy, Masnenko Vitaliy. Deoccupation of the temporarily occupied territories of Ukraine as a scientific problem and practical model for implementation.....	259
Sviontyk Oleksandra, Grand Mikhail. Transformations in the Sphere of Education in the Temporary Occupied Territories of Ukraine (2014–2023): Ukrainian Historiography of Problem.....	276
Teleguz Iryna, Teleguz Andrii. Ukrainian forced migrants and the challenges of the war: past and present.....	297
Fihurnyi Yuriy, Shakurova Olha. Functioning of science and education in Ukraine in the conditions of the russian-ukrainian war: the role of ukrainian studies in the implementation of national patriotic education of youth in the educational area and against the «russian world».....	314
.. Kharuk Andrij. How to use Russian sources to study : the Russian-Ukrainian war?.....	335

УДК 930.2:355.48(470:477)"20":355.098:27-722.53
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283083

Світлана БІЛА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Роксолана АЛТУНІНА

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (rosyaaltunina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0678-8823>

Ірина НЕГУРА

магістр історії, старший лаборант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (negura.ira@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6175-7668>

Бібліографічний опис статті: Біла, С., Алтуніна, Р., & Негура, І. (2023). Діяльність євангельських капеланів під час російсько-української війни (на основі усних свідчень). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 11–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283083>.

© Світлана Біла, Роксолана Алтуніна, Ірина Негура, 2023

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ КАПЕЛАНІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ОСНОВІ УСНИХ СВІДЧЕНЬ)

Мета дослідження – на основі методу усної історії з'ясувати особливості діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні. **Методологія дослідження** передбачає застосування принципу верифікації, методології застосування методу усної історії, загальнонаукових методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що уперше на основі усних спогадів відображена діяльність капеланів євангельських церков під час російсько-української війни. **Висновки.** З початком повномасштабного вторгнення в Україну діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових. Детальний аналіз структурованого тематичного інтерв'ю зі служителем Василем Морозом засвідчив, що основними завданнями діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні є душпастирська опіка над військовослужбовцями. Капелани на передовій є часто єдиною духовною і психологічною підтримкою для військових, які постійно перебувають в екстремальних умовах, віддалені від близьких та рідних. Основними способами підтримки військовослужбовців є молитва та живе спілкування. Капеланська місія тісно поєднана з волонтерською. Напрями регулярних поїздок душпастирів у 2022–2023 рр. були Херсон, Бахмут, Авдіївка, Кремінна, Запоріжжя. Служіння капеланів часто пов'язане з труднощами та небезпеками. Інформація, отримана на основі інтерв'ю, підтверджує однозначно позитивне ставлення бійців до капеланів, розкриває психологічні проблеми, потреби, переживання та ціннісні переконання військовослужбовців.

Ключові слова: капелани, євангельські церкви, російсько-українська війна, метод усної історії.

Svitlana BILA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State

Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Roksolana ALTUNINA

first (bachelor) level of higher education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (rosyaaltunina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0678-8823>

Iryna NEGURA

Master (History), Senior Laboratory Assistant, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (negura.ira@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6175-7668>

To cite this article: Bila, S., Altunina, R., & Negura, I. (2023). Diiialnist yevanhelskykh kapelaniv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (na osnovi usnykh svidchen) [Activities of evangelical chaplains during the Russian-Ukrainian war (based on oral testimonies)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 11–25.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283083> [in Ukrainian].

**ACTIVITIES OF EVANGELICAL CHAPLAINS
DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (BASED ON
ORAL TESTIMONIES)**

Summary. Abstract. *The purpose of the research is to find out the peculiarities of chaplains' activities in evangelical churches during the war in Ukraine, based on the oral history method. The research*

methodology involves the application of the principle of verification, the methodology of applying the oral history method, and general scientific methods. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time, the activity of chaplains of evangelical churches during the Russian-Ukrainian war is reflected based on oral memories. **Conclusions.** With the beginning of a full-scale invasion of Ukraine, the activity of chaplains became urgently necessary to provide for the spiritual needs of the military. A detailed analysis of a structured thematic interview with minister Vasyl Moroz testified that the main tasks of the chaplains of evangelical churches during the war in Ukraine were the pastoral care of military personnel. Chaplains on the front line are often the only spiritual and psychological support for military personnel constantly in extreme conditions, far from relatives and friends. The main ways of supporting servicemen are prayer and live communication. The chaplaincy mission is closely connected with the volunteer mission. The destinations of regular trips of pastors in 2022-2023 were Kherson, Bakhmut, Avdiivka, Kreminna, and Zaporizhzhia. The Ministry of Chaplains is often associated with difficulties and dangers. The information obtained based on interviews confirms the unequivocally positive attitude of soldiers towards chaplains and reveals the psychological problems, needs, experiences and value beliefs of servicemen.

Key words: chaplains, evangelical churches, Russian-Ukrainian war, oral history method.

Постановка проблеми. Капелани відіграють дуже важливу функцію у нашому суспільстві. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р., інститут капеланства набув особливого значення. Діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових.

В Україні військове капеланство діяло ще під час Першої світової війни, коли військові відділи різних релігійних конфесій відправляли священників на фронт для підтримки і задоволення духовних проблем військовослужбовців (Лозинський, 2017). У сучасних умовах військове капеланство в Україні складається з представників різних конфесій, які працюють на фронті та в тилу, допомагаючи у подоланні проблем, пов'язаних з духовністю та психологією. Вони надають підтримку і допомогу військовим під

час важких моментів, які можуть виникати на передовій та у прифронтовій зоні.

Вивчення діяльності капеланів під час війни в Україні є важливим з декількох причин. По-перше, такі дослідження можуть допомогти краще зрозуміти роль капеланів у підтримці військовослужбовців на передовій, розкрити, які конкретні послуги та підтримка їм найбільш потрібні під час бойових дій, а також, як капелани можуть впливати на їхній психологічний стан.

По-друге, дослідження капеланської діяльності може допомогти вдосконалити систему духовної підтримки військовослужбовців, які опинились в тилу, після перебування на лікуванні у госпіталях чи у реабілітаційних центрах. На основі цілої низки досліджень можна розробити певні рекомендації для роботи капеланів з такими військовими.

По-третє, дослідження капеланської діяльності дасть змогу зрозуміти, як капелани різних конфесій і національностей співпрацюють разом, підтримуючи один одного і забезпечуючи духовні потреби різних груп військовослужбовців.

Аналіз досліджень. Особливості служіння капеланів під час військової агресії проти України відображені у наукових публікаціях. Так, зокрема, генезу нормативно-правової основи діяльності військових капеланів висвітлено у статті М. Романюка та М. Долганової (Романюк & Долганова, 2022). Автори наголошують, що певним проривом у законодавчій базі стало ухвалення 30 листопада 2021 р. закону «Про службу військового капеланства», що уможливило «визначити правовий статус військових капеланів у лавах ЗСУ, надало можливість забезпечити належний соціальний захист військових настоятелів, сприяло подальшому розвитку капеланської служби у ЗСУ» (Романюк & Долганова, 2022, с. 1273).

Становлення інституту капеланства висвітлено у розвідці В. Хоміцького (Хоміцький, 2022). Автор акцентує, що духовно-моральний стан українських воїнів завжди був у центрі уваги служителів церкви. Однак з 2014 р. налагодилася тісна співпраця військових зі священнослужителями, більшість з яких розпочали свою діяльність як волонтери, а згодом продовжили її як капелани (Хоміцький, 2022, с. 691).

Доцільно наголосити, що на сьогодні є певні напрацювання у плані висвітлення подій російсько-української війни за допомогою

методу усної історії. Зокрема, А. Кілар охарактеризувала особливості застосування методики усної історії для вивчення російсько-української війни (Кілар, 2018, с. 100–104). Дослідниця наголошує, що свідчення очевидців для розуміння сучасних подій стають одним із найважливіших видів джерел (Кілар, 2018, с. 100). Авторка також ділиться досвідом проведення такої роботи під час реалізації проекту «Університет і війна», під час якого зібрано й опубліковано матеріали про учасників війни та полеглих за Україну військових, які були пов'язані з Львівським національним університетом імені Івана Франка (Кілар, 2018, с. 101). Дослідниця наводить орієнтовний перелік запитань для інтерв'ю з учасниками бойових дій на сході України (Кілар, 2018, с. 102).

Методика проведення інтерв'ю з учасником бойових дій на сході України наведена у посібнику львівських науковців, які акцентують на важливості збору спогадів учасників російсько-української війни, критеріїв вибору оповідачів, дотримання певних норм і правил підготовки та проведення інтерв'ю (Боднар, Качмар & Лукачук, 2017, с. 46–47). Науковці також подають перелік запитань для поглибленого інтерв'ю про участь в Антитерористичній операції на сході України (березень 2014 р. – лютий 2017 р.) (Боднар, Качмар & Лукачук, 2017, с. 48–50).

На сучасному етапі видаються також спогади учасників російсько-української війни. Зокрема, доцільно вказати випуски збірника «Усна історія російсько-української війни», виданого Українським інститутом національної пам'яті у співпраці з історичним факультетом Запорізького національного університету (Мороко, 2015; Васильчук & Мороко, 2016; Мільчев & Мороко, 2017), книгу співробітниці Українського інституту національної пам'яті Наталки Позняк-Хоменко «Волонтери: сила небайдужих» (Позняк-Хоменко, 2020), в якій авторка збрала інтерв'ю відомих волонтерів України, а також книгу «Капелани. На службі Богу і Україні», в якій зібрано спогади 13 капеланів різних конфесій (Ковтунович & Привалко, 2019). У травні 2022 р. група дослідників-волонтерів із різних наукових установ України започаткували усноісторичний проєкт «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання» (Повсякдення російсько-української війни, 2022, с. 174).

Мета нашого дослідження – за допомогою методу усної історії, зокрема інтерв'ю, з'ясувати особливості діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Серед українських капеланів є представники різних конфесій: православної, греко-католицької, римо-католицької та протестантських церков. Для дослідження ролі євангельських капеланів в умовах повномасштабної російсько-української війни ми обрали метод усної історії, а саме тематичне напівструктуроване інтерв'ю, яке може вважатися первинним історичним джерелом (Пастушенко, 2019, с. 7–8; Кісь, 2007, с. 13–14).

На основі зібраної інформації під час проведення тематичного напівструктурованого інтерв'ю з капеланом Василем Морозом, служителем церкви «Добра новина» м. Стебник, записаного 12.04.2023 р., ми з'ясували, що військове євангельське капеланство в Україні розвинулося з 2014 р. з початком вторгнення Росії, коли служителі євангельських церков взяли на себе роль душпастирів і психологів у прифронтовій та зоні бойових дій. *«Ми розпочали відвідування військових і людей, які живуть у прифронтових містах і селах, ще з 2014 року. На Різдво ми проводили благочинну акцію «Подаруй Різдво сходу України». Ми тут колядували, збирали гроші і всяку допомогу, вантажили бус і з групою молоді їздили туди [в Донецьку область]. Несли військовим і людям добру новину про народження Спасителя і везли ту допомогу, яку ми зібрали. Підтримували людей, як могли: і словом, і молитвою, а найперше – добрими справами»* (Інтерв'ю, 2023).

Незважаючи на те, що служіння капелана часто асоціюється лише з військовими, з інтерв'ю ми дізнались, що, крім військових, є інші види капеланів: медичні, тюремні, муніципальні та ін., які спеціально готуються для роботи з людьми у різних сферах. Респондент наголосив, що капеланом може бути служитель, якому євангельська церква надала право для служіння людям поза межами церкви. *«Капелан – це священнослужитель, який звершує священну дію за межами церкви, саме там, де люди знаходяться в біді, де є загроза життю чи здоров'ю, або в ситуаціях з психологічним навантаженням для людей. Добре, коли в такій життєвій ситуації є священнослужителі, які будуть підбадьорювати, які будуть молитися, які будуть душеопікунами для цих людей... Є капелани*

лікарняні, муніципальні, тюремні... Я, до речі, муніципальний капелан – це капелан, який працює в місті: і з владою міста, і зі всіма людьми, які живуть у місті» (Інтерв'ю, 2023).

Для того, щоб стати військовим капеланом, потрібно не лише бути готовим служити, але й здобути відповідну освіту та мати душпастирську практику. Євангельські капелани в Україні проходять навчання у спеціальних капеланських школах, які організовує громадська організація «Українське капеланство». Василь Мороз зауважив, що «у 2019 році, коли я зрозумів, що хочу бути капеланом, який служить людям як цивільним, так і військовим, вирішив пройти навчання у школі капеланів у Львові» (Інтерв'ю, 2023).

Основними завданнями військового капелана є душпастирська опіка над військовослужбовцями та їх сім'ями; проведення богослужінь та молитов, різних заходів, обрядів відповідно до потреб, забезпечення духовною літературою, підтримка патріотичного почуття та бойового духу. Як зазначив п. Василь, «загалом служіння капелана – це більше слухати і менше говорити. Більше слухати, розуміти людей, співчувати людям... Молитва – це обов'язково, коротке наставлення і молитва. І, звісно, підтримуємо з ними контакти, спілкуємось з ними, телефонуємо... В церкві у нас кожний день звершується молитва зранку і ввечері за Україну і окремо за військових на передовій» (Інтерв'ю, 2023).

Респондент наголосив, що діяльність євангельських капеланів дуже тісно пов'язана з волонтерством. З 2014 р., а особливо з початком повномасштабної війни в Україні, важливими завданнями євангельських капеланів є забезпечення військових на передовій і цивільних у прифронтових зонах продуктами, одягом, медикаментами і засобами першої необхідності. Однак капелан допомагає військовослужбовцям не лише у задоволенні матеріальних потреб, а й переносити всі болі війни та спрямовує їх шукати порятунку у близьких стосунках з Богом, наставляючи їх у вірі та навчаючи молитися. Вже з перших днів війни капелани взяли на себе роль душпастирів і психологів у прифронтовій та зоні бойових дій. «Зараз, особливо в цей рік повномасштабного вторгнення, привозиться допомога, їжа, одяг, ліки, генератори й інші засоби існування. Навіть і зараз допомагаємо військовим фінансово, зокрема збираємо гроші для придбання автомобіля на

передову... Є волонтери, які привозять допомогу. Вони привезли і поїхали. У нас ще інше завдання: ми, привозячи допомогу, несемо слово Боже, надаємо поміч духовно і душевно. Ми роздаємо Євангелії, Біблії, молимося за людей, молимося за військових, спілкуємось із ними, проводимо богослужіння. Намагаємось їх підтримувати не лише матеріально (хоча це теж важливо), але духовний і душевний стан військових, які опинились далеко від родин, від звичних обставин; у ситуаціях, повних небезпек, часто не готові сприймати ту реальність, яку вони бачать щодня, не готових приймати загибель своїх побратимів, друзів, рідних...» (Інтерв'ю, 2023).

Більшість військових капеланів євангельських церков – це волонтери, які добровільно їдуть у зони бойових дій, щоб служити військовим. Хоча після прийняття в Україні закону про капеланство, у військових підрозділах є штатні посади капеланів, Василь Мороз зазначив, що він є «капелан-волонтер, тобто той, хто приїхав, побув якийсь час, надав допомогу, поспілкувався, помолвився і повернувся. Короткотривалі такі поїздки. А є вже штатні капелани, які отримують зарплату і звершують свою священницьку діяльність повноцінно. Ці капелани безпосередньо живуть з військовими на передовій, постійно проводять з ними час» (Інтерв'ю, 2023).

З інтерв'ю з п. Василем ми також довідалися, що євангельські капелани працюють у різних «гарячих точках»: Бахмут, Херсон, Кременінна, Авдіївка, Запоріжжя. «Були в Херсоні, село Дучани. Ми там мали зустрічі із місцевим населенням і з військовими. Зараз на схід їздимо – це, в основному, бахмутський напрямок. Так склалося, що коли ще було АТО, на Різдво ми все їздили в Донецьку область, яка зараз, на жаль, окупована, і в Бахмут заїжджали, дітей з інвалідністю відвідували. Тому так і зараз в цей напрямок більше їздимо. Стараємось шукати і працювати там, де є потреба. І, звісно, коли є бажання і є що дати, то Бог скеровує і приводить до тих людей, яким потрібно допомогти, і військовим, і цивільним» (Інтерв'ю, 2023).

Важливо зазначити, що служіння капелана (навіть капелана-волонтера) часто пов'язано з небезпекою для життя і здоров'я. Респондент розповів про складні і небезпечні ситуації, що виникали на територіях, де вони перебували. «Буває дорога пов'язана з

труднощами: ламається транспорт, аварії, обстріли... Ми один раз їхали, було чотири аварії, тому що було слизько. Але Бог зберіг! ...Одного разу коли ми їхали, поламалась машина. Ми мали до обіду бути в Дучанах, а поїхали після обіду, бо мусили полагодити машину. І коли приїхали, то військові нам сказали: «Добре, що вас не було, бо тут були дуже сильні обстріли, було дуже важко». І ми зрозуміли, що нічого не стається просто так, що все треба довіряти Богу. І, в дійсності, Бог беріг: були прильоти, обстріли, але нас не зачепило. Або бувало, що ми приїжджали і переставали обстріли, приходив зразу такий спокій і мир» (Інтерв'ю, 2023).

І військові, і цивільні охоче приймають капеланську допомогу. *«Велика радість для наших бійців, коли ми приїжджаємо. Просто обійняти, просто сказали добре слово, сказати, що ми за вас молимося, – це велика підтримка для них. Вони [бійці] моляться дуже щиро, ревно, і просять про молитву. Звісно, і прості люди дуже, дуже вдячні, коли ми їх відвідуємо...*

Один сказав, що ми «безумні капелани», бо сюди ніхто не заїжджає, просто ніхто... А ми заради Христа «безумні». Бог приходять до людей і в цьому велике благословіння, що ми можемо брати участь, що ми можемо служити людям» (Інтерв'ю, 2023).

З інформації, отриманої на основі інтерв'ю, можна довідатися і про емоції, переживання, цінності військових. Як підкреслив Василь Мороз, *«на війні зовсім інші цінності у людей, дуже цінуються поняття дружби, взаємодопомоги. Бійці дуже відчують і реагують, коли є щирість, доброта, підтримка. Це для них цінно. І дуже болісно реагують, коли бачать якусь несправедливість, нещире, корисливе відношення або це щось таке... Це їх дуже ранив...» (Інтерв'ю, 2023).* Тому капелани на передовій часто є єдиною психологічною підтримкою, кому військові можуть відкрити своє серце, вилити наболіле, поділитись своїми роздумами, переживаннями та емоціями. *«Чи відкриваються? Так, звісно, вони раді, що є той, хто може їх вислухати, підтримати, наставити, розказують свої проблеми, переживання, потреби...» (Інтерв'ю, 2023).*

Завдяки праці євангельських капеланів збільшується кількість солдат, які звертаються до Бога у молитві, уникають поранень і виживають. *«Ось, наприклад, за тих військових, що ми молимося поіменно, які є в наших молитовних списках, на сьогодні, дякуючи*

Богові, всі вони живі, Бог їх рятує. Так що є сила в молитві! Не обезцінюймо молитву: треба молитися, і Бог відповідає на молитву. Бог береже їх! Був такий випадок з Володею нашим братом на передовій: він був на бойовому завданні на виїзді і була загроза для його життя. На жаль, більшість його побратимів були вбиті або поранені, і сам він отримав легке поранення, але Бог зберіг його і в тій ситуації. Не дав потрапити ні в полон, ні загинути. У ще складнішій ситуації опинились були двоє інших наших знайомих військових. Хлопці потім розказували нам, як виходили з оточення (двоє з них були трьохсоті: один мав перебите бедро, а другий – перелом хребта). Ми на той час нічого про них не знали, але молились... Чотири дні вони не спали, чотири дні воювали з ворогом і потім їм вдалося вийти з оточення! Уявіть собі, з поламаним хребтом! Це Божя слава! Вони розуміють, що своїми силами, своєю мудрістю, вони б звідти не вибрались, і вони кажуть, що це допоміг нам Господь» (Інтерв'ю, 2023).

Респондент зазначив, що капелани між собою підтримують тісний зв'язок, допомагаючи один одному і співпрацюючи з різними військовими підрозділами. *«Ми спілкуємось між капеланами, контактуємо, вони розказують свої проблеми, ми підтримуємо один одного... Постійно спілкуємось з тими військовими, з якими вже маємо контакти, яких ми вже відвідували» (Інтерв'ю, 2023).*

Висновки. З початком повномасштабного вторгнення в Україну діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових.

Детальний аналіз структурованого тематичного інтерв'ю зі служителем Василем Морозом засвідчив, що основними завданнями діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні є душпастирська опіка над військовослужбовцями. Капелани на передовій є часто єдиною духовною і психологічною підтримкою для військових, які перебувають постійно в екстремальних умовах, віддалені від близьких та рідних. Основними способами підтримки військовослужбовців є молитва та живе спілкування.

Капеланська місія тісно поєднана з волонтерською. Напрями регулярних поїздок душпастирів у 2022–2023 рр. були Херсон, Бахмут, Авдіївка, Кремінна, Запоріжжя. Служіння капеланів часто пов'язане з труднощами та небезпеками.

Інформація, отримана на основі інтерв'ю, підтверджує однозначно позитивне ставлення бійців до капеланів, розкриває психологічні проблеми, потреби, переживання та ціннісні переконання військовослужбовців.

Перспективними напрямками подальших досліджень може бути вивчення досвіду діяльності капеланів інших конфесій, їх взаємодії та співпраці; узагальнення практичного досвіду душпастирської діяльності капеланів і вироблення на їх основі рекомендацій щодо діяльності з військовими на передовій і в тилу.

Джерела та література

- Боднар, Г., Качмар, В., Лукачук, О.** (Упорядн.) (2017). *Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття»*. Львів.
- Васильчук, Г., Мороко, В. & ін.** (Ред.) (2016). *Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки)* (вип. 2). Київ : К.І.С.
- Інтерв'ю з капеланом Василем Морозом, проведене Роксоланою Алтуніною 12.04.2023 р. у м. Стебнику. (2023). *Приватний архів Роксолани Алтуніної у м. Борислав*.
- Кілар, А. Ю.** (2018). Методика усної історії: теорія та практика (на прикладі інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). *Усна історія: теорія, метод, джерело: матеріали VI Міжнарод. наук.-практ. конф.* 24–26 жовт. 2018 р. (с. 100–104). Вінниця.
- Кісь, О.** (2007). Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*, 11, 7–21.
- Ковтунович, Т. & Привалко, Т.** (Упорядн.) (2019). *Капелани. На службі Богу і Україні*. Київ: ФОП Гончарук А.Б.
- Лозинський, А.** (2017). Військове духовенство в роки Першої світової війни. *Українознавство*, 1–2 (62–63), 91–93.
- Мільчев, В. & Мороко, В.** (Ред.) (2017). *Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки)* (вип. 3). Київ: К.І.С.
- Мороко, В.** (Ред.) (2015). *Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки)* (вип. 1). Київ: К.І.С.
- Пастушенко, Т.В.** (2019). Усна історія як науковий напрямок та методика використання в навчальному процесі. *Усна історія: проблеми та перспективи використання наративних джерел в історичних наукових дослідженнях: Збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових відділень суспільно-гуманітарного профілю МАН України* (с. 4–11). Київ.

- Повсякдення російсько-української війни: усна історія (2022). *Український історичний журнал*, 4, 174–175.
- Позняк-Хоменко, Н.** (Упорядн.) (2020). *Волонтери: сила небайдужих*. Тернопіль: Джура.
- Романюк, М.В., Долганова, М.В.** (2022). Розвиток нормативно-правової бази служби військових капеланів України. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph* (с. 1268–1273). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
- Хоміцький, В.Р.** (2022). Інститут капеланства в збройних силах України в період 2014–2022 рр. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph* (с. 690–695). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-83>

References

- Bodnar, H., Kachmar, V., Lukachuk, O.** (Uporiadn.) (2017). *Navchalni materialy do zapysu pohlyblyenykh interv'iu v ramkakh vykonannia naukovo-doslidnoho zavdannya z kursu «Istoriia Ukrainy druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia» [Educational materials for recording in-depth interviews as part of the scientific research assignment from the course «History of Ukraine of the second half of the 20th - beginning of the 21st century»]*. Lviv [in Ukrainian].
- Vasylchuk, H., Moroko, V. & in.** (Red.) (2016). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2016)]* (vyp. 2). Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
- Interviu z kapelanom Vasylem Morozom, provedene Roksolanoiou Altuninoiu 12.04.2023 r. u m. Stebnyku [Interview with chaplain Vasyl Moroz, conducted by Roksolana Altunina on April 12, 2023 in Stebnik]. (2023). *Pryvatnyi arkhiv Roksolany Altuninoi u m. Boryslav / Private archive of Roksolana Altunina in Boryslav* [in Ukrainian].
- Kilar, A. Yu.** (2018). *Metodyka usnoi istorii: teoriia ta praktyka (na prykladi interv'iu z uchasnykamy rosiisko-ukrainskoi viiny) [Methodology of oral history: theory and practice (on the example of interviews with participants in the Russian-Ukrainian war).]* *Usna istoriia: teoriia, metod, dzherelo / Oral history: theory, method, source: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 24–26 zhovt. 2018 r. (s. 100–104)* Vynnytsia [in Ukrainian].
- Kis, O.** (2007). *Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady [Oral history: formation, problems, methodological*

- principles]. *Ukraina moderna / Ukraine is modern*, 11, S. 7–21 [in Ukrainian].
- Kovtunovych, T., Pryvalko, T.** (Uporiadn.) (2019). *Kapelany. Na sluzhbi Bohu i Ukraini [Chaplains In the service of God and Ukraine]*. Kyiv: FOP Honcharuk A.B. [in Ukrainian].
- Lozynskyi, A.** (2017). Viiskove dukhovenstvo v roky Pershoi svitovoi viiny [Military clergy during the First World War]. *Ukrainoznavstvo / Ukrainian studies*, 1-2 (62-63), S. 91-93 [in Ukrainian].
- Milchev, V., Moroko, V.** (Red.) (2017). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2016)]* (vyp. 3). Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
- Moroko, V.** (Red.) (2015). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2015 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2015)]* (vyp. 1). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Pastushenko, T. V.** (2019). Usna istoriia yak naukovyi napriamok ta metodyka vykorystannia v navchalnomu protsesi [Oral history as a scientific direction and method of use in the educational process]. *Usna istoriia: problemy ta perspektyvy vykorystannia naratyvnykh dzherel v istorychnykh naukovykh doslidzhenniakh / Oral history: problems and prospects of using narrative sources in historical scientific research: Zbirnyk materialiv seminaru metodystiv, kerivnykiv naukovykh viddilen suspilno-humanitarnoho profilu MAN Ukrainy* (s. 4–11). Kyiv [in Ukrainian].
- Povsiakdennia rosiisko-ukrainskoi viiny: usna istoriia [Everyday life of the Russian-Ukrainian war: an oral history] (2022). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal / Ukrainian historical journal*, 4, 174–175 [in Ukrainian].
- Pozniak-Khomenko, N.** (Uporiadn.) (2020). *Volontery: syla neбайдужykh [Volunteers: the power of those who care]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. V., Dolhanova, M. V.** (2022). Rozvytok normatyvno-pravovoi bazy sluzhby viiskovykh kapelaniv Ukrainy [Development of the legal framework of the service of military chaplains of Ukraine]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph* (s. 1268–1273). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-159> [in Ukrainian].
- Khomitskyi, V. R.** (2022). Instytut kapelanstva v zbroinykh sylakh Ukrainy v period 2014–2022 rr. [The Institute of Chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine in the period 2014–2022]. *The Russian-Ukrainian*

war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph (s. 690–695). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-83> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р..*

УДК 94(477)"20":355.4(470:477)"2014/2023":050(4)"20"
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283084

Антоніна БОЙЧУК

молодша наукова співробітниця науково-дослідного сектору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

Наталія ІЛЬНИЦЬКА

аспірантка кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (nilnickanatalja@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7029-1208>

Бібліографічний опис статті: Бойчук, А. & Ільницька, Н. (2023). Матеріали до історії сучасної російсько-української війни на сторінках «Східноєвропейського історичного вісника» (2016–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 26–46. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084>

**МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ
«СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ВІСНИКА»
(2016–2023)**

Анотація. Мета статті – проаналізувати результати

© Антоніна Бойчук, Наталія Ільницька, 2023

історіографічного дослідження праць українських учених, головно істориків, опублікованих на сторінках періодичного наукового видання «Східноєвропейський історичний вісник» (2016–2023), у яких розглядаються різні аспекти сучасної російсько-української війни. **Методологія дослідження** ґрунтується на загальних принципах історизму, системності, об'єктивності, а також на методах історіографічного аналізу та синтезу. **Наукова новизна** полягає в історіографічному аналізі основних досліджень опублікованих на сторінках фахового наукового збірника «Східноєвропейський історичний вісник» впродовж 2016–2023 рр., та виділення основних тематичних напрямів дослідження. **Висновки.** Отже, на шпальтах наукового видання «Східноєвропейський історичний вісник» впродовж 2016–2023 рр. було опубліковано близько 20 текстів, присвячених різним аспектам сучасної російсько-української війни. Нами запропоновано усі їх досить умовно поділити на декілька груп: витоки російсько-української війни (Олександр Ситник, Олексій Покотило, Олександр Нашивочников, Василь Деревінський, Володимир Ліпкан, Павло Артимишин, Ігор Підкова, Олексій Сухий); проблема агресивної зовнішньої політики РФ (Грина Грідіна, Марина Фротвейт, Ігор Бегей, Юлія Лівінська, Аріадна Сороківська-Обіход, Іванна Чобіт); наслідки окупації Російською Федерацією частини території України (Борис Дем'яненко, Андрій Дем'яненко, Віталій Бенчук, Володимир Трофимович, Микола Палінчак, Вікторія Бокоч, Юрій Ніколаєць, Лариса Синявська); зовнішньополітичні аспекти у контексті сучасної російсько-української війни (Андрій Грубінко, Леся Алексієвець, Микола Алексієвець, Юрій Офіцинський); різні аспекти російсько-українських стосунків (Марія Парахіна, Вадим Маїшталір, Василь Шевчук, Валентина Куриляк, Максим Балаклицький). Із роками суттєво розширюється тематика сучасної російсько-української війни у змістовому наповненні «Східноєвропейського історичного вісника».

Ключові слова: історіографічний аналіз, російсько-українська війна (2014–2023), «Східноєвропейський історичний вісник».

Antonina BOICHUK

Junior researcher of the scientific research sector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

Natalia ILNYTSKA

Postgraduate student of the Department of Ukraine's History of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24 Ivana Franka Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100(nilnickanatalja@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7029-1208>

To cite this article: Boichuk, A. & Pnytska, N. (2023). Materialy do istorii suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Skhidnoievropeiskoho Istorychnoho Visnyka» (2016–2023) [Materials on the history of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the East European Historical Bulletin (2016–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 26–46.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283084> [in Ukrainian].

**MATERIALS ON THE HISTORY OF THE MODERN
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON THE PAGES OF THE EAST
EUROPEAN HISTORICAL BULLETIN (2016–2023)**

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the results of a historiographical study of the works of Ukrainian scientists, mainly historians, published on the pages of the periodical scientific journal «East European Historical Bulletin» (2016–2023), which examine various aspects of the modern Russian-Ukrainian war. **The research methodology** is based on the general principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of historiographical analysis and synthesis. **The scientific novelty** consists in the*

*historiographical analysis of the main studies published on the pages of the specialized scientific journal «East European Historical Bulletin» during 2016–2023 and the selection of the main thematic areas of research. **The Conclusions.** So, in the columns of the scientific journal «Eastern European Historical Herald» during 2016–2023, about 20 texts devoted to various aspects of the modern Russian-Ukrainian war were published. We have proposed to divide all of them quite conditionally into several groups: the origins of the Russian-Ukrainian war (Olexander Sytnyk, Oleksiy Pokotilo, Oleksandr Nashivochnikov, Vasyl Derevinskyi, Volodymyr Lipkan, Pavlo Artymyshyn, Ihor Pidkova, Oleksiy Sukhyi); the problem of the aggressive foreign policy of the Russian Federation (Iryna Gridina, Maryna Frotveit, Ihor Behei, Yulia Livinska, Ariadna Sorokivska-Obikhod, Ivanna Chobit); the consequences of the Russian Federation's occupation of part of the territories of Ukraine (Borys Demianenko, Andriy Demianenko, Vitaliy Benchuk, Volodymyr Trofymovych, Mykola Palinchak, Viktoriya Bokoch, Yuriy Nikolayets, Larysa Synyavska); foreign policy aspects in the context of the modern Russian-Ukrainian war (Andrii Hrubinko, Lesya Aleksievets, Mykola Aleksievets, Yuriy Ofitsynskyi); various aspects of Russian-Ukrainian relations (Maria Parakhina, Vadym Mashtalir, Vasyl Shevchuk, Valentina Kurylyak, Maksym Balaklytskyi). Over the years, the topic of the modern Russian-Ukrainian war in the content of the «East European Historical Bulletin» has significantly increased.*

Key words: *historiographical analysis, Russian-Ukrainian war (2014–2023), «East European Historical Bulletin».*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення різноманітних контекстів (суспільно-політичних, економічних, культурно-освітніх, правових та ін.) сучасної російсько-української війни беззаперечна. Саме тому на сторінках багатьох наукових видань автори намагаються висвітлювати різні аспекти цієї проблеми. Знайшла відображення ця тематика і на сторінках фахового наукового видання «Східноєвропейський історичний вісник». У 2016 р. засновником цього видання став Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової

інформації «Східноєвропейський історичний вісник» Серія KB № 22449-12349P від 28.12.2016 р.). З 2017 р. збірник включений до переліку наукових фахових видань з історичних наук (Наказом МОН України від 13.03.2017 р. № 374 збірник включено до Переліку наукових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з історичних наук). У 2019 р. збірник віднесено до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «історичні науки» (Наказ МОН України № 358 від 15.03.2019 р., додаток 9). Водночас збірник індексується в міжнародних базах даних: Web of Science (Emerging Sources Citation Index), Index Copernicus, Erih Plus. До весни 2023 р. побачило світ 26 випусків видання. Він виходить з уже усталеною періодичністю – чотири рази на рік.

Від заснування і до сьогодні обов'язки головного редактора виконує доктор історичних наук, професор Василь Іванович Ільницький. Відповідальним редактором працює доктор педагогічних наук, професор Микола Дмитрович Галів. У збірник представлена потужна міжнародна редакційна колегія, що, звісно, дає змогу відбирати якісні наукові тексти. Зокрема, до її складу входять вчені з Болгарії, Грузії, Італії, Канади, Литви, Польщі, Сербії, Словацької Республіки, США, Туреччини, Україна.

У журналі висвітлюються актуальні проблеми історії України, всесвітньої історії, міжнародних відносин, історіографії, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, теорії і методології історичної науки, археології, етнології, історії науки й техніки. Відзначимо, що у виданні публікуються як провідні вчені, педагоги, докторанти, так і аспіранти, ад'юнкти тощо. Сам збірник є цікавим не тільки професійним історикам, але й усім, хто цікавиться історичним минулим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії відсутні дослідження, які аналізували б опубліковані праці про сучасну російсько-українську війну у фаховому науковому виданні «Східноєвропейський історичний

вісник» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мета статті – проаналізувати результати історіографічного дослідження праць українських учених, головно істориків, опублікованих на сторінках періодичного наукового видання «Східноєвропейський історичний вісник» (2016–2023), у яких розглядаються різні аспекти сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наших підрахунків близько 20 текстів, присвячених різним аспектам сучасної російсько-української війни, побачили світ упродовж 2016–2023 рр., на сторінках «Східноєвропейського історичного вісника». Досить умовно їх можна поділити на декілька груп: витоки російсько-української війни; проблема агресивної зовнішньої політики РФ; наслідки окупації Російською Федерацією частини територій України; зовнішньополітичні аспекти у контексті сучасної російсько-української війни; різні аспекти російсько-українських стосунків.

Витоки російсько-української війни

Розпочинає висвітлення тематики російсько-української війни доктор історичних наук, професор Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького Олександр Ситник (Ситник, 2017). У своїй праці він проаналізував історичні витоки російсько-української війни (2014–2017 рр.). Вивчаючи історіографічні напрацювання попередників (В. Білінський, П. Гай-Нижник, П. Голубенко, М. Грушевський, Я. Дашкевич, Ю. Мицик, П. Штепа, О. Широпаєв та ін.), автор доводить, що сучасна загарбницька війна Москви (основним підґрунтям якої стали прояви російського імперського шовінізму) зумовлює вирішальний етап боротьби за незалежність Української держави. При цьому акцентує важливу складову цієї війни – ідеологічну (ліквідація залишків радянськості й тоталітарних символів) (Ситник, 2017, с. 79). Також автор наголошує на стратегічному завданні – побудові «системи ефективної взаємодії національного права з наднаціональним (міжнародним)», яка б не лише спростовувала всі спроби втручання Росії у зовнішню політику України, але й забезпечила повернення анексованих і окупованих територій.

Кандидати історичних наук Олексій Покотило (провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем історії війн і воєнного мистецтва науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського) та Олександр Нашивочников (начальник науково-дослідного відділу проблем історії війн і воєнного мистецтва науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського) звернулися до вивчення передумов російсько-української війни початку ХХІ ст. Так, простежується чітка новизна роботи, яка полягає у тому, що вперше в історії російсько-українських відносин на основі невідомих раніше джерел з'ясовано, як політичне керівництво Російської Федерації наприкінці ХХ ст. заклало підвалини для початку російсько-українського збройного конфлікту 2014 р. Зокрема, автори вказують на цілеспрямовану політику керівництва Російської Федерації одразу із 1991 р. у розпалюванні конфлікту в окремих регіонах, особливо у Криму. Акцент зроблено на перебуванні та використанні при цьому Чорноморського флоту, через який формувалася негативна позиція місцевого населення як до української влади, так і до Збройних Сил України (Pokotylo & Nashyvochnikov, 2021).

Витокам російсько-української війни присвятив працю і доктор історичних наук Василь Деревінський. Зокрема, він показує місце та роль В'ячеслава Чорновола у протидії експансіоністським прагненням Російської Федерації у 1990-х рр. Автор розкриває конкретні агресивні прояви російської зовнішньої політики щодо України, конкретні посягання на територіальну цілісність та позицію і протидію цьому В. Чорновола. Значний акцент зроблено на розгляді нерозв'язаності чинника Чорноморського флоту (нездатність одразу взяти під контроль, відтак відсутність чіткого поділу, визначеності термінів перебування та поетапності виведення і т. д.), необхідності зміцнювати різні ділянки національної безпеки України. Хоча й підкреслювалося прагнення В. Чорновола налагоджувати добросусідські українсько-російські відносини, які б базувалися на принципах взаємного визнання незалежності та взаємної поваги (Деревінський, 2018).

Доктор юридичних наук, професор, докторант відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України Володимир Ліпкан та кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу нової історії України Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Павло Артимишин простежили історичний розвиток концепту «денацифікація» (передовсім повоєнної Німеччини, виділивши практичні заходи в усіх сферах суспільно-політичного, культурно-духовного, військового життя) та порівняли його використання в інформаційній складовій сучасної російсько-української війни. І тут автори чітко висновковують про фактичне перетворення Російської Федерації (попередник, якої СРСР денацифікував східну німецьку зону) на державу-терориста, що ставить собі за мету «денацифікацію України», практично спрямовану на десоверенізацію, знищення Української Держави та прямий геноцид української нації (Lipkan & Artymyshyn, 2022).

У контексті досліджуваної проблеми можна навести і дослідження професора Олексія Сухого та доцента Ігоря Підкови із Львівського національного університету імені Івана Франка, які проаналізували загальнополітичну ситуацію, в умовах якої проводився Всесоюзний референдум березня 1991 р. задля стримування дезінтеграційних процесів у СРСР та збереження правлячого режиму (Pidkova & Sukhyu, 2019). Автори простежили і загальну ситуацію (позиції політичних сил) у питанні реформування СРСР і підписання нового Союзного договору. Наголосивши на тому, що, по-перше, було досягнуто політичного компромісу між демократичними силами і «суверен-комуністичним» крилом комуністичної більшості парламенту; по-друге, проведення паралельного республіканського опитування мінімізувало політико-правові наслідки результатів березневого референдуму 1991 р.; по-третє, попри підтримку більшістю учасників референдуму ідеї збереження СРСР, результати республіканського плебісциту засвідчили прагнення українського суспільства до підвищення державного статусу Української РСР (Pidkova & Sukhyu, 2019, p. 223).

Проблема агресивної зовнішньої політики РФ

Розпочинають цю рубрику у «Східноєвропейському науковому віснику» доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Маріупольський державний університет Ірина Грідіна та доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса Марина Касьянова текстом про проблему невизнаних (частково визнаних) держав та заморожених конфліктів на пострадянському просторі в зовнішній політиці Російської Федерації (Gridina & Frotveit, 2020). При цьому ця політика проявлялася як через приховану, так і через відкриту збройну підтримку. Зокрема, автори простежили таку військово-економічну політику Росії щодо Придністровської Молдавської Республіки, Нагорно-Карабахської республіки, Республіки Південна Осетія, Республіки Абхазія, так званих «ДНР» та «ЛНР». Автори чітко доводять, що саме Росія цілком відповідальна за їхнє функціонування (політична, фінансова та безпекова залежність тощо), хоча й відзначають, що на початку появи цих квазі-державних утворень (на початку 1990-х рр.) була не єдиним фактором, який цьому сприяв. Відтак із середини 2000-х рр. Росія почала активно використовувати факт існування самопроголошених республік для впливу не лишень на регіональну політику, але й на світову політику та задоволення неоімперських амбіцій керівництва. Автори виокремлюють три етапи такої політики: перший (1990-і рр.) – більшою мірою реакція на наявний конфлікт; другий (межа ХХ–ХХІ ст.) – використання сепаратистських утворень для тиску на сусідів; третій – самостійне ініціювання та створення Росією сепаратистських утворень із їхнім тотальним контролем (фактичною окупацією).

До цієї рубрики відносимо ще одну статтю – спільну працю доктора політичних наук, викладача Львівського фахового коледжу харчової та переробної промисловості Національного університету харчових технологій Ігоря Беґея і ад'юнкта Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Юлії Лівінської, які провели досить широкий історіографічний аналіз (українська та російська періодика, матеріали інтернет-видань тощо) питання початку російсько-

молдовського конфлікту 1992 р. (Behei & Livinska, 2022). Відповідно авторам вдалося виокремити низку геополітичних, внутрішньополітичних та економічних чинників. У підсумку вони наголошують, що цей конфлікт вважається «замороженим» як через небажання влади Молдови радикально його врегулювати, так і через втручання у його підживлення представників інших держав (зادля продовження).

Ад'юнктки штатного науково-організаційного відділу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Аріадна Сороківська-Обіход та Іванна Чобіт вивчали характерні особливості інформаційно-психологічного впливу Російської Федерації на населення Південної Осетії застосовані до та під час російсько-грузинської війни серпня 2008 р. При цьому російський агресор (застосовано різноманітні методи) намагався сформувати у міжнародної спільноти враження, що Грузія розпочала на власній території бойові дії проти етнічної меншини. Погоджуємося із авторами, що РФ проводить цілеспрямовану зовнішню політику (з відвертим ігноруванням норм міжнародного, гуманітарного права), яка чітко підкреслює неповагу до незалежності сусідніх країн та розгляд їх як колоній, використовуючи сепаратизм та розвиваючи сепаратистські рухи (Sorokivska-Obikhod & Chobit, 2022).

Наслідки окупації Російською Федерацією частини територій України

Передовсім згадаємо роботу доктора політичних наук, професора кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі Бориса Дем'яненка та кандидата історичних наук Андрія Дем'яненка, які, використовуючи доступні джерела, простежили й охарактеризували зміст та особливості мілітаризації освітньо-виховного процесу в тимчасово окованому росіянами Криму (2014–2019 рр.) (Demianenko & Demianenko, 2021). Дослідники наголошують, що громадське життя на півострові стало особливо пов'язаним із мілітаризацією освітньо-виховного процесу, спорту й культури. Це проявляється у різноманітних формах (від ігор, конкурсів, вистав, екскурсій, лекцій і навіть до утворення спеціальних воєнізованих закладів освіти і класів) та методах проведення заходів військово-спортивного та військово-патріотичного характеру. Автори у

висновку доводять, що така робота спрямовується на пропагування служби в ЗС Російської Федерації, толерантності до насильства, війни, зверхньо-агресивного ставлення до сусідніх держав і народів, які не підтримують ідею «русского мира», формування зомбованих носіїв ідеології «русского мира». Саме тому автори свідомі, що після деокупації Криму Україні доведеться здійснювати реадаптацію молоді, яка перебувала під мілітаристською і антиукраїнською пропагандою.

Серйозну проблему підіймають доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії імені проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» Володимир Трофимович та його аспірант Віталій Бенчук. Так, використовуючи доступні джерельні та історіографічні матеріали, вони простежили й охарактеризували настрої мешканців на окупованій Російською Федерацією території Донеччини (2014–2021 рр.). У статті стверджується, що через діяльність потужної російської пропагандистської машини, мережу громадсько-політичних організацій відбулося переформатування масової свідомості донеччан. Зокрема, простежено збільшення проросійських настроїв і відповідні зміни у самоідентифікації (серед респондентів зменшилася частка тих, хто ідентифікував себе як українець або тих, хто відчував себе ним). Водночас майбутнє “ДНР” більшість вбачали у незалежному чи автономному статусі в складі України, або РФ (Benchuk & Trofymovych, 2022).

Доктори політичних наук, професори Ужгородського національного університету Микола Палінчак та Вікторія Бокоч звернулися до складного питання впливу російської військової агресії в Україну на релігійно-церковну сферу (Palinchak & Bokoch, 2023). Відтак відомі вчені зупинилися на особливостях діяльності церков та релігійних організацій в Україні під час війни (надання різноманітної духовної та матеріальної допомоги захисникам України, потерпілим, ВПО; ускладнення відносин між московським патріархатом та Українською православною церквою; загострення суперечностей у православному середовищі) та показали реакцію міжнародного релігійного співтовариства на розпочату Росією війну проти України

(виділили форми духовної підтримки та матеріальної допомоги Україні).

У контексті глобалізаційних процесів та реалізації агресивної політики Російською Федерацією щодо України доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу політичної культури та ідеології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Юрій Ніколаєць та докторка історичних наук, професорка кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Лариса Синявська розглядають місце та роль освітянських закладів сучасної України у формуванні громадянської ідентичності (Nikolaiets & Syniavska, 2022). У своєму дослідженні автори визначили не тільки головні напрями їх роботи, але й характер організації патріотичного виховання, дали оцінку ефективності їхньої роботи, вивчили вплив державної політики у сфері освіти на їхню ефективність та, що важливо виокремили основні загрози національній безпеці у контексті формування закладами освіти громадянської ідентичності. Наголошено і на проблемі скорочення навчальних курсів з історії України та й відмові від гуманітарних дисциплін у технічних закладах освіти (що, безумовно, безпосередньо відображається у результатах соціологічних досліджень – повільне зростання кількості респондентів, які переважно вважають себе громадянами сучасної України), що особливо є кричущим в умовах російсько-української війни.

Зовнішньополітичні аспекти у контексті сучасної російсько-української війни

Насамперед відзначимо дослідження доктора історичних наук, професора кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету Андрія Грубінка, який простежив основні етапи формування політики Великої Британії щодо України після 1991 р., її трансформацію та вплив (зменшення чи збільшення підтримки) на неї різноманітних міжнародних факторів, – «від формалізації стосунків, упередженого ставлення до нової держави та налагодження конструктивної співпраці». Звісно автор показує і вплив початку російської агресії 2014 р. на зміну політики Великої

Британії – активніша підтримка урядом рішення ЄС про запровадження антиросійських санкцій, надання допомоги Україні, а також політична і матеріальна підтримка. Однак Brexit та вихід Великої Британії з ЄС послабив позиції України у процесі євроінтеграції (Hrubinko, 2020).

Тернопільські вчені доктори історичних наук, професори Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка Леся Алексієвець та Микола Алексієвець продовжують тематику зовнішньополітичних аспектів, поставивши за мету виокремити та проаналізувати основні етапи взаємовідносин України з Північноатлантичним альянсом (НАТО), здійснити їхню характеристику (Alexiyevets & Alexiyevets, 2020). Зокрема виділяють п'ять етапів у розвитку євроатлантичної інтеграції України: 1991–1997 рр. – перший (формування взаємовідносин Україна – НАТО); 1998–2000 рр. – другий (продовження політичного діалогу обох сторін, пошук нових форм та шляхів співпраці Україна – НАТО); 2001–2004 рр. – третій (змінна інтенсивність політичних контактів, прагматичність, наповнення конкретним змістом); 2004–2009 рр. – четвертий (якісно новий формат співпраці, значна активізація, посилення і прискорення інтеграції України з Альянсом); 2010–2019 рр. – п'ятий (початкове послаблення співпраці, відтак із 2014 р. новий розмах і значне пожвавлення). Загалом стосунки Україна – НАТО можна охарактеризувати як структурну модернізацію та посилення політичного діалогу в політичній і військовій сферах. Погоджуємося із авторами дослідження, що важливою запорукою обороноздатності України у протидії агресії РФ, зміцнення національної безпеки, реформування збройних сил і демократичного розвитку України є рух до вступу у НАТО.

До цієї групи можна віднести працю аспіранта Ужгородського національного університету Юрія Офіцинського, яку він присвятив вивченню поглядів науковців і колишніх політиків-високопосадовців щодо війни на Донбасі 1 березня 2014–11 лютого 2015 рр. (365 статей, з-поміж яких у 38 подано міркування 50 осіб) за матеріалами газети «The New York Times» та спробував їхній основі виділити найоптимальніші шляхи припинення конфлікту (Ofitsynskyu, 2020). Із 50 авторів – 11 з

України, 13 із Росії, 18 зі США, 4 із Великої Британії та по одному із Франції, Німеччини, Норвегії й Австралії. Щодо причин війни на Донбасі автори називали прагнення Росії перешкодити вступу України до ЄС та НАТО, а також історичну неприязнь українців із росіянами. Думки експертів також розділилися і у низці інших питань: масштабів російської агресії (Росія не буде робити спроб захопити Україну, а підтримуватиме лише конфлікт на Донбасі; Росія не зупиниться на Україні, а спробує створити заморожені конфлікти у країнах Балтії); надання Україні зброї (стримає Росію від подальшої агресії чи ні); врегулювання конфлікту через посилення санкцій та зміцнення України (отримання розвідувальної інформації, нелетального обладнання, гуманітарної допомоги, проведення політичних, економічних реформ тощо); дипломатичний шлях через надання Донбасу автономії (у ширшому чи вужчому варіантах) (Ofitsynskyu, 2020, p. 241).

Різні аспекти російсько-українських стосунків

Кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця науково-дослідної частини історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Марія Парахіна проаналізувала економічний аспект українсько-російських відносин упродовж 1990–2000-х рр. Наголошуючи на відвертому ігноруванні Російською Федерацією позиції та інтересів партнера, створення умов для втягування України до сфери власного політичного та економічного впливу (передовсім через енергетичну складову та проблему транзиту російських енергоресурсів через територію України) (Parakhina, 2017).

Продовжуючи власні студії, вчена звертається до ще однієї гострої проблеми – повернення Україні культурних цінностей, викрадених Російською Федерацією у різні історичні періоди (Parakhina, 2018). Авторка вказує на причини, історичні обставини, а саме на цілеспрямованість політики окупаційних режимів (вивозилися археологічні знахідки, українські літописи та стародруки, численні архіви світських і релігійних установ, особисті архіви видатних культурно-освітніх та державних діячів тощо). Акцентуючи увагу на потребі розроблення механізму повернення культурних надбань, які, безумовно, є важливою складовою у формуванні та відновленні історичної пам'яті,

відродженні національної культури при розбудові незалежної держави.

У спільній публікації доктор історичних наук, професор, Головний інспектор Головної інспекції Міністерства оборони України Вадим Машталір та доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського Василь Шевчук розглянули особливості міждержавного переміщення військовослужбовців ЗСУ у межах СНД упродовж 1991–1994 рр., виокремивши значення цих заходів у процесі становлення національних збройних сил. Автори вважають, що такі переміщення (відбувалися на добровільних та демократичних принципах) відіграли важливу роль, оскільки, по-перше, перешкодили намаганням Російської Федерації використати СНД для військового впливу на пострадянські держави; по-друге, допомогли українській владі стабілізувати військово-політичну ситуацію у військових підрозділах і не допустити розколу в офіцерському корпусі; по-третє, офіцерів, які поверталися, залучали до розбудови збройних сил (так вдалося завершити комплектування командно-штабних, тилових та технічних посад у середній та вищій ланках) (Mashtalir & Shevchuk, 2022).

Під час російсько-української війни виникла проблема виконання військового обов'язку адвентистами сьомого дня, яку проаналізували, зокрема, аспірант кафедри історії Національного університету «Острозька Академія» Валентина Куриляк та доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри журналістики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Максим Балаклицький, зауваживши, що ця тема у світлі сучасної російсько-української війни має вагоме значення (Kuryliak & Balaklytskyi, 2020). Відтак використовуючи закордонні джерела, нормативно-правову документацію України, праці попередників щодо військового обов'язку і військової служби, інші джерела цілісно розглянули виконання військового обов'язку адвентистами сьомого дня в Сполучених Штатах Америки, під час першої та другої світових воєн, у радянській та сучасній Україні. Досить детально автори представили хронологію взаємодії держави та церкви АСД щодо військової

служби на законодавчому рівні. Значна частина матеріалу стосується сучасної російсько-української війни, наголошується на тому, що навіть вона не змінила відносно привілейованого становища релігійних меншин, у їхньому сповідванні поглядів некомбатантів. Водночас вони активно включилися і як волонтери, реабілітологи ветеранів АТО/ООС, військові лікарі, капелани, парамедики, тилові фахівці.

Висновки. Таким чином, на шпальтах наукового видання «Східноєвропейський історичний вісник» впродовж 2016–2023 рр. було опубліковано близько 20 текстів присвячених різним аспектам сучасної російсько-української війни. Нами запропоновано усі їх досить умовно поділити на декілька груп: витоки російсько-української війни (Олександр Ситник, Олексій Покотило, Олександр Нашивочников, Василь Деревінський, Володимир Ліпкан, Павло Артимишин, Ігор Підкова, Олексій Сухий); *проблема агресивної зовнішньої політики РФ* (Ірина Грідіна, Марина Фротвейт, Ігор Бегей, Юлія Лівінська, Аріадна Сороківська-Обіход, Іванна Чобіт); *наслідки окупації Російською Федерацією частини території України* (Борис Дем'яненко, Андрій Дем'яненко, Віталій Бенчук, Володимир Трофимович, Микола Палінчак, Вікторія Бокоч, Юрій Ніколаєць, Лариса Синявська); *зовнішньополітичні аспекти у контексті сучасної російсько-української війни* (Андрій Грубінко, Леся Алексієвець, Микола Алексієвець, Юрій Офіцинський); *різні аспекти російсько-українських стосунків* (Марія Парахіна, Вадим Машталір, Василь Шевчук, Валентина Куриляк, Максим Балаклицький). Із роками суттєво розширюється тематика сучасної російсько-української війни у змістовому наповненні «Східноєвропейського історичного вісника».

Джерела та література

- Alexiyevets, L., & Alexiyevets, M.** (2020). Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main stages. *Shkhidnoievpropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 175–189. doi: 10.24919/2519-058x.14.197189
- Behei, I., & Livinska, Yu.** (2022). Causes of the Russian-Moldovan Conflict of 1992 in Ukrainian and Russian Historiographical Discourses.

- Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 22, 206–215. doi: 10.24919/2519-058X.22.253722
- Benchuk, V., & Trofymovych, V.** (2022). Evolution Moods of Donetsk Residents on the Temporally Occupied Territory. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 23, 171–180. doi: 10.24919/2519-058X.23.258962
- Demianenko, B., & Demianenko, A.** (2021). Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014–2019). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 19, 228–238. doi: 10.24919/2519-058X.19.233845
- Gridina, I., & Frotveit, M.** (2020). The Problem of the Unrecognized States of the Post-Soviet Space in the Politics of the Russian Federation. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 16, 229–238. doi: 10.24919/2519-058x.16.210883
- Hrubinko, A.** (2020). Ukraine in the foreign policy of the United Kingdom in the context of European integration (1991 – 2019). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 153–164. doi: 10.24919/2519-058x.14.197187
- Kuryliak, V., & Balaklytskyi, M.** (2020). The Seventh-day Adventists' military service peculiarities. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 190–205. doi: 10.24919/2519-058x.14.197190
- Lipkan, V., & Artymyshyn, P.** (2022). The Concept of «Denazification» in the Context of the Information Component of the Modern Russian-Ukrainian War. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 25, 227–236. doi: 10.24919/2519-058X.25.269561
- Mashtalir, V., & Shevchuk, V.** (2022). Relocation of Servicemen within the Commonwealth of Independent States (1991 – 1994). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 22, 194–205. doi: 10.24919/2519-058X.22.253733
- Nikolaiets, Yu., & Syniavska, L.** (2022). The Role of Educational Institutions in Civic Identity Formation in Modern Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 23, 181–194. doi: 10.24919/2519-058X.23.258981
- Ofitsynskyy, Yu.** (2020). The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper *The New York Times* (March 1, 2014 – February 11, 2015). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 15, 230–244. doi: 10.24919/2519-058x.15.204977

- Palinchak, M., & Bokoch, V.** (2023). Religious Factor in the Current Russia-Ukraine War. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 26, 164–173. doi: 10.24919/2519-058X.26.275209
- Parakhina, M.** (2017). Economics against the background of geopolitical challenges: towards Ukrainian-Russian economic relations (1990s – 2000s). *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 3, 101–106. doi: 10.24919/2519-058x.3.101056
- Parakhina, M.** (2018). The Problem of retrieval of Ukraine's cultural property in the ukrainian-russian mutual relations: on the problems history. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 6, 8–14. doi: 10.24919/2519-058x.6.123760
- Pidkova, I., & Sukhyy, O.** (2019). «To preserve impossible to destroy»: 1991 Soviet Union referendum on the preservation of the soviet union and its holding in the Ukrainian SSR. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 11, 215–224. doi: 10.24919/2519-058x.11.170718
- Pokotylo, O., & Nashyvochnikov, O.** (2021). Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 18, 210–218. doi: 10.24919/2519-058X.18.226536
- Sorokivska-Obikhod, A., & Chobit, I.** (2022). Informational Influence Application on the Civilian Population by the Russian Side During the Russo-Georgian War in August of 2008. *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 22, 216–225. doi: 10.24919/2519-058X.22.253742
- Деревінський, В.* (2018). Участь В. Чорновола у протидії російській агресивній політиці щодо України у 1990-х рр. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 6, 228–234. doi: 10.24919/2519-058x.6.123898
- Ситник, О.** (2017). *Історичні витоки російсько-української війни 2014 – 2017 років.* *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2, 71–81.

References

- Alexiyevets, L., & Alexiyevets, M.** (2020). Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main stages. *Skhidnoievpropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 175–189. doi: 10.24919/2519-058x.14.197189 [in English].
- Behei, I., & Livinska, Yu.** (2022). Causes of the Russian-Moldovan Conflict of 1992 in Ukrainian and Russian Historiographical Discourses.

- Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 22, 206–215. doi: 10.24919/2519-058X.22.253722 [in English].
- Benchuk, V., & Trofymovych, V.** (2022). Evolution Moods of Donetsk Residents on the Temporally Occupied Territory. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 23, 171–180. doi: 10.24919/2519-058X.23.258962 [in English].
- Demianenko, B., & Demianenko, A.** (2021). Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014 – 2019). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 19, 228–238. doi: 10.24919/2519-058X.19.233845 [in English].
- Derevynskiy, V.* (2018). *Uchast V. Chornovola u protydyi rosiiskii ahresyvnii politytsi shchodo Ukrainy u 1990-kh rr. [Vyach. Chornovil's participation in the counteraction to the Russian aggressive policy directed against Ukraine in the 1990s.]*. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 6, 228–234. doi: 10.24919/2519-058x.6.123898 [in Ukrainian].
- Gridina, I., & Frotveit, M.** (2020). The Problem of the Unrecognized States of the Post-Soviet Space in the Politics of the Russian Federation. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 16, 229–238. doi: 10.24919/2519-058x.16.210883 [in English].
- Hrubinko, A.** (2020). Ukraine in the foreign policy of the United Kingdom in the context of European integration (1991–2019). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 153–164. doi: 10.24919/2519-058x.14.197187 [in English].
- Kuryliak, V., & Balaklytskyi, M.** (2020). The Seventh-day Adventists' military service peculiarities. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 190–205. doi: 10.24919/2519-058x.14.197190 [in English].
- Lipkan, V., & Artymyshyn, P.** (2022). The Concept of «Denazification» in the Context of the Information Component of the Modern Russian-Ukrainian War. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 25, 227–236. doi: 10.24919/2519-058X.25.269561 [in English].
- Mashtalir, V., & Shevchuk, V.** (2022). Relocation of Servicemen within the Commonwealth of Independent States (1991 – 1994). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical*

- Bulletin*], 22, 194–205. doi: 10.24919/2519-058X.22.253733 [in English].
- Nikolaiets, Yu., & Syniavska, L.** (2022). The Role of Educational Institutions in Civic Identity Formation in Modern Ukraine. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 23, 181–194. doi: 10.24919/2519-058X.23.258981 [in English].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2020). The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper *The New York Times* (March 1, 2014 – February 11, 2015). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 15, 230–244. doi: 10.24919/2519-058x.15.204977 [in English].
- Palinchak, M., & Bokoch, V.** (2023). Religious Factor in the Current Russia-Ukraine War. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 26, 164–173. doi: 10.24919/2519-058X.26.275209 [in English].
- Parakhina, M.** (2017). Economics against the background of geopolitical challenges: towards Ukrainian-Russian economic relations (1990s – 2000s). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 3, 101–106. doi: 10.24919/2519-058x.3.101056 [in English].
- Parakhina, M.** (2018). The Problem of retrieval of Ukraine's cultural property in the ukrainian-russian mutual relations: on the problems history. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 6, 8–14. doi: 10.24919/2519-058x.6.123760 [in English].
- Pidkova, I., & Sukhyy, O.** (2019). «To preserve impossible to destroy»: 1991 Soviet Union referendum on the preservation of the soviet union and its holding in the Ukrainian SSR. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 11, 215–224. doi: 10.24919/2519-058x.11.170718 [in English].
- Pokotylo, O., & Nashyvochnikov, O.** (2021). Sources of the Russian-Ukrainian Armed Conflict. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 18, 210–218. doi: 10.24919/2519-058X.18.226536 [in English].
- Sorokivska-Obikhod, A., & Chobit, I.** (2022). Informational Influence Application on the Civilian Population by the Russian Side During the Russo-Georgian War in August of 2008. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 22, 216–225. doi: 10.24919/2519-058X.22.253742 [in English].

Sytmyk, O. (2017). *Istorychni vytoky rosiisko-ukrainskoi viiny 201 –2017 rokiv*. [The historical origins of the Russian-Ukrainian war 2014–2017]. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2, 71–81 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94(477):[327.88+341.324](470+571:477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283164

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Бібліографічний опис статті: Галів, М. & Ільницький, В. (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.

© Микола Галів, Василь Ільницький, 2023

ХАРАКТЕР СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2023): ВІТЧИЗНЯНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

*Анотація. Мета статті – представити результати історіографічного дослідження праць українських вчених, насамперед істориків, спрямованого на виявлення, систематизацію та узагальнення їхніх поглядів на характер сучасної російсько-української війни. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу і синтезу. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українській історичній науці проаналізовано погляди українських вчених, передовсім істориків, на характер сучасної російсько-української війни. **Висновки.** Українські вчені опублікували сотні наукових досліджень різних аспектів російсько-української війни. У багатьох з них здійснено спроби (різного масштабу і результативності) охарактеризувати війну Росії проти України крізь призму воєнно-стратегічних, цивілізаційних, національно-екзистенційних підходів та постколоніальних студій. Найбільш поширеним є характеристика конфлікту з воєнно-стратегічних позицій, відповідно до яких визнається гібридний характер війни. Цивілізаційний характер російсько-української війни підкреслювався дослідниками з перших років розгортання цього конфлікту. Водночас помітними є відмінності у маркуванні протиборчих цивілізацій: до агресорів однозначно зараховують т. зв. «російську / євразійську цивілізацію», Україна ж у візях істориків окреслюється або як складова Європи (євроантлантичного цивілізаційного простору), або як локальна українська цивілізація, або як частина середньоевропейської цивілізації. Безумовно, цивілізаційні характеристики багатовікового російсько-українського протистояння мають проблемну експланаційну основу, зрештою як і саме поняття «цивілізація». Національно-визвольний характер російсько-української війни актуалізовано українськими науковцями у 2022 р. в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Він тісно пов'язаний з характеристикою війни як екзистенційної*

загрози існуванню української нації (у цьому випадку дослідники наводять приклад геноцидних планів російської владної верхівки і геноцидних злочинів російських окупаційних військ) та України як держави. Твердження учених, зокрема істориків, про імперіалістичний, неоколоніальний (постколоніальний) та світовий характер війни відображають геополітичні погляди на «міжнародну шахівницю» й водночас акцентують на багатівіковій тяглоті російської імперської, колоніальної політики, її прагнення до глобального домінування.

Ключові слова: сучасна російсько-українська війна, зіткнення цивілізацій, національно-визвольна війна, екзистенційна війна, імперіалістична і неоколоніальна війна.

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7068-3124>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/F-3855-2018>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57212151942>

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management and Defense Planning, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32, Heroyiv Maydana Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

To cite this article: Haliv, M. & Ilnytskyi, V. (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 47–73. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].

THE NATURE OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014 – 2023): THE UKRAINIAN HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE

Abstract. *The purpose of the article is to present the results of a historiographical study of the works of Ukrainian scientists, primarily historians, aimed at identifying, systematizing and generalizing their views on the nature of the modern Russian-Ukrainian war. **Research methodology:** principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of historiographical analysis and synthesis. **Scientific novelty:** for the first time in Ukrainian historical science, the views of Ukrainian scientists, primarily historians, on the nature of the modern Russian-Ukrainian war have been analyzed. **The Conclusions.** Ukrainian scientists have published hundreds of scientific studies on various aspects of the Russian-Ukrainian war. Many of them have made attempts (varying in scope and effectiveness) to characterize Russia's war against Ukraine through the prism of military-strategic, civilizational, national-existential approaches and post-colonial studies. The most common is the characterization of the conflict from military-strategic positions, according to which the hybrid nature of the war is recognized. The civilizational character of the Russian-Ukrainian war was emphasized by researchers from the first years of the unfolding of this conflict. At the same time, there are noticeable differences in the labeling of opposing civilizations: the aggressor is clearly considered to be the*

so-called Russian/Eurasian «civilization», while in the writings of historians, Ukraine is interpreted either as a component of Europe (the Euro-Atlantic civilization space), or as a local Ukrainian civilization, or as a part of Central European civilization. Undoubtedly, the civilizational characteristics of the centuries-old Russian-Ukrainian conflict have problems with explanation, as does the concept of «civilization» itself. In the conditions of full-scale Russian aggression against Ukraine in 2022, Ukrainian scientists actualized the national liberation nature of the Russian-Ukrainian war. This is closely related to the characterization of the war as an existential threat to the existence of Ukraine as a state and the Ukrainian nation in general (researchers cite the example of the genocidal plans of the Russian leadership and the genocidal crimes of the Russian occupation forces). The statements of scholars, particularly historians, about the imperialist, neo-colonial (post-colonial) and global character of the war reflect their geopolitical views on the «international chessboard». At the same time, they are the result of the generalized knowledge of historians about the centuries-old tradition of Russian imperial colonial policy, about Russia's desire for global dominance.

Key words: *modern Russian-Ukrainian war, clash of civilizations, national liberation war, existential war, imperialist and non-colonial war.*

Постановка проблеми. Характеристика історичних фактів, процесів, подій і явищ є одним із ключових завдань історичних досліджень, невід'ємним складником теоретичного осмислення минувшини. Не є винятком і такий складний, багатоаспектний історичний феном, як сучасна російсько-українська війна, яка триває з 2014 р. й привертає увагу дослідників (істориків, соціологів, політологів, філософів, економістів, психологів, педагогів, фахівців з національної безпеки, державного управління тощо) з огляду на надважливе значення для становлення новітньої геополітичної моделі Європи та усього світу. Осмислення історичних витоків конфлікту, його цивілізаційної, геополітичної, міжкультурної, ідеологічної анатомії спонукає українських вчених до визначення характеру

війни. Безумовно, їхні класифікаційні підходи та пояснювальні композиції заслуговують на історіографічне узагальнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У бібліографічному покажчику «Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022): рекомендаційний покажчик» (Левченко, 2022) наведено 715 праць, присвячених різним аспектам неконвенційної російсько-української війни, зокрема військово-бойовим діям на Сході України, окупації Криму, окупаційному режимові на Донбасі та в Криму, дипломатичним заходам України з відновлення територіальної цілісності, волонтерському рухові, проблемі внутрішньо переміщених осіб. Не усі вони зосереджені на питанні визначення характеру війни, однак дуже часто містять певні міркування авторів з цього приводу. Наразі спеціальних історичних студій про характер російсько-української війни не так багато. Серед них виокремимо праці В. Смолія та О. Яся (Смолій & Ясь, 2022), А. Киридон та С. Трояна (Киридон & Троян, 2022b), В. Грицюка й О. Лисенка (Лисенко, 2022; Грицюк & Лисенко, 2023), П. Гай-Нижника (Гай-Нижник, 2022) як такі, що найбільш акцентовано розглядають зазначене теоретичне питання. Зважаючи на накопичення в українській історичній науці значної кількості праць з історії сучасного багатовимірного конфлікту між Україною і Росією, вважаємо необхідним розглянути погляди дослідників (передовсім істориків) на характер сучасної російсько-української війни.

Мета статті – представити результати історіографічного дослідження праць українських вчених, насамперед істориків, спрямованого на виявлення, систематизацію та узагальнення їхніх поглядів на характер сучасної російсько-української війни. При цьому беремо до уваги основні історіографічні факти.

Виклад основного матеріалу. Перші аналітичні студії російсько-української війни почали з'являтися ще у 2014 р. За минулі дев'ять років побачили світ сотні історичних (військово-історичних, історико-політологічних) праць, у яких робилися спроби охарактеризувати війну Росії проти України крізь призму воєнно-стратегічних, цивілізаційних, національно-екзистенційних підходів та постколоніальних студій.

Синтезуючи сконструйовані і обґрунтовані українськими дослідниками характеристики російсько-української війни, виокремимо з них декілька найбільш часто вживаних.

З воєнно-стратегічного погляду, сучасна російсько-українська війна має характер *гібридної війни*, в межах якої після 24 лютого 2022 р. почав домінувати збройний складник. Ще у 2015 р. з'явилися дослідження політолога Є. Магди (Магда, 2015) та соціолога І. Руценка (Руценко, 2015), які вели мову про гібридний характер російсько-українського конфлікту й підкреслювали його інформаційно-пропагандистський, політично-дипломатичний, соціально-психологічний, збройний виміри. Теоретико-концептуальні засади війни Росії проти України як власне гібридного протиборства представлено у монографії за редакцією В. Горбуліна (Горбулін, 2017). У ній охарактеризовано гібридну війну як новітній конфлікт і форму глобального протистояння, окреслено два модуси існування гібридної війни (фізична дійсність та дискурсивний конструкт), вказано на конфлікт ціннісних моделей порядку як фундамент для гібридної війни, визначено російські геополітичні стратегії як першопричини світової гібридної війни. Автори зазначеної праці розкрили такі особливості гібридної війни Росії проти України: боротьба на гуманітарному та внутрішньо-політичному полях; силові, спеціальні та дипломатичні операції; економічні прояви гібридної агресії (Горбулін, 2017, с. 251–310).

На думку харківських дослідників В. Бочарнікова, С. Свешнікова, Р. Тимошенка, російсько-український конфлікт має ознаки проксі-війни, а також гібридної, мережевої та приватизованої війн (Бочарніков, Свешніков & Тимошенко, 2019, с. 183). Ми вважаємо, що твердження зазначених авторів з приводу проксі-війни, щонайменше, є сумнівним. Класичне розуміння цього терміна передбачає стан, коли воєнно-політичні сили, антагонізми між інтересами яких є головною причиною воєнного конфлікту, безпосередньо не беруть участь у бойових діях.

Названі дослідники мали на увазі США і Росію, проте остання з часу захоплення Криму є безпосередньою учасницею конфлікту. Це, немов заперечуючи собі, визнали й згадані вчені,

відзначивши такі дії Російської Федерації (РФ), які можуть бути класифіковані як збройна агресія: окупація АР Крим; засилання Росією на територію України озброєних груп регулярних та нерегулярних сил; підтримка бойових дій незаконних збройних формувань на сході України засобами вогневого ураження з боку підрозділів збройних сил РФ; блокування проходу українських кораблів до портів на узбережжі Азовського моря (Бочарніков, Свешніков & Тимошенко, 2019, с. 175).

Серед праць істориків доцільно виокремити монографію тернопільського вченого М. Лазаровича, який брав участь у російсько-українській війні як боєць 14-ї окремої механізованої бригади Збройних сил України. Дослідник наголошує, що головним об'єктом гібридної війни («війни керованого хаосу») є свідомість громадян – як країни-агресора, так і країни жертви. Зброєю цієї війни є абсолютно все: від летального озброєння і безпілотників до повідомлень у соціальних мережах. Така війна – симбіоз класичної, партизансько-терористичної, інформаційно-психологічної та кібернетичної воєн і певною мірою нагадує більшовицьку тактику боротьби проти українських державних формувань 1917–1921 рр., зокрема інспірування всередині держави альтернативних територіальних утворень, непідконтрольних законній владі (Лазарович, 2017, с. 37–38). Зауважимо, що праця М. Лазаровича була видана ще й англійською та російською мовами.

З воєнно-стратегічних позицій характеризує російсько-українську війну О. Лисенко. Історик зауважує, що у цій війні поєднуються елементи війн четвертого, п'ятого і шостого поколінь. Про це свідчить, зокрема, застосування не лише звичайних видів озброєння. Використовуються: високоточна зброя з метою ураження державних, військових, економічних, комунікаційних об'єктів, транспортної мережі і систем управління; системи протиповітряної і протиракетної оборони; система управління усіма видами і способами воєнних дій та інформаційного протиборства; сучасні системи акумуляції, обробки та використання інформації, навігації, управління й контролю за всіма сферами сектору оборони і державної безпеки, а також відбувається всебічне й неперервне забезпечення воєнних

дій упродовж заданого періоду. Окремі риси воєн п'ятого покоління, на думку О. Лисенка, проявляються у застосуванні військами РФ хімічної зброї та постійних погрозх Кремля застосувати тактичну й інші види ядерної зброї (Лисенко, 2022, с. 90).

Водночас О. Лисенко вбачає у сучасній російсько-українській війні прояви тотальної війни, все ж розуміючи дискусійний характер цього твердження. Річ у тім, що у науковому середовищі не вироблено однозначної дефініції тотальної війни і тривають дискусії з приводу тотальних воєн в історії людства. Проте дослідник виокремлює іманентні риси тотальної війни в Україні: російська «спеціальна воєнна операція» перетворилася на війну проти всього українського народу; застосовуються тотальні методи ведення війни; формується тенденція до тотальної мобілізації; поступово впроваджується тотальний контроль (Лисенко, 2022, с. 90–91).

Цивілізаційний характер російсько-української війни відзначався дослідниками з перших років розгортання цього конфлікту. Найбільш акцентовано ця думка була висловлена у праці Л. Залізняка. На його думку, для українців, що захищають від російської агресії свою батьківщину, – це вітчизняна війна, яка має виразні ознаки збройного зіткнення вищого порядку, що зветься війною цивілізацій. Під останньою мається на увазі військовий конфлікт вищого порядку, своєрідна «війна світів», жорстке зіткнення між суспільствами принципово різної ментальності, культурної орієнтації, історичної пам'яті, традиції (Залізняк, 2016, с. 27). Учений підкреслював історичні витоки Росії із Золотої орди, натомість наголошував, що, на відміну від Росії, Україна здавна була органічною складовою європейської цивілізації (Залізняк, 2016, с. 28).

Схожі думки висловлював й історик О. Ситник (Ситник, 2017). Я. Верменич у 2018 р. зауважила, що спровокована Російською Федерацією війна на Донбасі має всі ознаки цивілізаційного конфлікту (Верменич, 2018, с. 100–101). Згідно з Ю. Офіцинським, Україна стала східноєвропейським форпостом для зупинення російської агресії проти західної цивілізації (Офіцинський, 2018, с. 80, 84, 86, 233). Відзначимо, що метафора

«форпосту» потрапила навіть в офіційні міжнародні документи. Так, 15 червня 2017 р. Голова Верховної Ради А. Парубій та Спікер Палати представників Конгресу США П. Раян підписали меморандум про співробітництво між парламентами двох країн. У цьому документі Україна названа форпостом захисту західної цивілізації від російської агресії (Глави Парламентів, 2017).

У 2020 р. світ побачила монографія І. Руценка «Війна цивілізацій: анатомія українсько-російського конфлікту» (Руценко, 2022), концептуальні складові якої раніше автор оприлюднив у формі наукових статей. Дослідник послідовно відкидає трактування російсько-української війни як міждержавного і міжетнічного конфлікту, допускає ознаки колоніальної та імперіалістичної війни. Попри все, він наголошує на цивілізаційному вимірі сучасної російсько-української війни. І. Руценко підкреслив теоретико-ідеологічну складову проблеми: наратив цивілізації, який було розвинуто у політичній і соціологічній думці ще з кінця XIX ст., відіграв потужну мотиваційну роль для мобілізації імперських сил в Росії. Ідея власного цивілізаційного простору, який протистоїть Заходу, формувалася в Росії кілька століть поспіль. «Власну» цивілізацію прибічники цього підходу називають по-різному: «російська», «євразійська», «православна». На думку соціолога, найбільш інформативним таким, що відображає прафеномен цієї специфічної культури, є термін «московсько-ординська цивілізація», бо він вказує на політичний і духовний центр, а також фіксує генезис та походження основних ідей, принципів, архетипів цього соціально-культурного утворення (Руценко, 2018, с. 45–46). І. Руценко стверджує, що напад Росії на Україну є війною цінностей та зіткненням цивілізацій по лінії, де до того існують соціологічні передумови. Відтак, він називає російсько-українську війну міжцивілізаційною, де етнічні українці та етнічні руські (як і представники інших етнічних груп) на цивілізаційній межі ведуть справедливую війну за власну свободу та ідентичність з навалюю, яку уособлюють і етнічні руські, і етнічні українці, і представники десятків народів сходу, що поділяють цінності московсько-ординської цивілізації (Руценко, 2018, с. 48).

Серед сучасних істориків цивілізаційний характер російсько-української війни акцентували А. Киридон та С. Троян. На відміну від І. Руценка, вони одним із акторів міжцивілізаційного конфлікту вбачають не Європу, а локальну українську цивілізацію. З іншого боку, вони вказують на рух України в напрямку європейської цивілізації. Саме небажання України вписуватися в російську цивілізаційну парадигму розвитку, орієнтація на загальноєвропейські й євроатлантичні демократичні цінності стали визначальним мотивом сучасного «хрестового походу» Росії проти України у політичному, соціальному, культурному, інформаційно-ідеологічному і збройному ключі (Киридон & Троян, 2022b, с. 526).

Ще іншу цивілізаційну суб'єктність України декларує філолог і політолог О. Баган, який веде мову про середньоевропейську цивілізацію. Дослідник вдався до широкої історичної ретроспекції задля пояснення цивілізаційних відмінностей і ворожості між Україною і Росією. На його думку, з виникненням у XIV ст. Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), яке включало й українські землі, почала формуватися окрема середньоевропейська цивілізація, яку Московія трактувала як інший, ворожий собі світ. На думку політолога, увібравши впливи Заходу, Середня Європа через ВКЛ чинила певний цивілізаційний тиск на Східну Європу (Баган, 2022, с. 819).

Як зауважує О. Баган, глибинні причини нинішньої війни Росії проти України криються у тих геополітичних і цивілізаційних особливостях, які має український етнічний простір. Упродовж майже всього пізнього Середньовіччя і ранньомодерного часу Московія плекала свою державно-національну ідентичність як глобальну антитезу до цивілізації Заходу. Створення і розвиток ВКЛ стало потужним викликом для Московії в геополітичному контексті Східної Європи. Князівство витворило вельми цікаву, оригінальну культуру і громадянську самосвідомість. Його кардинальною особливістю була середньоевропейська цивілізаційна основа. Це докорінну змінило ментальність давніх українців і білорусів, які тоді переживали інтенсивні процеси націотворення. Тому в етноментальному

плані русини ВКЛ почали суттєво відрізнятися від мешканців Московії, хоча їх єднала спільна давніша історія (XI–XIII ст.), православна віра, подібні культурні традиції, писемність на основі кирилиці тощо (Баган, 2022, с. 829).

Середньою Європою О. Баган називає простір між Альпами і Чорним морем, Балтикою і Балканами. Україна через власну доволі велику територію є головною країною Середньої Європи. Вона розташована на самій межі Середньої і Східної Європи (Баган, 2022, с. 829). Здійснюючи таке цивілізаційне мапування, вчений сперся на концепцію Х. Дж. Макіндера про «Серцевинні землі» (Хартленд – Східну Європу). Згідно з нею, державні утворення, які виникали в Східній Європі, прагнули заволодіти теренами Середньої Європи, щоб отримати вирішальну перевагу у протистоянні з будь-яким супротивником.

На перший погляд нетрадиційною є думка історика О. Палія, який відкидає думку про російсько-український конфлікт як зіткнення цивілізацій, вважаючи таку інтерпретацію вигідною Росії. «Насправді це ніяке не зіткнення цивілізацій, – зазначає учений, – бо не є цивілізацією морально-етична система координат дикунів. Не є цивілізацією суспільство, яке ще не доросло не те, що до християнських заповідей «Не вбий. Не вкради», а навіть до базових людських інстинктів» (Палій, 2022). Однак надалі вчений активно послуговується цивілізаційною риторикою, підкреслюючи визнання європейцями України як частини своєї, європейської цивілізації. Статусу «цивілізації» позбавляє Росію й О. Удод, визнаючи, з одного боку наявність цивілізаційного конфлікту, з іншого – кваліфікуючи його як війну «між росіянами-варварами та цивілізованими українцями» (Удод, 2022, с. 1485).

Як бачимо, акцентуючи цивілізаційний (міжцивілізаційний) характер російсько-української війни, українські вчені чітко відмежовують Україну від російської / євразійської, московсько-ординської цивілізації (або ж узагалі відмовляються визнавати її цивілізацією), проте не визначають однозначну приналежність України до європейської / західної цивілізації, постулюючи давні концепції локальних цивілізацій або конструюючи нові теоретичні узагальнення про

середньоєвропейський цивілізаційний простір. Щоправда, і в першому, і в другому випадку українські науковці відзначають багатовіковий вплив західних цивілізаційних субстратів, зокрема світоглядних, ідеологічних, ціннісних, на український народ. З іншого боку, усвідомлюючи певну культурну (передовсім релігійну) і соціоментальну відмінність українства від Заходу, не наважуються однозначно зарахувати його до європейської цивілізації.

Наголосимо, що цивілізаційні характеристики кількасотрічного російсько-українського протистояння в різних сферах суспільного життя мають проблемну експланаційну основу, зрештою, як і саме поняття – цивілізація. Як наголосив В. Космина, спираючись на міркування іноземних учених, цивілізація – нова, практично не опрацьована категорія. Об'єкт дослідження важко зображуваний, не має «наочного тіла», розподіляється в сферах ідеального і реального, в свідомості, в предметному тілі культури. З різнорідних досліджень формується деяке уявлення про окремі культури (локальні цивілізації), взяті у їхній специфіці, та про народи – носії цих культур. Проте ці уявлення величезною мірою виявляються результатом інтуїції та здорового глузду. Ні про цілісну теорію, ні про завершений метод компаративістського дослідження говорити не доводиться. Науковий апарат цивілізаційного підходу не має стандартизованих процедур дослідження й верифікації. Є вглядання у матеріал та інсайтна побудова деяких схем і моделей, котрі обґрунтовуються автором. Відсутність опрацьованої методології веде до підвищення ролі особистісного фактора дослідника. Вільний, позбавлений необхідної строгості, характер побудов зближує цивілізаційні дослідження з художньою творчістю. У результаті розвиваються критерії науковості (Космина, 2011, с. 9–10). Сказане ілюструється цивілізаційним осмисленням історії, здійсненим А. Тойнбі. Використавши тисячі й тисячі фактів для обґрунтування існування тих чи тих цивілізацій, він так і не спромігся скласти їх остаточну класифікацію. Величезна кількість фактів не вкладалася у його схеми, а відтак спонукала вченого до зміни класифікації. Зрештою, чимало істориків небезпідставно

звинувачували А. Тойнбі в «неправомірній» підміні історичної науки філософією історії, наводячи численні приклади фактографічних помилок і «натяжок» (Космина, 2011, с. 43).

Власне, у зв'язку з методологічною проблемністю цивілізаційного підходу виникають логічні вади і в теоретичному окресленні певних історичних процесів, зокрема російсько-української війни. Прагнення істориків відмежувати у своїх наративах Україну від Росії цілком зрозуміле й загалом вдається легко за допомогою зіставлення великої кількості ментальних, культурних тропів українства і населення московсько-євразійського простору. А от пояснювальна сила належності України до європейської цивілізації не має таких міцних позицій з огляду на фіксацію такого ж роду відмінностей між Україною і Європою, що, зрештою, підштовхує вітчизняних дослідників до осмислення суб'єктності українства крізь призму локально-цивілізаційних параметрів. Техніки «прилучення» українськими істориками, соціологами та політологами України до європейської цивілізації упевнено здійснюються через різку й очевидну сепарацію від євразійської цивілізації і менш упевнено через підкреслення історичних впливів європеїства на українську культуру. Створюється враження, що цивілізаційні розмірковування українських вчених мають радше геополітичну основу.

Національно-визвольний характер російсько-української війни актуалізовано українськими науковцями у 2022 р. в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Так, А. Киридон та С. Троян наголосили на тому, що для нашої держави це – національно-визвольна війна ХХІ ст. проти путінізму-рашизму як новітньої форми нацизму. «Сучасна Національно-визвольна війна є продовженням і (віримо) завершенням Національно-визвольної революції-війни 1917–1921 рр. Війни, яка виросла з революційного горнила Великої війни 1914–1918 рр. і явила світу Україну. Тоді Україна на деякий час стримала російську експансію на території сусідніх держав, однак не встояла сама перед російською більшовицькою експансією, не захистила незалежність і на майже 70 років стала частиною радянського простору» (Киридон & Троян, 2022b, с. 527), – зауважують

історики. У цьому контексті згадаймо і появу у публічному історичному дискурсі поняття «Третє визвольні змагання», які є логічним продовження перших (1917–1921) і других (1938–1950-ті рр).

Проте не всі вчені погоджуються з таким трактуванням. Для прикладу, П. Гай-Нижник (2022), підкреслюючи цивілізаційний та екзистенційний характер війни, зазначає: вона, проте, не є національно-визвольною, позаяк Україна не була колонією, окупованою чи поневоленою Росією, а відтак і визволятися не було з чого. Натомість український народ повстав на справедливу вітчизняну війну за свою державність і за своє право на життя (Гай-Нижник, 2022, с. 464).

На нашу думку, П. Гай-Нижник має рацію, якщо дивитися на війну Росії проти України винятково з позицій військово-історичної науки. Справді, до 2014 р. Україна не була окупованою російськими військами, тож характеризувати війну як національно-визвольну було б недоречно. Однак підставами для використання «національно-визвольного» маркера є визнання війни, по-перше, гібридним конфліктом, в умовах якої ведеться боротьба в усіх сферах суспільного життя, боротьба за звільнення від впливів «російського світу» в культурі, науці, освіті, церковно-релігійному житті – у свідомості української нації, в її ментальній картині світу, а по-друге, екзистенційним протиборством, причому екзистенційним власне для української нації. Саме врахування цих двох аспектів, на наше переконання, дало підстави А. Киридон та С. Трояну вести мову про національно-визвольний характер війни, який особливо упривавнився після початку повномасштабного вторгнення РФ проти України 24 лютого 2022 р. Екзистенційний характер війни відзначив і П. Гай-Нижник, красномовно назвавши її «війною за життя», однак екзистенційну сутність конфлікту він пов'язує з її цивілізаційним характером. Ми вважаємо, що національно-визвольний характер війни тісно пов'язаний з боротьбою українства за існування як національно-культурного та національно-політичного організму.

Власне *екзистенційний характер* війни став особливо очевидним для українських інтелектуалів після початку

повномасштабного вторгнення російських військ на територію України наприкінці лютого 2022 р. Масові вбивства цивільного населення у Бучі, Ірпені, Бородянці та інших окупованих містах і селах продемонстрували геноцидну спрямованість російської окупації в Україні. Тож українські вчені неодноразово підкреслюють цілі Кремля щодо знищення України як держави і українства / українського народу / української нації як носія відмінного від російського і «руського міра» світогляду, світосприйняття та колективної пам'яті. А. Киридон та С. Троян вважають, що для України і українців вже після 2014 р. стало зрозуміло, що задля історичної перспективи не залишається нічого іншого, як боротися за свої екзистенційні смисли, за своє буття, за право бути українцями і мати власну незалежну державу. Натомість В. Путін розглядає все українське з позицій великодержавного шовінізму як внутрішню для Росії екзистенційну загрозу (Киридон & Троян, 2022a, с. 182–183; Киридон & Троян, 2022b, с. 526–527). Такий підхід постулюється ідеологією рашизму, на що вказують В. Грицюк та О. Лисенко. На їхню думку, в ідеологію рашизму закладено «місію» знищення українства як явища, бо, за міркуваннями рашистів, Україна, українці, українська культура мають штучне походження і природу, що позбавляє їх «повноцінності» й загалом права на існування. При цьому українські вчені наводять твердження ідеологів рашизму О. Дугіна і Т. Сергейцева (Грицюк & Лисенко, 2023, с. 9).

Відомі історики В. Смолій та О. Ясь також зазначають, що сучасна війна є екзистенційною для України: «Це війна за нашу державну й національну Незалежність, оскільки вона має дати відповідь на гамлетівське питання: бути чи не бути? У цьому сенсі вона продукує очевидну аналогію з війною за незалежність США (American War of Independence) 1775–1783 рр., але, звичайно, суттєво різниться соціо- й етнокультурними макроконтекстами та передумовами, історичною добою і геополітичним простором» (Смолій & Ясь, 2022, с. 13–14). Проте зазначені вчені використовують цей маркер у контексті постулювання візій постколоніальних студій, які змушують враховувати імперіалістичний характер війни.

Імперіалістичний, а відтак і *неоколоніальний* характер війни часто відзначають політологи, які займаються геополітичними студіями. Так, М. Рябчук зазначає: ключовою складовою цієї війни є проблема російської імперської ідентичності, яка значною мірою визначає перебіг подій. Це був пусковий механізм, глибинна й по-своєму неминуча причина цього конфлікту. Якщо проаналізувати, як у XVIII ст. створювався історичний конструкт російської імперської ідентичності, можна побачити, що в ньому від початку не було місця для України – її треба було або поглинути й асимілювати, або знищити (Рябчук, 2022).

Імперську сутність Російської Федерації як першу й основу причину московського вторгнення виокремлює філолог та політолог П. Іванишин. На його думку, Московія / Росія як держава-імперія формувалася на засадах імперської ідеології державотворення. Національної свободотворчої ідеї, а отже, і початкової, національно-державної форми існування, Московія, на відміну від таких імперій, як Македонська, Римська чи Британська, не знала. Національну свідомість московитам, причому абсолютній більшості – і правлячим класам, і масам, народу, замінила свідомість імперська. В основі цієї людиноненависницької колективної свідомості і світогляду лежить ідея несвободи, поневолення. Причому поневолення свого й інших народів заради уявної великодержавної та духовної величі, задоволення шовіністичної, садистської зверхності над слабшими як рабами та економічного визиску владною верхівкою власного і завойованих народів (Іванишин, 2022, с. 918).

Україна, на думку Ю. Офіцинського, протистоїть московському імперіалізму, якому дали можливість відродитися, «перезавантажитися». Бойові дії в Україні розпочалися всенародним повстанням у Києві проти латентної окупації, що здійснювалася руками урядовців-колабораціоністів і скеровувалася з Кремля. Майдан став першою битвою у війні з російським імперіалізмом і місцевими посіпаками, причому переможною (Офіцинський, 2018, с. 82).

Як відзначають А. Киридон та С. Троян, імперська ідея в історичному вимірі завжди була й продовжує виступати

пропагандистським конструктом і обґрунтуванням експансіоністської російської політики з метою розширення власної сфери впливу і максимального послаблення позицій противника(ів). Звідси, російсько-українська війна вмотивовується, з точки зору офіційної Москви, необхідністю воювати на території України проти США і їхніх союзників по НАТО. Тим самим, російське державне керівництво пояснює примушування України до миру як необхідний крок для захисту власних регіональних і глобальних інтересів. Насправді йдеться про задоволення експансіоністських імперських амбіцій на регіональне і глобальне домінування (Киридон & Троян, 2022b, с. 526).

Найбільш виразно в сучасній українській історичній науці імперський, а отже, й колоніальний характер воєнної агресії Росії проти України осмислили В. Смолій та О. Ясь. Наголошуючи на «неоімперській експансії» РФ, дослідники стверджують: природа сучасної російсько-української війни захована у радянській і старій імперській минувшині, позаяк саме звідти походять неоімперські пріоритети путінської Росії, які визначають сутність її політичних, економічних, соціальних, культурних рішень, стратегій, дій і навіть саме виправдання нинішньої агресії. Відтак учені виділяють три підстави, які дають змогу маркувати сучасну російсько-українську війну як постколоніальну за своєю природою, а саме: 1) фактичне заперечення путінською Росією права України як держави на існування повністю відображає логіку дій і стратегій старих колоніальних імперій щодо колонізованих країн і народів; 2) сучасна Росія не визнає українську ідентичність і зорієнтована на її суцільне знищення, тотальну підміну малоросійськими, новоросійськими чи іншими гібридними конструктами; 3) сучасна війна проектувалася та ведеться путінським режимом як реваншистська й антиглобалістська. Тож головний смисл російсько-української війни В. Смолій та О. Ясь убачають у спробі Росії відновити стару, практично колоніальну залежність українців і водночас через гостру кризу чи навіть руйнацію сучасного світоустрою здійснити нову делімітацію світу, принаймні пострадянських обширів (Смолій & Ясь, 2022, с. 13).

Аналіз сучасної російсько-української війни з геополітичних позицій підштовхує учених до припущень про *світовий характер* конфлікту (Фельштинський & Станчев, 2015; Киридон & Троян, 2022с; Лисенко, 2022, с. 92). Однак на сьогодні існують цілком обґрунтовані заперечення таких інтерпретацій. Так, Ю. Шаповал вважає, що теза про «третю світову» має чітку мобілізаційну компоненту і розрахована винятково на російських споживачів. «Третя світова війна», про яку часто говорять російські медіа, в гібридній (нелінійній) формі, може тлумачитися як глобальне протистояння економік і цінностей колективного Заходу і Китаю, але не як конвенційна війна світового масштабу. Хоча російсько-українська війна має значні ризики виходу на новий (континентальний) рівень, але економічні та безпекові міркування роблять це нерентабельним для конкуруючих сторін (Шаповал, 2022, с. 215–216).

Підсумовуючи, погоджуємося з думкою О. Лисенка, який вказував на академічний і позаакадемічний спосіб номінації війн. Доволі часто війни зі значною ідеологічною складовою називають із використанням емоційно та політично забарвлених означень: «національна», «вітчизняна», «визвольна» та інших епічних термінів. Та, як правило, у світовому академічному дискурсі і юридичній практиці усталюються визначення, позбавлені подібних нашарувань. З огляду на це вчений пропонує в академічному дискурсі послуговуватися назвами «Війна Росії проти України», «Російсько-українська війна» (звісно з вказівкою хронологічних рамок, з яких певною є нижня межа – 2014 р., але невідомою залишається верхня) (Лисенко, 2022, с. 90). Водночас учений визнає необхідність подальшого аналізу характеру сучасного російсько-українського протиборства й сам схиляється до його означення як національно-визвольної війни, яка містить цивілізаційне спрямування.

Висновки. Отже, на сьогодні українські вчені опублікували сотні наукових досліджень різних аспектів російсько-української війни. У багатьох з них здійснено спроби (різного масштабу і результативності) охарактеризувати війну Росії проти України крізь призму воєнно-стратегічних, цивілізаційних, національно-екзистенційних підходів та постколоніальних студій. Найбільш

поширеною є характеристика конфлікту з воєнно-стратегічних позицій, відповідно до яких визнається гібридний характер війни. Цивілізаційний характер російсько-української війни також підкреслювався дослідниками з перших років розгортання цього конфлікту. Водночас помітними є відмінності у маркуванні протиборчих цивілізацій: до агресорів однозначно зараховують т. зв. «російську / євразійську цивілізацію», Україна ж у візіях істориків окреслюється або як складова Європи (євроантлантичного цивілізаційного простору), або як локальна українська цивілізація, або як частина середньоевропейської цивілізації. Безумовно, цивілізаційні характеристики багатовікового російсько-українського протистояння мають проблемну експланаційну основу, як, зрештою, і саме поняття «цивілізація». Національно-визвольний характер російсько-української війни актуалізовано українськими науковцями у 2022 р. в умовах повномасштабної агресії Росії проти України. Він тісно пов'язаний з характеристикою війни як екзистенційної загрози існуванню української нації (у цьому випадку дослідники наводять приклад геноцидних планів російської владної верхівки і геноцидних злочинів російських окупаційних військ) та України як держави. Твердження учених, зокрема істориків, про імперіалістичний, неоколоніальний (постколоніальний) та світовий характер війни відображають геополітичні погляди на «міжнародну шахівницю» й водночас акцентують на багатовіковій тяглоті російської імперської, колоніальної політики, її прагнення до глобального домінування.

Джерела та література

- Баган, О.Р.** (2022). Геополітично-цивілізаційні причини війни Росії в Україні 2014–2022 років: історичний ракурс. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 818–831.
- Бочарніков, В.П., Свешніков, С.В. & Тимошенко, Р.І.** (2019). Системні воєнно-політичні риси сучасного конфлікту на території України: монографія. Харків: ХНУПС.
- Верменич, Я.** (2018). Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ: Інститут історії України, 369 с.

- Гай-Нижник, П.П.** (2022). Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 pp.): періодизація. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 452–465.
- Глави Парламентів.** (2018). Глави Парламентів України та США підписали Меморандум про співпрацю у Вашингтоні. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/146028.html>
- Горбулін, В.П.** (ред.) (2017). Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД.
- Грицюк, В. & Лисенко, О.** (2023). Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*, 2 (569), 5–33.
- Залізняк, Л.** (2016). Історичні витоки та цивілізаційні передумови російсько-української війни 2014–2016 pp. *Українознавство*, 3 (60), 26–39.
- Іванишин, П.В.** (2022). Причини війни з Московією й військово-політичні перспективи України. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 918–922.
- Киридон, А. & Троян, С.** (2022a). Чи можна Російсько-українську війну 2014–2022 pp. вважати екзистенційною війною? *ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. Кн. 1 / відп. ред. В. Смолій ; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ: Інститут історії України, 182–183.
- Киридон, А.М. & Троян, С.С.** (2022b). Цивілізаційна війна 2014–2022 pp.: національно-визвольна війна України XXI століття (теоретичний дискурс). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 523–534.
- Киридон, А., & Троян С.** (2022c). Чи можна Російсько-українську війну 2014–2022 pp. назвати відкладеною або відтермінованою великою війною в Європі, яка повинна остаточно завершити перехід до нової системи міжнародних відносин? *ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. (Кн. 1). Київ: Інститут історії України, 188–189.

- Космина, В.Г.** (2011). Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
- Лазарович, М.** (2017). Російсько-українська війна (2014–2017 роки). Короткий нарис. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Левченко, Ю.І.** (2022). Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022): рекомендаційний показчик [Електронне видання]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Лисенко, О.Є.** (2022). Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*, 7, 85–98.
- Магда, Є.В.** (2015). Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 320 с.
- Офіциньський, Ю.** (2018). Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013 – 2017 років). Ужгород: РІК-У, 312 с.
- Палій, О.** (2022). Геоічна боротьба України проти повномасштабної агресії Росії. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/31/Inform.materialy-HEROYICHNA.BOROTVA.UKR.31.08.2022.pdf>
- Рушенко, І.** (2020). Війна цивілізацій: анатомія українсько-російського конфлікту. Київ: Києво-Могилянська академія.
- Рушенко, І.П.** (2015). Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Харків: ФОП Павленко О.Г.
- Рушенко, І.П.** (2018). Російсько-українська війна: міжцивілізаційна складова конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*, 12, 42–52.
- Рябчук, М.** (2022). «Україна відіграє історичну роль у пробудженні Заходу». URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/ukrayina-vidigraie-istorichnu-rol-u-probudzhenni-zakhodu-sergii-iekelchik-u-rozmovi-z-mikoloiu-riabchukom/>
- Ситник, О.М.** (2017). Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]*, 2, 71–81.
- Смолій, В. & Ясь, О.** (2022). Сучасна російсько-українська війна у світлі пост колоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*, 6, 3–16.

- Удод, О. (2022). Як історична пропаганда в РФ формує образ українця як цивілізаційного ворога? *ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. (Кн. 2). Київ: Інститут історії України, 1485–1487.
- Фельштинський, Ю. & Станчев, М. (2015). Третя світова. Битва за Україну. Київ: Наш Формат.
- Шаповал, Ю. (2022). Росія намагається легітимізувати в інформаційному просторі наратив про те, що зараз на території України іде Третя світова війна. Чи це насправду так? *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. (Кн. 1). Київ: Інститут історії України, 215–216.

References

- Bahan, O. R. (2022). Neopolitychno-tsyvilizatsiini prychny viiny Rosii v Ukraini 2014–2022 rokiv: istorychnyi rakurs [Geopolitical and civilizational causes of Russia's war in Ukraine 2014–2022: a historical perspective]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 818 – 831 [in Ukrainian].
- Bocharnikov, V. P., Svieshnikov, S. V. & Tymoshenko, R. I. (2019). Systemni voienno-politychni rysy suchasnoho konfliktu na terytorii Ukrainy: monohrafiia [Systemic military and political features of the modern conflict on the territory of Ukraine: monograph]. Kharkiv: KhNUPS [in Ukrainian].
- Vermenych, Ya. (2018). Fenomen pohranychchia: Krym i Donbas v doli Ukrainy [The borderland phenomenon: Crimea and Donbas in the fate of Ukraine]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. P. (2022). Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014–2022 rr.): periodyzatsiia [Russian-Ukrainian War – War for Life (2014–2022): periodization]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 452–465 [in Ukrainian].
- Hlavy Parlamentiv. (2018). Hlavy Parlamentiv Ukrainy ta SSHa pidpysaly Memorandum pro spivpratsiu u Vashynhtoni [The Heads of the Parliaments of Ukraine and the USA signed the Memorandum on Cooperation in Washington]. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/146028.html> [in Ukrainian].

- Horbulin, V. P.** (red.) (2017). *Svitova hibrydna viina: ukraïnskyi front: monohrafiia* [World hybrid war: Ukrainian front: monograph]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Hrytsiuk, V. & Lysenko, O.** (2023). *Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voïennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichnyi vymiry* [The war of the Russian Federation against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2 (569), 5–33 [in Ukrainian].
- Zalziñiak, L.** (2016). *Istorychni vytoky ta tsyvilizatsiini peredumovy rosiïsko-ukraïnskoi viiny 2014–2016 rr.* [Historical origins and civilizational prerequisites of the Russian-Ukrainian war of 2014–2016]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 3 (60), 26–39 [in Ukrainian].
- Ivanushyn, P. V.** (2022). *Prychyny viiny z Moskovieiu y viiskovo-politychni perspektyvy Ukrainy* [The reasons for the war with Moscow and the military-political prospects of Ukraine]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 918–922 [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. & Troian, S.** (2022a). *Chy mozhna Rosiïsko-ukraïnsku viinu 2014–2022 rr. vvazhaty ekzystentsiinoiu viinoiu?* [Can the Russian-Ukrainian war of 2014–2022 be considered an existential war?]. *PERELOM: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy – BREAKING: Russia's war against Ukraine in the layers of time and spaces of the past. Dialogues with historians*. U 2-kh (Kn. 1). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 182–183 [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. M. & Troian, S. S.** (2022b). *Tsyvilizatsiina viina 2014–2022 rr.: natsionalno-vyzvolna viina Ukrainy XXI stolittia (teoretychnyi dyskurs)* [Civilization war 2014–2022: Ukraine's national liberation war of the XXI st century (theoretical discourse)]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 523–534. [in Ukrainian].
- Kyrydon, A., & Troian S.** (2022c). *Chy mozhna Rosiïsko-ukraïnsku viinu 2014–2022 rr. nazvaty vidkladenoiu abo vidterminovanoi velykoiu viinoiu v Yevropi, yaka povynna ostatochno zavershyty perekhid do novoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn?* [Can the Russian-Ukrainian

- war of 2014–2022 be called a postponed or rescheduled major war in Europe, which should finally complete the transition to a new system of international relations?]. *PERELOM: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialogy z istorykamy – BREAKING: Russia's war against Ukraine in the layers of time and spaces of the past. Dialogues with historians*. U 2-kh (Kn. 1). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 188–189 [in Ukrainian].
- Kosmyna, V. H.** (2011). Problemy metodolohii tsyvilizatsiinoho ,analizu istorychnoho protsesu [Problems of the methodology of civilization, analysis of the historical process]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
- Lazarovych, M.** (2017). Rosiisko-ukrainska viina (2014–2017 roky). Korotkyi narys [Russian-Ukrainian war (2014–2017). A short essay]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
- Levchenko, Yu. I.** (2022). Rosiisko-ukrainska viina. Ch. 1: Neholoshena viina (20 liutoho 2014 – 24 liutoho 2022): rekomendatsiinyi pokazhchik [Russian-Ukrainian war. Part 1: The Undeclared War (February 20, 2014 – February 24, 2022): Reference Index]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Lysenko, O. Ye.** (2022). Fenomenolohiia viiny Rosii proty Ukrainy yak ob'ekt humanitarnykh doslidzhen (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 25 travnia 2022 r.) [Phenomenology of Russia's war against Ukraine as an object of humanitarian research (based on the materials of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on May 25, 2022)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 85–98 [in Ukrainian].
- Mahda, Ye. V.** (2015). Hibrydnaia viina: vyzhyty i peremohty [Hybrid war: survive and win]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
- Ofitsynskyi, Yu.** (2018). Suchasna rosiisko-ukrainska viina (za materialamy hazety «The New York Times» 2013 – 2017 rokiv) [The modern Russian-Ukrainian war (according to the materials of the newspaper *The New York Times* from 2013 to 2017)]. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
- Palii, O.** (2022). Heoichna borotba Ukrainy proty povnomasshtabnoi ahresii Rosii [Ukraine's geologic struggle against Russia's full-scale aggression]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/31/Inform.materialy-HEROYICHNA.BOROTBA.UKR.31.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

- Rushchenko, I.** (2020). *Viina tsyvilizatsii: anatomii ukrainsko-rosiiskoho konfliktu* [War of Civilizations: Anatomy of the Ukrainian-Russian Conflict]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
- Rushchenko, I. P.** (2015). *Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsiolooha: monohrafiia* [The Russian-Ukrainian hybrid war: a sociologist's view: a monograph]. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. [in Ukrainian].
- Rushchenko, I. P.** (2018). *Rosiisko-ukrainska viina: mizhtsyvilizatsiina skladova konfliktu* [The Russian-Ukrainian war: an intercivilizational component of the conflict]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologichna – Bulletin of Lviv University. Sociological series*, 12, 42–52. [in Ukrainian].
- Riabchuk, M.** (2022). «Ukraina vidihraie istorychnu rol u probudzhenni Zakhodu» [«Ukraine plays a historic role in the awakening of the West»]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/ukrayina-vidigraie-istorichnu-rol-u-probudzhenni-zakhodu-sergii-iekelchik-u-rozmovi-z-mikoloiu-riabchukom/> [in Ukrainian].
- Sytnyk, O. M.** (2017). *Istorychni vytoky rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2017 rokiv* [Historical origins of the Russian-Ukrainian war of 2014–2017]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 2, 71–81 [in Ukrainian].
- Smolii, V. & Yas, O.** (2022). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli post kolonializmu* [The modern Russian-Ukrainian war in the light of post-colonialism]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 3–16 [in Ukrainian].
- Udod, O.** (2022). *Yak istorychna propahanda v RF formuie obraz ukraintsia yak tsyvilizatsiinoho voroha?* [How does historical propaganda in the Russian Federation shape the image of the Ukrainian as an enemy of civilization?]. *PERELOM: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy – BREAKING: Russia's war against Ukraine in the layers of time and spaces of the past. Dialogues with historians*. U 2-kh (Kn. 2). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 1485–1487 [in Ukrainian].
- Felshtynskyi, Yu. & Stanchev, M.** (2015). *Tretia svitova. Bytva za Ukrainu* [Third World War. Battle for Ukraine]. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (2022). *Rosiia namahaietsia lehitymizuvaty v informatsiinomu prostori naratyv pro te, shcho zaraz na terytorii Ukrainy ide Tretia svitova viina. Chy tse napravdu tak?* [Russia is trying to legitimize in the information space the narrative that the Third

World War is currently underway on the territory of Ukraine. Is it really so?]. *PERELOM: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy – BREAKING: Russia's war against Ukraine in the layers of time and spaces of the past. Dialogues with historians*. U 2-kh (Kn. 1). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 215–216 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94:371(477)

DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283178

Аліна ГУТНИК

доктор філософії у галузі права, старший оперуповноважений сектору кримінальної поліції Калуський районний відділ поліції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області, вул. О. Тихого, 10, м. Калуш, Івано-Франківська область (hutnyk_alina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5447-7256>

Бібліографічний опис статті: Гутник, А. (2023). Порівняльний аналіз колабораційної діяльності у закладах освіти під час Другої світової війни та російсько-української війни. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 74–89. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283178>.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мета статті полягає у здійсненні порівняльного аналізу колабораційної діяльності українців з окупантами під час Другої світової війни та російсько-української війни, визначенні спільних і відмінних рис. **Методологічною основою дослідження** є система загальнонаукових та спеціальних методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. У роботі використано формально-логічні методи, статистичний та порівняльний методи. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше визначено спільні і відмінні риси співпраці з окупантами у сфері освіти під час Другої світової війни та російсько-української війни. За результатом дослідження зроблено **висновки**, що спільними

© Аліна Гутник, 2023

рисами у колабораційній діяльності у закладах освіти під час Другої світової війни та російсько-української війни є: меркантильні, низькі мотиви її вчинення, а також колабораційна діяльність як спосіб виживання; ідеологічна робота окупаційної влади полягала у створенні у людей уявлення про «звільнення» народу та швидкому відновленні цивільного життя, як спосіб підтвердження благих намірів; проводилося рецензування підручників; здійснювалась антипатріотична політика протягом усього періоду російсько-української війни та після початкового етапу гітлерівської окупації. Відмінними рисами визначено те, що співпраця українців з окупантами у період Другої світової війни не є прикладом класичного колабораціонізму через те, що тогочасна Україна не була самостійною державою. Також під час російсько-української війни існує ідеологічний мотив вчинення колабораціонізму, який полягає у прихильності до комуністичної політики, що є діаметрально протилежним антикомуністичній ідеї німецької влади під час Другої світової. Основним напрямом навчання молоді для німецької окупаційної влади було виховання молоді, готової до праці, натомість для російської окупаційної влади – підготовка до війни. Запропоновано передбачити облік кримінальних правопорушень за кожною частиною статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, зазначати мотиви її здійснення, посаду та місце роботи підозрюваного до співпраці з окупаційною владою, що дасть можливість отримати більш детальні й достовірні дані щодо колабораційної діяльності у закладах освіти та здійснювати попередження такого виду злочину.

Ключові слова: колабораційна діяльність; колаборант; окупація; освіта.

Alina HUTNYK

Ph.D. in Law, senior operative of Criminal police sector, Kalush district police department of Main Directorate of the National Police of Ukraine in the Ivano-Frankivsk region, 10, Tykhoho, Kalush, Ivano-Frankivsk region, Ukraine (hutnyk_alina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5447-7256>

To cite this article: Hutnyk, A. (2023). Porivnialnyi analiz kolaboratsiinoi diialnosti ukraintziv u zakladakh osvity pid chas Druhoi svitovoi viiny ta rosiisko-ukrainskoi viiny [Comparative analysis of collaborative activities of ukrainians in educational institutions during World War II and the russian-ukrainian war]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 74–89.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283178> [in Ukrainian].

**COMPARATIVE ANALYSIS OF COLLABORATIVE
ACTIVITIES OF UKRAINIANS IN EDUCATIONAL
INSTITUTIONS DURING WORLD WAR II AND THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

*Summary. The purpose of the article is to carry out a comparative analysis of the collaborative activity of Ukrainians with the occupiers during the World War II and the Russian-Ukrainian war, to identify common and distinctive features. The **methodological basis** of the research is a system of general scientific and special methods and approaches, which provided an objective analysis of the researched subject. The work uses formally logical methods, statistical and comparative methods.*

*The scientific novelty of the work lies in the fact that, for the first time, the common and distinctive features of cooperation with the occupiers in the field of education during the World War II and the Russian-Ukrainian war were determined. According to the results of the research, **it was concluded** that the common features of collaborative activity in educational institutions during the World War II and the Russian-Ukrainian war are: mercantile, low motives for*

committing collaborative activity, as well as collaborative activity as a way of survival; the ideological work of the occupying power was to create in people the idea of the «liberation» of the people and the rapid restoration of civilian life, as a way of confirming good intentions; textbooks were reviewed; antipatriotic policy was carried out during the entire period of the Russian-Ukrainian war and after the initial stage of Hitler's occupation. The distinguishing feature is that the cooperation of Ukrainians with the occupiers during the World War II is not an example of classical collaborationism due to the fact that Ukraine was not an independent state at that time. Also, during the Russian-Ukrainian war, there is an ideological motive for committing collaborationism, which consists in commitment to communist policy, which is diametrically opposed to the anti-communist idea of the German government during the World War II. The main direction of youth education for the German occupation authorities was the education of young people ready for work, on the other hand, for the Russian occupation authorities – preparation for war.

It is proposed to provide for the accounting of criminal offenses for each part of the article, which provides for criminal liability for collaborative activity, to indicate the motives for collaborative activity, the position and place of work of the suspect for cooperation with the occupation authorities, which will make it possible to obtain more detailed and reliable data on collaborative activity in educational institutions and prevent this type of crime.

Keywords: *collaborative activity; collaborator; occupation; education.*

Постановка проблеми: Найближчою до сучасності у часових межах війною є Друга світова, яку часто через масштаби руйнувань, жорстокість та значні людські жертви порівнюють з російсько-українською війною. В обох випадках українські землі чи їх частина перебували під окупацією. Особливе місце для здійснення пропаганди окупаційної влади займають заклади освіти, які стали інструментами для поширення ідеології окупантів. Обидві війни стали випробуванням для закладів освіти, вимагали адаптації та прийняття нових стратегій для збереження освіти. Проведення порівняльного аналізу у цих двох періодах може надати оцінку впливу війни на сучасну освітню

політику в умовах конфліктів та воєн. Історичний досвід може послужити прикладом для прийняття рішень та формування освітнього процесу в подібних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Співпраця з окупантами під час Другої світової війни була предметом дослідження таких істориків, як І. Верба, В. Гайдабура, О. Гончаренко, М. Коваль, О. Потильчак, О. Салата, В. Шайкан. Після початку російсько-української війни (з 2014 р.), окупації та анексії частини України висвітлювати тему колабораційної діяльності розпочали юристи-науковці, зокрема М. Акімов, Д. Андреев та В. Булаєв, П. Гай-Нижник, О. Головкін та І. Сказко, О. Дячко, О. Ілларіонов, В. Кубальський, Є. Письменський, А. Політова, М. Рубашенко, М. Степико та інші. Учені пропонували або розробити окремий закон, у якому визначити поняття та відповідальність за колабораціонізм, або ж доповнити КК відповідними статтями. Після доповнення КК статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» (набрання чинності закону 15.03.2022 р.) дослідження колабораційної діяльності у галузі кримінального права здійснювали А. Вознюк, О. Дудоров, З. Загиней-Заболотенко, І. Жук, В. Кубальський, В. Кузнецов, Р. Мовчан, Є. Письменський, М. Рубашенко, М. Сийплові, Н. Стефанів, М. Хавронюк, О. Шармар, К. Янішевська, у галузі кримінального процесуального права – М. Бондаренко, І. Гловіюк, В. Жидков, О. Коваленко, О. Кравчук, у галузі криміналістики – О. Кузьменко, Е. Оржинська, у соціології – О. Зубченко та інші науковці.

Колабораційна діяльність населення з окупантами під час Другої світової та під час російсько-української війни має схожі і відмінні риси, які досі, незважаючи на велику кількість наукових розробок, залишаються недослідженими.

Мета статті: здійснити порівняльний аналіз колабораційної діяльності українців з окупантами під час Другої світової війни та російсько-української війни, визначити спільні і відмінні риси.

Виклад основного матеріалу. У роки Другої світової війни співпраця українців з німецькими окупантами не була прикладом класичного колабораціонізму. Українці не зраджували своєї держави, адже такої не існувало (Дзьобак, 2008, с. 254;

Гетьманчук, 2022, с. 143–144). Протягом перших 20 років влади більшовиків українському народові довелося пережити колективізацію, дві голодівки (1921–1922 рр. та 1932–1933 рр.), масові репресії, масштабні депортації тощо. Вищезначені події не могли прищепити любов і патріотизм до новоутвореної «батьківщини» (Дзьобак, 2008, с. 254).

В основі колабораціонізму лежали мотиви, що є загальними для окупованих теренів: ворожість до радянської влади (через репресії, розкуркулення тощо), меркантильні інтереси (заробітна плата, хабарництво, майно вбитих, отримання владних повноважень), співробітництво з окупантами як стратегія виживання та інші (Бородіна, 2017, с. 56).

Аналізуючи роботи В. Гайдабури, В. Шайкан, К. Курилишин, О. Салата підсумовує, що, незважаючи на тимчасову окупацію німецькою армією території України, інтелігенція продовжувала мистецьку та наукову діяльність, іноді співпрацюючи з «новою» владою, найчастіше щоб зберегти національну культуру та традиції (Салата, 2016, с. 31).

Іншу причину співпраці з окупантами зазначає В. Горобець, який вважає, що інтелігенція, пішла на такий крок з мотивів виживання. Вирішальну роль у виборі непростого рішення відіграли аполітичні настрої, спровоковані самим радянським режимом ще до початку війни, а результатом стало пристосуванство щодо окупаційного режиму (Горобець, 2020, с. 101).

До визначених М. Ковалем причин колабораціонізму серед інтелігенції, таких як: пристосуванство, меркантильність, ідеалістичне прагнення прислужитися своїм співгромадянам у непростий час, В. Гінда також пропонує виокремити інші причини: соціальні – забезпечення виживання собі і своїй сім'ї, психологічні – отримання психологічної розрядки від улюбленої справи. А природне бажання захистити себе реалізовувалось через прагнення одержати посвідку працівника, яка до осені 1942 р. автоматично звільняла від примусового вивезення на роботи до Німеччини (Гінда, 2010, с. 712).

Ідеологічна робота на окупованих українських землях відігравала далеко не останню роль у стратегічних і геополітичних планах гітлерівської Німеччини, завданням яких

було: ведення війни передовсім проти більшовизму та його ідеології і нібито несення народу України свободи, звільнення від гніту, високої європейської культури. З іншого боку – відновлення цивільного життя на окупованих територіях у всіх його проявах могло стати яскравим підтвердженням тези про слабкість більшовицького режиму, його нежиттєздатності і близького краху (Шайкан, 2008, с. 211). Загалом, окрім антикомунізму, не було жодної ідеологічної платформи для масштабного колабораціонізму представників культури, освіти, церкви з нацистами (Горобець, 2020, с. 101).

На початковому етапі війни, коли війська вермахту просувалися вперед дуже швидко, виникав певний часовий простір, доки не утворилися ще окупаційні органи влади. Виникав ідеологічний вакуум, який забезпечував сприятливі умови для поширення націоналістичних ідей і широко використовувався ОУН. Освітні заклади швидко ставали осередками пропаганди самостійницької ідеології, особливо в Західній Україні, де значна частина населення нещодавно постраждала від більшовицьких репресій. Особливість ідеологічної боротьби в період окупації полягала у тому, що в різних регіонах мала специфіку. Наприклад, у Західних областях, які були приєднані до СРСР на початку війни, націоналістична ідеологія була більш поширена і більш сприйнятна населенням, ніж у Центральній чи Східній Україні, де десятки років панувала більшовицька ідеологія. Але похідні групи ОУН поступово намагалися проникнути і в ці регіони (Шайкан, 2008 с. 211–212).

Після захоплення німецькими військами значної території республіки, українські націоналісти отримали можливість розгорнути культурно-освітню діяльність у всеукраїнському масштабі, вони відразу скористалися нею сповна. Так, діяли культурно-освітні організації «Просвіта», «Жіноча служба України», «Союз українського національного студентства», «СІЧ». Представники товариств проводили святкування та заходи, приурочені визначним подіям українського народу, читали поезію Т. Шевченка, Лесі Українки, інших українських поетів та навіть співали гімн «Ще не вмерла Україна» (Гінда, 2010, с. 706).

Проте з часом діяльність освітніх установ почала проходити під цілковитим контролем і за активного втручання окупаційних властей. Подібні наради, збори вчителів, авторитет котрих серед населення був досить значним, мали систематичний характер. Їх метою передовсім було залучити вчителів до співпраці з окупаційною владою, зорієнтувати їх на нове ідеологічне спрямування освіти (Шайкан, 2008, с. 212). Перед учителями українських шкіл ставилися такі завдання: виховувати в учнях працелюбність, доброзичливість, акуратність, любов до батьків, повагу до «визволителя України від більшовицького ярма» – А. Гітлера і німецького народу з його культурою (Гінда, 2010, с. 701). Розпочалося рецензування підручників – кожен учитель мав точно за вказівками «обробити» підручники: склеїти чи вирізати сторінки, заклеїти твір, закреслити слово, замінити слова, вирізати зміст тощо. Твори українських авторів були дозовані та обиралися без ідеологічного навантаження (Шайкан, 2008, с. 213–215).

Ідеологічна робота серед населення окупованих територій займала провідне місце в гітлерівських планах покріпачення українського народу і була складовою частиною плану «блискавичної війни». Відкриття насамперед початкових, середніх та ремісничих шкіл засвідчує небайдужість окупантів до дітей і молоді, що вказує на їх розрахунки виховання нового покоління у потрібному напрямі і бажанні назавжди залишитися на українській землі (Шайкан, 2008, с. 216).

Колабораційна діяльність у закладах освіти під час російсько-української війни має деякі відмінні риси від вищеприписаного колабораціонізму під час Другої світової війни. Насамперед це полягає у тому, що співпраця громадян України охоплюється поняттям «класичного» колабораціонізму. На момент російського вторгнення, 20.02.2014 р. Україна була 23 роки самостійною та незалежною державою.

В основі колабораціоністських практик на окупованій території України, а також виявленої лояльності частини місцевого населення до окупаційного режиму лежать мотиви у виді схильності до постсовєцьких ідей під гаслами «руського міра» (політико-ідеологічне підґрунтя) (Письменський, 2020, с. 42), що є відмінним від антикомуністичних мотивів співпраці з

німцями під час Другої світової війни. Інші мотиви вчинення колабораційної діяльності схожі з тими, які існували під час німецької окупації: меркантильні (користолюбство; прагнення, інколи оманливі, збагатитись), низькі (марнославство, помста) мотиви та вимушений колабораціонізм (Письменський, 2020, с. 42).

За даними проведеного аналізу 100 повідомлень про підозру особам, дії яких було кваліфіковано за вчинення колабораційної діяльності у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК) та які опубліковано на сайті Офісу Генерального прокурора у період з 15.03.2022 р. до 15.04.2023 р. (1 рік 1 міс.) мотивами вчинення колабораційної діяльності у закладах освіти були: ідеологічні та корисливі – 29 випадків; особисті – 15; ідеологічні – 5; політичні – 4; особисті та ідеологічні – 1; особисті та політичні – 1. У 45 випадках не зазначено мотивів вчинення злочину.

Якщо проаналізувати отримані колаборантами посади, то: директором призначено 66 осіб; заступником директора – 7; начальником та в.о. начальника відділу освіти – 6; завідуючем кафедри або відділу – 5; деканом і заступником декана – 5; вчителем – 3; проректором – 3; ректором – 3; помічником ректора – 1; завідувачем дитячого садка – 1 особа. У 24 випадках особи зайняли аналогічні посади, з тими, на яких працювали раніше; у 27 – отримали вищі посади; у 7 – зазначено тільки про наявність досвіду роботи у галузі освіти чи фах педагога, у 48 – відомостей про попереднє місце роботи та займану посаду зазначено не було.

Ця статистика охоплює тільки кримінальні правопорушення, які вчинені після набрання чинності ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» (15.03.2022). До цього колабораційну діяльність громадян України кваліфікували за ст. 111 КК «Державна зрада». Втім колабораціонізм за цією статтею реєструвався рідко. Наприклад у 2019, 2020, 2021 рр. було обліковано 123, 145, 208 кримінальних правопорушень, передбачених статтею «Державна зрада». Натомість, у 2022 р. (9,5 місяців дії ст. 111-1 КК) за статтею «Колабораційна діяльність» обліковано 3851 кримінальних правопорушень (*Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*, б. д.). Облік кримінальних

правопорушень суто за ч. 3 ст. 111-1 КК не здійснюється. Іншими проблемами є те, що у повідомленнях про підозру не завжди зазначається попереднє місце роботи та посада особи, мотив колабораційної діяльності та й загалом достовірно встановити мотив колабораційної діяльності громадян України, які проживають чи перебувають на тимчасово окупованій території чи території держави-агресора без їх допиту чи опитування неможливо.

Також є випадки коли особи вимушено йдуть на співпрацю з ворогом. Так, у судовому засіданні, під час розгляду кримінального провадження за обвинуваченням гр. О. у вчиненні колабораційної діяльності у закладах освіти, остання зазначила, що 23.06.2022 р. до її сім'ї підійшли військові і запитали, хто вони такі, та де мешкають. При цьому сказали, що з освітян залишилась лише вона, і що їй необхідно працювати. Після чого, їй повідомили, що в понеділок вона має прийти о 09.00 годині на нараду в адміністрацію. Вона погодилася, по-іншому вчинити не могла, оскільки перед нею стояли військові зі зброєю, а вона одна з неповнолітнім сином. Вона мала на меті зберегти свою родину. Вийхати з окупації не могла, бо її брат не транспортабельний і матір пенсіонерка. Вони вирішили залишитися всією родиною разом, навіть в окупації (*Єдиний державний реєстр судових рішень*, б. д.-а). В іншій справі, обвинувачений гр. Д. у судовому засіданні повідомив, що після окупації він втратив роботу. Був вимушений заробляти на життя, а також на годування 28 котів та собак, яких утримував самостійно. Торгуючи на базарі, почув оголошення про набір на роботу до школи. Прийняв рішення влаштуватися на роботу з метою забезпечити проживання. Влаштувався на посаду директора школи, вважаючи, що дітей потрібно все-таки навчати. Стандарти впроваджував шляхом перекладу текстів з української мови на російську. Їздив на наради у м. Балаклію. Давав вказівки зафарбовувати українську символіку у школі, щоб при перевірці не було від влади нарікань та не стало ще гірше. Складав графік роботи школи на 2022–2023 рр., брав участь у наборі школярів до школи у 2022 р. Вважав, що окупація буде довгою, тому влаштувався на роботу, щоб вижити, на меті мав тільки заробляння грошей на життя та утримання своїх котів (*Єдиний державний реєстр судових*

рішень, б. д.-б)А. В обох випадках особи визнавали вину, щиро розкаювалися у скоєному та їх було притягнуто до кримінальної відповідальності.

Аналогічно як під час німецької окупації, російська влада намагається якнайшвидше відновити цивільне життя окупованих територій та показати «визволення» українців від «нацистського режиму Києва». Проведення ремонтних робіт та укомплектування закладів освіти за російськими стандартами супроводжується постійними фото- та відеозвітами, які розповсюджуються у пропагандистських новинах і соціальних мережах.

Навчання дітей у закладах освіти на окупованих територіях супроводжується значним ідеологічним тиском. Якщо у перший період німецької окупації націоналісти змогли поширювати свої ідеї щодо визволення України, створювати культурні осередки освіти молоді, поширювати твори українських письменників, то під час російсько-української війни всі ці дії категорично заборонені. Основними наративами російської пропаганди є виховання дітей у дусі патріотизму та любові до Росії, готовність до військової служби, самопожертва заради «батьківщини». Українську мову повністю виключено з освітнього процесу, вилучаються українські підручники, натомість школи забезпечують російською літературою.

Історики зазначають, що з весни 2022 р. розпочато процес «редагування» шкільних російських підручників. Зокрема, співробітник провідного шкільного російського видавництва висловився про цю ситуацію: «перед нами стоїть завдання – зробити так, ніби України просто немає». У 2023–2024 н. р., відредаговані згідно з кон'юнктурою «спеціальної воєнної операції» підручники мають надійти до школярів (Яремчук & Смирнов, 2023, с. 30). У сучасній російській шкільній літературі вельми помітне посилення десуб'єктивізації України як історичної категорії. Історію кочових спільнот (кіммерійців, скіфів, сарматів), грецьких міст-держав Північного Причорномор'я разом з Кримом розглянуто як складник «истории России»/ «истории нашей страны». Так само подано історію усіх руських князівств пізнього середньовіччя, включно з Галицько-Волинським. Привласнено минуле Півдня України (в

їхній термінології – «Новоросії»), включно з Кримом, у контексті прилучення цих теренів до Російської імперії в XVIII ст. після переможних для неї війн проти Османської держави. Російську політику щодо анексованого імперією 1783 р. Кримського ханату охарактеризовано цілком позитивно. Жорсткі утиски місцевого кримськотатарського населення замовчуються, а переселенську політику, застосовану у цьому регіоні, репрезентовано як ефективну (Яремчук & Смирнов, 2023, с. 19–20). Суспільно-політичні процеси 2013–2014 рр. в Україні, початок гібридної війни Росії проти нашої країни описано цілком співзвучно з їхніми офіційними інтерпретаціями. Зокрема, українську владу, що прийшла 2014 р. на зміну «законно обраного» В. Януковича, автори шкільних підручників розглядають як нелегітимну. Анексію Криму трактовано як «возз'єднання з Росією». Наводиться текст звернення Путіна до Федеральних Зборів РФ від 18 березня 2014 р., в якому «возз'єднання» виправдовується історичними причинами (Яремчук & Смирнов, 2023, с. 26).

Таким чином, можна зробити висновок, що російська окупаційна влада займається не просто рецензуванням шкільних підручників, а й повністю здійснює їх заміну. Нові підручники, за якими навчаються школярі на окупованих територіях, містять неправдиві дані історії України, недостовірну оцінку фактів та подій і спрямовані на підтримання пропагандистських ідей окупаційної політики федерації.

Пропаганда здійснюється не тільки через шкільну програму, але і заклади та заходи позашкільної, неформальної освіти й молодіжні рухи: «Юнармія», «Рух перших», «Орлята Росії», т.зв. «казаки». Ці організації займаються військовою підготовкою дітей.

Різниця між ідеологічним спрямуванням освіти під час німецької та російської окупації полягає у тому, що німецька влада забороняла комуністичні та патріотичні ідеї, готувала українських дітей для роботи, натомість російська – прославляє комуністичні, забороняє патріотичні ідеї та готує дітей до війни. Спільним є те, що у обох випадках окупант видає себе за «визволителів» та вимагає поваги до своєї держави, культури, традицій.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Досліджуючи питання колабораційної діяльності у закладах освіти під час Другої світової війни та російсько-української війни, можна виділити спільні та відмінні риси.

До спільних рис відносимо: 1) мотиви вчинення колабораційної діяльності: меркантильні, низькі, як спосіб виживання; 2) ідеологічна робота окупаційної влади, яка полягає у поширенні думок про «звільнення» народу; 3) швидке відновленні цивільного життя для підтвердження благих намірів; 3) рецензування підручників; 4) антипатріотична політика протягом усього періоду російсько-української війни та після початкового етапу гітлерівської окупації.

До відмінних рис відносимо: 1) співпраця українців з окупантами у період Другої світової війни не є прикладом класичного колабораціонізму через те, що Україна не була самостійною державою; 2) ідеологічний мотив вчинення колабораціонізму під час російсько-української війни полягає у прихильності до комуністичної політики, що є діаметрально протилежним антикомуністичній ідеї німецької влади під час Другої світової; 3) основним напрямом навчання молоді для німецької окупаційної влади було виховання молоді, готової до праці, натомість для російської окупаційної влади – підготовка до війни.

Для отримання більш детальних та достовірних даних щодо колабораційної діяльності у закладах освіти та проведення профілактики щодо вчинення цього злочину доцільно передбачити облік кримінальних правопорушень за кожною частиною ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», зазначати попередню посаду, місце роботи підозрюваного та мотиви здійснення колабораційної діяльності. Вивчення мотивів вчинення колабораційної діяльності серед освітян є необхідним для зміни підходів до їх підготовки, перевірки кадрів, які працюють з дітьми для недопущення здійснення серед них антиукраїнської та мілітаристичної пропаганди.

Джерела та література

- Бородіна, Т. (2017). Стратегії поведінки місцевого населення Полтавщини під час Голокосту (1941–1943). *Голокост і сучасність*, 1 (15), 39–80.
- Гетьманчук, М. (2022). Сучасні підходи до висвітлення природи, причин та проявів радянського колабораціонізму періоду другої світової війни (1939–1945 рр.). *Літопис Волині*, 27, 142–148. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.23>
- Гінда, В. (2010). Культура, освіта і спорт під час окупації. По інший бік лінії фронту. *Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси* (с. 697–732). Наукова думка, НАН України.
- Горобець, В. (2020). Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. *Військово-історичний меридіан*, 1, 84–106.
- Дзьобак, В. (2008). Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України*, 11, 252–276
- Єдиний державний реєстр судових рішень.* (б. д.-а). Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970>
- Єдиний державний реєстр судових рішень.* (б. д.-b). Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109986856>
- Письменський, Є. (2020). *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): науковий нарис.*
- Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування.* (б. д.). Головна – Офіс Генерального прокурора. <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
- Салата, О. (2016). Ідеї української літературної еліти на сторінках окупаційної преси 1941–1943 років. *Уманська старовина*, 1, 30–35.
- Шайкан, В. (2008). Українська освіта в добу гітлерівської окупації як засіб ідеологічного протистояння (За матеріалами вітчизняних архівосховищ). *Сторінки воєнної історії України*, 11, 211–217.
- Яремчук, В., & Смирнов, А. (2023). *Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії».*

References

- Borodina, T.** (2017). Stratehii povedinky mistsevoho naselennia Poltavshchyny pid chas Holokostu (1941–1943) [Behavior strategies of the local population of Poltava region during the Holocaust (1941–1943)]. *Holokost i suchasnist*, 1 (15), 39–80 [in Ukrainian].
- Hetmanchuk, M.** (2022). Suchasni pidkhody do vysvitlennia pryrody, prychny ta proiaviv radianskoho kolaboratsionizmu periodu druhoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.) [Modern approaches to highlighting the nature, causes and manifestations of Soviet collaborationism during the Second World War (1939–1945)]. *Litopys Volyni*, 27, 142–148. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.23> [in Ukrainian].
- Hinda, V.** (2010). Kultura, osvita i sport pid chas okupatsii. Po inshy bik linii frontu [Culture, education and sports during the occupation. On the other side of the front line]. *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia. Istorychni narysy* (s. 697–732). Naukova dumka, NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Horobets, V.** (2020). Ekonomichni ta kulturnyi kolaboratsionizm: formula spivpratsi [Economic and cultural collaborationism: a formula for cooperation]. *Viiskovo-istorychni merydian*, 1, 84–106 [in Ukrainian].
- Dzobak, V.** (2008). Porivnialna kharakterystyka kolaboratsii naselennia Rosii y Ukrainy v roky radiansko-nimetskoï viiny [Comparative characteristics of the collaboration of the population of Russia and Ukraine during the years of the Soviet-German war]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*, 11, 252–276 [in Ukrainian].
- Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.** (b. d.-a). [Unified state register of court decisions]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970> [in Ukrainian].
- Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.** (b. d.-b). [Unified state register of court decisions]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109986856> [in Ukrainian].
- Pysmenskyi, Ye.** (2020). *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavysheche v suchasniï Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty): naukovyi narys* [Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal and legal aspects): scientific essay. [in Ukrainian].
- Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia.** (b. d.). [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Holovna – Ofis Heneralnogo prokurora. <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro->

[zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2](#) [in Ukrainian].

- Salata, O.** (2016). Idei ukrainskoi literaturnoi elity na storinkakh okupatsiinoi presy 1941–1943 rokiv [Ideas of the Ukrainian literary elite on the pages of the occupation press in 1941–1943]. *Umanska starovyna, 1*, 30–35 [in Ukrainian].
- Shaikan, V.** (2008). Ukrainska osvita v dobu hitlerivskoi okupatsii yak zasib ideolohichnoho protystoiannia (Za materialamy vitchyznianskykh arkhivoskhovyshch) [Ukrainian education during the Nazi occupation as a means of ideological confrontation (Based on materials from national archives)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy, 11*, 211–217 [in Ukrainian].
- Yaremchuk, V., & Smyrnov, A.** (2023). *Analitychnyi ohliad «Istoriia Ukrainy v rosiiskykh shkilnykh pidruchnykakh z istorii»* [Analytical review «History of Ukraine in Russian school history textbooks»] [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.

УДК 94(470:477)''2022/2023'':930.85(477-074)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283180

Парасковія ДВОРЯНИН

кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри радіомовлення і телебачення, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, індекс 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-3563>

Бібліографічний опис статті: Дворянин П. (2023). Втрата культурної спадщини внаслідок тимчасової окупації українських територій в умовах російсько-української війни (2022 – 2023 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 90–108. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283180>.

**ВТРАТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВНАСЛІДОК
ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ (2022–2023)**

Анотація. *Мета дослідження* – простежити динаміку втрат культурної спадщини на українських землях під час широкомасштабного вторгнення на ці терени російських військ (2022–2023). *Методологія дослідження* опирається на аналіз та синтез повідомлень новітніх засобів масової інформації для встановлення їхньої верифікації. **Наукова новизна** вбачається у документальній фіксації руйнівних дій російських окупантів щодо української культурної спадщини. **Висновки.** Підібраний нами статистичний матеріал переконливо доводить про постійне зростання чисельності поруйнованих та знищених об'єктів української культурної спадщини у триваючому процесі російсько-української війни. Загрозлива статистика спонукає як державні,

© Парасковія Дворянин, 2023

так і громадські організації звертатися до світових і європейських культуроохоронних інституцій з метою отримання підтримки у рятувальних заходах, спрямованих на збереження історико-культурної спадщини України. Зокрема, залучення міжнародного законодавства щодо охорони культурної спадщини, укладення договорів про співпрацю у сфері культури із європейськими країнами. Відзначимо, що необхідно утворювати цілеспрямовані фонди із накопичення фінансових ресурсів на відбудову і реставрацію різнотипових пам'яток історії та культури. Зокрема важливо активніше задіювати європейській та світові фонди із розвитку культури. Залучати різнопланові засоби впливу для зосередження уваги світової спільноти на проблемах становища української культурної сфери. Також необхідно долучати до висвітлення проблем культурної спадщини провідних міжнародних журналістів, визначних діячів культури та незалежних експертів міжнародного рівня із галузі культуроохоронної діяльності з метою укладення повноцінного електронного обліку пошкоджених, знищених і викрадених історичних та культурних пам'яток. Наголошуємо на вкрай необхідній фіксації (відео чи фото) втрачених пам'яток. Гостро постає питання про невідкладне оцифрування тих пам'яток, які ще збереглися. Адже створення такої потужної інформаційної бази допоможе зберегти безцінні історичні відомості, а після завершення війни сприятиме належному проведенню реставраційних та ремонтних робіт.

Ключові слова: пам'ятка; історія; культура; культурна спадщина; пам'яткоохорона справа.

Paraskoviya DVORIANYN

PhD. (Social Communications), Associate Professor, Department of broadcast and television, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Street, Lviv, Ukraine, postal code 79000 (paraskadvoryanyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-3563>

To cite this article: Dvorianyn P. (2023). Vtrata kulturnoi spadshchyny vnaslidok tymchasovoї okupatsii ukrainskykh terytorii v umovakh rosiisko-ukrainskoї viiny (2022 – 2023 rr.) [Loss of cultural heritage as a result of the

temporary occupation of Ukrainian territories in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2022 – 2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 90–108. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283180> [in Ukrainian].

LOSS OF CULTURAL HERITAGE AS A RESULT OF THE TEMPORARY OCCUPATION OF UKRAINIAN TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR (2022–2023)

Summary. The purpose of this study is to trace the dynamics of the loss of cultural heritage on Ukrainian lands during the large-scale invasion of these territories by Russian troops (2022–2023). The research methodology is based on the analysis and synthesis of messages of the latest mass media in order to establish their verification. Scientific novelty can be seen in the documentary recording of the destructive actions of the Russian occupiers in relation to the Ukrainian cultural heritage. Conclusions. The statistical material selected by us convincingly proves the constant increase in the number of destroyed and destroyed objects of Ukrainian cultural heritage in the ongoing process of the Russian-Ukrainian war. Threatening statistics prompt both state and non-governmental organizations to turn to global and European cultural preservation institutions in order to receive support in rescue measures aimed at preserving the historical and cultural heritage of Ukraine. In particular, the involvement of international legislation on the protection of cultural heritage, the conclusion of agreements on cooperation in the field of culture with European countries. It should be noted that it is necessary to create targeted funds for the accumulation of financial resources for the reconstruction and restoration of various historical and cultural monuments. In particular, it is necessary to more actively involve European and world funds for the development of culture. Attract various means of influence to focus the attention of the world community on the problems of the situation of the Ukrainian cultural sphere. It is also necessary to involve leading international journalists,

prominent cultural figures and independent experts of the international level in the field of cultural preservation activities in the coverage of cultural heritage issues in order to compile a complete electronic record of damaged, destroyed and stolen historical and cultural monuments. We emphasize the extremely necessary recording (video or photo) of lost monuments. The question of urgent digitization of those monuments that are still preserved is urgent. After all, the creation of such a powerful information base will help to preserve priceless historical information, and after the end of the war, it will contribute to the proper conduct of restoration and repair works.

Key words: *monument; history; culture; cultural heritage; monument protection on the right.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах російсько-української війни провадиться боротьба не тільки за території та сфери впливу, але й за збереження пам'яток історії, археології і культури. Адже агресивно налаштовані російські окупанти знищують тотально все, що пов'язане із збереженням української історичної пам'яті й ідентичності. Намагаючись у такий спосіб знищити генетичний код української нації, а місцеве населення русифікувати, позбавивши українського громадянства. В умовах культурного та демографічного геноциду української нації гостро постає необхідність фіксації злочинів російських окупантів щодо нищення та пограбування історичних і культурних пам'яток на тимчасово окупованих українських землях.

У наш час неабиякої актуальності набуває потреба фіксації цих злочинів, які у майбутньому слугуватимуть документальним підтвердженням для судових слухань у міжнародних кримінальних судах, які прийматимуть рішення про повернення вивезених і реставрацію поруйнованих пам'ятників України. Кожний день триваючої російсько-української війни спостерігається динамічне зростання чисельності поруйнованих пам'ятників та культурної інфраструктури. Повне визволення тимчасово окупованих територій України уможливить провести широкомасштабну реінвентаризацію культурної спадщини на цих землях, щоб конкретизувати масштаби її втрат. За таких умов постає необхідність у дослідженні наукової цінності втрачених культурних надбань української нації.

Аналіз досліджень. У сучасних реаліях російсько-української війни триває збір інформації про пошкоджену, знищену та викрадену російськими військами українську культурну спадщину. До нагромадження цих відомостей долучилося не тільки Міністерство культури та інформаційної політики, але й небайдужі журналісти та науковці. Зокрема, останні, незважаючи на важкі умови воєнного стану, започаткували проведення міжнародних науково-практичних конференцій із проблем нищення культурної спадщини в умовах війни: воєнні злочини Росії проти української культурної спадщини (Барановська, 2022); пріоритетні завдання збереження історико-культурної спадщини України в умовах війни (Малімон, 2022); культурна спадщина як фундамент національної ідентичності: проблеми та необхідність збереження (Чорна, 2022). Для написання статті основним масивом джерельної бази послужили офіційні повідомлення Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та Президента України.

Мета статті – простежити динаміку втрат культурної спадщини на українських землях під час широкомасштабного вторгнення на ці терени російських військ (2022–2023 рр.).

Виклад основного матеріалу. Із 24 лютого 2022 р. вся територія Української держави була піддана широкомасштабному вторгненню російських військ. Рашисти не тільки обстрілювали та руйнували військові об'єкти, критичну цивільну інфраструктуру, житлові райони населених пунктів, але й заклади освіти та культури за допомогою артилерії, реактивних систем залпового вогню, балістичних ракет. Перша хвиля руйнувань практично охопила більшість території України (Малімон, 2022, с. 30).

Одразу ж із початком військових руйнувань Міністерство культури та інформаційної політики України звернулося до небайдужих громадян із проханням про надання інформаційних повідомлень (текстових із фото або ж відеофіксацією) зруйнованих або ж пошкоджених пам'ятників культурної спадщини та установ культури. Інформація, яка надходила, піддавалася перевірці на об'єктивність, оскільки планується

зібрані матеріали передати до Міжнародного кримінального суду в Гаазі для проведення розслідування (Збираємо свідчення, 2022).

З цією метою було утворено спеціальний інтернет-ресурс culturecrimes.mkip.gov.ua для розміщення документальних підтверджень про руйнування культурної спадщини України російськими окупантами. Вже 15 березня 2022 р. на створеному ресурсі було розміщено перші відомості про пошкодження 28 сакральних об'єктів у шести регіонах України (Луганська, Донецька, Чернігівська, Харківська, Київська, Житомирська області) (МКІП збирає докази, 2022). Так, наприклад у ніч на 7 березня 2022 р. було знищено дерев'яний храм Різдва Пресвятої Богородиці (1862) у с. В'язівка (Житомирська область), що належав до пам'яток архітектури національного значення (охоронний номер 108) (На Житомирщині, 2022). На кінець квітня 2022 р. у Чернігові вже було нараховано загалом 10 зруйнованих храмів. Зокрема, росіяни влучили у Святотроїцький собор. Осколки ракети пошкодили стіни, вікна, давній розпис. Також вщент знищено храм святителя Феодосія (У Чернігові, 2022). На відновлення цих церков, за підрахунками експертів, знадобиться декілька років. Переважна більшість пошкоджених та поруйнованих пам'яток були сакральними спорудами, які належали різним конфесіям, що функціонували у більшості випадків у місцевостях, де розгорталися воєнні баталії.

Станом на 30 квітня 2022 р. було зафіксовано 250 випадків пошкодження або руйнування культурних пам'яток. Найбільш чисельну руйнацію української культурної спадщини рашисти здійснили на Харківщині (84 об'єкти), Донеччині (45 об'єктів), Київщині (38 об'єктів), Чернігівщині (24 об'єкти), Луганщині (17 об'єктів), Сумщині (14 об'єктів). Знищення по п'ять об'єктів культурної спадщини було відзначено на Житомирщині, Запоріжжі та в самому Києві, по одній пам'ятці – на Миколаївщині й Дніпропетровщині та три – на Херсонщині. У пріоритеті російських окупантів були сакральні споруди (92 об'єкти) різних конфесій України: православних, протестантів, мусульман, юдеїв. Із них 35 споруд були внесені до реєстру пам'яток історії, архітектури та містобудування. Також було пошкоджено 29 пам'ятників, присвячених історичним постатям та визначним подіям XIX ст. та початку XX ст. Руйнувань зазнали

19 споруд, які належали до музейних та заповідних комплексів. Також було поруйновано заклади культури, театрів і книгозбірень (МКІП зафіксовано близько 250 епізодів, 2022).

Уже через місяць (20 травня 2022 р.) зафіксовано 353 злочини російських окупантів щодо охорони культурної спадщини України: Харківщина – 94, Донеччина – 72, Київщина – 65, Чернігівщина – 37, Луганщина – 24, Сумщина – 26, Запоріжчина – 8, Житомирщина – 6, Київ та Херсонщина – по 5, Миколаївщина – 4, Дніпропетровщина – 3, Одещина – 2, Львівщина – 1. Загалом було пошкоджено 116 пам'яток: 21 національного і 88 місцевого значення та сім нововиявлених об'єктів. Серед них – 130 сакральних об'єктів із яких 49 належали до реєстру пам'яток містобудування, архітектури й історії. Руїнацію української культурної спадщини вважаємо воєнним злочином відповідно до пунктів Гаазької конвенції від 1954 р. (В Україні зафіксували понад 350 воєнних злочинів, 2022).

Значних руйнувань зазнали музеї та заповідники у різних регіонах України (на 14 травня 2022 р. пошкоджено або ж зруйновано 26 споруд цього типу): Маріупольський краєзнавчий музей, художній музей імені А. Куїнджі, історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (Запорізька область), Іванківський історико-краєзнавчий музей (Київщина), краєзнавчий музей Бородянщини, Охтирський міський краєзнавчий музей, музейно-виставковий центр «Гростянецький», Харківський художній музей, Чернігівський музей українських старожитностей Василя Тарновського, національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди (с. Сковородинівка Харківської області) та інші (Культура під вогнем, 2022). На кінець квітня 2023 р. російські війська зруйнували понад 60 музеїв і галерей. Зокрема, окупанти 25 квітня 2023 р. провели обстріл м. Куп'янськ (Харківщина) та влучили у місцевий музей (Війська рф ударили, 2022).

За рік російсько-української війни на території України російські солдати пограбували десятки музеїв. Зокрема, із музеїв Мелітополя окупанти вивезли цінні експонати: золоту діядему гунів, оригінали картин Архипа Куїнджі (У Міноборони показали, що вкрали загарбники, 2022).

Після звільнення Херсона вдалося встановити, що росіяни викрали та вивезли до Криму 15 тисяч експонатів із місцевих художнього і краєзнавчого музеїв впродовж 31 жовтня – 3 листопада 2022 р. А вже 17 листопада 2022 р. херсонська поліція запровадила 44 тисячі кримінальних справ про розслідування злочинних дій російськими окупантами. Адже, відповідно до оцінки міністра культури та інформаційної політики, музейні пограбування у Херсоні були найбільшими крадіжками після подій Другої світової війни (Ткаченко, 2022d; На Херсонщині російські військові вкрали, 2022).

На початку червня 2022 р. чисельність зруйнованих та пошкоджених пам'яток української культурної спадщини сягнула 370 об'єктів. Половина із них були сакральними спорудами, що свідчить про намагання російських окупантів знищити духовну культуру України (Росія зруйнувала в Україні, 2022).

Уже на 10 серпня 2022 р. Міністерством культури та інформаційної політики задокументовано про 464 випадки військових злочинів російський солдатів щодо нищення культурної спадщини на українських землях. Відповідно до офіційної статистики руйнації і пошкоджень зазнали 139 культурних об'єктів: 23 національного і 109 – місцевого значення, 108 об'єктів історичної забудови та 7 нововиявлених споруд культурної спадщини. Також було поруйновано 361 мистецький та культурний об'єкти: 162 сакральні споруди, 70 приміщень театрів, культури, кінотеатрів та інші мистецькі осередки, 34 заповідники і музеї, 51 мистецький витвір і меморіальний пам'ятник, 44 приміщення книгозбірень (Вже зафіксовано 464 епізоди, 2022).

19 вересня 2022 р. поблизу Ізюма російські окупаційні війська знищили кам'яні половецькі баби (I –XIII ст.), які належали до пам'яток історії та культури національного значення. Цей факт вдалося зафіксувати вже після звільнення міста з-під російської окупації та наочно оцінити наслідки їх перебування із початку квітня до 10 вересня 2022 р. (Під Ізюмом росіяни зруйнували, 2022).

На початку жовтня 2022 р. міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко в інтерв'ю

польському виданню розповів, що вже відомо про 500 повністю знищених пам'яток культури. Але аналізуючи дані облдержадміністрацій, ця цифра може становити понад 900 зруйнованих об'єктів. Також він повідомив, що Міністерство культури та інформаційної політики України поки-що не може встановити достовірної цифри щодо визначення розмірів викраденої та вивезеної російськими військовиками української культурної спадщини. Таку статистику можна буде встановити тільки після звільнення тимчасово окупованих українських земель російським агресором (Ткаченко, 2022с).

На 6 жовтня 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України перевірило повідомлення про пошкодження 540 об'єктів, які належали до сфери культури: 161 пам'ятка історії і культури, 23 національного та 129 місцевого значення, 143 унікальної історичної побудови, 9 нововиявлених об'єктів (Станом на жовтень, 2022).

На початку 2023 р. чисельність зруйнованих та пошкоджених пам'яток культурної спадщини вже сягнула 1189 об'єктів із яких 446 цілковито знищені. За повідомлення Міністерства культури та інформаційної політики України значних втрат інфраструктура культури зазнала у Луганській, Донецькій, Харківській, Миколаївській, Херсонській, Сумській, Запорізькій, Київській. Експерти відзначили, що 47 % від загальної кількості установ, що зазнали пошкоджень, складають клуби і будинки культури. Проте досі немає можливості провести точні підрахунки чисельності пошкоджених установ культури, оскільки не вдалося ще звільнити Луганську, більшість земель Херсонської, Донецької і Запорізької областей (В Україні внаслідок російської агресії, 2023).

На кінець квітня 2023 р. розміри руйнувань культурної спадщини російськими окупантами становили: 1373 культурні установи (бібліотеки, музеї, театри, філармонії, школи мистецтва), більше 550 пам'яток історії і культури та 200 сакральних будівель різних конфесій. На їхнє відновлення, за попередніми підрахунками експертів, знадобиться орієнтовно сім мільярдів американських доларів (На відбудову культурної інфраструктури, 2023).

У сучасних умовах важливо продовжувати документувати факти руйнування об'єктів культурної спадщини із врахуванням загальноприйнятих міжнародних стандартів. Також проводяться консерваційні роботи споруд, які частково пошкоджені, із метою уникнення подальших руйнацій, оскільки після завершення війни передбачається їхня реставрація та відбудова.

Висновки. Підібраний нами статистичний матеріал переконливо доводить про постійне зростання чисельності порушених та знищених об'єктів української культурної спадщини у триваючому процесі російсько-української війни. Загрозлива статистика спонукає як державні, так і громадські організації звертатися до світових і європейських культуроохоронних інституцій з метою отримання підтримки у рятувальних заходах, спрямованих на збереження історико-культурної спадщини України. Зокрема, залучення міжнародного законодавства щодо охорони культурної спадщини, укладення договорів про співпрацю у сфері культури із європейськими країнами. Відзначимо, що необхідно утворювати цілеспрямовані фонди із накопичення фінансових ресурсів на відбудову і реставрацію різнотипових пам'яток історії та культури. Зокрема потрібно активніше задіювати європейській та світові фонди із розвитку культури. Залучати різнопланові засоби впливу для зосередження уваги світової спільноти на проблемах становища української культурної сфери. Також важливо долучати до висвітлення проблем культурної спадщини провідних міжнародних журналістів, визначних діячів культури та незалежних експертів міжнародного рівня із галузі культуроохоронної діяльності з метою укладення повноцінного електронного обліку пошкоджених, знищених і викрадених історичних та культурних пам'яток. Наголошуємо на вкрай необхідній фіксації (відео чи фото) втрачених пам'яток. Гостро постає питання про невідкладне оцифрування тих пам'яток, які ще збереглися. Адже створення такої потужної інформаційної бази допоможе зберегти безцінні історичні відомості, а після завершення війни сприятиме належному проведенню реставраційних та ремонтних робіт.

Джерела та література

- Барановська, Н.** (2022). Воєнні злочини Росії проти української культурної спадщини. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 вересня 2022 року / упор. Ю. Курдина*. Львів, 48–51.
- Вже зафіксовано 464 епізоди воєнних злочинів росії проти українських об'єктів культурної спадщини та закладів культури (2022, серпень 10). Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/news/7509.html>
- В Україні внаслідок російської агресії постраждали 1189 культурних об'єктів (2023, січень 5). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3647106-v-ukraini-vnaslidok-rosijskoi-agresii-postrazdali-1189-kulturnih-obektiv.html>
- В Україні задокументували 242 епізоди воєнних злочинів рф проти культурної спадщини (2022, травень 5). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475649-v-ukraini-zadokumentovali-242-epizodi-voennih-zlociniv-rf-proti-kulturnoi-spadcini.html>
- В Україні зафіксували понад 350 воєнних злочинів проти культурної спадщини (2022, травень 20). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3488270-v-ukraini-zafiksuvali-ponad-350-voennih-zlociniv-proti-kulturnoi-spadcini.html>
- Війська рф ударили з С-300 по музею в Куп'янську, п'ятеро поранених (2023, квітень 25). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3700292-vijska-rf-udarili-z-s300-po-muzeu-v-kupansku-patero-poranenih.html>
- Збираємо свідчення злочинів проти культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України (2022, лютий 27). Режим доступу: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>.
- Зеленський, В.** (2023, квітень 25). В Україні рф зруйнувала сотні церков, а також понад 60 музеїв та галерей. Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3700715-v-ukraini-rf-zrujnuvala-sotni-cerkov-a-takoz-ponad-60-muzeiv-ta-galerej-zelenskij.html>.

- Керівників двох окупаційних установ підозрюють у незаконних археологічних розкопках у Криму (2022, вересень 19). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3574740-kerivnikiv-dvoh-okupacijnih-ustanov-pidozruut-u-nezakonnih-arheologicnih-rozkopkah-u-krimu.html>
- Когутич, Т.** (2022, квітень 29). Розстріляний Шевченко, архангел Михаїл, півень і лялька-мотанка. Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3470126-rozstrilanijshevcenko-arhangel-mihail-piven-i-lalkamotanka.html>
- Культура під вогнем: українські музеї після обстрілів росіян (2022, травень 18). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3486341-kultura-pid-vognem-ukrainski-muzei-pisla-obstriliv-rosian.html>
- Малімон, В.** (2022). Пріоритетні завдання збереження історико-культурної спадщини України в умовах війни. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 вересня 2022 року / упор. Ю Курдина*. Львів. С. 30–33.
- МКІП зафіксовано близько 250 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини (2022, квітень 30). Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/news/7078.html>
- МКІП збирає докази пошкодження пам'яток культури – українців просять надсилати фото і відео (2022, березень 9). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3424877-mkip-zbiraє-dokazi-poskodzen-na-pamatok-kulturi-ukrainciv-prosat-nadsilati-foto-i-video.html>
- На відбудову культурної інфраструктури України потрібно \$7 мільярдів – МКІП (2023, квітень 24). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3699965-na-vidbudovu-kulturnoi-infra-strukturi-ukraini-potribno-100-milardiv-mkip.html>
- На Житомирщині російська ракета пошкодила 120-річну церкву (2022, травень 3). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3473596-na-zitomirsin-rosijska-raketa-poskodila-120ricnu-cerkvu.html>

- На Херсонщині російські військові вкрали близько 15 тисяч музейних експонатів (2022, листопад 17). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3616869-na-hersonsini-rosijski-vijskovi-vkrali-blizko-15-tisac-muzejnih-ekspontiv.html>
- Під Ізюмом росіяни зруйнували кам'яних половецьких баб IX–XIII століть (2022, вересень 19). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3574776-pid-izumom-rosiani-zrujnuvali-kamianih-poloveckih-bab-ixxiii-stolit.html>
- Росія зруйнувала в Україні понад 370 пам'яток культури, майже половина з них – церкви (2022, червень 3). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3498902-rosia-zrujnuvala-v-ukraini-ponad-370-pamatok-kulturi-majze-polovina-z-nih-cerkvi.html>
- Станом на жовтень МКІП зафіксувало 540 пошкоджень об'єктів культурної інфраструктури (2022, жовтень 7). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html>
- Ткаченко, О.** (2022а, травень 29). Вартість відновлення пошкоджених пам'яток культури може сягати мільярдів євро. Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3495083-vartist-vidnovlenna-poskod-zeni-h-pamatok-kulturi-moze-sagati-milardiv-evro-tkacenko.html>
- Ткаченко, О.** (2022b, жовтень 5) Україні ще потрібно з'ясувати, скільки скіфського золота вивезла рф. Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3586279-ukraini-se-potribno-zasovuvati-skilki-skifskogo-zolota-vivezla-rf-tkacenko.html>
- Ткаченко, О.** (2022с, жовтень 10) Точної інформації про кількість викрадених росією культурних цінностей поки немає. Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3586299-tocnoi-informacii-pro-kilkist-vikradenih-rosieiu-kulturnih-cinnostej-poki-nemaie-glava-mkip.html>
- Ткаченко, О.** (2022d, листопад 21). У Херсоні відбулася найбільша крадіжка культурних цінностей з часів Другої світової війни.

Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3619206-u-hersoni-vidbulasa-najbilsa-kradizka-kulturnih-cinnostej-z-casiv-drugoi-svitovoi-tkacenko.html>

У Міноборони показали, що вкрали загарбники з Мелітопольського музею (2022, жовтень 10). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3589603-v-minoboroni-pokazali-so-vkrali-zagarbniki-z-melitopolskogo-muzeu.html>

У Чернігові росіяни обстрілювали церкви (2022, квітень 30). Режим доступу: Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3471439-u-cernigovi-rosiani-obstriluvali-cerkvi.html>

Чорна, Н. (2022). Культурна спадщина як фундамент національної ідентичності: проблеми та необхідність збереження. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 вересня 2022 року / упор. Ю. Курдина*. Львів, 33–35.

References

Baranovska, N. (2022). Voienni zlochyny Rosii proty ukrainaskoi kulturnoi spadshchyny [Russia's war crimes against Ukrainian cultural heritage]. *Kulturna spadshchyna: innovatsiini pidkhody ta stalii rozvytok: Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Cultural heritage: innovative approaches and sustainable development: Abstracts of the international scientific and practical conference, 9–10 veresnia 2022 roku / upor. Yu. Kurdyna*. Lviv, 48–51 [in Ukraine].

Chorna, N. (2022). Kulturna spadshchyna yak fundament natsionalnoi identychnosti: problemy ta neobkhdnist zberezhennia [Cultural heritage as the foundation of national identity: problems and the need for preservation]. *Kulturna spadshchyna: innovatsiini pidkhody ta stalii rozvytok: Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Cultural heritage: innovative approaches and sustainable development: Abstracts of the international scientific and practical conference, 9–10 veresnia 2022 roku / upor. Yu. Kurdyna*. Lviv, 33–35 [in Ukraine].

Kerivnykiv dvokh okupatsiinykh ustanov pidozriuiut u nezakonnnykh arkeolohichnykh rozkopkakh u Krymu [The heads of two

- occupation institutions are suspected of illegal archaeological excavations in Crimea] (2022, veresen 19). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3574740-kerivnikiv-dvoh-okupacijnih-ustanov-pidozruut-u-nezakonnih-arheologicnih-rozkopkah-u-krimu.html> [in Ukraine].
- Kohutysh, T.** (2022, kviten 29). Rozstriliani Shevchenko, arkanhel Mykhail, piven i lialka-motanka [The executed Shevchenko, Archangel Michael, a rooster and a doll-motanka]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3470126-rozstrilaniy-sevchenko-arhangel-mihail-piven-i-lalkamotanka.html> [in Ukraine].
- Kultura pid vohnem: ukrainski muzei pislia obstriliv rosiian [Culture under fire: Ukrainian museums after Russian shelling] (2022, traven 18). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3486341-kultura-pid-vognem-ukrainski-muz-ei-pisla-obstriliv-roisian.html> [in Ukraine].
- Malimon, V.** (2022). Priorityetni zavdannya zberezhenia istoriko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny [Priority tasks of preserving the historical and cultural heritage of Ukraine in the conditions of war]. *Kulturna spadshchyna: innovatsiini pidkhody ta stalji rozvytok: Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Cultural heritage: innovative approaches and sustainable development: Abstracts of the international scientific and practical conference, 9–10 veresnia 2022 roku / upor. Yu. Kurdyna*. Lviv, 30–33 [in Ukraine].
- MKIP zafiksovano blyzko 250 epizodiv voiennykh zlochyniv rosiian proty kulturnoi spadshchyny [About 250 episodes of Russian war crimes against cultural heritage have been recorded by the MKIP] (2022, kviten 30). Rezhym dostupu: <https://mkip.gov.ua/news/7078.html> [in Ukraine].
- MKIP zbyraie dokazy poshkodzhennia pamiatok kultury – ukrainsiv prosiat nadsylaty foto i video [MKIP collects evidence of damage to cultural monuments - Ukrainians are asked to send photos and videos] (2022, berezen 9). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3424877-mkip-zbirae-dokazi-poskodzen-na-pamatok-kulturi-ukrainsiv-prosat-nadsilati-foto-i-video.html> [in Ukraine].

- Na Khersonshchyni rosiiski viiskovi vkraly blyzko 15 tysiach muzeinykh eksponativ [In the Kherson region, the Russian military stole about 15,000 museum exhibits] (2022, lystopad 17). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3616869-na-hersonsini-rosijski-viiskovi-vkrali-blizko-15-tisac-muzejnih-eksponativ.html> [in Ukraine].
- Na vidbudovu kulturnoi infrastruktury Ukrainy potreбно \$7 miliardiv – MKIP [\$7 billion is needed to rebuild the cultural infrastructure of Ukraine - MKIP] (2023, kviten 24). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3699965-na-vidbudovu-kulturnoi-infra-strukturi-ukraini-potribno-100-milardiv-mkip.html> [in Ukraine].
- Na Zhytomyrshchyni rosiiska raketa poshkodyla 120-richnu tserkvu [In Zhytomyr Oblast, a Russian rocket damaged a 120-year-old church] (2022, traven 3). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3473596-na-zitomirsini-rosijska-raketa-poskodila-120richnu-cerkvu.html> [in Ukraine].
- Pid Iziomom rosiiany zruinuvaly kamianykh polovetskykh bab IX-XIII stolit [Near Izyum, the Russians destroyed stone Polovtsian women of the IX-XIII centuries] (2022, veresen 19). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3574776-pid-iziomom-rosiiani-zrujnuvali-kamanih-poloveckih-bab-ixxiii-stolit.html> [in Ukraine].
- Rosiia zruinuvala v Ukraini ponad 370 pamiatok kultury, maizhe polovyna z nykh – tserkvy [Russia destroyed more than 370 cultural monuments in Ukraine, almost half of them – churches] (2022, cherven 3). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3498902-rosia-zrujnuvala-v-ukraini-ponad-370-pamatok-kulturi-majze-pol-ovina-z-nih-cerkvi.html> [in Ukraine].
- Stanom na zhovten MKIP zafiksuvalo 540 poshkodzhen obektiv kulturnoi infrastruktury [As of October, MKIP recorded 540 damages to objects of cultural infrastructure] (2022, zhovten 7). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html> [in Ukraine].

- Tkachenko, O.** (2022a, traven 29). Vartist vidnovlennia poshkodzhenykh pamiatok kultury mozhe siahaty miliardiv yevro [The cost of restoring damaged cultural monuments can reach billions of euros]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3495083-vartist-vidnovlenna-poskod_zeni_h-pamatok-kulturi-moze-sagati-milardiv-evro-tkacenko.html [in Ukraine].
- Tkachenko, O.** (2022b, zhovten 5) Ukraini shche potribno ziasovuvaty, skilky skifskoho zolota vyvezla rf [Ukraine still needs to find out how much Scythian gold the Russian Federation exported]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3586279-ukraini-se-potribno-zasovuvati-skilki-skifskogo-zolota-vivezla-rf-tkacenko.html> [in Ukraine].
- Tkachenko, O.** (2022c, zhovten 10) Tochnoi informatsii pro kilnist vykradenykh rosiieu kulturnykh tsinnosti poky nemaie [There is still no accurate information on the number of cultural values stolen by Russia]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3586299-tocnoi-informacii-pro-kilkist-vi_kradenih-rosiieu-kulturnih-cinnostej-poki-nemae-glava-mkip.html [in Ukraine].
- Tkachenko, O.** (2022d, lystopad 21). U Khersoni vidbulasia naibilsha kradizhka kulturnykh tsinnosti z chasiv Druhoi svitovoi viiny [The biggest theft of cultural values since the Second World War took place in Kherson]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3619206-u-hersoni-vidbulasa-najbilsa-kradizhka-kulturnih-cinnostej-z-casiv-drugoi-svitovoi-tkacenko.html> [in Ukraine].
- U Chernihovi rosiiany obstriliuvaly tserkvy [In Chernihiv, Russians shelled churches] (2022, kviten 30). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3471439-u-cernigovi-rosiani-obstriluvali-cerkvi.html> [in Ukraine].
- U Minoborony pokazaly, shcho vkraly zaharbniky z Melitopolskoho muzeiu [The Ministry of Defense showed what the invaders stole from the Melitopol Museum] (2022, zhovten 10). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3589603-v-minoboroni-pokazali-so-vkrali-zagarniki-z-melitopolskogo-muzeu.html> [in Ukraine].

- Viiska rf udaryly z S-300 po muzeiu v Kupiansku, piatero poranenykh [Russian troops hit the museum in Kupiansk with an S-300, five injured] (2023, April 25). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3700292-vijska-rf-udarili-z-300-po-muzeu-v-kupiansku-patero-poranenih.html> [in Ukraine].
- V Ukraini vnaslidok rosiiskoi ahresii postrazhdaly 1189 kulturnykh obiektiv [In Ukraine, 1, 189 cultural objects were damaged as a result of Russian aggression] (2023, sichen 5). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3647106-v-ukraini-vnaslidok-rosiiskoi-agresii-postrazhdali-1189-kulturnih-obektiv.html> [in Ukraine].
- V Ukraini zadokumentuvaly 242 epizody voiennykh zlochyniv rf proty kulturnoi spadshchyny [In Ukraine, 242 episodes of Russian war crimes against cultural heritage were documented] (2022, traven 5). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475649-v-ukraini-zadokumentuvali-242-epizodi-voennih-zlociniv-rf-proti-kulturnoi-spadsini.html> [in Ukraine].
- V Ukraini zafiksuvaly ponad 350 voiennykh zlochyniv proty kulturnoi spadshchyny [More than 350 war crimes against cultural heritage have been recorded in Ukraine] (2022, traven 20). Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3488270-v-ukraini-zafiksuvali-ponad-350-voennih-zlociniv-proti-kulturnoi-spadsini.html> [in Ukraine].
- Vzhe zafiksovano 464 epizody voiennykh zlochyniv rosii proty ukrainskykh obiektiv kulturnoi spadshchyny ta zakladiv kultury [464 episodes of Russian war crimes against Ukrainian cultural heritage sites and cultural institutions have already been recorded] (2022, serpen 10). Rezhym dostupu: <https://mkip.gov.ua/news/7509.html> [in Ukraine].
- Zbyraiamo svidchennia zlochyniv proty kulturnoi spadshchyny, vchynenykh rosiiskymy okupatsiinymy viiskamy na terytorii Ukrainy [We are collecting evidence of crimes against cultural heritage committed by the Russian occupying forces on the territory of Ukraine] (2022, liutyi 27). Rezhym dostupu: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua> [in Ukraine].

Zelenskiy, V. (2023, kviten 25). V Ukraini rf zruinuvala sotni tserkov, a takozh ponad 60 muzeiv ta halerei [In Ukraine, the Russian Federation destroyed hundreds of churches, as well as more than 60 museums and galleries]. Rezhym dostupu: Ukrinform. Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3700715-v-ukraini-rf-zruinuvala-sotni-cerkov-a-takoz-ponad-60-muzeiv-ta-galerej-zelenskij.html> [in Ukraine].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94(477):[327.88+341.324](470+571:477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283181

Назар ЗАДОРЖНИЙ

молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79000 (toftain@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2524-6395>

Антоніна БОЙЧУК

молодша наукова співробітниця науково-дослідного сектору Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

Бібліографічний опис статті: Задорожний, Н. & Бойчук, А. (2023). Проблематика сучасної російсько-української війни на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 108–140. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181>.

**ПРОБЛЕМАТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ «ВІЙСЬКОВО-
НАУКОВОГО ВІСНИКА» (2014–2022)**

Анотація. Мета статті – виявити та проаналізувати

© Назар Задорожній, Антоніна Бойчук, 2023

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

результати дослідницьких напрацювань українських вчених-істориків, опублікованих на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022), присвячених вивченню різних аспектів сучасної російсько-української війни. **Методологія дослідження** опирається на загальні принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу та синтезу. **Наукова новизна** полягає в історіографічному аналізі основних досліджень, опублікованих на сторінках фахового наукового збірника «Військово-науковий вісник» впродовж 2014–2022 рр., виокремлення основних тематичних напрямів дослідження. **Висновки.** Отже, на сторінках фахового наукового видання «Військово-науковий вісник» Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного впродовж 2014–2022 рр. близько 50 статей, які більшою чи меншою мірою торкаються тематики сучасної російсько-української війни. Усі ці дослідження умовно поділено на декілька груп: теоретичні аспекти, історіографія, джерела (Юрій Бураков, Олексій Сухий, Андрій Харук, Олександр Турчак, Марта Надрага, Лілія Питльована, Ярослав Бураков, Роман Хардель, Олександра Мельник, Віталій Бенчук); присвячені стану, підготовці, реорганізації Збройних Сил України, реабілітації військовослужбовців (Павло Ткачук, Андрій Харук, Володимир Можаровський, Григорій Потапов, Микола Голик, Арташес Папікян, Світлана Лук'яненко, Наталія Стукаліна, Геннадій Єфімов, Олександр Музика, Геннадій Єфімов, Олег Івахів, Євген Касаткін, Юрій Полтавець, Юрій Пащук, Вадим Пашковський, Ірина Звонко, Юрій Пащук, Андрій Щеглов, Емілія Казан, Тетяна Юрова, Василь Мелькін, Маріанна Долганова, Іванна Чобіт); передумови, перебіг та окремі операції у ході війни (Юрій Бураков, Наталія Марцінко, Сергій Бокачов, Валерій Мокоївцев, Олександр Федоров, Лілія Трофимович, Володимир Трофимович, Віталій Бенчук, Олександр Дем'янюк, Андрій Харук); інформаційно-пропагандистський аспект (Василь Гулай, Ольга Гапеева, Микола Гетьманчук, Олексій Зозуля, Ігор Підпригора, Микола Туранський, Олеся Куцька, Ярослав Марченко, Лілія Питльована, Роман Поронюк, Ольга Гапеева, Віталія Бенчука, Володимира Трофимовича); волонтерський рух (Олександр Томчук, Тетяна Юрова, Дмитро Веденєєв, Олександр Турчак).

Простежується досить чітка тенденція до формування у «Військово-науковому віснику» виразної специфікації видання з вивчення різних аспектів російсько-української війни.

Ключові слова: сучасна російсько-українська війна, історіографічний аналіз, «Військово-науковий вісник».

Nazar ZADOROZHNYI

Junior researcher of the research sector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Postgraduate student of the Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative education, Lviv Polytechnic National University, 12, Stepana Bandery, Lviv, postal code 79000 (toftain@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2524-6395>

Antonina BOICHUK

Junior researcher of the scientific research sector of I Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (art_science@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-8343>

To cite this article: Zadorozhnyi, N., Boichuk, A. (2023). Problematyka suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny na storinkakh «Viiskovo-naukovoho visnyka» (2014–2022) [Issues of the modern Russian-Ukrainian war on the pages of the «Military Scientific Journal» (2014–2022)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 108–140. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283181> [in Ukrainian].

**ISSUES OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON
THE PAGES OF THE «MILITARY SCIENTIFIC JOURNAL»
(2014–2022)**

Abstract. *The purpose of the article is to reveal and analyze the results of the research work of Ukrainian scientists-historians, published on the pages of the «Military Scientific Journal» (2014–2022), devoted to the study of various aspects of the modern Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on the general principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as methods of historiographical analysis and synthesis. The scientific novelty consists in the historiographical analysis of the main studies published on the pages of the specialized scientific collection «Military Scientific Journal» during 2014–2022, highlighting the main thematic areas of research. Conclusions.* So, on the pages of the specialized scientific publication «Military Scientific Journal» of the National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachny during 2014–2022, there are about 50 articles that to a greater or lesser extent touch on the topic of the modern Russian-Ukrainian war. All these studies are conventionally divided into several groups: theoretical aspects, historiography, sources (Yurii Burakov, Oleksii Sukhyi, Andrii Kharuk, Oleksandr Turchak, Marta Nadraha, Liliia Pytlovana, Yaroslav Burakov, Roman Khardel, Oleksandra Melnyk, Vitalii Benchuk); dedicated to the state, training, reorganization of the Armed Forces of Ukraine, rehabilitation of servicemen (Pavlo Tkachuk, Andrii Kharuk, Volodymyr Mozharovskyi, Hryhorii Potapov, Mykola Holyk, Artashes Papikian, Svitlana Lukianchenko, Nataliia Stukalina, Hennadii Yefimov, Oleksandr Muzyka, Hennadii Yefimov, Oleh Ivakhiv, Yevhen Kasatkin, Yurii Poltavets, Yurii Pashchuk, Vadym Pashkovskiy, Iryna Zvonko, Yurii Pashchuk, Andrii Shcheghlov, Emiliia Kazan, Tetiana Yurova, Vasyl Melkin, Marianna Dolhanova, Ivanna Chobit); prerequisites, progress and individual operations during the war (Yurii Burakov, Nataliia Martsinko, Serhii Bokachov, Valerii Mokoivets, Oleksandr Fedorov, Liliia Trofymovych, Volodymyr Trofymovych, Vitalii Benchuk, Oleksandr Demianiuk, Andrii Kharuk); information and propaganda aspect (Vasyl Hulai, Olha Hapeieva, Mykola Hetmanchuk, Oleksii Zozulia, Ihor Pidopryhora, Mykola Turanskyi, Olesia Kutska, Yaroslav Marchenko, Liliia Pytlovana,

Roman Poroniuk, Olha Hapeieva, Vitaliia Benchuka, Volodymyra Trofymovycha); volunteer movement (Oleksandr Tomchuk, Tetiana Yurova, Dmytro Viedienieiev, Oleksandr Turchak). A rather clear trend towards the formation in the «Military Scientific Journal» of a distinct publication specification for the study of various aspects of the Russian-Ukrainian war can be observed.

Key words: *modern Russian-Ukrainian war, historiographical analysis, «Military Scientific Journal».*

Постановка проблеми. Тематика, присвячена сучасній російсько-українській війні, знайшла відображення на сторінках фахового наукового видання «Військово-науковий вісник», засновником якого у 2000 р. виступив Львівський військовий інститут Національного університету «Львівська політехніка» (з 2009 р. – Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, а з 2015 р. – Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного). З 2010 р. збірник включений до переліку наукових фахових видань з історичних наук. До 2023 р. побачило світ 38 випусків з уже усталеною періодичністю – двічі на рік.

Упродовж 2005–2018 рр. обов'язки головного редактора виконував доктор історичних наук, професор Павло Петрович Ткачук, відтак доктор історичних наук, професор Володимир Васильович Трофимович (2019–2022 рр.), зараз – доктор історичних наук, професор Андрій Іванович Харук (з 2023 р.). Відповідальний секретар – кандидат історичних наук Андрій Юрійович Щеглов.

Відзначимо й досить представницьку редакційну колегію, яка забезпечує високий рівень публікованих матеріалів. Зокрема до її складу входять вчені з Блумінгтона (США), Варшави (Польща), Вільнюса (Литва), Києва, Клайпеди (Литва), Кракова (Польща), Луцька, Любліна (Польща), Львова, Острога, Познані (Польща), Ченстохови (Польща), Чернівців.

Загалом на його шпальтах окремими рубриками публікуються матеріали актуальних наукових досліджень з історії України, всесвітньої історії, історії локальних воєн та збройних конфліктів сучасності, історії озброєння і військової

техніки, публікації документів, наукові огляди, рецензії. Інколи додаються окремі тематичні рубрики: «100 років від початку Першої світової війни» (вип. 22 (2014)), «75 років від початку Другої світової війни та 70-річчя вигнання нацистських окупантів з України» (вип. 21–22 (2014)), «100-річчя Української революції» (з вип. 27 (2017) до 35 (2021)), «До 75-річчя перемоги у Другій світовій війні» (вип. № 2–33 (2019)), «25-річчю створення Збройних Сил України» (вип. № 26 (2016)).

Відзначимо, що у виданні публікуються як провідні вчені, педагоги, так і аспіранти, ад'юнкти тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії відсутні дослідження, які б аналізували опубліковані праці про сучасну російсько-українську війну у науковому виданні «Військово-науковий вісник» Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Мета статті – виявити й проаналізувати результати історіографічного дослідження праць українських вчених-істориків, опублікованих на сторінках «Військово-наукового вісника» (2014–2022), присвячених вивченню різних аспектів сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Цілком закономірним є те, що проблематика сучасної російсько-української війни знайшла широке висвітлення на шпальтах «Військово-наукового вісника». Зокрема, за нашими підрахунками, впродовж 2014–2022 рр. побачило світ близько 50 статей, які більшою чи меншою мірою торкаються означеної проблематики. Їх умовно можна поділити на декілька груп: *теоретичні аспекти, історіографія, джерела; присвячені стану, підготовці, реорганізації Збройних Сил України, реабілітації військовослужбовців; передумови, перебіг та окремі операції у ході війни; інформаційно-пропагандистський аспект; волонтерський рух; теоретичні аспекти, історіографія, джерела.*

Передовсім виокремимо публікацію Юрія Буракова, у якій автор на основі аналізу поглядів військових теоретиків виокремлює особливості сучасних локальних воєн і військових конфліктів, здійснює їхню класифікацію та періодизацію (Бураков, 2016). Також подає рекомендації для продовження

наукових досліджень задля зміцнення обороноздатності України в умовах гібридних збройних викликів.

Вивченню тематики використання української авіації в антитерористичній операції на Сході України присвятив розвідку Андрій Харук (Харук, 2015). Проаналізувавши публікації за 2014 р. про застосування української авіації в АТО, опубліковані у спеціалізованих зарубіжних часописах («Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly», та «Lotnictwo»). автор встановив, що навесні і влітку у цих виданнях переважають матеріали оглядово-подієвого характеру, а з осені – значно глибшого аналітичного змісту. Продовжуючи вивчення цього питання, вчений зібрав та проаналізував основні публікації у періодичних виданнях «Авиация и время», «Авиация и космонавтика», «Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly» та «Lotnictwo» про застосування української авіації в АТО (2014–2015 рр.) (Харук, 2016). Наголосив на зменшенні кількості статей та водночас їхньому переході від хронікального до аналітичного змісту.

Джерелом для дослідження сучасної російсько-української війни є спогади її учасників та очевидців. Саме тому, використовуючи метод усної історії, Юрій Бураков та Олексій Сухий провели інтерв'ювання курсантів Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (учасників війни) та зафіксували різноманітні аспекти повсякдення військовослужбовців на фронті (складовими частинами інтерв'ю стали біографічні відомості, роздуми про війну тощо) (Бураков, Сухий, 2018). Напрацьована джерельна база (спогади та власні рефлексії військовослужбовців, мобілізованих на військову службу, учасників добровольчих формувань, волонтерів) доповнить дослідження про новітню історію України, стане потужним джерелом для формування політики пам'яті про російсько-українську війну.

Вагомою проблемою у контексті російсько-української війни постає необхідність збереження джерел до її вивчення (усні джерела, матеріали ЗМІ, інтернет-ресурсів, документація військових частин і підрозділів ЗСУ тощо) (Турчак, Надрага, 2019). Складовою запорукою цього є наявність відповідної нормативно-правової бази. Саме на аналіз останньої і спрямоване

дослідження Олександра Турчака, Марти Надраги. Автори досить детально проаналізували нормативно-правову базу щодо збереження документів і матеріалів про російсько-українську війну, водночас підкреслюючи необхідність збереження і недопущення втрат історичних джерел із цієї проблематики.

Новизною відзначається і текст Лілії Питльованої і Ярослава Буракова, у якому автори показують відображення російсько-української війни (у 2014–2019 рр.) в політичній карикатурі електронного ресурсу Cagle Cartoons та карикатуриста із США Деріла Кейгла. Зокрема, вдалося проаналізувати 520 карикатур, з яких виокремили головні тематичні блоки, зображені у сюжетах, виділили найпоширеніші графічні метафори, образи України, Росії, країн Заходу. Практично у цих карикатурах відображено російсько-українську війну як безпековий виклик усьому демократичному суспільству (Питльована, Бураков, 2019).

Безумовно, у сучасну епоху надзвичайно велику групу становлять історичні онлайн-джерела. Не стала винятком і проблематика російсько-української війни. Роман Хардель, Олександра Мельник здійснюють їхню характеристику, порівнюють відображення у них АТО та ООС з українського та російського боку у вебвиставках, 3D-турах, офіційних сторінках наукових установ, сторінках пресцентру АТО-ООС, сторінках військових частин ЗСУ, сторінках інтнет видання «Книга пам'яті полеглих за Україну», соцмережах, Facebook, YouTube та енциклопедії Вікіпедія (Khardel, Melnyk, 2019).

Аспірант Національного університету «Острозька академія» Віталій Бенчук проаналізував матеріали, опубліковані впродовж лютого-червня 2014 р. у газеті «Приазовський рабочий» (Бенчук, 2020). Відтак простежив хід подій лютого-червня 2014 р. на Донбасі, зокрема у Маріуполі та відображення їх на шпальтах названої газети, висвітливши суспільно-політичне протистояння між українськими та проросійськими активістами, співіснування місцевої адміністрації із сепаратистським утворенням «ДНР» та проведення операції зі звільнення Маріуполя від російських окупантів.

*Праці присвячені стану, підготовці, реорганізації
Збройних Сил України, реабілітації військовослужбовців*

Основні історичні етапи розвитку Збройних Сил України у 1991–2016 рр. показані в аналітичній статті Павла Ткачука, Андрія Харука (Ткачук, Харук, 2016). Зокрема, ретельно простежені головні етапи становлення, розбудови та діяльності Збройних Сил України. Показується формування організаційної структури ЗСУ у 1991–1996 рр., вказуються труднощі, які виникали на цьому шляху, передовсім економічні, і, як результат, у 1997–2013 рр. основним напрямом розвитку ЗСУ стало дальше зменшення чисельності особового складу та кількості озброєння, скорочення структури. Натомість переоснащення новітніми зразками озброєння, військової техніки та перехід на комплектування за контрактом тільки декларувалися.

Володимир Можаровський, Григорій Потапов проаналізували методичний апарат обґрунтування бойового складу сухопутних військ Збройних Сил України, наголошуючи на перевагах, недоліках і шляхах вдосконалення їх бойового складу. Автори виділяють не лише основні критерії, але й пропонують нові підходи, які дадуть можливість об'єктивніше охарактеризувати боєздатність військових формувань визначити ефективність та вплив на кінцевий результат виконання бойових завдань (Можаровський, Потапов, 2016).

Проблематику формування та становлення Національної гвардії України (1991–1999) вивчали Микола Голик, Арташес Папікян (Голик, Папікян, 2016). Автори розглядають місце НГУ у системі Военної організації держави. Доводять, що історичний досвід чітко показує необхідність існування Національної гвардії України як складової Военної організації держави із виконанням специфічних функцій і завдань, водночас вона у жодному разі не може замінити регулярні Збройні Сили..

Світлана Лук'янченко, Наталія Стукаліна розглянули історичні, соціально-економічні, та юридичні аспекти формування військово-морських сил Чорноморського флоту України (90-і рр. ХХ ст.). Виокремлені прорахунки президентів і урядів незалежної України у національній безпеці та наслідки, які мали місце після цього (Lukyanchenko, Stukalina, 2020).

Формування і розвиток територіальної оборони України як системи загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та оборони України,

розкривали Геннадій Єфімов і Олександр Музика (Єфімов, Музика, 2016), наголошуючи на доцільності врахування історичного досвіду у формуванні територіальної оборони із безперервним удосконаленням, практичним випробуванням, при обов'язковому врахуванні усіх чинників.

Ця ж проблема вивчається Геннадієм Єфімовим, Олегом Івахівим, Євгеном Касаткіним (Єфімов, Івахів, Касаткін, 2022). Автори реконструюють особливості формування територіальної оборони України, заторкують питання вдосконалення нормативно-правової база щодо функціонування Територіальної оборони, її обов'язків, повноважень. Виокремлюють в організації підготовки ТрО військової, військово-цивільної, цивільної складових та виконання ними визначених завдань, а також низку проблем і законодавчо неврегульованих питань, об'єднуючи їх у групи: перша – законодавча; друга – організаційна; третя – кадрова; четверта – організація спеціальної (бойової) підготовки окремих бригад (обр), окремих батальйонів (об) Сил територіальної оборони (СТрО), штабів зон (районів) ТрО та індивідуальної підготовки голів обласних (районних) державних адміністрацій та інших цивільних осіб оборонного сектору з основ організації і ведення національного спротиву; п'ята – множинність тлумачень категорійно-понятійного апарату в оборонній сфері. Під час організації ТрО, виділяють два основні напрями: організація роботи штабів зон (районів) ТрО як робочих органів голів обласних (районних) державних адміністрацій (військово-цивільних адміністрацій); організація підготовки штабів обр (об) та підрозділів СТрО для виконання визначених спеціальних (бойових) завдань (Єфімов, Івахів, Касаткін, 2022, с. 200).

Юрій Полтавець не оминув аналізу досвіду підготовки офіцерського складу в одному з провідних професійних закладів – Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у роки проведення АТО та ООС (2014–2020 рр.) (Полтавець, 2020), розкривши внесок НАСВ у підготовку професійних кадрів для ЗСУ, зміни у змісті навчальних планів та освітніх програм, враховуючи досвід АТО. Зокрема, акцентував на вдосконаленні тактики дій військових підрозділів у складі загальновійськового угруповання з локалізації і нейтралізації збройних конфліктів, надання

необхідної психологічної та першої медичної допомоги під час ведення бойових дій, організації морально-психологічного забезпечення у військовому підрозділі в умовах проведення війни, інформаційній безпеці (Полтавець, 2020, с. 221).

У контексті підготовки кадрів варто звернутися до публікації Юрія Пашука, Вадима Пашковського, Ірини Звонко (Pashchuk, Pashkovskiy, Zvonko, 2022), які простежили історичні традиції діяльності Системи узагальнення і поширення досвіду Збройних Сил України (квітень 2014 р. – січень 2019 р.), що стала основою для формування та запровадження нової Системи. Автори виділи три етапи існування: «стагнація» (грудень 1991 р. – квітень 201 р.), «реформування» (травень 2013 р. – квітень 2014 р.), «адаптування» (квітень 2014 р. – січень 2019 р.). Аналізу підлягали складові Системи узагальнення і поширення досвіду ЗСУ: оргструктура, формалізовані процедури, засоби, підготовка особового складу. Проведене дослідження дало змогу стверджувати, що попри значні поліпшення СУПД показала необхідність цілковитого реформування. Відтак використовуючи здобутий досвід та практичні напрацювання держав-членів НАТО, у ЗСУ (січень 2019 р.) почали створення системи Системи вивчення та впровадження досвіду.

Цілком логічним продовженням цієї публікації стало розкриття Юрієм Пашуком, Андрієм Щегловим особливостей формування та функціонування Системи вивчення та впровадження досвіду у ЗСУ впродовж січня 2019 р. – лютого 2022 р. (Pashchuk, Shcheglov, 2022). Наголошується, що її впровадження базувалося на попередній – Системі узагальнення і поширення досвіду, із врахування теоретичного і практичного досвіду збройних сил країн-членів НАТО. При цьому розкриваються основні складові Системи: організаційна структура, формалізовані процедури, засоби, підготовка особового складу. Загалом призначення Системи використовуючи отримані знання та бойовий досвід, перенесення їх у практичні дії, можливість постійно оперативного адаптуватися до змін у ході війни.

Важливого та актуального питанню медичного забезпечення у виданні присвячено декілька текстів. Зокрема, Емілія Казан розкриває стан та основні проблеми (забезпечення

медикаментами, броньовані автомобілі для евакуації поранених, підготовка фахівців медичної служби та ін.) медичного забезпечення ЗСУ (2014–2015). Показує й процес та необхідність розробки Військово-медичної доктрини (Казан, 2016а). Відтак ця ж авторка досліджує історичні аспекти структурної еволюції військово-медичної освіти України у роки незалежності (виділено три етапи: перший – 1990-ті рр., другий – 2000-і рр.; третій – від 2015 р.). Авторка наголошує, що структура системи військово-медичної освіти за своїм типом почала наближатися до американського зразка – функціонує один військово-медичний навчальний заклад, який за магістерськими програмами веде підготовку кадрів і водночас діють цивільні ЗВО, які додатково готують лікарські кадри (у тому числі для резерву) (Казан, 2016б).

У наступній праці Емілія Казан продовжує аналізувати якість надання медичної допомоги у ході проведення АТО на Сході України (2014–2016 рр.), де наголошує на проблемах, які виникли у 1991–2013 рр. (невдалі реорганізації/оптимізації, недофінансування, застаріле медичне обладнання, відсутність засобів індивідуального захисту, брак медичного персоналу із необхідним досвідом військово-польової хірургії та тактичної медицини, застарілі стандарти) та подано рекомендації впровадження Військово-медичної доктрини. При цьому відзначається внесок волонтерських організацій, Товариства Червоного Хреста та гуманітарних ініціатив іноземних держав (Казан, 2019).

Ще один малодосліджений аспект вивчає Тетяна Юрова. Так, авторка комплексно розглядає проблематику протезування військовослужбовців (Юрова, 2021). Важливо, що ці питання намагається розглянути цілісно, не тільки з погляду травматології, ортопедії, реконструктивної хірургії, але й психології із залученням культуролого-педагогічних інструментів задля адаптації військовослужбовців в соціумі. У постреабілітаційний період до адаптації доцільно долучати членів сімей, бойових побратимів, представників від культурно-мистецької спільноти, релігійних конфесій, надаючи належне соціальне забезпечення.

Працюючи у цій тематичній ніші Тетяна Юрова аналізує напрями та зміст культурологічного супроводу реабілітаційного процесу військовослужбовців у період АТО (ООС) (Юрова,

2019). Наголошуючи, що в результаті російсько-української війни (2014–2019 рр.) з'явилися сотні тисяч військовослужбовців із ПТСР, саме тому особливої актуальності набуває питання реабілітації учасників АТО (ООС). Авторка пропонує практичні напрями та зміст культурологічного забезпечення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій на різних етапах діагностично-лікувального процесу (місце та роль у цьому військових культурологів).

У контексті розгляду тематики розбудови Збройних сил, реорганізації її різноманітних складових Тетяна Юрова підготувала нове дослідження. Простежені зміни, яких зазнала українська уніформа у роки незалежності, вплив на них національних традицій армії і народу (особливо періоду 1917–1921 рр.), а також зміни, які відбулися під час проведення АТО та ООС (Юрова, 2020). При цьому розглядаються не лише обмундирування, але й емблематика, символіка та знаки розрізнення ЗСУ. Суттєві зміни які відбулися в однострої демонструють значні історичні традиції та водночас позиціонують ЗСУ як складову частину НАТО. Напрацювання можуть стати основою для подальшого вдосконалення одностроїв.

Логічними продовженням є і дослідження присвячене створенню та модернізації вітчизняних засобів індивідуального броньованого захисту (бронижилетів, бронешоломів) військовослужбовців у період проведення АТО на Донбасі у 2014–2017 рр. (Василь Мелькін) (Мелькін, 2020). Показаний процес вдосконалення засобів індивідуального захисту (наведені конкретні структури, відповідальні за розробку та модернізацію ЗІБЗ), доведений суттєвий прогрес та конкурентоспроможність із кращими світовими зразками. Автор стверджує, що основними вимогами до ефективності бронежилетів стали: забезпечення високого рівня захисту; виготовлення з сучасних матеріалів; модульний принцип конструкції (зміна рівня захисту забезпечується заміною бронеелементів); наявність високих показників ергономічності та експлуатаційної якості, без зниження бойових можливостей військовослужбовця та поєднання з іншими елементами екіпірування (Мелькін, 2020, с. 251-252).

Новий та водночас малодосліджений аспект – діяльність військових капеланів під час російсько-української війни (2014–2022 рр.) роблять спробу показати Маріанна Долганова, Іванна Чобіт (Долганова, Чобіт, 2022). Виділячи періодизацію: становлення 1991–2014 рр. та організаційне оформлення і розвиток діяльності у 2014–2022 рр. (набуття офіційного статусу). Називає конкретних військових капеланів (отці Михайло Бучак, Андрій Зелінський, Олександр Коцюр, пастиря-равина Бориса Пушкеля, пастиря-капелана Василя Хімча, капелана Андрія Полухіна, капелана Олександра Андріяшинка, імама Сергія Путіліна та ін.). Простежує формування нормативно-правової бази для забезпечення діяльності інституту військового капеланства. Стверджує, що за чисельністю з-поміж конфесій військових капеланів у ЗСУ було найбільше представників Православної церкви України, відтак Української греко-католицької церкви, Римо-Католицької церкви, після Української християнської Євангельської церкви та служителів протестантських церков.

Передумовам, перебіг та окремі операції у ході війни

Цікаві паралелі між сучасною війною у Сирії та агресію Російської Федерації в Україні провів Юрій Бураков (Бураков, 2017). Проаналізувавши передумови, розгортання та масштаби збройного протистояння у Сирії, його трансформацію із локального, регіонального протистояння у глобальний конфлікт. Водночас автор наголошує, що включення РФ у цю війну стало своєрідним апробаційним етапом у проведенні «гібридної» війни й проти України, використання сирійського фактору задля отримання відповідних дивідендів (відволікання уваги світової громадськості від війни в Україні, домогтися невтручання США у неї, отримання пом'якшення економічних санкцій тощо).

У свою чергу Наталія Марцінко розкриває аспекти формування, розростання та підтримку Російською Федерацією сецесіоністських рухів на Донбасі, які зумовили до утворення квазіутворень «ДНР» і «ЛНР» (Марцінко, 2020). Значна увага приділяється виокремленню прикладів (Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я, ЛНР, ДНР), етапів, методів (економічно-геополітичні, залучення приватних військових компаній та ін.) та наслідків сучасних «гібридних» агресій, впершу чергу щодо

України. Важливим нам видається і висновок авторки про необхідність залучення до припинення російської агресії західних країн, оскільки в умовах глобалізації конфлікти втрачають суть тільки національних, а одразу стають глобальними.

Сергій Бокачов, Валерій Мокоївець, Олександр Федоров вивчали також історичні передумови та приклади диверсійної боротьби у ХХ ст. (Бокачов, Мокоївець, Федоров, 2021). Значну частину роботи присвятили вивченню перспектив її розгортання у сучасних умовах та можливостей до застосування. Наголошується і на заходах, які потенційно суттєво ускладнюватимуть використання диверсійних груп та потенційно допоможуть захистити державу.

До цієї групи можна віднести і мабуть одне з найбільш дискусійних питань у суспільстві, яке розкрила Лілія Трофимович (Трофимович, 2016). Так, у статті авторка простежила основні етапи переходу України до числа без'ядерних держав та довела недієздатність міжнародних гарантій безпеки наданих Україною перед російською збройною агресією. Наголошуючи, що єдиною гарантією безпеки є боездатні та ефективні Збройні Сили України.

Професор Національного університету «Острозька академія» Володимир Трофимович та його аспірант Віталій Бенчук, присвятили своє дослідження детальній реконструкції подій (ключові дати, особи, плани, дії, домовленості) на Донбасі у 2014 р. Основна ж увага приділяється розкриттю оперативно-тактичних заходів у зоні проведення АТО та прорахунків у серпні 2014 р. (Бенчук, 2022).

Чи не найскладніше та питання втрат під час проведення Антитерористичної операції на Сході України залишається невивченим. Однак Олександр Дем'янюк підготував без перебільшення цікаве та аналітичне дослідження про динаміку смертності серед військовослужбовців, уродженців Волині впродовж 2014 – початку 2018 рр. (Дем'янюк, 2020). Встановлена характерна особливість до збільшення кількості небойових втрат. Тут мабуть найновішим є спроба встановити (на прикладі одного регіону) обставини і причини бойових (загинули під час бойового зіткнення з ворогом і при виконанні бойових завдань в зоні проведення Антитерористичної операції; військовослужбовці, які

підірвалися на мінах і «розтяжках» на Сході України) і небойових (небойові втрати в зоні проведення операції АТО; померлі в госпіталях чи під час лікування від бойових ран чи хвороб; померлі на полігонах під час навчань і бойового злагодження підрозділів; померлі вдома під час перебування у відпустці; померлі в результаті нещасних випадків; померлі невдовзі після демобілізації від захворювань, одержаних під час проходження військової служби, в результаті нещасних випадків і побутових травм) втрат.

Відомий дослідник історії авіації Андрій Харук висвітлив проблематику використання повітряного, територіального простору та матеріально-технічної бази Білорусі під час повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну (впродовж 24 лютого – середини квітня 2022 р.) (Харук, 2022). Проведене дослідження відображає етапи формування на території Білорусь авіаційного угруповання РФ впродовж 2014–2022 рр. (штурмовики Су-25СМ, винищувачі Су-35С, Су-30СМ, бомбардувальники Су-34, гелікоптери армійської авіації Ка-52, Мі-8) та основні напрямки (головно Київський напрям (Київська та Житомирська області) та завдання у його застосуванні (висадка гелікоптерного десанту, використання літаків для завдання ударів по об'єктах у прикордонних областях України та пусків крилатих ракет по цілях у глибині української території, пуски безпілотних літальних апаратів для розвідки). Конкретні військові авіабази (Барановичі, Мачулищі, Ліда), запасні аеродроми (Лунинець, Бобруйськ), розконсервовані недіючі аеродроми (Великий Боков, Зябровка), цивільні аеропорти (Гомель). Навіть для тимчасового базування гелікоптерів використовувались імпровізовані аеродроми, створені на автошляхах.

Інформаційно-пропагандистський аспект

Найбільший пласт матеріалів присвячений інформаційно-пропагандистським аспектам. Так, доктор політичних наук, завідувач кафедри у Національному університеті «Львівська Політехніка» Василь Гулай наголошує на змісті сучасної інформаційно-психологічної війни як форми ведення інформаційного протистояння між суб'єктами (державами, організаціями, неурядовими та іншими структурами) та захисті власної інформаційної безпеки (Гулай, 2016). Водночас

висловлює пропозиції щодо практичних заходів задля зменшення впливів інформаційно-пропагандистського характеру на свідомість особистості чи масову свідомість.

Доцентка Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Ольга Гапеєва звернулася до найменш дослідженої проблеми – російсько-українського конфлікту на острові Коса Тузла (2003 р.) (Гапеєва, 2016). На основі аналізу матеріалів у періодичних виданнях, телевізійних матеріалів виокремлюються сім основних напрямків за якими відбувалася російська інформаційно-пропагандистська кампанія спрямована на фальсифікацію історії України, дискредитацію української армії, організацій та діячів відображення у російських ЗМІ, формування образу ворога.

Микола Гетьманчук також зупинився виключно на інформаційній (унікаючи збройної) складовій «гібридної війни» РФ проти України (Гетьманчук, 2017). Саме тому значну увагу приділяє визначенню, масштабам та особливостям застосування інформаційно-пропагандистських механізмів, співставляються комунікативно-пропагандистські можливості сторін, ефективності, проблем та помилок у реалізації інформаційної політики в умовах російсько-української війни.

Вивченню теоретико-метологічних засад ефективності реалізації заходів інформаційно-пропагандистського забезпечення Збройних сил України присвячена стаття Олексія Зозулі (Зозуля, 2018). У ній розкриваються проблеми визначення понятійно-категоріального апарату, принципи та основні функції оцінки результативності ПІЗ. Важливо, що автор подає рекомендації щодо вдосконалення офіцки ефективності ПІЗ, наголошує і на перспективності у подальших дослідженнях цього питання.

Ігор Підпригора виокремлює чинники, які впливали на інформаційно-пропагандистське забезпечення військово-морських сил Збройних Сил України у 2014 р. Водночас показує усі складнощі в яких опинилися ВМС, подає рекомендації щодо відновлення боєздатності (Підпригора, 2018b).

Продовжуючи працю у цій тематичній ніші Ігор Підпригора виділяє головні тенденції та проблеми в організації інформаційно-пропагандистського забезпечення ЗСУ з

урахуванням реалій російсько-української війни (Підпригора, 2018а). Практичні рекомендації командирів тактичної ланки у процесі комунікації з підлеглими. Тут важливо відзначити, що даний текст підготовлений не тільки на основі напрацювань сучасних дослідників, але й з врахуванням власного практичного досвіду провадження інформаційної роботи у військових частинах ВМС ЗСУ.

У контексті дослідження широкої проблеми інформаційно-психологічного забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією Микола Туранський проаналізував тижневик «Военно-промышленный курьер» (за 2004–2013 рр.) показує як РФ готувалася до захоплення Криму використовуючи маніпулятивно-пропагандистську тактику та інформаційно-психологічну обробку і населення Криму, і самої російської аудиторії. Наводяться основні пропагандистські кліше, які застосовувалися у пресі, виокремлюються та характеризуються три основних етапи (2004–2006 рр.; 2006–2010 рр.; 2010–2013 рр.) (Туранський, 2017).

У своєму подальшому дослідженні Микола Туранський розглядає пропагандистську складову вторгнення Російської Федерації на Кримський півострів (який намагаються трактувати як історичну зону російських інтересів) (Туранський, 2018). Показує основні етапи та історичні фальсифікації, створені ідеологами війни як інструмент сучасної російської політики та їхній вплив на свідомість мешканців АРК. Доходить висновку, що сьогодні необхідно накопичувати досвід пропагандистської діяльності, залучати історичні факти задля розвінчування фальсифікованої історії Криму та радянських стереотипів історичного мислення.

Продовжує розкриття питання інформаційно-психологічного впливу стаття Олесі Куцької, Ярослава Марченка (Куцька, Марченко, 2022). Зокрема, у ній розкрито застосування проукраїнських листівок на окупованих українських територіях Російською Федерацією впродовж квітня 2014 р. – серпня 2022 р. Проаналізовано зміст, форму, особливості оформлення, питання авторства, окреслено цільові аудиторії, до яких вони спрямовувалися. З'ясовано способи та засоби поширення цього виду друкованої пропаганди. Автори провели класифікацію

агіток за тематичним спрямуванням, виділивши чотири групи: звернення, роз'яснення, залякування, єднання.

Уже згадувана Лілія Питльована продовжує вивчення тематики використання карикатур, зокрема на шпальтах журналу «Перець» (Питльована, 2022). Зокрема на конкретних прикладах вона показала репрезентацію образу зовнішнього ворога – Російської Федерації, після початку повномасштабного російського вторгнення 2022 р. Детально розібрала персоніфіковані (найчастіше використовувані) форми (із докладним описом значення кожного елементу карикатури) та виокремила основні прийоми (применшення значущості, висміювання, демонстрація нікчемності тощо) його зображення.

У світлі боротьби й в інформпросторі важливого значення набувають структури, які здатні забезпечувати відповідний напрямок. Саме на вивчення створення та функціонування таких профільних груп моніторингу інформаційного простору та протидії (ГРМП) (2018–2020 рр.) спрямована праця Романа Поронюка, Ольги Гапеевої (Поронюк, Гапеева, 2022). Проведено аналіз номативно-правової бази (накази, розпорядження, директиви), досвіду та ефективності діяльності особового складу підрозділів у протидії агресивній інформаційній політиці Російської Федерації на ЗСУ та й суспільство загалом. При цьому відзначається і значний внесок у цю роботу громадських організацій, журналістів, блогерів тощо. Автор вважає, що діяльність ГРМП, які ефективно функціонували у 2018–2020 рр. доцільно відновити та поєднати із Центрами моніторингу інформаційного простору та протидії КСВ/ОК (створені у 2020 р.) задля ще ефетивнішого протистояння інформаційним загрозам (Поронюк, Гапеева, 2022, с. 278).

Вивченню ставлення та еволюції настроїв населення Донбасу до «російської весни» і військової агресії Російської Федерації присвячена стаття Віталія Бенчука, Володимира Трофимовича (Бенчук, Трофимович, 2020). Простежені цілеспрямовані заходи РФ щодо внесення протистояння у суспільстві та представлення розпочатої війни як «внутрішнього конфлікту» (створення спеціального координаційного центру для проведення спецоперацій «російська весна»). Досить детально реконструюються події весни 2014 р. на Донеччині.

Волонтерський рух

Низка статей присвячена волонтерському руху в Україні. Зокрема, Олександр Томчук здійснив історичне дослідження питання зародження та розгортання загальнонародного волонтерського руху по допомозі Збройним силам України (2014 р.) (Томчук, 2017). Окремо зупиняється автор і на виокремленні основних напрямків діяльності волонтерського руху, його характерних складових. Наголошує на трансформації руху від забезпечення одягом та взуттям, засобами захисту, гігієни, спецзасобами, ліками, харчуванням (у 2014 р.) до допомоги в оснащенні армії БПЛА, спецтехнікою, розробкою системи артвогню АРТА, винайдення системи виготовлення маскувальних сіток і т.д.

Продовжуючи свої дослідження Олександр Томчук окреслює в загальному основні напрямки волонтерської роботи, при цьому підкреслює наявність у кожному із них інваріантів, шляхів реалізації фронтових потреб, допомоги пораненим, внутрішньо переміщеним особам, учасникам АТО, соціально вразливим групам (Томчук, 2018). Наводить форми (професійні, громадські, освітні об'єднання) і цифрові характеристики волонтерського руху – найбільше піднесення припало на 2015 р.

Ще одна проблема, яка виникла у 2014 р. – забезпечення військовослужбовців сучасним одностроєм та засобами індивідуального захисту досліджується Тетяною Юровою (Юрова, 2017). На початковому етапі її ефективно вирішували волонтери. Відтак вдалося суттєво модернізувати армію та підвищити боєздатність структурних частин ЗСУ. Наголошується на ролі волонтерського руху при забезпеченні ЗСУ уніформою та екіпіруванням і навіть участі у розробці (вдосконаленні) нових видів (наводяться конкретні приклади структур та осіб, які особливо відзначилися).

У дослідженні Дмитра Веденєєва, Олександра Турчака розглядається розгортання волонтерського руху, його періодизація та виокремлення ризиків, які безумовно є його супутниками, пропозиція форм державного/громадського визнання учасників (Веденєєв, Турчак, 2018). Виділяє три групи причин (обставин) смерті учасників волонтерського руху. Наголошує і на державних нагородах/відзнаках (медалі «За

сприяння Збройним Силам України», «Захиснику України», «За розвиток військового співробітництва», «За зміцнення обороноздатності», недержавними нагородами «Орден «Народний Герой України», «Орден «Єдність та воля» та ін.), якими нагороджують волонтерів за забезпечення обороноздатності, формування громадянського суспільства.

Висновки. Отже, на сторінках фахового наукового видання «Військово-науковий вісник» Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного впродовж 2014–2022 рр. близько 50 статей, які більшою чи меншою мірою торкаються тематики сучасної російсько-української війни. Усі ці дослідження умовно поділено на декілька груп: *теоретичні аспекти, історіографія, джерела* (Юрій Бураков, Олексій Сухий, Андрій Харук, Олександр Турчак, Марта Надрага, Лілія Питльована, Ярослав Бураков, Роман Хардель, Олександра Мельник, Віталій Бенчук); *присвячені стану, підготовці, реорганізації Збройних Сил України, реабілітації військовослужбовців* (Павло Ткачук, Андрій Харук, Володимир Можаровський, Григорій Потапов, Микола Голик, Арташес Папікян, Світлана Лук'яченко, Наталія Стукаліна, Геннадій Єфімов, Олександр Музика, Геннадій Єфімов, Олег Івахів, Євген Касаткін, Юрій Полтавець, Юрій Пащук, Вадим Пашковський, Ірина Звонко, Юрій Пащук, Андрій Щеглов, Емілія Казан, Тетяна Юрова, Василь Мелькін, Маріанна Долганова, Іванна Чобіт); *передумови, перебіг та окремі операції у ході війни* (Юрій Бураков, Наталія Марцінко, Сергій Бокачов, Валерій Мокоївцев, Олександр Федоров, Лілія Трофимович, Володимир Трофимович, Віталій Бенчук, Олександр Дем'янюк, Андрій Харук); *інформаційно-пропагандистський аспект* (Василь Гулай, Ольга Гапеева, Микола Гетьманчук, Олексій Зозуля, Ігор Підпригора, Микола Туранський, Олеся Куцька, Ярослав Марченко, Лілія Питльована, Роман Поронюк, Ольга Гапеева, Віталія Бенчука, Володимира Трофимовича); *волонтерський рух* (Олександр Томчук, Тетяна Юрова, Дмитро Веденєєв, Олександр Турчак). Простежується досить чітка тенденція до формування у «Військово-науковому віснику» виразної специфікації видання з вивчення різних аспектів російсько-української війни.

Джерела та література

- Бенчук, В.О.** (2020). «Російська весна» в Маріуполі на сторінках газети «Приазовський рабочий» (лютий-червень 2014 року). *Військово-науковий вісник*, 33, 224–239.
- Бенчук, В.О., & Трофимович, В.В.** (2022). Загальна оперативна обстановка в зоні проведення АТО (серпень 2014 р.). *Військово-науковий вісник*, 38, 149–166.
- Бенчук, В.О., & Трофимович, В.В.** (2020). Реакція жителів Донецької області на збройну агресію Росії проти України у 2014 р. *Військово-науковий вісник*, 34, 172–199.
- Бокачов, С.В., Мокоївець, В.І., Федоров, О.Ю.** (2021). Розвиток диверсійної боротьби у ХХ сторіччі та її застосування в сучасних умовах. *Військово-науковий вісник*, 36, 273–284.
- Бураков, Ю.В.** (2017). Історичні аспекти сучасної війни у Сирії. *Військово-науковий вісник*, 27, 281–295.
- Бураков, Ю.В.** (2016). Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності. *Військово-науковий вісник*, 25, 214–232.
- Бураков, Ю.В., & Сухий, О.М.** (2018). Сучасна російсько-українська війна у спогадах учасників – курсантів Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. *Військово-науковий вісник*, 29, 228–239.
- Веденєєв, Д.В., & Турчак, О.В.** (2018). Волонтерський рух в Україні в ході російсько-української війни: ризики праці та форми державного і громадського визнання. *Військово-науковий вісник*, 30, 206–216.
- Гапєєва, О.Л.** (2016). Інформаційно-пропагандистська кампанія Росії проти України під час конфлікту на острові Коса Тузла у 2003 році. *Військово-науковий вісник*, 25, 266–281.
- Гетьманчук, М.П.** (2017). «Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник*, 27, 296–307.
- Голик, М., & Папікян, А.** (2016). Формування та становлення Національної гвардії України (1991–1999 рр.). *Військово-науковий вісник*, 26, 28–37.
- Гулай, В.В.** (2016). Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни як складової «гібридної війни» російської федерації проти України. *Військово-науковий вісник*, 25, 233–244.
- Дем'янюк, О.Й.** (2020). Летальні втрати волинян під час проведення Антитерористичної операції на Сході України (2014–2018). *Військово-науковий вісник*, 34, 200–212.

- Долганова, М.В., & Чобіт, І.Р. (2022). Особливості діяльності військових капеланів під час російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Військово-науковий вісник*, 38, 167–181.
- Єфімов, Г.В., Івахів, О.С., & Касаткін, Є.В. (2022). Територіальна оборона України в умовах російсько-української війни: історичні аспекти. *Військово-науковий вісник*, 38, 182–205.
- Єфімов, Г.В., & Музика, О.О. (2016). Становлення та розвиток системи територіальної оборони України: історія та сучасність. *Військово-науковий вісник*, 26, 38–54.
- Зозуля, О.С. (2018). Теоретико-методологічні засади оцінки ефективності інформаційно-пропагандистського забезпечення Збройних сил України. *Військово-науковий вісник*, 29, 203–215.
- Казан, Е.М. (2019). Аспекти організації медичної допомоги у ході проведення АТО на Сході України в 2014–2016 рр. *Військово-науковий вісник*, 31, 193–205.
- Казан, Е.М. (2016а). Проблеми медичного забезпечення Збройних сил України в Антитерористичній операції (2014–2015 рр.). *Військово-науковий вісник*, 25, 245–254.
- Казан, Е.М. (2016b). Становлення і розвиток системи військово-медичної освіти в Україні у 1992–2016 рр.: історичний аспект. *Військово-науковий вісник*, 26, 55–65.
- Куцька, О.М., & Марченко, Я.В. (2022). Проукраїнські листкові агітаційні матеріали на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України (2014–2022 рр.). *Військово-науковий вісник*, 38, 206–232.
- Марцінко, Н.М. (2020). Підтримка сецесіоністських рухів Російською Федерацією на Сході України та її вплив на безпеку Європи. *Військово-науковий вісник*, 33, 255–275.
- Мелькін, В.В. (2020). Створення і розвиток вітчизняних засобів індивідуального броньованого захисту воїна під час антитерористичної операції на Сході України (2014–2017 рр.). *Військово-науковий вісник*, 33, 240–254.
- Можаровський, В.М. & Потапов, Г. М. (2016). Алаліз методичного апарату обгрунтування бойового складу сухопутних військ збройних сил України. *Військово-науковий вісник*, 26, 66–80.
- Питльована, Л.Ю. (2022). Репрезентація образу зовнішнього ворога у карикатурі журналу «Перець» під час російсько-української війни 2022 року. *Військово-науковий вісник*, 38, 243–265.
- Питльована, Л.Ю., & Бураков, Я. Ю. (2019). Україна, Росія і світова безпека у карикатурі Деріла Кейгла та інтернет-ресурсу Cagle Cartoons. *Військово-науковий вісник*, 31, 193–205.

- Підпригора, І.І.** (2018а). Проблемні питання інформаційно-пропагандистського забезпечення у світлі російсько-української війни. *Військово-науковий вісник*, 30, 217–237.
- Підпригора, І.І.** (2018b). Умови та чинники впливу на організацію інформаційно-пропагандистського забезпечення військово-морських сил Збройних Сил України у 2014 році. *Військово-науковий вісник*, 29, 216–229.
- Полтавець, Ю.С.** (2020). Досвід підготовки офіцерів у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного в умовах війни на Сході України. *Військово-науковий вісник*, 34, 213–223.
- Поронюк, Р.О., & Гапєєва, О.Л.** (2022). Діяльність груп моніторингу інформаційного простору та протидії як складова забезпечення інформаційної безпеки держави у военній сфері. *Військово-науковий вісник*, 38, 266–280.
- Ткачук, П.П., & Харук, А.І.** (2016). Основні історичні етапи розвитку Збройних Сил України у 1991–2016 рр. *Військово-науковий вісник*, 26, 3–14.
- Томчук, О.А.** (2017). Історичні аспекти виникнення волонтерського руху на допомогу Збройним силам України у 2014 р. *Військово-науковий вісник*, 28, 207–215.
- Томчук, О.А.** (2018). Напрями і форми волонтерського руху в допомогу Збройним силам України у 2014–2018 рр. *Військово-науковий вісник*, 29, 230–238.
- Трофимович, Л.В.** (2016). Бадапештський меморандум 1994 р. та міжнародні «гарантії» безпеки України. *Військово-науковий вісник*, 26, 276–289.
- Туранський, М.О.** (2018). Крим крізь призму геополітичних прагнень Росії: маніпуляції суспільною свідомістю. *Військово-науковий вісник*, 30, 238–247.
- Туранський, М.О.** (2017). Тижневик «Военно-промисловий кур'єр» як джерело маніпулятивно-пропагандистської інформації у латентній фазі підготовки Росії до анексії Криму (2004–2013 рр.). *Військово-науковий вісник*, 28, 216–227.
- Турчак, О.В., & Надрага, М.С.** (2019). Нормативно-правова база щодо збереження документів та матеріалів російсько-української війни. *Військово-науковий вісник*, 32, 206–216.
- Харук, А.І.** (2022). Дії російської військової авіації з території Білорусі під час повномасштабної агресії проти України (лютий-квітень 2022 р.). *Військово-науковий вісник*, 38, 281–295.

- Харук, А.І.** (2016). Висвітлення у спеціалізованій періодиці участі української авіації в антитерористичній операції: спроба історіографічного аналізу. *Військово-науковий вісник*, 25, 255–265.
- Харук, А.І.** (2015). Деякі аспекти висвітлення у зарубіжній періодиці участі української авіації в антитерористичній операції на Сході України (за публікаціями 2014 р.). *Військово-науковий вісник*, 24, 206–218.
- Юрова, Т.М.** (2017). Волонтерська допомога в обмундируванні бійців ЗС України та удосконалення польового однострою і екіпірування в ході АТО. *Військово-науковий вісник*, 28, 228–239.
- Юрова, Т.М.** (2020). Зміни в обмундируванні Збройних Сил України в ході проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. *Військово-науковий вісник*, 34, 224–238.
- Юрова, Т.М.** (2019). Напрями та зміст культурологічного супроводу реабілітаційного процесу військовослужбовців у період АТО (ООС). *Військово-науковий вісник*, 31, 243–263.
- Юрова, Т.М.** (2021). Протезування учасників бойових дій з ампутованими кінцівками. *Військово-науковий вісник*, 36, 285–295.
- Kharden, R., & Melnyk, O.** (2019). Elucidation of Russian armed aggression on the territory of Ukraine in historical online sources. *Військово-науковий вісник*, 32, 217–227.
- Lukyanchenko, S., & Stukalina, N.** (2020). Formation of the naval forces of Ukraine under the conditions of legal conciliation of the status of Crimea as a part of Ukraine in the 90s of the XX century. *Військово-науковий вісник*, 33, 276–293.
- Pashchuk, Y., Pashkovskiy, V., & Zvonko, I.** (2022). Performance of the system of lessons analysis and dissemination in the armed forces of Ukraine in the special period (2014–2018). *Військово-науковий вісник*, 37, 292–302.
- Pashchuk, Y., & Shcheglov, A.** (2022). Creation of the lessons learned system in the armed forces of Ukraine and its performance during the russoukrainian war (January 2019 – February 2022). *Військово-науковий вісник*, 38, 233–242.

References

- Benchuk, V.O.** (2020). «Rosiiska vesna» v Mariupoli na storinkakh hazety «Pryazovskiy rabochiy» (liutyi-cherven 2014 roku) [«Russian Spring» in Mariupol on the pages of the newspaper «Priazovsky Rabochy»

- (February-June 2014)]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 33, 224–239 [in Ukrainian].
- Benchuk, V.O., & Trofymovych, V. V.** (2022). Zahalna operatyvna obstanovka v zoni provedennia ATO (serpen 2014 r.) [The general operational situation in the area where the anti-terrorist operation was conducted (August 2014)]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 149–166 [in Ukrainian].
- Benchuk, V.O., & Trofymovych, V. V.** (2020). Reaktsiia zhyteliv Donetskoï oblasti na zbroinu ahresiiu Rosii proty Ukrainy u 2014 r. [The reaction of residents of the Donetsk region to Russia's armed aggression against Ukraine in 2014]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 34, 172–199 [in Ukrainian].
- Bokachov, S.V., Mokoivets, V. I., & Fedorov, O. Yu.** (2021). Rozvytok dyversiinoï borotby u XX storichchi ta yii zastosuvannia v suchasnykh umovakh [The development of subversive warfare in the 20th century and its application in modern conditions]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 36, 273–284 [in Ukrainian].
- Burakov, Yu.V.** (2017). Istorychni aspekty suchasnoï viiny u Syrii [Historical aspects of the modern war in Syria]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk*, 27, 281–295 [in Ukrainian].
- Burakov, Yu. V.** (2016). Teoretychni aspekty klasyfikatsii lokalnykh viin ta zbroinykh konfliktiv suchasnosti [Theoretical aspects of the classification of local wars and modern armed conflicts]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 25, 214–232 [in Ukrainian].
- Burakov, Yu.V., & Sukhyi, O.M.** (2018). Suchasna rosiisko-ukrainska viina u spohadakh uchasnykiv – kursantiv Natsionalnoï akademii sukhopotnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho [The modern Russian-Ukrainian war in the memories of the participants - cadets of the National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sahaidachnyi]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk – Military-scientific bulletin*, 29, 228–239 [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D.V., & Turchak, O.V.** (2018). Volonterskyi rukh v Ukraini v khodi rosiisko-ukrainskoï viiny: ryzyky pratsi ta formy derzhavnoho i hromadskoho vyznannia [The volunteer movement in Ukraine during the Russian-Ukrainian war: labor risks and forms of state and public recognition]. *Viiskovo-naukovyvi visnyk*, 30, 206–216 [in Ukrainian].
- Hapeieva, O.L.** (2016). Informatsiino-propahandystska kampaniia Rosii proty Ukrainy pid chas konfliktu na ostrovi Kosa Tuzla u 2003 rotsi [Russia's information and propaganda campaign against Ukraine

- during the Kosa Tuzla conflict in 2003]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 25, 266–281 [in Ukrainian].
- Hetmanchuk, M. P.** (2017). «Hibrydna viina» Rosii proty Ukrainy: informatsiynyi aspekt [«Hybrid war» of Russia against Ukraine: informational aspect]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 27, 296–307 [in Ukrainian].
- Holyk, M., & Papikian, A.** (2016). Formuvannia ta stanovlennia Natsionalnoi hvardii Ukrainy (1991–1999 rr.) [Formation and development of the National Guard of Ukraine (1991–1999)]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 26, 28–37 [in Ukrainian].
- Hulai, V.V.** (2016). Zahrozy informatsiino-psykholohichnii bezpetsi osoby v realiiakh informatsiino-psykholohichnoi viiny yak skladovoi «hibrydnoi viiny» rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Threats to informational and psychological security of a person in the realities of informational and psychological warfare as a component of the «hybrid war» of the Russian Federation against Ukraine]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 25, 233–244 [in Ukrainian].
- Demianiuk, O.Y.** (2020). Letalni vtraty volynian pid chas provedennia Antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2018) [Fatal losses of Volyn residents during the anti-terrorist operation in the East of Ukraine (2014–2018)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 34, 200–212 [in Ukrainian].
- Dolhanova, M.V., & Chobit, I.R.** (2022). Osoblyvosti diialnosti viiskovykh kapelaniv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022 rr.) [Features of the activities of military chaplains during the Russian-Ukrainian war (2014–2022)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 167–181 [in Ukrainian].
- Iefimov, H.V., Ivakhiv, O.S., & Kasatkin, Ye.V.** (2022). Terytorialna oborona Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: istorychni aspekty [Territorial defense of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: historical aspects]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 182–205. [in Ukrainian].
- Iefimov, H.V., & Muzyka, O.O.** (2016). Stanovlennia ta rozvytok systemy terytorialnoi oborony Ukrainy: istoriia ta suchasnist [Formation and development of the territorial defense system of Ukraine: history and modernity]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 26, 38–54 [in Ukrainian].
- Zozulia, O.S.** (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady otsinky efektyvnosti informatsiino-propahandystskoho zabezpechennia Zbroinykh syl Ukrainy [Theoretical and methodological principles of evaluating the

- effectiveness of information and propaganda support of the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 29, 203–215 [in Ukrainian].
- Kazan, E.M.** (2019). Aspekty orhanizatsii medychnoi dopomohy u khodi provedennia ATO na Skhodi Ukrainy v 2014–2016 rr. [Aspects of the organization of medical care during the anti-terrorist operation in the East of Ukraine in 2014–2016]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 31, 193–205 [in Ukrainian].
- Kazan, E.M.** (2016a). Problemy medychnoho zabezpechennia Zbroinykh syl Ukrainy v Antyterorystychnii operatsii (2014–2015 rr.) [Problems of medical support of the Armed Forces of Ukraine in the Anti-Terrorist Operation (2014–2015)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 25, 245–254 [in Ukrainian].
- Kazan, E.M.** (2016b). Stanovlennia i rozvytok systemy viiskovo-medychnoi osvity v Ukraini u 1992–2016 rr.: istorychnyi aspekt [Formation and development of the system of military medical education in Ukraine in 1992–2016: historical aspect]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 26, 55–65 [in Ukrainian].
- Kutska, O.M., & Marchenko, Ya. V.** (2022). Proukrainski lystkovi ahitatsiini materialy na tymchasovo okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu terytoriiakh Ukrainy (2014–2022 rr.) [Pro-Ukrainian pamphlet propaganda materials in the territories of Ukraine temporarily occupied by the Russian Federation (2014–2022)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 206–232 [in Ukrainian].
- Martsinko, N.M.** (2020). Pidtrymka setsesionistskykh rukhiv Rosiiskoiu Federatsiieiu na Skhodi Ukrainy ta yii vplyv na bezpeku Yevropy [Support of secessionist movements by the Russian Federation in the East of Ukraine and its impact on the security of Europe]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 33, 255–275 [in Ukrainian].
- Melkin, V.V.** (2020). Stvorennia i rozvytok vitchyznianykh zasobiv indyvidualnogo bronovanoho zakhystu voina pid chas antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2017 rr.) [Creation and development of domestic means of individual armored protection of the soldier during the anti-terrorist operation in the East of Ukraine (2014–2017)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 33, 240–254 [in Ukrainian].
- Mozharovskiy, V.M. & Potapov, H M.** (2016). Alaliz metodychnoho aparatu obhrupntuvannia boiovoho skladu sukhopotnykh viisk zbroinykh syl Ukrainy [Analysis of the methodical apparatus for the

grouping of combat personnel of the ground forces of the armed forces of Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 26, 66–80 [in Ukrainian].

- Pytlovana, L.Yu.** (2022). Rerezentatsiia obrazu zovnishnoho voroha u karykaturi zhurnalu «Perets» pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku [Representation of the image of the external enemy in the caricature of the magazine «Perets» during the Russian-Ukrainian war of 2022]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 243–265 [in Ukrainian].
- Pytlovana, L.Yu., & Burakov, Ya.Yu.** (2019). Ukraina, Rosiia i svitova bezpeka u karykaturi Derila Keihla ta internet-resursu Cagle Cartoons [Ukraine, Russia and world security in cartoons by Daryl Cagle and the Internet resource Cagle Cartoons]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 31, 193–205. [in Ukrainian].
- Pidopryhora, I.I.** (2018a). Problemni pytannia informatsiino-propahandystskoho zabezpechennia u svitli rosiisko-ukrainskoi viiny [Problematic issues of information and propaganda provision in the light of the Russian-Ukrainian war]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 30, 217–237 [in Ukrainian].
- Pidopryhora, I.I.** (2018b). Umovy ta chynnyky vplyvu na orhanizatsiiu informatsiino-propahandystskoho zabezpechennia viiskovo-morskykh syl Zbroinykh Syl Ukrainy u 2014 rotsi [Conditions and factors of influence on the organization of information and propaganda support of the naval forces of the Armed Forces of Ukraine in 2014]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 29, 216–229 [in Ukrainian].
- Poltavets, Yu.S.** (2020). Dosvid pidhotovky ofitseriv u Natsionalnii akademii sukhopotnykh viisk imeni hetma Petra Sahaidachnoho v umovakh viiny na Skhodi Ukrainy [The experience of training officers at the National Academy of Ground Forces named after hetman Petro Sahaidachny in the conditions of the war in the East of Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 34, 213–223 [in Ukrainian].
- Poroniuk, R.O., & Hapeieva, O.L.** (2022). Diialnist hrup monitorynhu informatsiinoho prostoru ta protydii yak skladova zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy u voiennoi sferi [Activities of groups monitoring the information space and countermeasures as a component of ensuring the information security of the state in the military sphere]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 266–280 [in Ukrainian].

- Tkachuk, P.P., & Kharuk, A.I.** (2016). Osnovni istorychni etapy rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy u 1991–2016 rr. [The main historical stages of the development of the Armed Forces of Ukraine in 1991–2016]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 26, 3–14 [in Ukrainian].
- Tomchuk, O.A.** (2017). Istorychni aspekty vynyknennia volonterskoho rukhu na dopomohu Zbroinym sylam Ukrainy u 2014 r. [Historical aspects of the emergence of a volunteer movement to help the Armed Forces of Ukraine in 2014]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 28, 207–215 [in Ukrainian].
- Tomchuk, O.A.** (2018). Napriamy i formy volonterskoho rukhu v dopomohu Zbroinym sylam Ukrainy u 2014–2018 rr. [Directions and forms of the volunteer movement to help the Armed Forces of Ukraine in 2014–2018]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 29, 230–238 [in Ukrainian].
- Trofymovych, L.V.** (2016). Badapeshtskiy memorandum 1994 r. ta mizhnarodni «harantii» bezpeky Ukrainy [The Budapest Memorandum of 1994 and international «guarantees» of Ukraine's security]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 26, 276–289 [in Ukrainian].
- Turanskyi, M.O.** (2018). Krym kriz pryзму heopolitychnykh prahnen Rosii: manipuliatsii suspilnoi svidomistiu [Crimea through the prism of Russia's geopolitical aspirations: manipulation of public consciousness]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 30, 238–247 [in Ukrainian].
- Turanskyi, M.O.** (2017). Tyzhnevyyk «Voенно-промышлennyi kurer» yak dzherelo manipulyativno-propahandystskoi informatsii u latentnii fazi pidhotovky Rosii do aneksii Krymu (2004–2013 rr.) [The weekly «Military-industrial courier» as a source of manipulative and propaganda information in the latent phase of Russia's preparation for the annexation of Crimea (2004–2013)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 28, 216–227 [in Ukrainian].
- Turchak, O.V., & Nadraha, M.S.** (2019). Normatyvno-pravova baza shchodo zberezhennia dokumentiv ta materialiv rosiisko-ukrainskoi viiny [Normative and legal framework for the preservation of documents and materials of the Russian-Ukrainian war]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 32, 206–216 [in Ukrainian].
- Kharuk, A.I.** (2022). Dii rosiiskoi viiskovoi aviatsii z terytorii Bilorusi pid chas povnomashtabnoi ahresii proty Ukrainy (liutyi-kviten 2022 r.) [The actions of the Russian military aircraft from the territory of

- Belarus during the full-scale aggression against Ukraine (February-April 2022)]. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 38, 281–295 [in Ukrainian].
- Kharuk, A.I.** (2016). Vysvitlennia u spetsializovani periodytsi uchasti ukraïnskoi aviatsii v antyterorestychnii operatsii: sproba istoriohrafichnoho analizu [Coverage in a specialized periodical of the participation of the Ukrainian aviation in the anti-terrorist operation: an attempt at historiographical analysis]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 25, 255–265 [in Ukrainian].
- Kharuk, A.I.** (2015). Deiaki aspekty vysvitlennia u zarubizhnii periodytsi uchasti ukraïnskoi aviatsii v antyterorystychnii operatsii na Skhodi Ukrainy (za publikatsiiamy 2014 r.) [Some aspects of coverage in foreign periodicals of the participation of the Ukrainian aviation in the anti-terrorist operation in the East of Ukraine (according to publications of 2014)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 24, 206–218 [in Ukrainian].
- Iurova, T.M.** (2017). Volonterska dopomoha v obmundryvanni biitsiv ZS Ukrainy ta udoskonalennia polovoho odnostroiu i ekipiruvannia v khodi ATO [Volunteer assistance in equipping soldiers of the Armed Forces of Ukraine and improving field uniforms and equipment during anti-terrorist operations]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 28, 228–239 [in Ukrainian].
- Iurova, T.M.** (2020). Zminy v obmundryvanni Zbroinykh Syl Ukrainy v khodi provedennia Antyterorystychnoi operatsii ta Operatsii obiednanykh syl [Changes in the uniforms of the Armed Forces of Ukraine during the Anti-Terrorist Operation and the Combined Forces Operation]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 34, 224–238 [in Ukrainian].
- Iurova, T. M.** (2019). Napriamy ta zmist kulturolohichnoho suprovodu rehabilitatsiinoho protsesu viiskovosluzhbovtsiv u period ATO (OOS) [Directions and content of cultural support of the rehabilitation process of servicemen during the anti-terrorist operation (ATO)]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 31, 243–263 [in Ukrainian].
- Iurova, T.M.** (2021). Protezuvannia uchasykyv boiovykh dii z amputovany my kintsivkamy [Prosthetics of combatants with amputated limbs]. *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 36, 285–295 [in Ukrainian].
- Kharden, R., & Melnyk O.** (2019). Elucidation of Russian armed aggression on the territory of Ukraine in historical online sources *Viiskovo-naukovy visnyk – Military-scientific bulletin*, 32, 217–227 [in English].

- Lukyanchenko, S., & Stukalina, N.** (2020). Formation of the naval forces of Ukraine under the conditions of legal conciliation of the status of Crimea as a part of Ukraine in the 90s of the XX century. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 33, 276–293 [in English].
- Pashchuk, Y., Pashkovskiy, V., & Zvonko, I.** (2022). Performance of the system of lessons analysis and dissemination in the armed forces of Ukraine in the special period (2014–2018). *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 37, 292–302 [in English].
- Pashchuk, Y., & Shcheglov, A.** (2022). Creation of the lessons learned system in the armed forces of Ukraine and its performance during the russoukrainian war (January 2019 – February 2022). *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 38, 233–242 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 930.1+355.48+32(045)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283182

Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, бульв. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, індекс 18031 (iwakos@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AD-1545-2019>

Лариса СИНЯВСЬКА

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, бульв. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, індекс 18031 (syniavska_larysa@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5575-5775>

Бібліографічний опис статті: Івангородський, К. & Синявська, Л. (2023). Виправдання повномасштабної агресії РФ проти України (так звана «СВО») російською академічною «гуманітаристикою»: історіографічний огляд. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 141–161. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283182>

© Костянтин Івангородський, Лариса Синявська, 2023

**ВИПРАВДАННЯ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ
ПРОТИ УКРАЇНИ (ТАК ЗВАНА «СВО») РОСІЙСЬКОЮ
АКАДЕМІЧНОЮ «ГУМАНІТАРИСТИКОЮ»:
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД***

***Анотація.** Мета статті – проаналізувати наукові публікації у сфері російської «гуманітаристики», присвячені подіям широкомасштабного вторгнення РФ до України в лютому 2022 р., аби з'ясувати методи та засоби виправдання цього злочину агресії, поширювані російськими «вченими» у вигляді наукових інтерпретацій «вимушеності» так званої «спеціальної воєнної операції» («СВО») та звинувачень у бік України та її західних партнерів у тому, що це вони, начебто, спровокували російське вторгнення. **Методологія дослідження.** Епістемологічна основа дослідження ґрунтується на методологічному плюралізмі, зумовленому міждисциплінарною сутністю порушеної проблематики. Стаття водночас базується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, наступності, ціннісного, системного та компаративного підходів. **Наукова новизна.** Порушена нами проблематика поки що не стала предметом наукових зацікавлень учених і пропонується розвідка є, по суті, першим науковим аналізом основних напрямів дослідження російською академічною «гуманітаристикою» в царині її інтерпретацій російсько-української війни (так званої «СВО») та викриття пропагандистської суті відповідних міфологізованих наративів. **Висновки.** Проведений нами аналіз корпусу текстів, авторами яких є представники російської «гуманітарної» науки та який присвячений їхнім «науковим» спробам виправдати повномасштабне вторгнення РФ до України в лютому 2022 р., засвідчив насамперед, що жодної наукової вартості наявні публікації не мають. Жодний російський «гуманітарій» не висловив дотепер негативного ставлення до розв'язаної його країною-агресором війни проти сусідньої суверенної держави.*

---

* Статтю підготовлено згідно з держбюджетною темою «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598)

Оснoву практично всіх відповідних студій становить інтерпретація російськими «науковцями» так званої «СВО» як вимушеної, необхідної, закономірної та цілком логічної події. Крім того, провідним мотивом є упереджене ставлення до українців, держави Україна та її західних партнерів.

Ключові слова: російсько-українська війна, «спеціальна воєнна операція» («СВО»), російська гуманітаристика, російська пропаганда, історіографія.

Kostiantyn IVANGORODSKY

Doctor of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81, Shevchenko Boulevard, Cherkasy, Ukraine, postal code 18031 (iwakos@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4052-5253>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAD-1545-2019>

Larysa SYNIAVSKA

Doctor of Sciences (History), Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81, Shevchenko Boulevard, Cherkasy, Ukraine, postal code 18031 (syniavska_larysa@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5575-5775>

To cite this article: Ivangorodsky, K. & Syniavska, L. (2023). Vypravdannya povnomasshtabnoi ahresii RF proty Ukrainy (tak zvana «SVO») rosiiskoiu akademichnoiu «humanitarystykoiu»: istoriografichnyi ohliad [Justifications of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine (the so-called «SVO») by the Russian academic «humanitarian»: a historiographical review]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 141–161. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283182> [in Ukrainian].

JUSTIFICATIONS OF THE FULL-SCALE AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE (THE SO-CALLED «SVO») BY THE RUSSIAN ACADEMIC «HUMANITARIAN»: A HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

*Summary. The purpose of the article is to analyze the scientific publications in the sphere of Russian «humanitarian studies», devoted to events of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine in February, 2022 to find out the methods and means of justification of this crime of aggression, extended by Russian «scientists», in the form of scientific interpretations of «forcedness» of so-called «special military operation» («SVO») and charges towards Ukraine and its western partners that they had allegedly provoked the Russian invasion. **The research methodology.** The epistemological basis of a research is based on the methodological pluralism caused by cross-disciplinary essence of the lifted perspective. The research is based on the general scientific principles of historicism, objectivity, continuity, valuable, system and comparative approaches. **The scientific novelty.** The issues, which were raised in the article, have not yet become the subject of scientific interest, and the investigation we offer is essentially the first scientific analysis of the main directions of research by Russian academic «humanitarian» in the field of its interpretations of the Russian-Ukrainian war (the so-called «SVO») and the exposure of the propagandistic essence of the corresponding mythologized narratives. **Conclusions.** Our analysis of the texts, written by representatives of Russian «humanitarian» science, and which is devoted to their «scientific» attempts to justify the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine in February 2022, proved, first of all, that the available publications have no scientific value. Any Russian «humanitarian» did not still express the negative attitude to the war launched by its country-aggressor against the neighboring sovereign state. The basis of almost all relevant studies is the interpretation by Russian «scientists» of the so-called «SVO» as a forced, necessary, regular and completely logical event. In addition, the leading motive is a prejudiced attitude towards Ukrainians, the state of Ukraine and its Western partners.*

Key words: *Russian-Ukrainian war, «special military operation» («SVO»), Russian humanitarian, Russian propaganda, historiography.*

Постановка проблеми. Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) до України одним із найнебезпечніших видів зброї стала кремлівська пропаганда. Основними її напрямками є намагання посягти розбрат поміж українцями, звинуватити у розв'язанні війни державу Україна та «колективний Захід». Заради цього застосовуються різноманітні маніпулятивні інформаційні технології, у тому числі й російська наукова спільнота, для якої, на наше глибоке переконання, відведене завдання створення «міфу СВО» як «визвольної операції». Такий стан речей вимагає від українського гуманітарного сегменту науки належного аналізу і вироблення механізмів протидії, що має базуватися на неупередженості, об'єктивності та незаангажованості. Сподіваємося, одним із елементів протидії російській дезінформації стане академічна аналітика, спрямована на розвінчання псевдонаукових виправдань злочину агресії Росії.

Сьогодні вже важко навіть уявити, що не так давно існували спільні українсько-російські історичні комісії, які мріяли видавати спільні підручники, проводилися спільні наукові конференції, а між країнами відбувався обмін молодими науковцями. Не меншим анахронізмом виглядають і колишні стереотипи щодо просунутого світового рівня російської науки, її престижності та заможності. Якщо стосовно прикладної та природничої галузі останньої судити не фахівцеві складно, то щодо її гуманітарного сегменту (враховуючи інтерпретацію нею подій 2022–2023 рр. в Україні) можна стверджувати однозначно – цілковита деградація. Саме тому ми взяли в лапки термін «гуманітаристика» у назві пропонованої розвідки, адже сприймати цю ідеологічну прислужницю путінського режиму за адекватну й академічно вільну наукову сферу не доводиться. Водночас вважаємо необхідним максимально неупереджено проаналізувати ставлення вчених країни-агресора до війни проти України, адже, попри всю огидність, зрештою, ворога варто знати в лице та усвідомлювати всю його ницість і облудність. Ми цілком усвідомлюємо всю суб'єктивність пропонованого нами

аналізу, але, зрештою, уникнути за нинішніх обставин дещо надмірної емоційності стосовно об'єкта дослідження неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика поки що не стала предметом наукових зацікавлень учених і пропонована нами розвідка є, по суті, пілотною спробою визначення основних напрямів щодо дослідження російської академічної «гуманітаристики» в царині її інтерпретацій російсько-української війни та препарації пропагандистської суті відповідних наративів.

Мета статті – проаналізувати наукові публікації у сфері російської «гуманітаристики», присвячені подіям широкомасштабного вторгнення РФ до України в лютому 2022 р., аби з'ясувати методи та засоби виправдання цього злочину агресії, поширювані російськими «вченими» у вигляді наукових інтерпретацій «вимушеності» так званої «спеціальної воєнної операції» («СВО») та звинувачень у бік України і її західних партнерів у тому, що це вони, начебто, спровокували російське вторгнення.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відразу підкреслити ту обставину, що жодної наукової вартості наявні публікації російських «учених» щодо інтерпретації так званої «спеціальної воєнної операції» («СВО») не мають. Адже всі вони нагадують радше переспів пропагандистських наративів Кремля (з обов'язковим цитуванням промов і псевдоісторичних публікацій В. Путіна) на тлі поточних соціально-економічних процесів. Симптоматично, що жоден «академічний» автор не засуджує агресивну війну Росії проти України навіть у завуальованій формі. Натомість усі вони або із захопленням і радістю вітають її, або ж демонструють буденність сприйняття геноциду українців росіянами, переймаючись не більше, ніж подіями у віртуальній комп'ютерній грі. Крім відвертого цинізму та байдужості, тексти нинішніх російських «гуманітаріїв» вражають жахливим масштабом архаїки, тенденційності, зашореності, пихатості (й одночасно закомплексованості), імперськості, советськості та загалом – заідеологізованості. Втім, пропонована цими навіженими рашистами «ідеологія», не містить жодної найменшої рисочки власного (не кажучи вже про світ) образу майбутнього, а для деякого «СВО» – дотепер

продовження «великої отечественной війни». Хоча в межах цього дискурсу неважко помітити, що саме зараз «путінізм» як ніколи потребує ідеології, котра за будь-яку ціну виправдала б агресивну війну (хоча добре відомо, що пропаганда війни заборонена резолюцією ГА ООН від 1947 р., і є міжнародним злочином). Переконані, саме такою установкою мотивований «науковий аналіз» війни проти України, опублікований останніми місяцями паріями кремлівської «гуманітарної науки».

Корпус публікацій, залучений як джерела нашого дослідження, написаний представниками різних секторів наукової гуманітаристики РФ. Ми свідомо спиралися винятково на праці академічних представників останньої, опублікованих у репрезентаційних виданнях (більшість фахових видань входить до переліку ВАКу, статті мають ідентифікатор DOI та необхідне рецензування). Відповідні студії запропоновані докторами та кандидатами не лише історичних, а й юридичних, соціологічних, політичних, філософських, філологічних, економічних наук. Тема «СВО» зацікавила й молодих російських дослідників – аспірантів і ад'юнктів також різного фахового спрямування підготовки. Загалом, можна виділити кілька тематичних блоків, пов'язаних із війною проти України, що відображені в «наукових» пошуках російських «гуманітаріїв». Насамперед, це намагання охарактеризувати війну як необхідну, а також пошук її причин, критика прорахунків військово-політичного керівництва РФ, ставлення до об'єкта агресії – тобто, власне українців і держави України.

Однією з найпомітніших тенденцій у межах означеної проблематики є інтерпретація російськими «науковцями» широкомасштабної війни РФ проти України, що почалася 24 лютого 2022 р., як вимушеної, необхідної, закономірної та цілком логічної події. Ще раз варто повторити, що жоден (!) із них не засуджує цей акт неспровокованої агресії, але натомість усі всіляко намагаються висловити свою підтримку цій злочинній політиці Кремля, а деякі «гуманітарії» закликають продовжувати наносити удари далі та свідомо підтримують злочин геноциду проти українців. Водночас спостерігаються спроби інтерпретації т. зв. «СВО» надуманими псевдонауковими критеріями, а фактично відверто пропагандистськими жупелами. Більшість

тверджень і доводів є пустою порожніми деклараціями, не підкріпленими жодними достовірними джерелами або аналітичними матеріалами. Більше того, як останні повсякчас використовуються тенденційні промови політиків, дописи блогерів, газетні та замітки з телеграм-каналів або телевізійні монолози пропагандистів (приміром, ми зустрічали посилання в «науковій» статті на маячню Н. Міхалкова з його шоу «Бесогон ТВ»).

Проте бажання будь-що сподобатися та догодити злочинній кремлівській владі змушує російських «гуманітарів» вдаватися до карколомних еквілібристичних вивертів у термінології та стилістиці, аби прикрити свої цілковиту відірваність від реальності та тотальну зануреність в ілюзорний світ господаря Кремля. У такий спосіб, приміром, приховує свою людиноненависницьку «онтологію» за «філософсько-політологічним аналізом» кандидат філософських наук з Краснодару Я. Стрелецький. Метою останнього є «здійснення науково-теоретичного аналізу сутності СВО, аби довести її зумовленість у відповідних філософських і політологічних аспектах, розкрити реакційну політичну сутність різних русофобських концепцій». Висновок цілком очікуваний – «доведена об'єктивна необхідність СВО, її превентивний характер». На думку «філософа», у бутті суспільства є події небажані і навіть трагічні, але тим не менше необхідні, а «прикладом такого соціального феномену стала СВО, необхідність проведення якої у статті осмислюється та доводиться на теоретичному рівні». Аксиологічний же аспект «аналізу» цього краснодарського «мудреця» окреслену «об'єктивну необхідність» війни пояснює стандартним штампом кремлівської пропаганди: «За пострадянський час русофобська пропаганда в Україні сформувала ціле покоління, позбавлене історичної пам'яті (хоча цілком очевидно, що це неможливо в принципі, адже кожний індивід завжди володіє певною історичною пам'яттю – К. І., Л. С.) й основу духовних цінностей котрого становлять ідеологія націоналізму та неофашизму (звісно, автор не завдає собі клопоту пояснити, що він розуміє хоча б під останнім – К. І., Л. С.)» (Стрелецький, 2022, с. 167, 172).

Окремі дослідники намагаються виправдовувати російську агресію геополітичними причинами, наївно посилаючись на «зміцнення статусу Росії як лідера пострадянського простору» в ході «спецоперації». У такий спосіб до реферування проблеми підходить Є. Дмитрієва, переконуючи, що СВО поклала початок «докорінній перебудові глобального світового порядку», внаслідок чого, буцімто, «Росія переходить від слів до справ, нарощуючи активність щодо відстоювання національних інтересів по периметру своїх кордонів». Саме тому старший науковий співробітник Інституту наукової інформації (ИНИОН РАН) вважає, що «дії російської сторони (зауважимо: сторони, а не держави – К. І., Л. С.) в Україні в 2022 р. є логічним і прогнозованим кроком у відповідь на ворожі дії українських властей» (Дмитрієва, 2022, с. 42–43). Марно думати, що автор навела бодай якісь офіційні докази гучно пропагованих «ворожих дій».

Не менш безхитрісно аргументує своє «студіювання» СВО в контексті теорії справедливої війни й ад'юнкт Воєнного університету ім. кн. А. Невського Д. Некрасов, покладаючи в основу доказової бази винятково прокламації В. Путіна. Відтак, замість аналізу проблеми вкотре бачимо лише мантри стосовно «вісім років геноциду київського режиму на Донбасі», «розширення НАТО», «український реваншизм відносно Криму» тощо. Спираючись на цей «ряд виняткових випадків», він чомусь вважає «справедливим і морально необхідним застосування військової сили з боку РФ». Хоча ще з епохи середньовіччя відомі основні критерії «справедливої війни» (*bellum iustum*): відкрите оголошення війни, оборонний (а не агресивний) характер, захист національного суверенітету та території, мета – мир (а не знищення). Тобто, все це стосується винятково України відносно російської агресії. З огляду на це наступний підсумок ад'юнкта є звичайною фікцією: «Відповідність дій РФ під час СВО в Україні (тобто, поза межами своєї держави! – К. І., Л. С.) всім критеріям теорії справедливої війни підкреслює, що питання моралі для військово-політичного керівництва країни (тобто, країни-агресора – Росії – К. І., Л. С.) стоять над політичними (? – К. І., Л. С.) та стратегічними мотивами» (Некрасов, 2022). Останній

виверт, як неважко пересвідчитись, взагалі межує із елементарним невіглаством.

Ступінь «моральності» російського керівництва найкраще характеризує виданий 17 березня 2023 р. Міжнародним кримінальним судом у Гаазі ордер на арешт чинного президента РФ В. Путіна та його уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової, яких звинувачують у незаконній депортації дітей та їх незаконному переміщенні з тимчасово окупованих територій України на територію Росії. Утім, дехто з російських філософів може запросто перевести цей факт у черговий «психолінгвістичний спосіб формування русофобії», чому на заваді стоїть «дотепність політичних лідерів Росії у період СВО» як кризова комунікація для формування суспільної думки. Тобто, цинічна брехня, нахабство, хамство, неповага до всіх «інших» (завуальовані під дотепність і політичний гумор), таких діячів, як В. Путін, Д. Медведєв, Д. Песков, С. Лавров чи М. Захарова, на думку доктора філософських наук із Магнітогорська М. Мусійчук, є «соціальним індикатором, який відображає настрої [російського] суспільства і що робить його затребуваним у політичному дискурсі кризових комунікацій» (Мусійчук, 2022).

Щоправда, більшість російських «гуманітаріїв» не вживають настільки хитромудрих конотацій заради демонстрації своєї підтримки російської агресії проти України. Так, наприклад, філософиня (й підполковник поліції одночасно) Є. Макоєва, спільно із кандидатом педагогічних наук А. Курашиною пояснюють все значно простіше: «Президент В. Путін у зверненні 24 лютого 2022 р. висловив думку більшості російських громадян – «правда на нашому боці!», а «подальші події підтвердили правильність удару у вигляді СВО» (Макоєва, Курашинова, 2022, с. 16). Ну звісно, у кого ж ще в усьому світі може бути «правда», як не у президента РФ?! На тому самому наполягає й доктор історичних наук, член Російського військово-історичного товариства (РВІО) В. Кікнадзе, чому присвячена зокрема його книга «Сила V правде», опублікована у жовтні 2022 р. В однойменній статті (дістати «таку» книгу з Москви сьогодні зі зрозумілих причин нереально) він зауважує, що їхня «правда» – це «російський вибір «зброї» в інформаційній дуелі з багатоліким

противником», а «полягає вона у фактах історії цієї землі, де проводиться спецоперація». Носієм же цієї «правди» є ніхто інший, як В. Путін (Кикнадзе, 2022-а, с. 4).

«Високоморальну» та «духовну» війну «скрепних» росіян, які вбивають (у тому числі мирних) українців, для деяких «гуманітаріїв» країни-агресора виправдовує навіть Біблія, а також російська православна церква (РПЦ) та особисто її предстоятель Гундяєв (патріарх Кіріл). Доводячи, що у Святому писанні немає «негативного ставлення до війни», доктор історичних наук з Омська С. Сізов, вельми «гуманно» декларує: «Ототожнення війни та вбивства є надуманим», а «Біблія засвідчує, що Бог не забороняє війну» (проблематика заповіді «не убий» автором сором'язливо облишена на маргінесі). І хоч Бог не благословляє на пряму «СВО», для працівника православної духовної семінарії це не має значення, попри загибель тисяч мирних українців (зокрема й сотень ні в чому невинних дітей), оскільки «теперішня війна має метафізичне значення у протистоянні Росії та Заходу». Втім, далі він заявляє (звісно, забувши про «Захід», «війну» та «метфізику»), що це – «спецоперація зі звільнення всієї історичної Південно-Західної Русі від українського нацизму». Оскільки ж московська церква підтримала війну, то, на його думку, вона просто має рацію. Однак найважливішим для цього «високодуховного» історика є не мир, а щоб «ті, хто приймає доленосні рішення, не допустили відступу від цілей спецоперації та не піддалися західному тиску для укладення якогось похабного миру» (Сізов, 2022, с. 160–161, 164, 166–167). Адже ж Біблія не забороняє та не заперечує геноцид, так, доктор Сізов?!

Прикриваючись безглуздою термінологічною еквілібристикою, деякі російські дослідники прагнуть надати повномасштабній агресії проти України не лише «метафізичного», а й значно абсурднішого статусу. Приміром, володимирський доктор філософських наук А. Тимошук, доволі дивакувато декларує, що «спецоперація – це скасування деконструкції класичного буття» (Тимошук, 2022, с. 90). Хоча що за цим криється, крім псевдонаукової нісенітничі, він не пояснює. Не менш пікантні виверти він демонструє разом із колегою А. Гофманом, скажімо, вбачаючи як СВО «оголила неочікувані

маркери нової постмодерністської нормальності» – а відтак, «аргумент, що Президент В. Зеленський, єврей за походженням, тому за умовчанням в Україні не може бути нацизму, став лише відсиланням до старої нормальності» (Гофман, Тимошук, 2022, с. 6–7). Також вони чомусь вважають, що «СВО» є своєрідною «соціалістичною відповіддю Росії як альтернатива ідеї виживання «золотого мільярда»», тоді як «установка проти СВО – нерозуміння історичного ходу розвитку Росії» (Гофман, Тимошук, 2022, с. 12). Однак загравши у плетіння цього поняттєвого мережива, автори несподівано констатували частину правди стосовно реальної сутності «спецоперації»: «Політика Росії проста: своє не віддавати, чуже забирати» (Гофман, Тимошук, 2022, с. 13).

Своєю чергою, новосибірський філософ А. Пальцев у пошуках неординарних смислів «СВО», вочевидь, у тільки йому доступній оптиці, вбачає їх у якомусь «антиколоніальному інтернаціоналі». У результаті, він вважає, що «СВО Росії стала каталізатором світового визвольного руху» (Пальцев, 2022, с. 299). На жаль, у статті не вказано, про який «світ» ідеться, але не здивуємося, якщо про паралельний. Загалом, російські «науковці» намагаються будь-що подати агресію своєї країни проти України як глобальний конфлікт із усім цивілізованим світом, хоча одночасно ведуть мову щодо «загрози від сусідньої держави», класифікуючи війну як «український конфлікт». Відтак, метою «СВО» начебто є «переформатування державної влади в Україні», що неможливо здійснити через залученість до цього «конфлікту» США, який у такому разі подається вже як «проекція російсько-американських суперечок», а Україна – лише як червона лінія (Цедилина, 2022, с. 18).

Подібний мотив звучить і в праці двох вологодських економістів, які також вважають, що «вимушений характер спецоперації (на чому неодноразово наголошував [Путін]) зумовлений глибокими причинами, пов'язаними з історією протистояння Росії та Заходу». Для ілюстрації відповідного загострення, член-кореспондент і провідний науковий співробітник російської академії наук (РАН) посилаються на сайт екзальтованого та суцільно імперсько-пропагандистського телевізійного шоу Н. Міхалкова «Бесогон ТВ», аби оголосити

кричущу «правду», що в Україні «цілеспрямовано, через систему освіти, виховували ціле покоління людей натівськими [sic!] підручниками, що викривляють правду та формують антиросійські настрої» (Ильин, Морев, 2022, с. 10, 22). Якщо іронічно: цікаво, за весь час існування НАТО чи видала ця організація бодай один «виховательський» антиросійський підручник; і чи доцільно дискутувати стосовно цього з «бесогонами»?

Вимушеною мірою називає «СВО» й доктор історичних наук С. Небренчін, так само прикриваючись протистоянням РФ із «колективним Заходом», який, виявляється, розпочав «широкомасштабну тотальну інфогібридну агресію» (Небренчин, 2023, с. 287). Шукаючи виправдань усім невдачам російської «спецоперації», В. Кікнадзе теж намагається подати ситуацію так, що це не РФ розпочала широкомасштабне вторгнення у сусідню державу, а начебто це «проти Росії ведеться повноцінна (? – К. І., Л. С.) війна» (Кікнадзе, 2022-а, с. 7). Натомість А. Гофман і А. Тимошук переконані, що їхня країна-агресор підтримує дружні відносини з усіма сусідами, але тільки у тому випадку, якщо вони не виробляють зброю та не планують розміщати на своїй території бази НАТО, бо у такому випадку вона «здійснює необхідні заходи безпеки, включаючи демілітаризацію та денацифікацію» (Гофман, Тимошук, 2022, с. 13).

Неважко помітити, що у багатьох інтерпретаціях так званої «СВО» російських «науковців» присутня амбівалентність, пов'язана з тим, що війна відбувається проти України, але в усьому звинувачується «колективний Захід». Природа цієї дихотомії цілком зрозуміла та пов'язана із ганебним провалом «другої армії світу» на українських теренах, внаслідок чого військова імпотентність росіян прикривається ганебним пропагандистським штампом про незіставність сил Росії та Заходу на полі бою. Доволі безславними та жалюгідними виглядають і деякі пояснення провалу «СВО»: «Вимушено вдаючись до силового сценарію, – нарікає Є. Цеділіна, – російське керівництво з метою мінімізації шкоди для мирного населення від початку передбачало лише *обмежене застосування військової сили* (курсив наш – К. І., Л. С.)... Однак спроба

бліцкригу на першому етапі СВО завершилася невдачею. Далася взнаки недооцінка бойового потенціалу української армії та її морального духу» (Цедилина, 2022, с. 10). У не менш плебейський і наївний спосіб пояснює провал С. Небренчін: «Необхідно мати на увазі, що з боку Росії багато в чому був *прояв братських почуттів до українців* (курсив наш – К. І., Л. С.), а це значною мірою було стримувальним фактором бойової активності. Стримувальним фактором залишається і менший кількісний склад російських військ, особливо на початковому етапі СВО, порівняно з українськими збройними силами» (Небренчін, 2023, с. 289).

Супроводження російського широкомасштабного нападу пропагандистською брехнею спробував дослідити А. Шатілов. Останній, зрештою, також змушений був визнати «серйозне недопрацювання у сфері аналітики на українському напрямі», зокрема «недостовірні оцінки суспільних настроїв у «Незалежній» напередодні СВО». Цьому московському політологу, за його власним зізнанням, «здається, що під час планування СВО російські керманічі виходили із соціологічних даних зразка 2014 р., коли проросійські настрої були суттєво вищі». Попри суперечливість такої декларації, він вважає, що причинами озвученого явища стали «згортання теми «русской весны» російською стороною та укладання Мінських домовленостей, що істотно демотивувало проросійську *<общественность>* [України]». Саме тому вже «перші тижні СВО стали для російської сторони серйозним розчаруванням – українці підтримали режим Зеленського, а українські військові продемонстрували вірність присязі та не поспішали здаватися в полон і навіть «звичайні» частини ЗСУ воювали ідеологічно вмотивовано» (Шатілов, 2022, с. 18, 20).

Хоча цей, напевно, неймовірно «надзвичайний» для вбогих російських «гуманітаріїв» та їхніх споживачів факт неможливо пояснити інакше, як це робить В. Кікнадзе: «Здатність ЗСУ до опору тримається на страхові розправи з боку неонацистів, чії представники впроваджені в усі військові ланки» (Кікнадзе, 2022-б). Цікаво, чи вірять вони самі у подібні казки? З іншого боку, згадані «об'єктивні» російські історики могли б дослухатися і до менш заангажованих своїх колег, наприклад до

Я. Шимова. Останній куди адекватніше інтерпретує ситуацію стосовно провалу путінської «спецоперації»: «Розрахунок [Путіна] виявився неправильним, передусім тому, що його ОЗУ (організоване злочинне угруповання – К. І., Л. С.), яке звично відмовляє у суб'єктності пострадянським країнам, катастрофічно недооцінило життєздатність України, волю її армії та народу до опору. Щодо млявої західної політичної еліти, то їй вторгнення ніби влило свіжу кров у жили – теж, мабуть, на превеликий подив Кремля» (Шимов, 2022). Навіть такий пропутінський історик як А. Міллер, змушений був відзначити: «Розрахунок Москви на те, що невизнані республіки Донбасу стануть своєрідним гачком, за допомогою якого можна буде стримувати дрейф України у бік НАТО, виявився хибним». Адже з початком війни стало зрозуміло, що «на гачку опинилася Росія і тепер Київ може вирішувати, коли поставити Кремль перед важким вибором» (Міллер, 2022).

Загалом, уся російська «гуманітаристика» слухняно «доводить» у (як їй здається) науковий спосіб кремлівську маячню про жахливих Україну та українців, які, буцімто, й спровокували РФ на війну. Різниця лише в обсягах фантазування щодо їхньої русофобської несамовитості та варіантах відповідної ілюзорної демонізації. Приміром, згадуваний вище відчайдушний кремлівський історик-лакіза В. Кікнадзе лякає всіх націоналістами, котрі є «оплотом київського режиму» (Кікнадзе, 2022-б). Своєю чергою, доктор політичних, філософських і кандидат воєнних наук С. Модестов «кваліфікує» ЗСУ (хоча це лишень звичайна армія суверенної держави, що зовсім не потребує додаткових сутнісних кваліфікацій) як «озброєні формування міжнародних терористів» (Модестов, 2022, с. 57). С. Небренчин ще дужче згущує фарби навколо «терористичного характеру ворожої нам «анти-Росії», лякаючи «застосуванням українською стороною ядерної, хімічної та біологічної зброї за потурання США та їхніх союзників по НАТО» (Небренчин, 2023, с. 287).

Окремий епізод становлять монструозні з погляду росіян «необандерівці» (вони ж неофашисти та неонацисти, хоча за необізнаністю чимало авторів досі вживають ті ж самі поняття без приставки «нео»). Їхній гріх полягає зокрема у бажанні повернути

Україні Крим і промисловий потенціал Донбасу (подекуди вони прагнуть цього задля відновлення ядерної програми України (Стрелецкий, 2022, с. 168)). Особливо улюбленим нарративом російських «учених» як вірних прислужників кремлівської пропаганди є безглузда «лякалка» про українські біолабораторії, створенні США. В них, начебто, розробляється спеціальна біологічна зброя, спрямована проти носіїв російського етносу, хоча наукою давно доведено, що окремі народи не мають жодного окремого геному, а отже, подібне апіорі неможливе.

Практично всі російські «гуманітарії» в один голос запевняють, що так звана «вимушеність» так званої «СВО» зумовлена передовсім намірами ЗСУ здійснити віроломний напад на Росію, що для будь-якої людини при тямі є приводом посміхнутися вже з самої пропозиції проблеми, але не для російського «гуманітарія». Для нього не властиво керуватися логікою та здоровим глуздом, йому вистачає свято вірити, що на початку 2022 р. відбувалася «підготовка до *широкомасштабної наступальної операції* (курсив наш. – К. І.) з боку ЗСУ... не лише проти ДНР і ЛНР, але й підготовка до війни з Росією» (Макоєва, Курашинова, 2022, с. 16). Більше того, декому взагалі не подобається, як боронять від нападника свою землю українці – «ЗСУ повсякчас порушують загальноприйняті норми гуманітарного права та чинять злочини проти миру та безпеки людства» (Модестов, 2022, с. 54), – стурбовано фантазує С. Модестов, паталогічно забуваючи приказку про «колоду в оці».

Проте, ми переконані, що російські дослідники чудово усвідомлюють справжні причини провалу. Симптоматичним щодо цього треба визнати зокрема міркування А. Шатілова: «Подальший розвиток СВО неможливий без глибокого та багатостороннього аналізу українських політичних трансформацій останніх 30 років, розуміння специфіки політичної культури сучасного українського суспільства». Однак мета означеної трансформації для «подальшого розвитку СВО» лише підкреслює гнітючу інтелектуальну та аналітичну безпорадність російської «гуманітаристики». Названий професор вважає, що все це необхідно зовсім не для встановлення миру та нормальних добросусідських відносин, а для «розробки

масштабної програми для «перепрограмування» українського суспільства на началах денацифікації та демілітаризації» (Шатилов, 2022, с. 20).

Висновки. Проведений нами аналіз корпусу текстів, авторами яких є представники російської «гуманітарної» науки та який присвячений їхнім «науковим» спробам виправдати повномасштабне вторгнення РФ до України в лютому 2022 р. засвідчив насамперед, що жодної наукової вартості наявні публікації не мають. Жодний російський «гуманітарій» не висловив дотепер негативного ставлення до розв'язаної його країною-агресором війни проти сусідньої суверенної держави. Основою практично всіх відповідних студій є інтерпретація російськими «науковцями» так званої «СВО» як вимушеної, необхідної, закономірної та цілком логічної події. Крім того, провідним мотивом є упереджене ставлення до українців, держави Україна та її західних партнерів. У інтерпретаціях так званої «СВО» російських «науковців» присутня амбівалентність, пов'язана з тим, що війна відбувається проти України, але в усьому звинувачується «колективний Захід». Це пов'язано насамперед із ганебним воєнним провалом Росії на українських теренах. Замість пояснення й аналізу реальних причин провалу, російські «гуманітарії» повторюють кліше кремлівської пропаганди, що в Україні РФ протистоїть НАТО. Надалі варто було би дослідити також спроби аналізу російськими «вченими» причин провалу інформаційної війни в межах так званої «СВО» та вплив останньої на внутрішні трансформації російського суспільства.

Джерела та література

- Гофман, А. & Тимошук, А.** (2022). Память прошлого в культурном строительстве. *Наука. Искусство. Культура*, 4/36, 5–14.
- Дмитриева, Е.** (2022). Влияние Специальной военной операции ВС РФ на Украине на геополитическую ситуацию в Каспийском регионе (сводный реферат). *Россия и мусульманский мир*, 3, 40–46. doi: 10.31249/rimm/2022.03.04.
- Ильин, В. & Морев, М.** (2022). Рубикон пройден: 24 февраля 2022 г. наступил новый этап развития России в XXI веке. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*, 15/2, 9–30. doi: 10.15838/esc.2022.2.80.1.

- Кикнадзе, В.** (2022). Украинский национализм: от истоков до денацификации в ходе специальной военной операции российской армии. *Наука. Общество. Оборона*, 10/3. URL: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obsestvo-oborona/2022-3-32/article-0324>.
- Кикнадзе, В.** (2022). «Сила V правде». Защита истории как стратегический приоритет обеспечения национальной безопасности России. *Военно-исторический журнал*, 9, 4–15.
- Макоева, Е. & Курашинова А.** (2022). Сущность категорий «война» и «специальная военная операция». *Право и управление*, 9, 13–17. doi: 10.24412/2224-9125-2022-9-13-17.
- Миллер, А.** (2022). Национальная идентичность на Украине: история и политика. *Россия в глобальной политике*, 20/4, 46–65. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/identichnost-na-ukraine/#>.
- Модестов, С.** (2022). Политико-правовые аспекты борьбы с терроризмом в рамках специальной военной операции. *Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право*, 2, 52–59.
- Мусийчук, М.** (2022). Остроумие как кризисная коммуникация в Internet политических лидеров России в период специальной военной операции. *Мир науки. Педагогика и психология*, 10/3. URL: <https://mir-nauki.com/PDF/36PSMN322.pdf>.
- Небренчин, С.** (2023). Специальная военная операция на Украине – 2022: война с коллективным Западом. *Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество* / отв. ред. В. Герасимов, 6/1. 287–290.
- Некрасов, Д.** (2022). Специальная военная операция на Украине в контексте теории справедливой войны. *Социально-гуманитарные знания*, 5, 164–166.
- Пальцев, А.** (2022). Специальная военная операция как катализатор национально-освободительного движения. *Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество* / отв. ред. В. Герасимов, 5/1, 299–304. Москва.
- Сизов, С.** (2022). Церковь и война. Духовные смыслы специальной военной операции России. *Вестник Омской Православной Духовной Семинарии*, 2, 160–167.
- Стрелецкий, Я.** (2022). Аспекты социально-политической безопасности в России в контексте Специальной военной операции Вооруженных сил РФ на Украине: философско-политологический анализ. *Kant*, 3. 167–172. doi: 10.24923/2222-243X.2022-44.30.

- Тимошук, А.** (2022). Дискурсивно-коммуникативные вызовы СВО. *Дискурс современных масс-медиа в перспективе теории, социальной практики и образования: сборник трудов международной научно-практической конференции*, 87–94. Белгород.
- Цедилина, Е.** (2022). Украинский фронт США. *Россия и новые государства Евразии*, 4, 9–21. doi: 10.20542/2073-4786-2022-4-9-21.
- Шатилов, А.** (2022). Аналитическое сопровождение специальной военной операции России: опыт первого этапа. *Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета*, 12, 16–21. doi: 10.26794/2226-7867-2022-12-3-16-21.
- Шимов, Я.** (2022). К путинизму не нужно относиться как к политическому режиму. Это бандитизм с идеями. *Meduza*. URL: <https://meduza.io/feature/2022/06/15/k-putinizmu-ne-nuzhno-onositsya-kak-k-politicheskomu-rezhimu-eto-banditizm-s-ideyami>.

References

- Dmitrieva, E.** (2022). Vliyanie Spetsialnoy voennoy operatsii VS RF na Ukraine na geopoliticheskuyu situatsiyu v Kaspiyskom regione (svodnyiy referat) [Influence of the Special Military Operation of the RF Armed Forces in Ukraine on the geopolitical situation in the Caspian region (consolidated abstract)]. *Rossiya i musulmanskii mir – Russia and the Muslim world*, 3, 40–46. doi: 10.31249/rimm/2022.03.04. [in Russian].
- Hofman, A. & Timoshchuk, A.** (2022). Pamiat proshloho v kulturnom stroitelstve [Memory of the past in cultural construction]. *Nauka. Iskusstvo. Kultura – Science. Art. Culture*, 4/36, 5–14 [in Russian].
- Ilin, V. & Morev, M.** (2022). Rubikon proyden: 24 fevralya 2022 g. nastupil novyy etap razvitiya Rossii v XXI veke [The Rubicon has been passed: on February 24, 2022, a new stage in the development of Russia in the 21st century has begun]. *Ekonomicheskie i sotsialnyie peremenyi: faktyi, tendentsii, prognoz – Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 15/2, 9–30. doi: 10.15838/esc.2022.2.80.1. [in Russian].
- Kiknadze, V.** (2022). «Sila V pravde». Zashchita istorii kak strategicheskii prioritet obespecheniya natsionalnoy bezopasnosti Rossii [«Power is in the truth». Protection of history as a strategic priority for ensuring Russia's national security]. *Voенно-istoricheskii zhurnal – Military history magazine*, 9, 4–15 [in Russian].

- Kiknadze, V.** (2022). Ukrainskiy natsionalizm: ot istokov do denatsifikatsii v hode spetsialnoy voennoy operatsii rossiyskoy armii [Ukrainian nationalism: from origins to denazification during a special military operation of the Russian army]. *Nauka. Obschestvo. Oborona – Science. Society. Defense*, 10/3. URL: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obsestvo-oborona/2022-3-32/article-0324> [in Russian].
- Makoeva, E. & Kurashinova A.** (2022). Suschnost kategoriy «voyna» i «spetsialnaya voennaya operatsiya» [The essence of the categories «war» and «special military operation»]. *Pravo i upravlenie – Law and administration*, 9, 13–17. doi: 10.24412/2224-9125-2022-9-13-17. [in Russian].
- Miller, A.** (2022). Natsionalnaya identichnost na Ukraine: istoriya i politika [National identity in Ukraine: history and politics]. *Rossiya v globalnoy politike – Russia in global politics*, 20/4, 46–65. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/identichnost-na-ukraine/#>. [in Russian].
- Modestov, S.** (2022). Politiko-pravovyye aspektyi borby s terrorizmom v ramkakh spetsialnoy voennoy operatsii [Political and legal aspects of the fight against terrorism within the framework of a special military operation]. *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo evraziyskikh gosudarstv: politika, ekonomika, pravo – International cooperation of Eurasian states: politics, economics, law*, 2, 52–59 [in Russian].
- Musiychuk, M.** (2022). Ostroumie kak krizisnaya kommunikatsiya v Internet politicheskikh liderov Rossii v period spetsialnoy voennoy operatsii [Wit as Crisis Communication on the Internet of Russia's Political Leaders during a Special Military Operation]. *Mir nauki. Pedagogika i psihologiya – The world of science. Pedagogy and psychology*, 10/3. URL: <https://mir-nauki.com/PDF/36PSMN322.pdf>. [in Russian].
- Nebrenchin, S.** (2023). Spetsialnaya voennaya operatsiya na Ukraine – 2022: vojna s kollektivnyim Zapadom [Special military operation in Ukraine – 2022: war with the collective West]. *Bolshaya Evraziya: razvitie, bezopasnost, sotrudnichestvo – Great Eurasia: development, security, cooperation*, 6/1. 287–290 [in Russian].
- Nekrasov, D.** (2022). Spetsialnaya voennaya operatsiya na Ukraine v kontekste teorii spravedlivoy voyni [Special military operation in Ukraine in the context of the just war theory]. *Sotsialno-gumanitarnyye znaniya – Social and humanitarian knowledge*, 5, 164–166 [in Russian].
- Paltsev, A.** (2022). Spetsialnaya voennaya operatsiya kak katalizator natsionalno-osvoboditelnogo dvizheniya [Special military operation as a catalyst for the national liberation movement]. *Bolshaya Evraziya: razvitie, bezopasnost, sotrudnichestvo – Great Eurasia: development, security, cooperation*, 5/1, 299–304. [in Russian].

- Shatilov, A.** (2022). Analiticheskoe soprovozhdenie spetsialnoy voennoy operatsii Rossii: opyt pervogo etapa [Analytical support of the special military operation of Russia: the experience of the first stage]. *Gumanitarnyye nauki. Vestnik Finansovogo universiteta – Humanitarian sciences. Bulletin of the Financial University*, 12, 16–21. doi: 10.26794/2226-7867-2022-12-3-16-21. [in Russian].
- Shimov, Ya.** (2022). K putinizmu ne nuzhno odnositsya kak k politicheskomu rezhimu. Eto banditizm s ideyami [Putinism should not be treated as a political regime. It's banditry with ideas]. *Meduza*. URL: <https://meduza.io/feature/2022/06/15/k-putinizmu-ne-nuzhno-otnositsya-kak-k-politicheskomu-rezhimu-eto-banditizm-s-ideyami>. [in Russian].
- Sizov, S.** (2022). Tserkov i voyna. Duhovnyie smyislyi spetsialnoy voennoy operatsii Rossii [Church and war. Spiritual meanings of the special military operation of Russia]. *Vestnik Omskoy Pravoslavnoy Duhovnoy Seminarii – Bulletin of the Omsk Orthodox Theological Seminary*, 2, 160–167 [in Russian].
- Streletskiy, Ya.** (2022). Aspektyi sotsialno-politicheskoy bezopasnosti v Rossii v kontekste Spetsialnoy voennoy operatsii Vooruzhennyih sil RF na Ukraine: filosofsko-politologicheskii analiz [Aspects of Socio-Political Security in Russia in the Context of the Special Military Operation of the Russian Armed Forces in Ukraine: Philosophical and Political Analysis]. *Kant*, 3, 167–172. doi: 10.24923/2222-243H.2022-44.30. [in Russian].
- Timoschuk, A.** (2022). Diskursivno-kommunikativnyie vyizovyi SVO [Discursive-communicative challenges of SVO]. *Diskurs sovremennyih mass-media v perspektive teorii, sotsialnoy praktiki i obrazovaniya – The discourse of modern mass media in the perspective of theory, social practice and education*, 87–94. Belgorod [in Russian].
- Tsedilina, E.** (2022). Ukrainskiy front SshA [Ukrainian front of the USA]. *Rossiya i novyye gosudarstva Evrazii – Russia and the new states of Eurasia*, 4, 9–21. doi: 10.20542/2073-4786-2022-4-9-21 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94(477):[327.88+341.324](470+571:477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283087

Василь ЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus

ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Олеся КУЦЬКА

доктор історичних наук, професор, начальник кафедри воєнної історії, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (lesia8020@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5595-2995>

Бібліографічний опис статті: **Льницький, В. & Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–176. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>

© Василь Льницький, Олеся Куцька, 2023

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2022) В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Мета дослідження – проаналізувати результати дослідження українських вчених, у яких цілісно розкриваються їхні погляди на періодизацію сучасної російсько-української війни. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу і синтезу. **Наукова новизна** праці полягає у тому, що вперше в українській історичній науці проаналізовані погляди українських вчених, передовсім істориків, на періодизацію сучасної російсько-української війни. **Висновки.** Підсумовуючи аналіз досліджень українських учених із періодизації сучасної російсько-української війни, варто відзначити відносно невелику частину праць з означеної проблематики у порівнянні із опублікованими сотнями наукових досліджень різних аспектів проблеми. Уважаємо, це обумовлюється тим, що сучасна війна ще не є завершеним історичним процесом. Тому сформувані її періоди, етапи, очевидно, зарано, та й доволі складно, бо неможливо спрогнозувати подальший розвиток ситуації. Водночас уже наявні наукові доробки, у яких їхні автори (Павло Гай-Нижник, Олеся Куцька, Михайло Гребенюк, Михайло Щипанський, Валерій Грицюк, Олександр Лисенко, Сергій Сегеда, Володимир Трофимович, Віталій Бенчук та ін.) роблять спроби не тільки виокремити періоди, але й охарактеризувати їх. Відзначимо, що за змістовним та фактологічним наповненням вони досить суттєво відрізняються між собою. Звісно, що питання періодизації російсько-української війни українські та закордонні вчені ще неодноразово будуть обґрунтовувати власні підходи до виокремлення відповідних періодів і етапів, що вважаємо є цілком закономірним та важливим, враховуючи необхідність продовження загальних студій із цих питань.

Ключові слова: російсько-українська війна, періодизація, збройна агресія, Україна, Російська Федерація.

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management and Defense Planning, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32, Heroyiv Maydana Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus

ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Olesya KUTSKA

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of Military History, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, 32, Heroes of Maidan Str., Lviv, Ukraine, postal code 79026 (lesia8020@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5595-2995>

To cite this article: *Ilnytskyi, V. & Kutska, O. (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 162–176, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].**

PERIODIZATION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014–2022) IN THE UKRAINIAN SCIENTIFIC DISCOURSE

The purpose of the study is to analyze the results of the research of Ukrainian scientists, which comprehensively reveal their views on the periodization of the modern Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity,

objectivity, as well as methods of historiographical analysis and synthesis. The scientific novelty of the work lies in the fact that, for the first time in Ukrainian historical science, the views of Ukrainian scientists, primarily historians, on the periodization of the modern Russian-Ukrainian war have been analyzed. Conclusions. Summing up the analysis of the researches of Ukrainian scientists on the periodization of the modern Russian-Ukrainian war, it is worth noting a relatively small part of the works on this issue in comparison with the published hundreds of scientific studies on various aspects of the problem. We believe that this is caused by the fact that the modern war is not yet a completed historical process. Therefore, it is obviously too early to form its periods and stages, and it is quite difficult, because it is impossible to predict the further development of the situation. At the same time, there are already existing scientific works in which their authors (Pavlo Gai-Nyzhnyk, Olesya Kutska, Mykhailo Grebenyuk, Mykhailo Shchypanskyi, Valery Hrytsyuk, Oleksandr Lysenko, Serhiy Segeda, Volodymyr Trofymovych, Vitaly Benchuk, etc.) try not only to distinguish periods, but and perform their characterization. It should be noted that they differ significantly in content and factual content. Of course, on the question of periodization of the Russian-Ukrainian war, Ukrainian and foreign scientists will repeatedly justify their own approaches to distinguishing the relevant periods and stages, which we believe is quite natural and important given the need to continue general studies on these issues.

Key words: *Russian-Ukrainian war, periodization, armed aggression, Ukraine, Russian Federation.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, яка розпочалася 20 лютого 2014 р., стала ключовою подією в українській історії, бо Україна, як державний суб'єкт, закріпилася на світовій ментальній карті. Таким чином, українська держава вийшла з тіні колоніального минулого, утвердивши своє місце у світі. Ці події й раніше привертала значну увагу українських та закордонних дослідників, але у зв'язку з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 р. інтерес до них суттєво виріс, через масштабність війни та її глобальний вимір. Водночас тривалість російської агресії викликала потребу здійснити періодизацію, виокремити окремі етапи. Українські фахівці опублікували низку

наукових розвідок, у яких розкрили власний погляд на періодизацію або етапи російської-української війни, наповнюючи їх ключовими подіями.

Мета статті – проаналізувати результати дослідження українських вчених, у яких цілісно розкриті їхні погляди на періодизацію сучасної російсько-української війни.

Аналіз останніх публікації та досліджень. Окремий історіографічний огляд праць з періодизації збройної агресії Російської Федерації проти України відсутній. Уперше аналіз історіографічних напрацювань із вивчення поглядів українських вчених на означену проблематику зроблено Михайлом Гребенюком, Валерієм Грицюком та Михайлом Щипанським у дослідженні «Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018 рр.)». Як слушно відзначили автори, дослідження російсько-української війни потребує різних методів пізнання, зокрема її періодизації. Наукова розвідка була опублікована в 2020 р., тому до поля їх зору потрапив незначний пласт робіт. Їх аналіз привів фахівців до висновку, що вони мають «більш популярний, ніж науковий характер». Це зумовлено, на думку авторів, недостатнім врахуванням гібридного характеру протиборства на початковому етапі та військового чинника у перебігу конфлікту. Попри відсутність праць із окресленої проблематики та враховуючи актуальність цього питання, вважаємо необхідним розглянути погляди дослідників (передовсім істориків) на періодизацію сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Вперше спробу періодизації російсько-української війни було здійснено у праці «Вторгнення в Україну: хроніка російської агресії» (авторський колектив – Дмитро Тимчук, Юрій Карін, Костянтин Машовець, В'ячеслав Гусаров). Ініціатором її появи була громадська організація «Центр військово-політичних досліджень», яка після нападу Російської Федерації на Грузію у 2008 р. почала вивчати російську загрозу для України. У цій праці висвітлено дворічну роботу волонтерської розвідувально-інформаційної групи «Інформаційний спротив». Загалом дослідження має публіцистичний характер, але попри це у ньому закумульований величезний фактологічний матеріал, який характеризує особливості російської агресії та її початковий етап.

Текст супроводжується картами, які дають можливість візуально осмислити розвиток подій (Вторгнення в Україну: хроніка російської агресії, 2016).

Відтак дослідники Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони імені Івана Черняхівського разом з іншими структурними підрозділами Міністерства оборони у «Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)» здійснили наукову періодизацію війни. До повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. українські дослідники використовували різні дефініції для позначення російської агресії – «гібридна війна», «мереже центрична війна», «війна 4-го покоління», «заколот війна» тощо. Але автори, спираючись на вітчизняне законодавство та міжнародне право, пояснили слушність використання таких понять, як – «збройний конфлікт», «агресія» або «гібридна війна». У подальших дослідженнях ці визначення стали загальноновживаними. Хронологія подій у праці була доведена до 2016 р., з об'єктивних причин, оскільки побачила світ у 2017 р. Отож автори виділили два періоди: I період (початок квітня – 5 вересня 2014 р.) – боротьба з російською гібридною агресією, активні дії сил АТО зі звільнення території Донецької та Луганської областей від російських терористичних осередків, відбиття вторгнення російських військ; II період (з 5 вересня 2014 р.) – локалізація конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей. Періоди, своєю чергою, були розділені на 7 етапів: I період складався з трьох – розгортання спецслужбами РФ збройного конфлікту на Сході України (квітень – червень 2014 р.), звільнення території Сходу України від російських терористичних осередків (1 липня – 24 серпня 2014 р.), вторгнення військових частин і підрозділів зс рф на територію Донецької та Луганської областей України (25 серпня – 5 вересня 2014 р.); II період – стабілізація лінії зіткнення на Сході України (5 вересня 2014 р. – 14 січня 2015 р.), відбиття другого наступу російських окупаційних військ (15 січня – 20 лютого 2015 р.), зміцнення лінії оборони на Сході України (21 лютого 2015 р. – 20 вересня 2016 р.), розведення сил і засобів сторін конфлікту (з 21 вересня 2016 р.). Цінність наведеної періодизації полягає у тому, що у ній доволі обґрунтовано висвітлено перебіг основних військових подій, їх динаміку, з акцентуванням уваги на

присутності збройних сил російської федерації на материковій частині України з початку збройної агресії (Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016), 2017).

Відомий вчений, доктор історичних наук, професор Павло Гай-Нижник вивченню проблеми періодизації присвятив також свої праці. Зокрема, у 2018 р. розглянув першу фазу російсько-української війни на Сході, яка, згідно з його визначенням, охопила період від 1 березня – до 24 серпня 2014 р. Водночас вважаємо дискусійними твердження, що указ О. Турчинова про виведення українських військ з півострова «означав капітуляцію України й відмову збройним шляхом боронити територіальну цілісність і суверенітет держави» (Гай-Нижник, 2018, с. 30), зважаючи на проголошення Антитерористичної операції 13 квітня 2014 р. з подальшою обороною та звільненням тимчасово окупованих територій. Відзначимо, що уже у наступній своїй праці П. Гай-Нижник проводить розширену періодизацію війни, з врахуванням повномасштабного вторгнення. Він виділив сім періодів: I період – Окупація та анексія АР Крим (20 лютого – 24 березня 2014 р.) – «Фронт без спротиву»; II період – Антитерористична операція (1 березня (офіційно – від 13 квітня) – 24 серпня 2014 р.) – «Внутрішній фронт»; III період – Вторгнення Росії в Донбас (24 серпня 2014 р. – 19 лютого 2015 р.) – «Східний фронт: Донбаське бойовище»; IV період – Позиційна війна (20 лютого 2015 р. – 20 вересня 2016 р.) – «Східний фронт: Мінська пастка»; V період – «Квола» війна (20 вересня 2016 р. – 20 травня 2019 р.) – «Східний фронт: “Нормандські” шанці»; VI період – Вичікувальна війна (20 травня 2019 р. – 23 лютого 2022 р.) – «Східний фронт: Манівці замирення»; VII період – Тотальна війна (24 лютого – ..... 2022 р.) – «Бойовище п'яти фронтів» (Гай-Нижник, 2022). При цьому кожен із них досить детально обґрунтовує та характеризує. Значно ширше вчений деталізує авторську думку про те, що виведення українських військ з Криму було капітуляцією й відмовою боронити свою державність: «Нова українська військово-політична влада в особах в. о. президента і голови Верховної Ради О. Турчинова, прем'єр-міністра А. Яценюка та в. о. міністра оборони І. Тенюха з самого початку російського вторгнення наказала підрозділам ЗСУ, які залишилися вірними України, не атакувати ворога й не чинити загарбникові збройного опору. Ці

діячі категорично відкинули пропозиції та розробки щодо завдання контрудару ворогові й таким чином вчинили злочин перед народом України, а їхні дії цілком означено мають ознаки державної зради» (Гай-Нижник, 2022, с. 454).

Співавторка цього дослідження докторка історичних наук, начальниця кафедри воєнної історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Олесь Куцька подала власну періодизацію АТО, виділивши два її періоди – маневрений (13 квітня – 5 вересня 2014 р.) та позиційний (6 вересня 2014 р. – квітень 2018 р.). Кожний з них був розділений на низку етапів: перший на 5, а другий – на 9, хронологічні межі яких формувались залежно від розвитку військових подій. Водночас авторка відзначила, що запропонована періодизація не є вичерпною та може бути переглянута й уточнена (Куцька, 2019).

Низка дослідників також намагалися виділити періодизацію Антитерористичної операції (АТО), яка тривала від 13 квітня 2014 р. до 30 квітня 2018 р. та була важливою складовою російсько-української війни. Зокрема, Михайло Гребенюк, Валерій Грицюк та Михайло Щипанський виокремили: початковий період російської збройної агресії – захоплення Автономної Республіки Крим; I період збройного конфлікту на Сході України (квітень – 5 вересня 2014 р.); II період (5 вересня 2014 р. – 30 квітня 2018 р.). Етапи подібні назвам та хронологічним рамкам як у праці «Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)», бо тут працювали ті самі науковці. Проте зважаючи на вихід статті у 2020 р., відповідно, II період збройного конфлікту на материковій Україні розширений: 7-й етап – розведення сил і засобів (21 вересня 2016 р. – листопад 2017 р.); 8-й – удосконалення системи управління військами (силами), завершення АТО (листопад 2017 р. – квітень 2018 р.). Виокремлення кожного етапу обумовлено характером та змістом бойових дій, кожний з яких ґрунтовно охарактеризовано та висвітлено (Гребенюк, Грицюк, Щипанський, 2020). В інших наукових розвідках автори ще детальніше розглянули кожний з періодів, ілюструючи їх бойовими картами (Hrebeniuk, Hrytsiuk, Shchypansnky, 2018; Hrebeniuk, Hrytsiuk, Shchypansnky, 2020). Загалом, на сьогодні ці праці найбільш науково обґрунтовані та деталізовані щодо проведення

АТО, однак не містять загальної періодизації перебігу російсько-української війни. Крім того, варто зазначити, що автори у рамках своїх досліджень і не ставили такої мети.

Фахівці Науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського підготували інформаційно-довідковий матеріал для закладів загальної середньої освіти. У ньому вони російсько-українську війну розділили на три періоди та низку етапів, аналогічним окресленим вище. Кожен з яких науково обґрунтовано, розкрито та виділено ключові події (Інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил на Сході України, 2019).

Доктор історичних наук, професор Національного університету «Острозька академія» Володимир Трофимович та його аспірант Віталій Бенчук також запропонували власну періодизацію на прикладі збройної агресії Російської Федерації на Донеччині. Вони доводять хронологію подій до 2021 р. та виділяють основні п'ять його етапів: перший (лютий – 12 квітня 2014 р.) – суспільно-політичне протистояння між прихильниками унітарної України та її противниками; другий (12 квітня – липень 2014 р.) – перехід «народного заколоту» в стадію збройного конфлікту; третій (серпень – 5 вересня 2014 р.) – перехід гібридного протиборства у традиційну війну з повномасштабним вторгнення російських військ на материкову Україну; четвертий (5 вересня 2014 р. – 12 лютого 2015 р.) – локалізація збройного конфлікту та впорядкування владної вертикалі «ДНР» для виживання і стійкості окупаційного режиму; п'ятий (лютий 2015 р. – 2021 р.) – перехід «гарячої фази» збройного конфлікту» в режим різного ступеня інтенсивності. На зміну цих етапів впливали не лише військові чинники, а й суспільно-політичні (Бенчук, Трофимович, 2021).

У колективному навчальному посібнику «Нариси воєнно-політичної історії України» доктори історичних наук Валерій Грицюк (Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського), Олександр Лисенко (Інститут історії України НАН України), Сергій Сегеда (Національний університет оборони

України імені Івана Черняхівського), Володимир Трофимович (Національний університет «Острозька академія») сказали власне слово у погляді на періодизацію війни. Вони окремо проаналізували події на півострові Крим і на Сході України. Їх етапи та фактологічне наповнення подібні до інформаційно-довідкового матеріалу для закладів загальної середньої освіти (Інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил на Сході України, 2019). Це зумовлено, тим, що над ним працювали одні й ті самі науковці, котрі в навчальному посібнику розширили матеріал, висвітливши підготовку РФ до війни проти України (Грицюк, Лисенко, Сегеда, Трофимович, 2022).

24 лютого 2022 р. РФ здійснила повномасштабне вторгнення на кількох оперативних напрямках. Такий розвиток подій змушує дослідників зробити певну наукову рефлексію стосовно російсько-української війни, зокрема її періодизації. Уперше це зробив Валерій Грицюк, запропонувавши виділити три періоди – I (20 лютого – квітень 2014 р.) – окупація Криму; II (14 квітня 2014 р. – 23 лютого 2022 р.) – проведення АТО/ООС; III (24 лютого 2022 р. – до сьогоднішні) – повномасштабна збройна агресія рф проти України (Грицюк, 2022). Відтак Валерій Грицюк у співавторстві з Олександром Лисенком, охарактеризували кожний з періодів та етапів, які подібні до тих, що розкриті у попередніх працях Валерія Грицюка. Відмінність від попередніх наукових розвідок полягає у ґрунтовній характеристиці останнього періоду – повномасштабної війни. Тут вони виокремили 4 фази: перша (24 лютого – 17 квітня 2022 р.) – стратегічну роль у ній відіграла битва за Київ, яка поламала усі плани окупанта – повне захоплення України. Також на цьому етапі важливе місце зайняла успішна оборона Сум, Чернігова, Харкова; друга (18 квітня – 28 серпня 2022 р.) – зосередження основних зусиль противника на сході України, друга стратегічна оборонна операція, яка створила умови для переходу Збройних сил України до наступальних дій; третя (29 серпня – кінець грудня 2022 р.) – стратегічна наступальна операція Збройних сил України, яка дала можливість звільнити Харківську область та правий берег Херсонської області; четверта (жовтень 2022 р. – березень 2023 р.) – стримування російського наступу на

Сході України, стратегічна операція росіян щодо руйнування енергетичної системи України (Грицюк, Лисенко, 2023). Але найбільш вичерпно період повномасштабного вторгнення охарактеризовано у листі заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України Володимира Коваля. Зокрема виділені дві стратегічні оборонні операції та стратегічна наступальна операція, яка дала можливість звільнити від окупанта Харківську область, Херсон та низку міст у Східній операційній зоні. Загалом тут хронологічні межі доведені до кінця 2022 р., етапи збігаються з тими, які виділили у попередній праці Валерій Грицюк та Олександр Лисенко. Їх відмінність полягає у тому, що в листі детально розглянуті основні події – військового та дипломатичного характеру, та акцентовано увагу на ключових битвах з їх аналізом (Розширений коментар таблиці історичної періодизації третього періоду російсько-української війни, 2023).

Висновки. Підсумовуючи аналіз досліджень українських учених із періодизації сучасної російсько-української війни, варто відзначити відносно невелику частину праць з означеної проблематики у порівнянні із опублікованими сотнями наукових досліджень різних аспектів проблеми. Вважаємо це обумовлюється тим, що сучасна війна ще не є завершеним історичним процесом, тому сформувати її періоди, етапи, очевидно, зарано, та й доволі складно, бо неможливо спрогнозувати подальший розвиток ситуації. Водночас уже наявні наукові доробки, автори яких (Павло Гай-Нижник, Олеся Куцька, Михайло Гребенюк, Михайло Щипанський, Валерій Грицюк, Олександр Лисенко, Сергій Сегеда, Володимир Трофимович, Віталій Бенчук та ін.) роблять спроби не тільки виокремити періоди, але й охарактеризувати їх. Відзначимо, що за змістовним та фактологічним наповненням вони досить суттєво відрізняються між собою. Звісно, що питання періодизації російсько-української війни українські та закордонні вчені ще неодноразово будуть обґрунтовувати, демонструючи власні підходи до виокремлення відповідних періодів і етапів, що, вважаємо, є цілком закономірним та важливим, враховуючи необхідність продовження загальних студій із цих питань.

жерела та література

Бенчук, В., & Трофимович, В. (2021). Технологія гібридної війни Росії проти України (на прикладі Донеччини). *Військово-науковий вісник*. Львів. *Вип. 36*, 3–26.

Гусаров В., Машовець К., & Карін Ю. (2016). Вторгнення в Україну: хроніка російської агресії. Київ: Брайт Бук.

Гай-Нижник, П. (2018). Війна на сході України: перша фаза (1 березня – 24 серпня 2014 р.). *Війна на Донбасі. 2014–2017 рр.: зб. наук. праць за матеріалами III Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції*, 19 квітня 2018 р. Київ, 29–34.

Гай-Нижник, П. (2022). Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 452–465.

Гребенюк, М., Грицюк, В., & Щипанський, М. (2020). Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018 рр.). *Український історичний журнал*, 4, 176–191.

Грицюк, В. (2022). Історична періодизація широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 23 листопада 2022 р.). Київ, 45–46.

Грицюк, В., & Лисенко, О. (2023). Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*, 2, 5–33.

Грицюк, В., Лисенко, О., Сегеда, С., & Трофимович, В. (2022). Україна в умовах збройної агресії Російської Федерації. Нариси воєнно-політичної історії України : навчальний посібник. Острого: Національний університет «Острозька академія», 499–566.

Грицюк, В., Пашкова, О., Покотило, О., Сегеда, С., & Скрябін, О. (2019). Інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил на Сході України. (Рекомендовано МОН України для всіх освітніх закладів, лист № 22.1/1 0-2236 від 10.06.2019). URL: <https://zakinppo.org.ua/na-dopomogu-vchitelju/istorija/5417-informacijnodovidkovi-materiali-schodo-hronologii-podij-2014-2019-rokiv-jaki-vidbuvalisja-v-avtonomnij-respublici-krim-ta-pid-chas-provedennja-antiteroristichnoi-operacii-operacii-ob-ednanih-sil-na-shodi-ukraini> (дата звернення: 01.03.2023).

Куцька, О. (2019). Антитерористична операція на Сході України (2014–2018 рр.): етапи та їх характеристика. *Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ ст.: Збірник доповідей Міжнародної наукової конференції* (Львів, 25–26 червня 2019 р.). Львів, 16–18.

Розширений коментар таблиці історичної періодизації третього періоду російсько-української війни. (2023). [Лист заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України від 12.01.2023 р. № 300/1/С/287]. Київ. 23 с.

Руснак І. (заг. ред.) (2017). Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського.

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., & Shchypansky, P. (2018). The Main Events of the First Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (April – September 2014). *Codrul Cosminului*, 24 (2) 377–408.

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., & Shchypansky, P. (2020). Key Events of the Second Period of the Armed Conflict in the East of Ukraine (05.09.2014 – 30.04.2018). *Codrul Cosminului*, 26 (2), 357–378.

Reference

Benchuk, V., & Trofymovych, V. (2021). Tekhnolohiia hibrydnoi viiny Rosii proty Ukrainy (na prykladi Donechchyny) [The technology of Russia's hybrid war against Ukraine (on the example of Donetsk region)]. *Viiskovo-naukovi visnyk – Military-scientific bulletin*. Lviv. Vyp. 36, 3–26 [in Ukrainian].

Husarov V., Mashovets K., & Karin Yu. (2016). Vtorhnennia v Ukrainu: khronika rosiiskoi ahresii [Invasion of Ukraine: a chronicle of Russian aggression]. Kyiv: Brait Buks [in Ukrainian].

Hai-Nyzhnyk, P. (2018). Viina na skhodi Ukrainy: persha faza (1 bereznia – 24 serpnia 2014 r.) [The war in eastern Ukraine: the first phase (March 1 – August 24, 2014)]. *Viina na Donbasi. 2014–2017 rr.: zb. nauk. prats za materialamy III Vseukrainskoi naukovoї viiskovo-istorychnoi konferentsii – The war in Donbas. 2014–2017: coll. of science papers based on the materials of the 3rd All-Ukrainian scientific military-historical conference*, (Kyiv, 23 lystopada 2022 r.). K. S. 29–34 [in Ukrainian].

Hai-Nyzhnyk, P. (2022). Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014–2022 rr.): periodyzatsiia [Russian-Ukrainian War – War for Life (2014–2022): periodization]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 452–465 [in Ukrainian].

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., & Shchypanskyi, M. (2020). Istorychna periodyzatsiia antyterorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy (14 kvitnia 2014 –

30 kvitnia 2018 rr.) [Historical periodization of the anti-terrorist operation in the east of Ukraine (April 14, 2014 – April 30, 2018)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 4, 176–191 [in Ukrainian].

Hrytsiuk, V. (2023). Istorychna periodyzatsiia shyrokomashtabnoi zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Historical periodization of large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Ukrainske viisko: suchasnisttaistorychnaretrospektyva: Zbirnyk materialiv III Mizhnarodno inaukovo-praktychnoi konferentsii – The Ukrainian army: modernity and historical retrospect: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*, (Kyiv, 23 lystopada 2022 r.), 45–46 [in Ukrainian].

Hrytsiuk, V., & Lysenko, O. (2023). Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voiennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichnyi vymiry [The war of the Russian Federation against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions]. *Ukrainskyi istorychnyi izhurna – Ukrainian historical magazine*, 2, 5–33 [in Ukrainian].

Hrytsiuk, V., Lysenko, O., Seheda, S., & Trofymovych, V. (2022). Ukraina v umovakh zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [Ukraine in the conditions of armed aggression of the Russian Federation]. *Narysy voienno-politychnoi istorii Ukrainy: navchalnyi posibnyk – Essays on the military and political history of Ukraine: a study guide*. Ostroh: Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia», 499–566 [in Ukrainian].

Hrytsiuk, V., Pashkova, O., Pokotylo, O., Seheda, S., & Skriabin, O. (2019). Informatsiino-dovidkovi materialy shchodo khronolohii podii 2014–2019 rokiv, yaki vidbuvalysia v Avtonomnii Respublitsi Krym ta pid chas provedennia antyterrorystychnoi operatsii / operatsii Obiednanykh syl na Skhodi Ukrainy [Information and reference materials regarding the chronology of events of 2014–2019 that took place in the Autonomous Republic of Crimea and during the anti-terrorist operation / operation of the United Forces in the East of Ukraine] (Rekomendovano MON Ukrainy dlia vsikh osvitnikh zakladiv, lyst №22.1/1 0-2236 vid 10.06.2019). URL: <https://zakinppo.org.ua/na-dopomogu-vchitelju/istorija/5417-informacijnodovidkovi-materiali-schodo-hronologii-podij-2014-2019-rokiv-jaki-vidbuvalisja-v-avtonomnij-respublicii-krim-ta-pid-chas-provedennja-antyterrorystychnoi-operacii-operacii-ob-ednanih-sil-na-shodi-ukraini> (data zvernennia: 01.03.2023) [in Ukrainian].

Kutska, O. (2019). Antyterrorystychna operatsiia na Skhodi Ukrainy (2014–2018 rr.): etapy ta yikh kharakterystyka [Anti-terrorist operation in the East of Ukraine (2014–2018): stages and their characteristics]. *Liudyna i tekhnika u vyznachnykh bytvakh svitovykh voien XX st.: Zbirnyk dopovidei Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii – Man and technology in significant battles of the world wars of the 20th century: Collection of reports of the International*

Scientific Conference (Lviv, 25–26 chervnia 2019 r.). Lviv, 16–18 [in Ukrainian].

Rozshyrenyi komentar tablytsi istorychnoi periodyzatsii tretoho periodu rosiisko-ukrainskoi viiny [Extended commentary on the table of historical periodization of the third period of the Russian-Ukrainian war]. (2023). [Lyst zastupnyka nachalnyka Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 12.01.2023 r. №300/1/S/287]. Kyiv [in Ukrainian].

Rusnaka I. (zah. red.) (2017). Bilam knyha antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy (2014–2016) [White book of the anti-terrorist operation in the East of Ukraine (2014–2016)]. Kyiv: Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho [in Ukrainian].

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., Shchypansky, P. (2018). The Main Events of the First Period of Armed Conflict in the East of Ukraine (April – September 2014). *Codrul Cosminului*, 24 (2), 377–408 [in Ukrainian].

Hrebeniuk, M., Hrytsiuk, V., Shchypansky, P. (2020). Key Events of the Second Period of the Armed Conflict in the East of Ukraine (05.09.2014 – 30.04.2018). *Codrul Cosminului*, 26 (2), 357–378 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 327.51(1-622НАТО)(4-672ЄС):355.01(470:477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283183

Леся КОЦУР

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Сухомлинського, 30,
Переяслав, Київська обл., 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

Бібліографічний опис статті: Коцур, Л. (2023). Стратегії підтримки України від ЄС та НАТО у відповідь на повномасштабну агресію Російської Федерації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 177–193. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283183>.

СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ ВІД ЄС ТА НАТО У ВІДПОВІДЬ НА ПОВНОМАСШТАБНУ АГРЕСІЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Анотація. *Мета дослідження спрямована на виявлення нових підходів підтримки України від Європейського Союзу (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) в умовах першого року повномасштабної російсько-української та визначення рівня їх ефективності у протистоянні російській агресії. Методологія дослідження спирається на історико-генетичний метод, оскільки аналіз окреслених стратегічних підходів уможливив виявити усталені та нові властивості у поведінці як ЄС, так і НАТО щодо України. Своєю чергою, компаративний аналіз дав змогу не тільки порівняти моделі поведінки організацій у макрокризівій ситуації, а й виявити нові підходи умиротворення агресивної держави, яка має потужний запас нуклеарної зброї.*
Висновки. *Характеристика наявних стратегій підтримки України від ЄС та НАТО в умовах повномасштабної російської агресії насамперед розвіює російські*

© Леся Коцур, 2023

міфи про те, що євроатлантичні структури є неспроможними, слабкодушними й розбалансованими. ЄС і НАТО продемонстрували небувалу єдність та стійкість перед новими викликами. На додаток, війна в Україні показала світу ці організації як ефективні механізми, стійкі до опору макрокризових явищ, особливо якщо говорити про ЄС, який в останнє десятиліття переживав глибокі внутрішні суперечності. Зокрема, саме ЄС став центром опору, воєнної, фінансової та гуманітарної підтримки для України. Створення безперешкодних умов перетину кордону для вимушених переселенців з України, дало можливість зберегти не тільки фізичне, а й психічне та моральне здоров'я багатьох українських громадян. Своєю чергою, НАТО також продемонструвало непохитність принципів задекларованих у Договорі. З перших годин війни НАТО виступило у ролі стратегічного координаційного центру з надання Україні різнобічної допомоги, і особливо військової. Також Альянс застосував усі можливі ресурси з метою посилення геополітичного тиску на Російську Федерацію. Загалом, хоч стратегії підтримки України у ЄС та НАТО децю відрізняються, важливим є те, що вони поліваріантні й супроводжуються виваженістю та послідовністю.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, НАТО, стратегія, підтримка, союзники.

Lesia KOTSUR

PhD in History, Senior Lecturer, Assoc. Prof. of Department of Political Sciences Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Sukhomlyns'kogo, 30, Pereiaslav, Kyiv region, 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

To cite this article: Kotsur, L. (2023). Stratehii pidtrymky Ukrainy vid YeS ta NATO u vidpovid na povnomasshtabnu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii [EU and NATO supporting strategies for Ukraine in response to the full-scale aggression of the russian federation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical*

University, 13/55, 177–193. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283183> [in Ukrainian].

EU AND NATO SUPPORTING STRATEGIES FOR UKRAINE IN RESPONSE TO THE FULL-SCALE AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Summary. *The purpose of the study* is to identify new approaches to support Ukraine from the European Union (EU) and the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in the conditions of the first year of full-scale russian-Ukrainian war and to determine the level of their effectiveness in resisting Russian aggression. **The research methodology** is based on the historical-genetic method, since the analysis of the outlined strategic approaches made it possible to identify established and new properties in the behavior of both the EU and NATO to Ukraine. The comparative analysis made it possible not only to compare the behavior models of organizations in a macro crisis situation, but also to identify new approaches to pacifying an aggressive state that has a powerful stockpile of nuclear weapons. **Conclusions.** Characterization of the existing strategies of support for Ukraine from the EU and NATO in the conditions of full-scale russian aggression first of all dispels Russian myths that Euro-Atlantic structures are incapable, weak-minded and unbalanced. The EU and NATO have demonstrated unprecedented unity and resilience in the face of new challenges. In addition, the war in Ukraine showed the world these organizations as effective mechanisms resistant to resistance to macro-crisis phenomena, especially if we talk about the EU, which in the last decade experienced deep internal contradictions. In particular, the EU has become the center of resistance, military, financial and humanitarian support for Ukraine. The creation of unhindered border crossing conditions for forced migrants from Ukraine made it possible to preserve not only the physical, but also the mental and moral health of many Ukrainian citizens. In its turn, NATO has also demonstrated steadfastness in the principles declared in the Treaty. From the first hours of the war, NATO acted as a strategic coordinating center for the provision of multifaceted assistance to Ukraine, especially military assistance. The Alliance also used all possible resources to increase geopolitical pressure on the Russian Federation. In general, although the strategies for supporting Ukraine in the EU and NATO are different, it is

important that they are multivariate and accompanied by prudence and consistency.

Key words: *Ukraine, European Union, NATO, strategy, support, allies.*

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу на пострадянському просторі російська пропаганда формувала образ Європейського Союзу (*дали* ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (*дали* НАТО) як структур, що себе вичерпали й нездатні запропонувати потенційним членам цих організацій надійних політико-економічних та безпекових гарантій для успішного розвитку. Особливо активно цей образ неспроможності структур поширювався серед населення України, яке з кожним роком все більше схилялося до думки, що Україна повинна якнайшвидше інтегруватися у євроатлантичний простір. Як наслідок, така риторика подекуди мала успіх, зокрема, й через присутність у низці європейських країн таких, як Німеччина й Франція, консервативних еліт, які мали тісний політичний зв'язок із нинішнім російським політичним керівництвом й не бажали ескалації конфлікту в Україні. Проте нещодавні зміни політичних еліт у цих країнах та дедалі агресивніша політика Російської Федерації (*дали* РФ) включно з повномасштабним вторгненням в Україну 24 лютого 2022 р. сприяли появі нових стратегій реагування на безпекові виклики, як у ЄС, так і НАТО та виробленню дієвих механізмів підтримки держави, яка перебуває у конфлікті.

Аналіз досліджень. Запропонована у статті проблематика ще не стала предметом вивчення серед широкого кола дослідників, проте вже з'являються окремі напрацювання, які частково торкаються окресленої теми. Зокрема мова йде про колективну аналітичну доповідь співробітників Національного інституту стратегічних досліджень (НСІД) О. Александрова, О. Борділовської, А. Веселовського, А. Гриценка, О. Давимуки, В. Орлика, М. Паламарчука та В. Ярмоленка, у якій автори аналізують зміни безпекової та зовнішньої політики провідних демократичних держав унаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну і трансформації відносин між ними (Александров, Борділовська, Веселовський, 2023). Також особливості становлення політики ЄС до України, як стратегічного напрямку зовнішньої політики

висвітлені у статті С. Віднянського (Віднянський, 2022). Проте у зв'язку з виникненням нових загроз, пов'язаних з війною в Україні, ЄС і НАТО часто змінюють стратегії поведінки щодо підтримки України, тому окреслена проблематика потребує більш детального розгляду.

Мета дослідження полягає у виявленні нових стратегій підтримки України від ЄС і НАТО в умовах першого року повномасштабної російсько-української та визначення рівня їх ефективності у протистоянні агресору.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зауважити, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. викликало миттєву реакцію євроатлантичної спільноти. Вже 25 лютого 2022 р. у Брюсселі відбулося засідання держав і урядів НАТО, щоб обговорити найтяжчу загрозу євроатлантичній безпеці за останні десятиліття. Примітно, що на запрошення Генерального секретаря у засіданні взяли участь нейтральні країни – Фінляндія й Швеція, та керівництво Європейського союзу. Вони закликали міжнародну спільноту беззастережно засудити цей безсовісний напад, а також заявили про цілковиту солідарність із демократично обраними президентом, парламентом та урядом України, а також з мужнім народом України. На додаток НАТО і ЄС домовилися про координацію зусиль щодо протидії російській агресії спільно з відповідними зацікавленими сторонами та іншими міжнародними організаціями (Заява..., 2022).

У цьому контексті варто звернути увагу, що після початку ескалації конфлікту основним центром опору та воєнної підтримки для України стали саме країни Європи на чолі з ЄС, НАТО ж виступило тіншовим координаційним центром з питань допомоги Україні (Коцур, 2022). Вочевидь, такий сценарій був не випадковий, адже через відсутність розуміння того, як РФ відреагує на відкриту підтримку України з боку НАТО, саме ЄС став форпостом й ініціатором надання допомоги Україні. Також важливо, що кожна зі структур виробила свій сценарій підтримки України, який згодом було закріплено в межах нової безпеково-оборонної стратегії ЄС під назвою «*Стратегічний компас*», яку було схвалено 21 березня 2022 р. (A Strategic..., 2022; A Strategic..., 2023; Statement..., 2022) та в рамках Стратегічної концепції НАТО, ухваленої на

Мадридському саміті 29–30 червня 2022 р. (Стратегічна..., 2022, с. 1–2).

Оскільки головний удар на себе прийняв ЄС, виділивши на підтримку України близько 70 млрд євро (Допомога..., 2023), то варто розглянути насамперед стратегії ЄС з підтримки України упродовж 2022 р.

1. Військова допомога. Зазвичай ЄС не здійснює військової допомоги для третіх сторін. Проте війна в Україні стала винятком. І станом на листопад 2022 р. військової допомоги Україні було виділено на 8 млрд євро (це близько 45 % від обсягу тієї допомоги, яку Київ отримує від США). Тільки в рамках Європейського фонду миру (EPF) та EUMAM Ukraine ЄС виділив Україні шість траншів військової допомоги у сумі 3,6 млрд євро, спрямованих на забезпечення необхідного нелетального обладнання та матеріалів, а також послуг для підтримки навчальної діяльності (Загальна..., 2022; Ukraine: Council..., 2023).

2. Макрофінансова допомога і бюджетна підтримка. У 2022 р. ЄС виділив 7,2 млрд євро у вигляді макрофінансової допомоги (МФД) від ЄС і 620 млн євро у вигляді бюджетної підтримки. Так, 500 млн бюджетної підтримки стали частиною внесків у рамках глобальної кампанії зі збору коштів Stand Up for Ukraine (Stand..., 2023). Ці ресурси допомогли задовольнити на місцях нагальні житлові й освітні потреби громадян України, а також потреби сільськогосподарської галузі. Загальна сума підтримки Україні, надана або гарантована упродовж року з бюджету ЄС, склала 11,6 млрд євро (Допомога..., 2023).

3. Гуманітарна допомога. Після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. гуманітарну допомогу запропонували 32 країни, які упродовж року в рамках Механізму цивільного захисту ЄС доставили в Україну 89000 тонн гумдопомоги. Як наслідок, цей механізм упродовж року було активовано 106 разів (EU Civil..., 2023), з метою допомогти здолати продовольчу та енергетичну кризи. На додаток – ЄС важливо було діяти у цій ситуації швидко й злагоджено, хоча це не завжди вдавалося (European..., 2022).

4. Створення логістичних центрів екстреної допомоги та допомога із резерву rescEU. Ці ініціативи ЄС спрямовані насамперед на забезпечення населення медичними засобами, модулями

тимчасового житла і генераторами електроенергії, а також спеціалізованим обладнанням для реагування на ризики для громадського здоров'я, як-от хімічні, біологічні, радіологічні та ядерні загрози тощо (rescEU..., 2023).

5. *Прийняття та облаштування вимушених переселенців України в країнах Європи.* Нагадаємо, що ЄС розгорнув безпрецедентну підтримку для громадян України, які тікали від війни. Цю політику організація здійснює у рамках Директиви про тимчасовий захист від 4 березня 2022 р. На відміну від громадян інших країн, українці отримали безперешкодний доступ до країн ЄС, підтримку в освіті, доступ до робочих місць й житла тощо (EU Solidarity..., 2023).

6. *Шляхи солідарності.* У межах цієї стратегії країни-члени ЄС виступили коридорами для українського аграрного експорту, а також експорту та імпорту інших товарів. Як наслідок, допомогли експортувати з України приблизно 32 млн тонн сільськогосподарської продукції (EU Допомога..., 2023).

7. *Політична підтримка.* У цьому сенсі показовими є події 23 червня 2022 р., коли країни ЄС погодили кандидатуру України на членство ЄС; також системні заходи із запровадження санкцій проти РФ упродовж року (Підсумки..., 2023).

8. *Підтримка й розвиток демократії в Україні.* Перспектива членства України в ЄС потребує зміцнення та поширення ідей демократії в Україні навіть попри війну, насамперед у середовищі громадянського суспільства та військових щодо контролю за своєю територією (Youngs, 2022, р. 6). Оскільки щороку рівень демократії в країнах знижується, то ЄС реалізує в Україні низку програм, які навпаки сприяють зміцненню демократичного середовища. Навіть вважається, що зміцнення та розвиток демократії в Україні має стати зразком для наслідування менш демократичними країнами (Interview..., 2022).

9. *Підтримка України на дипломатичному фронті.* Досягнення консенсусу щодо підтримки України є найуразливішою складовою ЄС, а тому зміцнення комунікації продовжує бути одним із найважливіших стратегічних пріоритетів ЄС. На додаток, низка європейських дипломатів спільно з українським МЗС працюють над виробленням контрпропагандистських меседжів, які потім дипломати ретранслюють до світової громадськості, зокрема лідерів

тих країн, де мають сильний авторитет (Українсько-італійські..., 2023).

Стратегії підтримки України від країн-членів НАТО хоч і не суттєво, проте все ж відрізняються. Насамперед варто зауважити, що Альянс має потужну фінансову подушку, адже упродовж 2022 р. члени НАТО надали Україні підтримку на суму майже 150 млрд євро, 65 млрд з яких – військова підтримка (НАТО..., 2023).

1. Військова підтримка. Вже на другий день повномасштабного російського вторгнення в Україну, Генсек НАТО Єнс Столтенберг заявив: «На сьогоднішній зустрічі, на саміті НАТО з ЄС, Фінляндією та Швецією, члени Альянсу оголосили, а також поінформували всіх членів Альянсу про тип зброї, тип підтримки України. І деякі з них також включають системи протиповітряної оборони. Отже, члени НАТО надають і продовжать надавати Україні військову підтримку, а також інші види обладнання» (Press..., 25 Feb., 2022). Важливо, що під іншими видами озброєння малися на увазі й протитанкові засоби, боєприпаси, амуніція тощо. Проте якщо говорити надання важкого озброєння Україні, яке розпочалося з квітня 2022 р., то в НАТО вимушені були обрати іншу тактику – розпиленої, а не колективної допомоги Україні – тобто передачу зброї й техніки країни здійснювали переважно в одноосібному порядку з мінімальним привертанням уваги РФ до Альянсу. Генсек НАТО навіть намагався розлого не коментувати ситуації з постачанням важкого озброєння, а в інформаційній площині фокус уваги взагалі був зміщений на Швецію й Фінляндію як потенційних учасників Альянсу (Doorstep..., 06 Apr., 2022). До того ж саме НАТО виступало гарантом безпеки щодо постачання далекобійної військової допомоги в Україну, яку погрожувала знищити РФ, застосувавши хімічну зброю (Лавров..., 2022; Путін..., 2022; НАТО..., 2022), а також суттєво сприяло модернізації спроможностей ЗСУ, з метою переходу українських військ на стандарти НАТО (Коцур, 2022).

2. Воєнно-стратегічна підтримка. Попри те, що цей рівень підтримки має розмиту форму, він є не менш важливий.

Так, у перші дні війни в країнах НАТО були розгорнуті сили швидкого реагування й розвідки (130 літаків, 200 кораблів у різних регіонах, три ударні авіаносні групи), які інформували українську сторону про активність російських військ, як в Україні, так і за її

межами (Press..., 25 Feb., 2022; Press..., 04 Mar., 2022; Press..., 08 Mar., 2022). Важливо, що основні сили НАТО були розміщені по кордону з РФ. Ці кроки мали радше психологічний ефект, адже пропри усю брутальність РФ, Альянсу вдалося на певний час затримати перекидання додаткових підрозділів росіян в Україну з північних кордонів РФ (Кремль..., 2022).

Також варто нагадати, що рівень підтримки України суттєво залежить від рівня стратегічної комунікації між країнами членами Альянсу. Тому з перших днів повномасштабної війни була налагоджена системна комунікація між міністрами оборони й міністрами закордонних справ країн-членів Альянсу, яка сприяла зміцненню єдності в самій організації та виробленню політики реагування на агресію (Press..., 25 Feb., 2022; Press..., 08 Mar., 2022). У цьому контексті варто згадати й про посилення політичного та воєнного діалогу між командуванням НАТО і Головнокомандувачем Збройних сил України – Валерієм Залужним, очільником МЗС – Дмитром Кулебою, Міністром оборони України – Олексієм Резніковим, з метою координації дії щодо воєнного та оборонного планування (Opening..., 2022). Насамперед мова йде про оперативно-тактичний рівень планування військових операцій й політико-дипломатичний діалог щодо надання військової техніки Україні, а також підвищення бойових спроможностей українських сил оборони.

У контексті стратегічного виміру підтримки України можна розглянути й запрошення до членства в НАТО нейтральних країн – Швеції й Фінляндії (Столтенберг..., 2022). Цим жестом у НАТО продемонстрували, що не дозволять РФ диктувати геополітичний порядок денний у регіоні. Також прецедент із залученням нових членів Альянсу за прискороною процедурою спричинив дискусію щодо вироблення нових механізмів залучення учасників зокрема й тих, що перебувають в умовах конфлікту та навштовхуються на опір з боку окремих членів Альянсу. За приклад може слугувати вступ Угорщиною руху України в НАТО, яке відбувалося з 2017 р. і яке вдалося здолати тільки у березні 2023 р. (Сидоренко, 2023).

Висновки. Таким чином, характеристика наявних стратегій підтримки України від ЄС та НАТО в умовах повномасштабної російської агресії насамперед розвіює російські міфи про те, що

євроатлантичні структури є неспроможними, слабкодушкими й розбалансованими. ЄС і НАТО продемонстрували небувалу єдність та стійкість перед новими викликами. На додаток, війна в Україні показала світу ці організації як ефективні механізми стійкі до опору макрокризових явищ, особливо якщо говорити про ЄС, який в останнє десятиліття переживав глибокі внутрішні негаразди. Зокрема, саме ЄС став центром опору, воєнної, фінансової та гуманітарної підтримки для України. Створення безперешкодних умов перетину кордону для вимушених переселенців з України, уможливило зберегти не тільки фізичне, а й психічне та моральне здоров'я багатьох українських громадян. Своєю чергою, НАТО також продемонструвало непохитність принципів, задекларованих у Договорі. З перших годин повномасштабної війни НАТО виступило у ролі стратегічного координаційного центру з надання Україні різнобічної допомоги, і особливо військової. Також Альянс застосував усі можливі ресурси з метою посилення геополітичного тиску на Російську Федерацію. Загалом, хоч стратегії підтримки України у ЄС та НАТО дещо відрізняються, важливим є те, що вони поліваріантні й супроводжуються виваженістю та послідовністю.

Джерела та література

- Александров, О., Борділовська, О., & Веселовський, А.** (2023). Міцніший союз: консолідація демократій унаслідок широкомасштабної агресії Росії проти України : аналіт. доп.. Київ : НІСД, 75.
- Віднянський, С.** (2022). Україна – Європейський союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 31, 10-37.
- Допомога ЄС Україні. *Європейська Комісія*. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_uk
- Загальна військова допомога Україні з боку ЄС і країн-членів сягає €8 мільярдів. *Укрінформ*, 14 листопада 2022. <https://www.ukrinform.ua/ubric-ato/3614263-zagalna-vijskova-dopomoga-ukraini-z-boku-es-i-kraincleniv-sagae-8-milardiv-evro.html>.
- Заява глав держав і урядів НАТО щодо нападу Росії на Україну. *North Atlantic Treaty Organization, Issued on 25 Feb. 2022*. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_192489.htm?selectedLocale=uk.

- Коцур, Л.** (2022). Співробітництво України з НАТО в умовах воєнного стану. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції на тему: «Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу» (3 червня 2022 року)*, Переяслав, 160-164. <https://drive.google.com/file/d/13p-jfrCOFd50sTemoBp7a132liDFhH0q/view>.
- Кремль перекинув в Україну майже всі свої війська з кордонів Північної Європи – ЗМІ. *Слово і діло*, 29 вересня 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/29/novyna/suspilstvo/kreml-perekynuv-ukrayinu-majzhe-vsi-svoyi-vijska-kordoniv-pivnichnovi-yevropy-zmi>.
- Лавров намагається залякувати світ «неприйнятною ескалацією», якщо Україні дадуть далекобійну зброю. *Слово і Діло*, 27 травня 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/27/novyna/svit/lavrov-namahayetsya-zalyakuvaty-svit-nepriyjn-yatnoyu-eskalacziyeyu-yakshho-ukrayini-dadut-dalekobijnu-zbroyu>.
- НАТО застерігає росію від використання хімічної зброї в Україні. *Укрінформ*, 23 березня 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3437820-nato-zasterigae-rosiu-vid-vikoristanna-himicnoi-zbroi-v-ukraini.html>.
- Підсумки відносин Україна-ЄС у 2022 році. *Представництво Європейського Союзу в Україні*, 12.01.2023. <https://cutt.ly/y9EczyH>.
- Путін пригрозив новими ударами по Україні через західні поставки зброї: «Туди, куди ще не бив». *Слово і Діло*, 5 червня 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/05/novyna/bezpeka/putin-pryhrozynovymy-udaramy-po-ukrayini-cherez-zaxidni-postavky-zbroyi-tudy-kudy-shhe-ne-byv>.
- Сидоренко, С.** (2023). У Орбана забрали вето: як вдалося зняти угорську блокаду зустрічей Україна-НАТО. *Європейська правда*, 22 березня. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/22/7158449/>.
- Столтенберг: Ми сьогодні продемонстрували, що двері НАТО – відкриті. *Укрінформ*, 29 червня 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3518270-stoltenberg-mi-sogodni-prodemonstruvali-so-dveri-nato-vidkriti.html>.
- Стратегічна концепція НАТО – 2022: ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року*. НАТО, 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf.
- Українсько-італійські діалоги. *Політичні студії*, 5 травня 2023. <https://www.facebook.com/Ua.Politicus>.

- A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. *Council of the EU*, Press release 21 March 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>.
- A Strategic Compass for Security and Defence. *The Diplomatic Service of the European Union*, 2023. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en.
- Doorstep statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs on 6 and 7 April 2022. *NATO*, 06 Apr. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_194326.htm?selectedLocale=en.
- Doorstep statements by NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Dmytro Kuleba. *NATO*, 07 Apr. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_194508.htm?selectedLocale=en.
- EU Civil Protection Mechanism. *European Commission*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
- EU Solidarity with Ukraine. *European Commission*. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine_en
- European Council meeting (15 December 2022) – Conclusions. *European Council*, Brussels, 15 December 2022. (OR. en), EUCO 34/22; CO EUR 29, CONCL 7. <https://www.consilium.europa.eu/media/60872/2022-12-15-euco-conclusions-en.pdf>.
- Interview | Richard Youngs: Democratic Quality of States is Diminishing. *Civil Georgia*, 2022. <https://civil.ge/archives/511062>.
- NATO Secretary General at EU Defence Ministerial: we must boost ammunition stockpiles, ramp up production, 08 Mar. 2023. *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_212610.htm?selectedLocale=en.
- Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the North Atlantic Council with Finland, Georgia, Sweden, Ukraine and the European Union. *NATO*, 16 Mar. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193190.htm?selectedLocale=en.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government.

- NATO*, 25 Feb. 2022.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192455.htm?selectedLocal=en.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the Extraordinary meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs. *NATO*, 04 Mar. 2022.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192739.htm?selectedLocal=en.
- Press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Latvia, Egils Levits. *NATO*, 08 Mar. 2022.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192804.htm?selectedLocal=en.
- rescEU. *European Commission*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/resceu_en
- Stand Up for Ukraine campaign raises €9.1 billion. *European Commission*.
https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/stand-ukraine-global-campaign_en
- Statement of the heads of state or government, meeting in Versailles, on the Russian military aggression against Ukraine, 10 March 2022. *European Council, Statements and remarks*, 11 March 2022.
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/11/statement-of-the-heads-of-state-or-government-on-the-russian-aggression-against-ukraine-10-03-2022/>.
- Ukraine: Council agrees on further military support under the European Peace Facility. *Council of the EU*, Press release, 2, February 2023.
https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/02/ukraine-council-agrees-on-further-military-support-under-the-european-peace-facility/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Ukraine%3A+Council+agrees+on+further+military+support+under+the+European+Peace+Facility.
- Youngs, R. (2022). A Democratic Roadmap for Ukraine. *Forum 2000. Carnegie Europe*, September 27, 1–8.
<https://www.forum2000.cz/files/roadmap-for-ukraine-v2-3.pdf>.

References

- Aleksandrov, O., Bordilovska, O., Veselovskyi, A. (2023). Mitsnishyi soiuz: konsolidatsiia demokratii unaslidok shyrokomasshtabnoi ahresii Rosii proty Ukrainy : analit. dop. [A stronger union: consolidation of democracies as a result of Russia's large-scale aggression against Ukraine: analyst. add]. Kyiv : NISD, 75. [in Ukrainian].

- Vidnianskyi, S.** (2022). Ukraina – Yevropeyskyi soiuз: novyi etap vzaiemovidnosyn v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2022 rr. [The European Union: a new stage of relations in the conditions of the Russian-Ukrainian war 2014–2022]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International relations of Ukraine: scientific research and findings*, 31, 10–37. [in Ukrainian].
- Dopomoha YeS Ukraini [EU aid to Ukraine]. Yevropeiska Komisiia. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_uk [in Ukrainian].
- Zahalna viiskova dopomoha Ukraini z boku YeS i krain-chleniv siahaie €8 miliardiv [The total military aid to Ukraine from the EU and its member states amounts to €8 billion]. Ukrinform, 14 lystopada 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3614263-zagalna-vijskova-dopomoga-ukraini-z-boku-es-i-kraincleniv-sagae-8-milardiv-evro.html> [in Ukrainian].
- Zaiava hlav derzhav i uriadiv NATO shchodo napadu Rosii na Ukrainu [Statement by NATO heads of state and government regarding Russia's attack on Ukraine]. North Atlantic Treaty Organization, Issued on 25 Feb. 2022. [https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_192489.htm?selectedLLocale=uk](https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_192489.htm?selectedLocale=uk) [in Ukrainian].
- Kotsur, L.** (2022). Spivrobotnytstvo Ukrainy z NATO v umovakh voiennoho stanu [Ukraine's cooperation with NATO under martial law conditions]. Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii na temu: «Transformatsiia systemy publicnogo upravlinnia v umovakh voiennoho chasu» (3 chervnia 2022 roku), Pereiaslav, 160–164. <https://drive.google.com/file/d/13p-jfrCOFd50sTemoBp7a132iIDFhH0q/view> [in Ukrainian].
- Kreml perekynuv v Ukrainu maizhe vsi svoi viiska z kordoniv Pivnichnoi Yevropy – ZMI [The Kremlin transferred almost all of its troops from the borders of Northern Europe to Ukraine – mass media]. Slovo i Dilo, 29 veresnia 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/29/novyna/suspilstvo/kreml-perekynuv-ukrayinu-majzhe-vsi-svoyi-vijska-kordoniv-pivnichnovi-yevropy-zmi> [in Ukrainian].
- Lavrov namahaietsia zaliakuvaty svit «nepryiniatnoiu eskalatsiieiu», yakshcho Ukraini dadut dalekobiinu zbroiu [Lavrov is trying to scare the world with «unacceptable escalation» if long-range weapons are given to Ukraine]. Slovo i Dilo, 27 travnia 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/27/novyna/svit/lavrov-namahayetsya-zalyakuvaty-svit-nepryynatnoyu-eskalacziyeyu-yakshho-ukrayini-dadut-dalekobiynu-zbroyu> [in Ukrainian].

- NATO zasterihaie rosiu vid vykorystannia khimichnoi zbroi v Ukraini [*NATO warns Russia against using chemical weapons in Ukraine*]. Ukrinform, 23 bereznia 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3437820-nato-zasterigae-rosiu-vid-vikoristanna-himicnoi-zbroi-v-ukraini.html> [in Ukrainian].
- Pidsumky vidnosyn Ukraina-IeS u 2022 rotsi [*Results of Ukraine-EU relations in 2022*]. Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini, 12.01.2023. <https://cutt.ly/y9EczyH> [in Ukrainian].
- Putin pryhrozyv novymy udaramy po Ukraini cherez zakhidni postavky zbroi: «Tudy, kudy shche ne byv» [*Putin threatened new strikes on Ukraine due to Western arms supplies: «Where he has not hit before»*]. Slovo i Dilo, 5 chervnia 2022. <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/05/novyna/bezpeka/putin-pryhrozyv-novymy-udaramy-po-ukrayini-cherez-zaxidni-postavky-zbroyi-tudy-kudy-shhe-ne-byv> [in Ukrainian].
- Sydorenko, S.** (2023). U Orbana zabraly veto: yak vdalosia zniaty uhorsku blokadu zustrichei Ukraina-NATO [*Orban's veto was taken away: how it was possible to lift the Hungarian blockade of Ukraine-NATO meetings*]. Yevropeiska pravda, 22 bereznia. <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/03/22/7158449/> [in Ukrainian].
- Stoltenberh: My sohodni prodemonstruvaly, shcho dveri NATO – vidkryti [*We demonstrated today that NATO's doors are open*]. Ukrinform, 29 chervnia 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3518270-stoltenberg-mi-sogodni-prodemonstruvali-so-dveri-nato-vidkriti.html> [in Ukrainian].
- Stratehichna kontseptsii NATO – 2022: ukhvalena hlavamy derzhav i uriadiv na Madrydskomu samiti NATO 29 chervnia 2022 roku [*The 2022 Strategic Concept was adopted at the Madrid Summit, 29-30 June 2022*]. NATO, 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf [in Ukrainian].
- Ukrainsko-italiiski dialoghy [*Ukrainian-Italian dialogues*]. Politychni studii, 5 travnia 2023. <https://www.facebook.com/Ua.Politicus> [in Ukrainian].
- A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. *Council of the EU*, Press release 21 March 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>.
- A Strategic Compass for Security and Defence. *The Diplomatic Service of the European Union*, 2023. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en.

- Doorstep statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs on 6 and 7 April 2022. *NATO*, 06 Apr. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_194326.htm?selectedLocale=en.
- Doorstep statements by NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Dmytro Kuleba. *NATO*, 07 Apr. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_194508.htm?selectedLocale=en.
- EU Civil Protection Mechanism. *European Commission*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
- EU Solidarity with Ukraine. *European Commission*. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine_en
- European Council meeting (15 December 2022) – Conclusions. *European Council*, Brussels, 15 December 2022. (OR. en), EUCO 34/22; CO EUR 29, CONCL 7. <https://www.consilium.europa.eu/media/60872/2022-12-15-euco-conclusions-en.pdf>.
- Interview | Richard Youngs: Democratic Quality of States is Diminishing. *Civil Georgia*, 2022. <https://civil.ge/archives/511062>.
- NATO Secretary General at EU Defence Ministerial: we must boost ammunition stockpiles, ramp up production, 08 Mar. 2023. *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_212610.htm?selectedLocale=en.
- Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the North Atlantic Council with Finland, Georgia, Sweden, Ukraine and the European Union. *NATO*, 16 Mar. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193190.htm?selectedLocale=en.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the extraordinary virtual summit of NATO Heads of State and Government. *NATO*, 25 Feb. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192455.htm?selectedLocale=en.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the Extraordinary meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs. *NATO*, 04 Mar. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192739.htm?selectedLocale=en.

- Press conference with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Latvia, Egils Levits. *NATO*, 08 Mar. 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192804.htm?selectedLocal_e=en.
- rescEU. *European Commission*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/resceu_en
- Stand Up for Ukraine campaign raises €9.1 billion. *European Commission*. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/stand-ukraine-global-campaign_en
- Statement of the heads of state or government, meeting in Versailles, on the Russian military aggression against Ukraine, 10 March 2022. *European Council, Statements and remarks*, 11 March 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/11/statement-of-the-heads-of-state-or-government-on-the-russian-aggression-against-ukraine-10-03-2022/>.
- Ukraine: Council agrees on further military support under the European Peace Facility. *Council of the EU*, Press release, 2, February 2023. https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/02/ukraine-council-agrees-on-further-military-support-under-the-european-peace-facility/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Ukraine%3A+Council+agrees+on+further+military+support+under+the+European+Peace+Facility.
- Youngs R.** (2022). A Democratic Roadmap for Ukraine. *Forum 2000. Carnegie Europe*, September 27, 1–8. <https://www.forum2000.cz/files/roadmap-for-ukraine-v2-3.pdf>.

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 930:070:325.15(=161.2)(73)341.223.2(292.471-074.(470+571))
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283184

Оксана МАЗУР

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна,
індекс 18031 (ksuha8875@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6867-6750>

Денис ХОМЕНКО

аспірант, викладач кафедри історії України, Черкаський
національний університет імені Богдана Хмельницького, бульвар
Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, індекс 18031
(khomenko.denys2320@vu.cdu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-9239>

Бібліографічний опис статті: Мазур, О., & Хоменко, Д. (2023).
Окупація Криму Росією за матеріалами газети «Свобода» (березень-
квітень 2014 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць*
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана
Франка. Серія Історія, 194–208.
doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283184>.

**ОКУПАЦІЯ КРИМУ РОСІЄЮ ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ГАЗЕТИ «СВОБОДА»
(березень-квітень 2014 р.)***

Анотація. Метою статті є з'ясування особливостей

© Оксана Мазур, Денис Хоменко, 2023

---

*Статтю підготовлено згідно з держбюджетною темою «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598)

презентації новітньої російської агресії проти України, зокрема анексії Автономної республіки Крим та Севастополя, на шпальтах українськомовного американського видання «Свобода». **Методологія** дослідження побудована на використанні методів історичної ретроспекції, аналізу та синтезу, опису, контент-аналізу. **Наукова новизна.** Заглиблюючись у дискурсивну природу ЗМІ, це дослідження прагне пролити світло на побудову та поширення наративів щодо осмислення означеної події. Завдяки аналізу мовних стратегій, риторичних прийомів, використаних у «Свободі», зроблений внесок у ширший дискурс медіа-репрезентації та історіографії «кримського питання». Дослідження зосереджено на аналізі матеріалів, опублікованих у газеті «Свобода» протягом березня та квітня 2014 р. Звуження сфери охоплення уможливує детально дослідити, як конкретне ЗМІ відображає окупацію Криму. Такий підхід забезпечує мікрорівневий аналіз репрезентації ЗМІ. **Висновки** розкривають особливості ролі ЗМІ у формуванні громадської думки, підкреслюючи важливість критичної медіаграмотності для розуміння складних політичних подій. Вивчаючи новинні статті, думки та редакційний контент, прагнемо виявити повторювані наративи та ключові елементи, які характеризують репрезентацію тимчасової окупації Криму. Крім того, розглянуто потенційний вплив цих репрезентацій на формування громадської думки, мобілізацію української діаспорної спільноти. Пропоноване дослідження сприяє розумінню ролі медіа в певних історичних подіях.

Ключові слова: «Свобода», українська діаспора США, російсько-українська війна, тимчасова окупація Криму, громадська думка, історіографія.

Oksana MAZUR

PhD (History), Associate Professor of the Department of Ukraine History of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko Street, Cherkasy, Ukraine, postal code 18031(ksuha8875@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6867-6750>

Denys KHOMENKO

PhD Student, Lecturer of the Department of Ukraine History of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko Street, Cherkasy, Ukraine, postal code 18031 (khomenko.denys2320@vu.cdu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-9239>

To cite this article: Mazur, O., & Khomenko, D. (2023). Okupatsiya Krymu Rosiyeyu za materialamy hazety «Svoboda» (berezen-kviten 2014 r.) [Occupation of Crimea by Russia based on the materials of the «Svoboda» newspaper (March-April 2014)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 194–208.
doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283184> [in Ukrainian].

OCCUPATION OF CRIMEA BY RUSSIA BASED ON THE MATERIALS OF THE «SVOBODA» NEWSPAPER (MARCH-APRIL 2014)

Abstract: *The purpose of this article is to explore the particularities of presenting the recent Russian aggression against Ukraine, specifically the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, in the Ukrainian-American newspaper «Svoboda». The research methodology relies on general scientific methods of analysis and synthesis, description, as well as content analysis. Scientific novelty – by delving into the discursive nature of the media, this study seeks to shed light on the construction and dissemination of narratives concerning the understanding of this event. By analyzing linguistic strategies and rhetorical techniques employed in «Svoboda» it contributes to the broader discourse of media representation and historiography of the «Crimean question". The research focuses on the analysis of materials published in the «Svoboda» newspaper during March and April 2014. By narrowing*

*the scope, it enables a detailed examination of how a specific media outlet reflects the occupation of Crimea. This approach provides a micro-level analysis of media representation. **The conclusions** reveal the particular role of the media in shaping public opinion, emphasizing the importance of critical media literacy for understanding complex political events. By studying news articles, opinions, and editorial content, we aim to identify recurring narratives and key elements characterizing the representation of the temporary occupation of Crimea. Furthermore, the potential impact of these representations on shaping public opinion and mobilizing the Ukrainian diaspora community is examined. The proposed study contributes to understanding the role of media in specific historical events. By examining «Svoboda» within a specific timeframe, the article offers an analysis of the narrative construction surrounding the Russian occupation of Crimea based on the materials from this particular publication.*

Key words: «Svoboda», Ukrainian diaspora in the USA, Russian-Ukrainian war, temporary occupation of Crimea, public opinion, historiography.

Постановка проблеми. В умовах розгортання Революції Гідності, в Україні склалася ситуація, що становила реальну небезпеку її територіальній цілісності. Російська Федерація активізувала підтримку сепаратистських настроїв на сході та півдні України. Через бездіяльність нової влади України Крим перетворився на «порохову бочку», що призвело до силової зміни влади на півострові на проросійську 27 лютого 2014 р. Військова присутність російських збройних сил на території України похитнула геополітичну рівновагу (Офіцинський, 2018, с. 129).

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. стала ключовою подією в сучасній геополітиці з далекосяжними наслідками для міжнародних відносин і медіаландшафту. Особливості того, як ця подія була представлена в ЗМІ, має вирішальне значення для розуміння формування громадської думки та потенційного впливу на політичний дискурс.

Серед різноманітних засобів масової інформації, які висвітлювали цю знаменну подію, діаспорна газета «Свобода»

стала суттєвим джерелом інформації та думок в американському медіаландшафті. Як одна з провідних українськомовних газет у США, «Свобода» відіграла ключову роль у поширенні новин, формуванні громадської думки та відображенні настроїв української діаспорної спільноти під час і після анексії. Таким чином, комплексне дослідження висвітлення газетою анексії Криму має важливе значення для розуміння ролі ЗМІ у впливі на суспільне сприйняття, конструювання нарративів і формування національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема висвітлення засобами масової інформації США початкового етапу російської агресії проти України недостатньо відображена у сучасній історіографії. На сьогодні відсутні наукові розвідки, присвячені історіографічному та контент-аналізу газети «Свобода». Утім, проблематика висвітлення подій 2014 р. на шпальтах американської періодики знайшла відображення у розвідках Ю. Офіцинського (Офіцинський, 2018; Ofitsynskyy, 2020), О. Петречка та В. Масненка (Петречко, & Масненко, 2021).

Мета статті – зосереджуючись на нюансах нарративах, темах і дискурсах, які використовувалися у висвітленні новин, на прикладі газети «Свобода», з'ясувати особливості репрезентації новітньої російської агресії проти України, зокрема анексії АРК та Севастополя, на шпальтах українськомовного американського видання «Свобода».

Виклад основного матеріалу. «Свобода» є найстаршою у світі українськомовною газетою, що видається безперервно у США (Нью-Йорк) та у 1921–1998 рр. була єдиним поза межами України щоденним друкованим виданням (Біловус, 2017, с. 58). Вона пов'язана з українською діаспорою та розповсюджується переважно серед українських громад у США, Канаді та інших країнах Заходу. Газета відіграла значну роль у збереженні та популяризації української культури, мови та спадщини в діаспорі. «Свобода» охоплює широкий спектр тем, зокрема новини та поточні події в Україні, новини української діаспори, культурні події, думки та статті з української історії, літератури й мистецтва. Видання є важливим джерелом інформації для українських іммігрантів та їхніх нащадків, зберігаючи їхній

зв'язок зі своїм корінням і забезпечуючи платформу для новин і дискусій у суспільстві. «Свобода» у США не тільки віддзеркалює життя в інформаційних повідомленнях, а й виступає ідейною, патріотичною, національною платформою українства (Житарюк, 2013, с. 600).

Завдяки своїй давній історії та широкій читацькій аудиторії, «Свобода» стала важливою інституцією в українській діаспорі, сприяючи спілкуванню та взаємодії між українцями, які живуть за кордоном. Видання також відіграло важливу роль у підвищенні обізнаності щодо проблем, що стосуються України, та відстоюванні інтересів України в західному світі.

Українськомовна американська преса є важливим джерелом інформації та платформою для висловлення точок зору українців Америки, які підтримують міцні культурні й історичні зв'язки з Україною. Таким чином, їхня репрезентація анексії Криму є унікальною лінзою для аналізу багатогранних аспектів цієї події. Заглиблюючись у медійний дискурс навколо анексії, можемо отримати уявлення про те, як українськомовні американські медіа орієнтуються у складнощах цієї геополітичної кризи, розв'язуючи водночас проблеми та інтереси своєї читацької аудиторії.

Публікації видання можна умовно поділити на дві групи залежно від надходження інформації. Першу (найбільшу) становлять дописи й передруки, джерелом яких виступили інтернет-видання як українські, так і зарубіжні (Еспресо ТВ, Радіо Свобода, Інтерфакс-Україна, BBC та ін.). Другу – оригінальні матеріали від власних кореспондентів і авторів видання «Свобода» – інтерв'ювання аналітиків та експертів.

Початок російської збройної агресії та гібридної війни проти України у 2014 р. оперативно висвітлювався та коментувався на шпальтах українськомовної американської преси, зокрема й газети «Свобода». 28 лютого було опубліковано коментар телеведучого каналу «Еспресо ТВ» О. Кафтана, у якому йшлося, що Україна як політична нація становитиме реальну загрозу для Російської Федерації, тому Кремль активно підтримує федералізацію України. Автор висуває дві моделі майбутнього розвитку подій. Перша – офіційна Москва стане однією зі сторін переговорів про стабілізацію, що дасть можливість тиску на

українську владу і подальше просування ідей федералізації, а Крим стане розмінною монетою як інструмент керованої дестабілізації в країні. Друга – формування проросійських адміністрацій і створення маріонеткових автономій. Резюмуючи, автор стверджує, що в контексті творення парадигми сучасного російського «неоконсерватизму» це означає курс на подальшу самоізоляцію РФ від західного світу в найширшому розумінні (Кафтан, 2014, с. 3).

7 березня коли в Криму військами РФ вже були захоплені всі адміністративні будівлі, перекриті шляхи в'їзду на півострів та заблоковані всі пункти дислокації ВМС України й інші військові гарнізони, а військовими кораблями РФ були перекинуті на півострів близько 10 тисяч військових і техніка (Клименко, А., 2023) у авторській колонці редактора Петра Часто зафіксовано – «В. Путін оголосив Україні війну». Автор у хронологічній послідовності описує події анексії, на матеріалах відкритих джерел. Зокрема П. Часто вказує, що голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим Сергій Аксьонов, обраний на цю посаду під дулами російських військових, звернувся до Президента Росії з проханням забезпечити «мир і спокій на території Автономної Республіки Крим», після чого Дума РФ приймає рішення про введення російських військ на територію Криму (Часто, 2014, с. 1).

У випуску «Свободи» від 14 березня 2014 р. надрукована розлога історико-політологічна розвідка Тараса Гунчака під назвою «Україна і імперія (Пролог до сучасних проблем)». Напередодні невизнаного «референдуму» щодо статусу Криму та підписання розпорядження президента РФ «Про підписання Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття у Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових «суб'єктів» (Гай-Нижник, П., 2017), автор аналізує історичні витоки сучасного російсько-українського протистояння. Зокрема, Т. Гунчак акцентує увагу, що у 1991 р. президент Росії Б. Єльцин офіційно заявив, що Росія зберігає за собою право не зважати на кордони країн, які проголосили свою незалежність після розпаду СРСР. Після чого мер Москви Г. Попов заявив, що проголошення незалежності колишніх советських республік є незаконним і має бути визнане

недійсним. Ці заяви, на думку Т. Гунчака, стали прелюдією до політичного конфлікту між Росією та Україною. У цьому контексті автор допису акцентує увагу на постанові Верховної Ради Російської Федерації від 23 січня 1992 р., якою визнано неконституційним рішення 1954 р. про передачу Кримської області зі складу советської Росії до складу Української РСР. Ця акція стала початком стратегічних маніпуляцій Росії «кримською картою», оскільки вони відкрито боролися за контроль над півостровом, Чорноморським флотом, Севастополем і ядерною зброєю, вважаючи їх центральними елементами своєї політики. Погоджуючись з думкою Л. Кравчука, автор констатує, що за кримськими сепаратистами стояли не тільки російські політики, але й керівники Чорноморської флоту (Гунчак, 2014, с. 5).

Висвітлення офіційної позиції України в умовах російської агресії в Криму відображені у статті Л. Хмельковського. На основі матеріалів пресконференції для американських газет, що виходять у США українською та російською мовами, посла Ю. Сергєєва, автор фіксує, що Путін намагається в Криму повторити схему своїх дій в Абхазії та Південній Осетії: «вільний» референдум, військове втручання. Характеризуючи питання ментального стану В. Путіна, Л. Хмельковський наводить судження польського видання «Polityka», від 5 листопада 2013 р., де йшлося, що «важко пояснити, чому в цій ситуації президент РФ вирішив налякати входженням російських військ до Криму. Це можна пояснити лише одним способом – Путін перестав мислити раціонально. Ідея відбудови імперії затьмарила його, а без України жодної імперії бути не може» (Хмельковський, 2014, с. 12).

Цікавим матеріалом, для вивчення громадської думки української діаспори в США є українськомовний передрук статті з сайту Державного департаменту США під назвою «Казки Президента Путіна: 10 неправдивих заяв про Україну». У матеріалі наведено спростування 10 тверджень президента Росії В. Путіна на пресконференції 4 березня стосовно ситуації в Україні. Щодо «кримського питання», у відповідь на твердження президента РФ, що російські війська захищають лише військові сили, а інші об'єкти захоплюють «групи самооборони громадян», наведено змістовну й лаконічну відповідь. Путін намагався

обґрунтувати необов'язковість для Росії її зобов'язань у контексті Будапештської угоди, бо в Україні, ніби то, виникає нова держава, з якою і щодо якої Росія жодних зобов'язальних документів не підписувала (Петречко, & Масненко, 2021, с. 446). У статті зафіксовано, що дані свідчать про те, що саме співробітники російських спецслужб стоять за поняттям «місцевих жителів». Ці люди носять уніформу без розпізнавальних знаків, але при цьому керують транспортними засобами з російськими військовими номерами та у спілкуванні з міжнародними засобами масової інформації та українськими військовими ідентифікують себе як російські спецслужбисти. (Казки Президента Володимира Путіна, 2014, с. 3) Пізніше, під час «прямої лінії» з росіянами, Путін все ж визнав, що «зелені чоловічки» у Криму були російськими військовими (Від «Їх там немає» до «Що приховувати?»... 2019).

Реакція міжнародної спільноти на підписання 18 березня у Москві президентом РФ угоди з самопроголошеною владою Криму щодо анексії півострова висвітлена у статті В. Зілгалова. Автор наголошує, що хоч Путін і намагався спростувати звинувачення з боку Заходу в тому, що референдум в Криму суперечить усім нормам міжнародного права, все ж відразу після підписання цієї угоди з представниками маріонеткового уряду почали надходити вияви світової реакції – засудження цього рішення (Зілгалов, 2014, с. 1).

Цінним джерелом щодо висвітлення подій 2014 р. слугують також опубліковані листи, які надходили до редакції видання «Свобода». Одним з таких є звернення Конгресу Українців Канади від 12 березня. У листі наголошено, що громадська рада вітає заяву представників G-7, а також президентів Ради Європи та Єврокомісії, у якій декларується заклик до Росії припинити будь-які дії щодо зміни статусу Криму всупереч українському законодавству та міжнародному праву. Конгрес погоджується з позицією «Великої сімки», що анексія півострова РФ суперечитиме низці договорів, в яких остання виступає учасницею, і так само візується, що окупація Криму матиме серйозні наслідки для міжнародного правового порядку. Позиція організації містить також заклик вжити заходів щодо виключення РФ з G-8, у випадку якщо остання не припинить агресію, надати

Україні фінансову допомогу для відбудови економіки і надіслати військову комісію до України, що є об'єктом військової інтервенції з боку Росії (КУК закликає захистити Україну, 2014, с. 4). Щодо американської діаспори, то Український Конгресовий Комітет Америки публічно заявив, що не визнає кримський «плебісцит». Зважаючи на те, що цей так званий «референдум» був неконституційним щодо законодавства України і є прямим порушенням міжнародного права, Комітет відзначив, що «не може бути ніякого розгляду передбачуваних «результатів». Враховуючи масову присутність чужоземних військових і воєнізованих формувань, слід визнати, що особи були змушені брати участь в голосуванні під примусом, адже на територію України вторглися збройні сили Російської Федерації» (Закордонні організації підтримують Україну, 2014, с. 5).

Джерелознавчий інтерес також викликають листи читачів газети. У випуску від 28 березня, у рубриці «З редакційної пошти» надруковано два листи від Любові Микитюк (Клівленд, США) та Юрія Тисенка (Дніпропетровськ), у яких автори висловлюють впевненість, що агресію РФ у Криму спричинила нелегітимна влада півострова, яка діла за прямою вказівкою Кремля, що стало причиною військової окупації частини України (Закордонні організації підтримують Україну, 2014, с. 5).

Про сепаратистські зібрання, які стали прологом до дестабілізації ситуації в Україні перед президентськими виборами розмірковує В. Вальков у статті «Кампанія зі знищення України плянувалася давно». Автор наголошує, що, починаючи з 2004 р., російський політичний режим розпочав роботу над ліквідацією української державності, кульмінацією чого стали події у Криму. Енергетичні та торговельні війни послаблювали економічну незалежність України. Росією, за допомогою інформаційної війни, поступово нав'язувався образ «національної збоченості», навмисно спотворюючи та перекручуючи уявлення про український націоналізм, ототожнюючи його з нацизмом, фашизмом та расовою нетерпимістю.

Агресія Росії проти України лише тимчасово призупинилася на стадії анексії Криму, що є результатом спланованої й багаторічної кампанії В. Путіна зі знищення

Української держави. Розмірковуючи про глобальні перспективи, В. Вальков висуває думку, що Україна стала театром баталій у протистоянні кардинально різних систем цінностей: демократії проти авторитарного, тоталітарного режиму (Вальков, 2014, с. 11).

Висновки. Газета «Свобода» відіграла значну роль у формуванні громадської думки під час російської окупації Криму в березні-квітні 2014 р. Будучи найстарішою українською газетою в США та широко читаною у західному світі, вона мала вплив на поширення нарративів і точок зору на конфлікт. Крім того, дослідження презентує потенційний вплив цих репрезентацій на формування громадської думки, мобілізацію українськомовної американської спільноти та ширші наслідки для міжнародних відносин.

Результати цього дослідження мають важливе значення для розуміння ролі ЗМІ у формуванні суспільного сприйняття та динаміки транснаціональних спільнот у США. Крім того, його висновки можуть сприяти науковим дебатам навколо медіафреймінгу, формування ідентичності та побудови нарративів у контексті геополітичних криз.

Зрештою, шляхом поглибленого вивчення репрезентації анексії Криму в українськомовній американській пресі, можна пролити світло на складну взаємодію між ЗМІ, ідентичністю та геополітикою. Аналізуючи різноманітні наративи та дискурсивні стратегії, які використовують ці ЗМІ, ми прагнемо зробити внесок у глибше розуміння впливу репрезентацій ЗМІ на публічний дискурс і формування колективної пам'яті.

Проблема агресії Росії й надалі висвітлювалася на шпальтах цієї газети, що й може бути предметом подальших студій в царині історіографії та соціальних комунікацій.

Джерела та література

Ofitsynskyy, Yu. (2020). The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper The New York Times (March 1, 2014 – February 11, 2015). *East European Historical Bulletin*, 15, 230–244. doi: 10.24919/2519-058x.15.204977.

- Біловус, Л.** (2017). Веб-сайти україномовних періодичних видань США як джерело дослідження діяльності української діаспори у збереженні національної ідентичності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*, 2 (3), 58–67
- Вальков, В.** (2014, 11 квітня). Кампанія зі знищення України плянувалася давно. *Свобода*, 1, 11.
- Від «Їх там немає» до «Що приховувати?»: як Росія заперечувала, а потім визнала захоплення Криму. Радіо Свобода. (2019). *Радіо Свобода*. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-putin-rosijski-vijskovi/29792092.html>
- Гай-Нижник, П.** (2017). Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину. *Гілея: науковий вісник*, 118 (3), 110–125.
- Гунчак, Т.** (2014, 14 березня). Україна і імперія (Пролог до сучасних проблем). *Свобода*, 5, 17.
- Житарюк, М.** (2013). «Свобода» – вільне слово українців Америки. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 3, 598–603.
- З редакційної пошти (2014, 21 березня). *Свобода*, 7
- Закордонні організації підтримують Україну. (2014, 4 квітня). *Свобода*, 5.
- Зілгалов, В.** (2014, 21 березня). Світ засуджує рішення В. Путіна про анексію Криму. *Свобода*, 1, 5.
- Казки Президента Володимира Путіна. *Свобода* (2014, 14 березня). *Свобода*, 3.
- Кафтан, О.** (2014, 28 лютого). В. Путін використає політичну смерть В. Януковича. *Свобода*, 3.
- Клименко, А.** (2023, 23 лютого). Окупація Криму. Як це було. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/02/23/162420/>
- КУК закликає захистити Україну (2014, 21 березня). *Свобода*, 4.
- Офіциньський, Ю.** (2018). Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Ужгород: РІК-У.
- Петречко, О., & Масненко, В.** (2021). Початок збройної агресії Росії проти України за матеріалами газети «Нью-Йорк Таймс» (27 лютого – 4 березня 2014). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного*

університету імені Івана Франка. Серія Історія, 6/48, 435–453.
doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228532>.

Хмельковський, Л. (2014, 14 березня). Агресію Росії розглядають в ООН. *Свобода*, 1, 12.

Часто, П. (2014, 7 березня). Росія зазіхає на українську землю. *Свобода*, 1, 4.

References

- Ofitsynskyy, Yu.** (2020). The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper The New York Times (March 1, 2014 – February 11, 2015). *Skhidnoieuropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 15, 230–244. doi: 10.24919/2519-058x.15.204977. [in English].
- Bilovus, L.** (2017). Veb-sayty ukrayinomovnykh periodychnykh vydan SSHA yak dzhereło doslidzhennya diyalnosti ukrayinskoyi diaspory u zberezheni natsionalnoyi identychnosti. [Web-sites of Ukrainian periodicals in the USA as an origin of studying of ukrainian diaspora's activity on the way of saving of national identity]. *The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: History*, 2(3), 58–67 [in Ukrainian].
- Valkov, V.** (2014, April 11). Kampaniya zi znyshchennya Ukrayiny plyanuvalasya davno [The campaign to destroy Ukraine has been planned for a long time]. *Svoboda – Svoboda*, 1, 11 [in Ukrainian].
- Vid «Yikh tam nemaye» do «Shcho prykhovuvaty?»: yak Rosiya zaperechuvala, a potim vyznala zakhoplennya Krymu [From «They're not there» to «What's to hide?»: how Russia denied and then admitted the seizure of Crimea]. (2019). *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-putin-rosijski-vijskovi/29792092.html> [in Ukrainian].
- Hay-Nyzhnyk, P.** (2017). Okupatsiya ta aneksiya Krymu Rosiyskoyu Federatsiyeyu u 2014 r. yak akt ahresiyi proty Ukrayiny: perebih vtornhennya i svidchennya mizhnarodnoho zlochynu [The occupation and annexation of Crimea to Russia in 2014 as an act of aggression against Ukraine: the course of the invasion and evidence of an international crime]. *Hileya: naukovyy visnyk Gileya: Scientific Bulletin*, 118 (3), 110–125. [in Ukrainian].
- Hunchak, T.** (2014, March 14). Ukrayina i imperiya (Proloh do suchasnykh problem) [Ukraine and the Empire (Prologue to Modern Problems)]. *Svoboda*, 5, 17. [in Ukrainian].
- Zhytariuk, M.** «Svoboda» – vilne slovo ukrayintsiv Ameryky [«Svoboda» – the free word of Ukrainians of the USA]. *Zbirnyk prats Naukovo-*

- doslidnoho instytutu presoznavstva – Proceedings of the Research Institute of Press Studies*. 3, 598-603. [in Ukrainian].
- Zilhalov, V.** (2014, March 21). Svit zasudzhuye rishennya V. Putina pro aneksiyu Krymu [The world condemns V. Putin's decision to annex Crimea]. *Svoboda – Svoboda*, 1, 5 [in Ukrainian].
- Kaftan, O.** (2014, February 28). V. Putin vykorystaye politychnu smert V. Yanukovycha [V. Putin will use the political death of V. Yanukovich]. *Svoboda – Svoboda*, 3 [in Ukrainian].
- Klymenko, A.** (2023, February 23). Okupatsiya Krymu. Yak tse bulo [Occupation of Crimea. How was it?]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/02/23/162420/> [in Ukrainian].
- KUK zaklykaye zakhystyty Ukrayinu [UCC calls to protect Ukraine] (March 21, 2014). *Svoboda*, 4. [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy Yu.** (2018). Suchasna rosiysko-ukrayinska viyna (za materialamy hazety «The New York Times» 2013–2017 rokiv). The Modern Russian-Ukrainian War (Based on the Materials of the Newspaper «The New York Times», 2013–2017). Uzhhorod: RikU. [in Ukrainian].
- Petrenchko, O., & Masnenko, V.** (2021). Pochatok zbroinoi ahresii Rosii proty Ukrainy za materialamy hazety «Niu-York Taims» (27 liutoho – 4 bereznia 2014) [The beginning of the Russian armed aggression against Ukraine according to «The New York Times» (February 27 – March 4, 2014)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 6/48, 435–453. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228532> [in Ukrainian].
- Khmelkovsky, L.** (2014, March 14). Agresiyu Rosiyi rozhlyadayut v OON [Russia's aggression is being considered at the UN]. *Svoboda – Svoboda*, 1, 12 [in Ukrainian].
- Chasto, P.** (2014, March 7). Rosiya zazikhaye na ukrayinsku zemlyu [Russia encroaches on Ukrainian land]. *Svoboda – Svoboda*, 1, 4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.

УДК 355.48((470+571):(477))

DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283185

Роман ОФІЦИНСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, професор Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, вул. А. Волошина, 35, м. Ужгород, Україна, індекс 88000 (ofitsynsky@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5050-5902>

ResearcherID: H-3249-2011

Юрій ІСАК

старший викладач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн Ужгородського національного університету, пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, індекс 88000 (yurii.isak@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7078-1100>

ResearcherID: HSC-0388-2023

Олег СЛІПЕЦЬКИЙ

старший викладач кафедри античності, середньовіччя та історії України домодерної доби Ужгородського національного університету, пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, індекс 88000 (oleg.slipetsky@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5157-1961>

Бібліографічний опис статті: Офіцинський Р., Ісак Ю., & Сліпецький О. (2023). Російська логіка війни проти України від 24 лютого донині. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 208–229. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283185>.

© Роман Офіцинський, Юрій Ісак, Олег Сліпецький, 2023

РОСІЙСЬКА ЛОГІКА ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ ВІД 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ ДОНINI

Анотація. Мета дослідження. У статті увага зосереджена на дослідженні еволюції логіки мислення та дій агресорів у рамках сучасної російсько-української війни, насамперед керівництва держави-агресора – Російської Федерації. **Методологія дослідження.** Авторами показано необхідність застосування історико-системного методу в контексті окресленої проблематики. **Новизна роботи.** Проаналізовано специфіку мислення та механізми дій російських агресорів в контексті зв'язків між внутрішньою і зовнішньою політикою РФ.

Мотиви й загалом раціональність агресивних дій російського керівництва проти України розглянуто зокрема у порівнянні з логікою агресії, притаманною й іншим претендентам на світову першість (Наполеон Бонапарт, Адольф Гітлер), простежено ідейні зв'язки між людиноненависницькою концепцією рашизму та іншими різновидами нацистсько-фашистської ідеології та парадигми міжнародних відносин. **Висновки.** Показано, що сучасна РФ у своєму розвитку в багатьох аспектах повторює моделі минулого інших країн (Франція, Британія, Німеччина, Японія та ін.), що загалом вже пройшли імперський, експансіоністський етап своєї історії. Також має місце ідеалізація, фальсифікація і навіть спроби певного відтворення (насамперед у формі політичних репресій) історичного досвіду СРСР і Російської імперії. Проте очевидними є і нові обставини й фактори ситуації у міжнародних відносинах постбіполярної доби, особливості еволюції державного ладу РФ на зламі XX–XXI ст., зокрема напівкримінальний характер політичного режиму сучасної Росії, що не може не впливати на зміст і спрямованість її зовнішньої політики, в т. ч. намагання не просто захопити і розграбувати інші країни, але й знищити їх державність і культуру.

Ключові слова: російсько-українська війна, російська агресія, логіка агресії, Росія, Україна, рашизм.

Roman OFITSYNSKY

doctor of historical sciences, professor, professor of the Transcarpathian Institute of Postgraduate Pedagogical Education, 35, Avgustyna Voloshyna Street, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (ofitsynsky@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5050-5902>

ResearcherID: H-3249-2011

Yuriy ISAK

senior lecturer of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Uzhhorod National University, 3, Narodna Square, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (yurii.isak@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7078-1100>

Researcher ID: HSC-0388-2023

Oleg SLIPETSKYY

senior lecturer of the Department of Antiquity, Middle Ages and History of Premodern Ukraine, Uzhhorod National University, 3, Narodna Square, Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (oleg.slipetsky@uzhnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5157-1961>

To cite this article: Ofitsynskyy R., Isak Y., & Slipetsky O. (2023). Rosiiska lohika viiny proty Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku donyni [The Russian logic of the war against Ukraine from February 24, 2022 to the present]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 208–229. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283185> [in Ukrainian].

**THE RUSSIAN LOGIC OF THE WAR AGAINST
UKRAINE FROM FEBRUARY 24, 2022
TO THE PRESENT**

Summary. *The aim of the research.* The article focuses on the study of the evolution of the logic of thinking and actions of the aggressors within the framework of the modern Russian-Ukrainian war, primarily of

*the leadership of the aggressor state – the Russian Federation. **The research methodology.** The authors show the necessity of applying the historical-systemic method in the context of the outlined problems. **The scientific novelty.** The specifics of thinking and the mechanisms of actions of the Russian aggressors in the context of connections between the domestic and foreign policy of the Russian Federation are analyzed. Motives and in general the rationality of the aggressive actions of the Russian leadership against Ukraine are considered in particular in comparison with the logic of aggression inherent in other contenders for world supremacy (Napoleon Bonaparte, Adolf Hitler), the ideological connections between the misanthropic concept of rashism and other varieties of Nazi-fascist ideology and paradigms of international relations are traced. **Conclusions.** It is shown that the modern Russian Federation in its development in many aspects repeats the models of the past of other countries (France, Britain, Germany, Japan, etc.), which in general have already passed the imperial, expansionist stage of their history. There is also an idealization, falsification and even attempts at a certain reproduction (primarily in the form of political repression) of historical experience of the USSR and the Russian Empire. However, the new circumstances and factors of the situation in the international relations of the post-bipolar era, the peculiarities of the evolution of the state system of the Russian Federation at the turn of the 20th and 21st centuries, in particular the semi-criminal nature of the political regime of modern Russia, which cannot but influence the content and direction of its foreign policy, in particular the efforts not just to capture and plunder other countries, but also to destroy their statehood and culture.*

Key words: Russian-Ukrainian war, Russian aggression, logic of aggression, Russia, Ukraine, rashism.

Постановка проблеми. Наростання нестабільності та невизначеності в сучасних міжнародних відносинах є однією із ознак перехідного етапу в розвитку всієї людської цивілізації, яка постала перед небезпекою початку глобального військово-політичного конфлікту. Дуже важливою складовою цієї загрози є сучасна російсько-українська війна, що досі триває у фазі широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 р.

Екзистенційний для українського народу характер цієї війни спонукає до наукового аналізу еволюції логіки мислення та дій ворога, насамперед керівництва держави-агресора – Російської Федерації. Власне, такий аналіз і є дослідницькою метою запропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами використано низку важливих публікацій українських і зарубіжних дослідників, хоча й здебільшого дотичних до теми дослідження (Гарнет, 1995; Ткаченко, 2022а; Ткаченко, 2022б; Громенко, 2022а; Громенко, 2022б). На жаль, спроби цілісного вивчення окресленої проблеми переважно відсутні.

Невипадково Український інститут майбутнього в березні 2023 р. констатував, що серед найбільших недоглядів України після 2014 р. стала «відсутність системного вивчення Росії: економіки, культури, ціннісних рамок мешканців, механізмів політики» (Вежі, 2023). Досі не прийшло розуміння того, як ухвалюються і виконуються рішення в РФ. В Україні намагалися проектувати на російську реальність звичні для українців механізми мислення і дій, зокрема з прогнозування бажаних варіантів розвитку подій. Однак такі підходи програють реальності.

Пошуки обґрунтованої відповіді з питань про передумови, причини й обставини сучасної російсько-української війни, можливого і дійсного початку її широкомасштабної фази, активізувалися вже в її умовах. Восени 2022 р. вийшов двотомник «Перелом. Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини». Відомі українські вчені висвітлили злободенне науково-популярним стилем у формі запитань і відповідей зі стислою бібліографією. Важливі аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр. подані в контекстах «перелому» новітньої історії, що пов'язаний з протистоянням двох держав (напр.: Киридон, 2022).

Попри загалом високий рівень статей, вміщених у тому виданні, відчутним є поспіх при підготовці частини з них. Спостерігається суттєва полярність думок щодо одних і тих самих питань. Низка концептуальних положень досить швидко не витримали перевірку часом, як-от: про роль Китаю у міжнародних відносинах, його взаємини з Україною, РФ і США.

Водночас привертає увагу обґрунтований аналіз поточної ситуації на міжнародній арені та історичного значення російсько-української війни (Громенко, 2022б). Влучною є характеристика зв'язків між внутрішньою і зовнішньою політикою РФ: «Агресія і терор, які так «добре» зарекомендували себе всередині країни, природним чином були поширені назовні» (Громенко, 2022а, с. 1400). Яскраво подається розвиток РФ останніх десятиліть: історичні корені рашизму як шовіністичної ідеології та політичного режиму (Ткаченко, 2022а; Ткаченко, 2022б). Вихід цього видання є знаковим в історичній науці, а тому заслуговує оновленого перевидання.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР й Організації Варшавського договору поховали біполярний устрій світу, створивши «вакуум сили» в низці регіонів. У 1990-х рр. лідерство США у міжнародних відносинах видавалося беззаперечним. Ще за Холодної війни їм вдалося тимчасово «нейтралізувати» загрозу протистояння з комуністичним Китаєм. Ціна такого успіху виявилася високою, що спричинило серйозні виклики для США та інших демократій (Китай, 2023).

Із гуманних міркувань і не бажаючи реваншу комуністів, західні країни надали вагому фінансову, продовольчу та ін. допомогу РФ у 1990-х рр. Але без належного контролю це за наслідками нагадувало відновлення міжвоєнної Німеччини. У Росії розкрадання державних ресурсів і західної допомоги сприяло зрощенню публічної влади і криміналітету (Білл, 2023).

Поширеним серед учених є уявлення про кардинальну якісну відмінність «ельцинського» і «путінського» періодів. Проте згортання демократії та загострення взаємин РФ з іншими країнами почалося саме за президента Б. Єльцина (Гулагу-нет, 2022). Придушення опозиції у 1993 р. нагадало жорстоку розправу в Китаї студентських виступів 1989 р. Уже тоді РФ виглядала недемократичною й агресивною. Лише слабкість її збройних сил в умовах економічної кризи не дозволила Москві впливати на Київ військовим чином. Росія переживала пору внутрішньої консолідації з метою підготовки до зовнішньої експансії (Гарнет, 1995).

Розрив у взаєминах із Заходом символізував рейд російських десантників на аеродром міста Приштина в Косово 12 червня 1999 р.

під час операції НАТО проти Югославії диктатора С. Мілошевича, який здійснював репресії проти косівських албанців (Jackson, 2007).

Відмітною рисою путінського режиму стало зрощення політичних інституцій та організованої злочинності. Не дивно, що в 2018 р. провладна партія «Єдина Росія» висунула 55 колишніх карних злочинців на місцеві вибори в Алтаї. Загалом на тих виборах у РФ судимість мав кожен 50-й кандидат (Веретенникова, 2018). Президента Путіна обґрунтовано підозрюють у зв'язках з тамбовським відгалуженням російської мафії та колумбійською наркомафією (Свидетель, 2015). У 1990-х рр. йому інкримінували масштабні розкрадання на посаді віце-мера Санкт-Петербурга, однак справу закрили, як став президентом (Волчек, 2018). Стрімке піднесення Путіна логічно вписане в політичні основи тогочасної РФ.

Уособленням союзу мафії, олігархів і чиновників стало злочинне угруповання, котре журналісти назвали «Кооперативом «Озеро» (Портников, 2021). Путін був серед засновників однойменного дачного кооперативу на Карельському перешийку. В угруповання нині кілька центрів впливу – «башт Кремля», арбітром між якими виступає Путін. Особливо відчутним є вплив «яструбів» – братів Ковальчуків – Михайла та Юрія, котрі народилися і виростили в родині радянського історика українського походження. До клієнтурі Ковальчуків відносять, приміром, керівника приватної військової компанії «Вагнер» Є. Пригожина і командувача військово-космічними силами РФ С. Суровікіна. Угрупування поміркованих шовіністів очолили міністр оборони С. Шойгу і начальник генерального штабу В. Герасимов (Ходорковський, 2022). Найбільш критичну групу уособив колишній ватажок російських бойовиків на Донбасі І. Гіркін (Стрелков) з його «Клубом розсерджених патріотів» (Кат Алеппо, 2022) – імовірно таємний проєкт ФСБ РФ, де він раніше служив. Зрозуміло чому шовіністичні «воєнкори» у телеграм-каналах дозволили собі масштабну критику міністерства оборони РФ. Впливові в оточенні Путіна також секретар ради безпеки РФ М. Патрушев і прем'єр-міністр М. Мішустін. Про них поширюють чутки як імовірних наступників Путіна (Робейко, 2022).

Відносно вільними виборами в Росії були перші для В. Путіна змагання за президентство (як і для О. Лукашенка в Білорусі).

Наступні вибори свідчили про узурпування ним влади в РФ з репресіями проти опозиції, ув'язненнями і вбивствами незгідних. Зазвичай такі зміни породжує колапс громадянського суспільства, яке тероризують гангстери, що піднялися із суспільного дна (Устич, 2010, с. 10).

До 24 лютого 2022 р. серйозного реагування демократичних країн і міжнародних інституцій на численні агресії Москви майже не було (Сліди, 2023). Йдеться про фактичну окупацію частини Молдови – Придністров'я від 1992 р., дві війни проти чеченського народу (1994–1996, 1999–2009), напад на Грузію (2008), вторгнення у Сирію 2015 р., допомогу терористам руху «Хамас» проти Ізраїлю, виплати бойовикам руху «Талібан» за вбивства солдатів США в Афганістані 2020 р., підтримку злочинних режимів в Африці, неоголошену війну в Україні від 2014 р. Анексія Криму багато значила для глобальних планів Кремля, як база для дій на Близькому Сході. Виснаження водних ресурсів на півострові (через мілітаризацію та колонізацію мігрантами з Росії) поставили гостру дилему перед Москвою через відмову України постачати дніпровську воду. Вивести війська з Криму (води не вистачало для мирних потреб) означало відмову від претензій з імперськими потугами, зокрема, від інтервенції у Сирії. Крах зовнішньополітичних планів міг призвести до падіння путінського режиму. Путін бачив свої агресивні дії спробою реваншу за поразку СРСР у Холодній війні.

Нове протистояння намітилося від кінця 1990-х рр. РФ і кілька колишніх радянських республік створили Організацію договору про колективну безпеку 1992 р. Згодом, 1996 р., Росія стала членом «Шанхайської п'ятірки» (Казахстан, Киргизстан, Китай, Росія, Таджикистан), що з приєднанням Узбекистану переросла в Шанхайську організацію співробітництва в 2001 р.

Тоді загострилися взаємини Пекіна і Вашингтона. У попередній період мислилася поступова еволюція КНР вбк демократії. Як і у випадку з РФ, такі розрахунки себе не виправдали. Навпаки, демократичні країни виявилися залежними від природніх ресурсів і ринків збуту товарів Росії та Китаю.

На Заході не змогли розгледіти справжній рівень російської та китайської загроз. Президент США Б. Обама навіть ініціював «перезавантаження відносин» з Москвою після російської агресії

проти Грузії. Співпраця по лінії Росія – НАТО тривала аж до жовтня 2021 р., коли постала реальна загроза широкомасштабної російської агресії проти України (Відносини, 2023). Навіть на початок лютого 2023 р. з півтори тисячі світових компаній покинули РФ менше десятої частини (Лише 9 %, 2023).

Особливої уваги заслуговують мотиви і раціональність агресивних дій російського керівництва проти України. Розважливі аналітики доводили, що Москві не вигідно починати війну, бо ескалація не принесе жодних прибутків (Казарін, 2021). Після російського вторгнення маятник думок в українському суспільстві хитнувся у протилежну сторону, мовляв, верхівка РФ несповна розуму (Близьке коло, 2022). Схоже лунало і в 2014 р., на початку російської агресії в Україну (Лашенко, 2014).

У липні 2022 р. Президент України В. Зеленський визнав, що В. Путін діє свідомо: «...розуміє, що робить, знає, скільки вбиває, знає, скільки і ким були звалтовані люди і яка велика кількість убитих та депортованих дітей» (Клочко, 2022). Російське керівництво досить раціональне, виходить зі злочинного підходу, перебуває у своїй «реальності».

Недарма нацистську Німеччину, з якою споріднена путінська РФ, характеризують поняття «імперія смерті» та «ірраціональна раціональність» (Карпец, 2022), а фашизм і нацизм визначаються системами хибних єдностей, в т. ч. соціальної та національної (Хавкін, 2021: 198–199). Ірраціоналізм фашистської ідеології – наслідок раціонального знецінення розуму.

У сучасній РФ завдяки шовіністичній пропаганді та освіті зомбують людиноненависницькими й мілітаристськими ідеями, нехтуючи досвідом людства. За цикленням навколо теми «Велика перемога у Великій Вітчизняній війні» консолідує національно нерівноправне населення РФ тоталітарною ідеологією рашизму, свідомою підміною понять, яку давньогрецький філософ Фукідід охрестив «корупцією мови» (Стельмашов, 2011). Найперше вдаються до системної організації життя росіян за аналогією Другої світової війни. Цінності фальшивого патріотизму прищеплюються надсилання листів і подарунків від школярів російській окупаційній армії тощо. Натомість висміюється волонтерська діяльність українців різного віку.

Екзистенційний для демократичних країн характер російсько-української війни є виміром загальної боротьби за цінності – життя людини, гідність, свободу і т. д. Потреба їхнього захисту – не лиша аксіоматична а й ціннісно-орієнтована. Принагідно відзначимо, що дотичні питання вже нами висвітлювалися (Офіцинський, 2023).

Спроби належного покарання за нехтування міжнародними нормами ускладнені наявністю у їхніх порушників атомної зброї. Окрім того, держави-агресори приховують і маскують справжні наміри, демонізуючи противників, аби ізолювати жертву агресії, не допустити підтримки іншими країнами. Зрештою, зіткнення їхніх суспільств зі справжньою реальністю, надто після поразок, здатне зруйнувати симулякри, адже фальшиві цінності вже не вигідні морально і матеріально. Ефективність пропаганди і контрпропаганди залежить від уміння нівелювати в бою чи інформаційно здобутки противника. Так, пропаганда країн антигітлерівської коаліції була найдієвішою після невдач ворогів у військових діях, що збивали шовіністичний запал і вели до «протверезіння» населення нацистської Німеччини та її сателітів.

Формуючи альтернативну інформаційну реальність, продукуючи міфи про власну непереможність, керівництво недемократичних країн починає саме вірити в штучні конструкції, що є «джерелом» натхнення до агресії.

Готуючи широкомасштабне вторгнення в Україну, в Москві захопилися «гібридними війнами» в інших країнах, не вступаючи у зіткнення зі стратегічними противниками. Базуючись на досвіді російсько-чеченських, сирійської та інших воєн, РФ знехтувала розробкою ефективних стратегій, традиційно покладаючись на реформування армії (зумовлене провалом російського «бліцкригу» на Донбасі 2014–2016 рр.) і тотальну перевагу військової сили, що мала б лавиноподібно розвалити оборонні лінії противника.

Проте перемоги український народ російському агресору не вдалося. Кремль вимушено змінив «бліцкриг» концепцією блокади, облоги і витіснення ЗСУ з позицій. Однак у Москві не відмовилися від мрій про переможну блискавичну війну, крах української державності, захоплення України. РФ практикувала блокаду й раніше – «економічні війни» проти України до і після 2014 р., в т. ч. судноплавні обмеження в Чорному й Азовському морях,

Керченській протоці (Торгові, 2022). Звісно, що союзницька допомога Україні нівелює такі кроки.

Наведені обставини спонукали до зміни ворожих стратегічних планів і програм. Поточна **російська стратегія** фактично включає три варіанти.

1. Програма-мінімум – військовий тиск по центральній лінії Сіверодонецьк – Лисичанськ – Бахмут. Росія прагне окупувати цілком Донецьку і Луганську області, подавши це як вирішальну перемогу, досягнення цілей «спеціальної військової операції». Російські телеграм-канали переконували, що головнокомандувач ЗСУ В. Залужний просив дозволу відійти звітти в президента В. Зеленського, який з політичних міркувань відмовив.

Тиск тією лінією схожий до ножа, що притиснутий до тіла. Зеленський у лютому 2023 р. бачив імовірно захоплення росіянами Бахмута рухом до Краматорська і Слов'янська, адміністративних меж Донецької та Луганської областей, тимчасового миру на російських умовах (Зеленський, 2023). Тривала оборона Бахмута дозволила силам оборони України підготувати захисні позиції за його межами, загрожуючи ворогові оточенням у захопленому ним місті.

2. Поточна програма-максимум – вийти прямою лінією до Краматорська і Слов'янська, далі до річки Дніпро, міст Дніпро і Запоріжжя. Потім, згідно з довоєнними планами, мали б наступати різними напрямками – на Київ, Львів, Молдову.

3. Потенційна програма-максимум – витиснути сили НАТО з країн Балтії та Центрально-Східної Європи під загрозою застосування атомної зброї та жажливих руйнувань конвенційними засобами. Відтак планують глобальний переділ сфер впливу на планеті та космосі, вступ Китаю до війни на боці Росії, відповідно до відомого твердження «імперія розвивається, поки зростає». Суголосною є теза, що припинення розвитку рівнозначне смерті. Стосовно міждержавного протистояння побутує також думка, що «з вершини йде лише один шлях – вниз». Показово, що в листопаді 2021 р. кремлівський «яструб», колишній куратор «українського напрямку» В. Сурков у статті «Куди подівся хаос?» найближчою російською жертвою визначив саме Україну. Нібито Росія мусить захоплювати чужі території, щоби погасити внутрішню «соціальну ентропію» (Попович, 2021).

Керівництво недемократичних держав пов'язане одним ланцюжком потенційної відповідальності за злочини: диктатори «сидять в одному човні». Агресивні війни зумовлені також їхньою впевненістю в особистій безпеці – можуть надовго сховатися в бункері, посилаючи мільйони людей на смерть.

Тактика й стратегія сучасного Кремля нагадує чи наслідує підходи відомих завойовників, зокрема, Наполеона Бонапарта, який військові дії «прив'язував» до питань внутрішньої політики й економіки. Ясна річ, він вирізнявся особистою сміливістю в порівнянні з російською верхівкою.

Проілюструємо згадані аналогії трьома принципами Наполеона.

1. *«Великі батальйони завжди праві»* – на схилі своєї діяльності він застосовував масивні та щільні порядки військ для концентрації сил при атаці на противника (Тарле, 1957: 187, 361, 386). Наполеону не важило, що частина його солдат через вогонь ворожої артилерії прирікалася на загибель. Сучасна РФ це довела до крайнощів у приватній військовій компанії «Вагнер»: спочатку на штурм відправляються менш навчені, новомобілізовані («мобіки», «одноразові»), рекрутовані із в'язниць, а потім ідуть досвідчені, добре озброєні. Завдання перших «хвиль» бути «живцем» – викликати вогонь на себе і виявляти позиції української артилерії (Бутусов, 2022). Ця тактика «м'ясих штурмів» завдає росіянам втрат у півтори рази більших, ніж за офіційною українською статистикою.

Унаслідок «перемелювання» російських військ під Бахмутом, Авдіївкою, Вугледаром і т. д. в зимово-весняній кампанії 2023 р. Кремль поставив на чисельну перевагу в зброї, техніці, боєприпасах, на масовані обстріли і бомбардування, що руйнують військову і цивільну інфраструктуру, змушуючи українських воїнів відступити. Однак перевага ЗСУ в далекобійній артилерії завдяки західним поставкам змушує загарбників воювати не на відкритих просторах, а втягуватися у міські бої. Отримання Україною американських «плануючих бомб» і британських далекобійних ракет «Storm Shadow» ще більше ускладнює російську логістику, примушує переносити великі склади боєприпасів і місця базування техніки значно далі лінії фронту (В міноборони, 2023).

Завдяки хоробрості і стійкості українських військ російські загарбники вдалися до звичної для себе тактики – збільшувати людські, матеріальні, моральні втрати противникові, щоби погодитися на вигідний агресорові мир. Це нагадує сумнозвісну стратегію «розміну» в Громадянській війні у США, коли генерали Півночі, насамперед Улісс Грант, якого власні солдати прозвали «Молог», а вороги – «М'ясником», провокували кровопролитні битви. За різниці людських ресурсів навіть однакові втрати для рабовласницької Конфедерації були вельми болючими.

Керівництво недемократичних країн на кшталт РФ схильне заgravати з військовими в ролі турботливого «батька». Це нагадує поведінку Наполеона, який, втім, називав солдат «гарматним м'ясом» (Тарле, 1957: 46, 152). Теперішні російські генерали, як-от: С. Суворовікін чи О. Дворніков, за безжальне нищення цивільних мають прізвиська «м'ясники Чечні», «м'ясники Сирії» тощо (Кат Алеппо, 2022).

2. *«Війна годує війну»* – завойовник користується слабкістю жертв, атакує одну країну за іншою, використовуючи захоплені ресурси для наступних атак, збагачення державної верхівки, офіцерів і солдатів. РФ окупувала територію України з корисними копалинами приблизно на 12 трлн дол. (Бондаренко, 2023). Напередодні вторгнення в Україну РФ витратила на утримання своїх військ біля українського кордону не менше 10 млн дол. на день (Утримання, 2021). Важливість «компенсації» в очах Москви зростає через величезні втрати техніки й озброєння від 24 лютого 2022 р.

3. *«Спочатку вв'яжемося в бій, а потім побачимо»*, – полюбляв робити пізній Наполеон, коли противники Франції вже не боялися її. Масові руйнування, вбивства і депортації є частиною стратегічного плану залякування і знищення противника. Наполеон у кампанії 1798–1801 рр. ініціював страхітливі страти і нищення осель мирного населення Єгипту навіть за одиначної непокори (Тарле, 1959, с. 70). Сучасна РФ не зупиняється ні перед чим, бомбардуючи українські лікарні, дитячі садочки, житлові будинки тощо.

Ще в XIX ст. соціальний теоретик К. Маркс ґрунтовно проаналізував еволюцію зовнішньої та внутрішньої політики Росії. Він зауважив: «Проста заміна імен і дат засвідчить, що між політикою Івана III та політикою сучасної Росії існує не подібність,

а тотожність». Адже загарбницька сутність Російської імперії, як і Московського царства, співзвучна з монголо-татарською (перші московські правителі пройшли «страшну й огидну школу монгольського рабства») з особливою роллю в цьому російської православної церкви. Московія стала «віртуозом у вмінні навчати, як бути рабом» (Маркс, 2023).

Чи не першим К. Маркс звернув увагу на російську політичну традицію застосування елементів невійськового впливу. У ХХ ст. їх структурували в концепцію «м'якої сили» представники неореалізму в теорії міжнародних відносин. Застосування «м'якої сили» є неодмінним у більшості концепцій «гібридної війни», зокрема, обґрунтованих російськими військовими, включно зі згаданим В. Герасимовим.

Специфічною рисою мислення диктаторів, що живуть в «альтернативній» інформаційній реальності (симулякрі), є злочинний розрахунок, що застосувати атомну зброю першими наважаться лише вони, а демократичні країни завжди намагатимуться невійськовими засобами «нормалізувати» міжнародні відносини. Отже, поступляться чи відступлять як психологічно і фізично слабші та роз'єднані.

Сучасні диктатори Путін, Сі Цзінпінь, Кім Чон Инь та ін. сповідують ідеї національної вищості та культу смерті, що лежить в основі нацистсько-фашистської парадигми міжнародних відносин. На початку 1930-х рр. Хосе Антоніо Прімо де Рівера, засновник партії «Іспанська фаланга», син диктатора Мігеля Прімо де Рівери, саме слово «смерть» уважав кодовим для ідеології фашизму. Показові в цьому емблематика і нашивки на одязі нинішніх російських військових, насамперед із компанії «Вагнер». Цинічний за змістом напис на одному з шевронів: «Наш бізнес – смерть, і бізнес йде добре» (Руденко, 2022).

Для посилення недемократичного політичного режиму «духовними скрепами» в РФ сконструювали людиноненависницьку ідеологію рашизму. Вона російській верхівці життєво необхідна за відсутності економічних і технологічних проривів. Для порівняння: посилення агресивності КНР останніх років зумовлене наростанням внутрішніх економічних проблем.

У 1991–2014 рр. російська влада розробила механізми контрольно історичної пам'яті, впровадила репресивні закони проти

опозиційних політичних, неурядових, правозахисних, історико-меморіальних організацій. Появилися нові виклики – загибель значного числа реальних і потенційних «охоронців режиму» в широкомасштабній війні проти України, поспішна втеча з РФ громадян для уникнення мобілізації (на тлі демографічної кризи і «втечі мізків», що мали місце раніше), загострення конкуренції за ресурси між військовим і мирним виробництвами. Вони тиснуть на антидемократичний режим, що переріс у тоталітаризм.

Керівники РФ, Китаю, Ірану і под. планують свої дії на глобальному рівні, часто ігноруючи історичні реалії, довгострокові фактори. Вони вважають, що силою, підкупом, залякуванням, маніпуляцією можна постійно досягати бажаних результатів. Агресори бачать себе психологічно, ментально, цивілізаційно вищими від інших, зокрема, й держав-союзників.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Логіка агресивних дій та мислення керівництва РФ на міжнародній арені та в російсько-українській війні є типовою, наслідуює підходи, притаманні попереднім епохам. Сучасна РФ у багатьох аспектах повторює моделі минулого країн, що вже пройшли імперський, експансіоністський етап (Франція, Велика Британія, Німеччина, Японія та ін.). Має місце ідеалізація, фальсифікація, відтворення (у формі політичних репресій) досвіду СРСР і Російської імперії.

У постбіполярну добу міжнародних відносин державний лад РФ спотворила нахабна поведінка її керівництва щодо слабших країн попри декларування «братських взаємин». Напівкримінальний, наскрізь корумпований характер політичного режиму сучасної Росії впливає на зміст і спрямованість її зовнішньої політики: намагання захопити і розграбувати інші країни, знищити їхню державність і культуру. Експансія РФ є викликом світовій стабільності і запереченням ідеї мирного співіснування.

В умовах стратегічних провалів і тактичних поразок у війні проти України спостерігається злам єдиної інформаційної картини на засадах офіційної державної російської пропаганди. Це ускладнює воєнну агітацію, розколює російські політичні клани, ставить питання про можливе військове протистояння між ними у випадку поразки у війні проти України, крах путінського режиму і розпад РФ на частини, що можуть ворогувати між собою.

Перед дослідниками окресленої проблематики стоять нелегкі для виконання завдання. Зокрема, необхідно у величезному напливі фактів, подій, явищ і процесів простежити мотиви і логіку дій всіх учасників війни, що вивчається. Це дозволить належно й фахово запропонувати обґрунтовані висновки і прогнози.

Джерела та література

- «Кат Алеппо» 11.10.2022). Взято з <https://www.radiosvoboda.org/a/surovikin-komanduvach-vtorhnennya-shcho-vidomo/32075981.html>
- «Лише 9 % із майже півтори тисячі світових компаній покинули ринок РФ» (11.02.2023). Взято з <https://espreso.tv/lishhe-9-iz-mayzhe-pivtori-tisyachi-svitovikh-kompaniy-pokinuli-rinok-rf-podolyak>.
- Білл Браудер розповів (11.10.2022). Взято з <https://www.epochtimes.com.ua/novyny-svitu/bill-brauder-rozpoviv-shcho-putin-peresliduye-yogo-cherez-zakon-magnitskogo-video-151367>.
- Близьке коло Путіна впевнене, що він несповна розуму – Данілов (03.03.2022). Взято з <https://www.telegraf.in.ua/accidents/10103099-blizke-kolo-putina-vpevnene-sho-vin-nespovna-rozumu-danilov.html>.
- Бондаренко, М. (11.08.2022). РФ окупувала в Україні території з корисними копалинами на \$12,4 трлн. Взято з <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220811-rf-okupovala-v-ukrayini-terytoriyi-z-korysnyymi-kopalynamy-na-124-trln-wp>.
- Бутусов, Ю. (25.11.2022). Тактика «Вагнера» під Бахмутом. Взято з <https://novynarnia.com/2022/11/25/taktyka-wagnera>.
- В міноборони розкрили результативність Storm Shadow (28.05.2023). Взято з <https://mil.in.ua/uk/news/u-minoborony-rozkrily-rezultatyvnist-storm-shadow/28>.
- Вежі Кремля (02.03.2023). Взято з <https://uifuture.org/publications/vezhi-kremlya-hto-bude-dilyty-spadok-putina>.
- Веретенникова, К. (13.09.2018). Люди з уголовним прошлым рвуться в депутаты. Взято з <https://versia.ru/lyudi-s-ugolovnym-proshlym-rvutsya-v-deputaty&cd=15&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.
- Відносини НАТО–Росія (09.04.2023). Взято з https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220214-factsheet_NATO-Russia_Relations_u.pdf.
- Волчек, Д. «Дело Собчака» (09.06.2018). Взято з <https://www.svoboda.org/a/29278219.html>.
- Гарнет, Ш. (1995). Українсько-російські відносини та політика Заходу. Полохало, В. (кер. авт. кол.). *Політологія посткомунізму*. К.: Політична думка. Взято з <http://litopys.org.ua/polpost/r4a6.htm>.

- Громенко, С.** (2022а). Чому Росія обрала шлях війни і терору? Смолій В. (відп. ред.). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини* (в двох кн. Кн. 2, сс. 1398–1400). К.: Ін-т історії України.
- Громенко, С.** (2022б). Як Україна врятувала Землю від чергової світової війни. Смолій В. (відп. ред.). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини* (в двох кн. Кн. 1, сс. 234–236). К.: Ін-т історії України.
- Гулагу-нет (27.09.2022). Інтерв'ю з экс-командиром НВФ «ЧВК Вагнера». Взято з <https://www.youtube.com/watch?v=KgBz9TX0SJM&t=4882s>.
- Зеленський про бої за Бахмут (20.02.2023). Взято з <https://www.rbc.ua/rus/news/zelenskiy-boyi-bahmut-vtratiti-yogo-oznachae-1676906017.html>.
- Казарін, П.** (30.01.2021). Кому вигідна війна. Взято з <https://nv.ua/ukr/opiniya/author/kazarin.html>.
- Карпец, А.** (25.04.2023). Что такое русский фашизм и фашизм вообще? Взято з <https://enovosty.com/politika/full/2504-chto-takoe-russkij-fashizm-i-fashizm-voobshhe>.
- Киридон, А., Троян, С.** (2022). Чи можна Російсько-українську війну 2014–2022 рр. вважати екзистенційною війною? Смолій В. (відп. ред.). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини* (в двох кн. Кн. 1, сс. 182–183). К.: Ін-т історії України.
- Китай втратить статус країни, що розвивається (29.03.2023). Взято з <https://ua.rua.gr/2023/03/29/китай-втратить-статус-країни-що-розви/>.
- Клочко, Н.** (29.07.2022). Зеленський зробив найстрашніший висновок про Путіна. Взято з <https://glavcom.ua/country/politics/zelenskij-pro-putina-tse-rezultat-i-velika-pomilka-usoho-svitu-864054.html>.
- Лашенко, О.** (06.11.2014). Який світ, така і його найвпливовіша людина Путін. Взято з <https://www.radiosvoboda.org/a/26677065.html>.
- Маркс, К.** (01.05.2023). Таємниці дипломатичної історії XIX століття. Взято з <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/501/41>.
- Офіцинський Р., Ісак Ю.** (2023). Образи російсько-української війни від 2014 р. донині. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 61. Т. 2, 18–23. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-3>.
- Попович, Д.** (25.11.2021). Доктор Хаос. Взято з <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/25/kolonka/denys-popovych/polityka/doktor-chaos-yak-vladyslav-surkov-nalyakav-rosiyan>.
- Портников, В.** (29.07.2021). Кооператив «Кримське озеро». Взято з <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-kooperativ-v-krymske-ozero/31384319.html>.

- Робейко, О.** (14.09.2022). Хто може замінити Путіна. Взято з <https://www.ukrainian.ua/world/hto-mozhe-zaminiti-putina-nazvano-im-ya-video-11978469.html>.
- Руденко, О.** (20.07.2022). ЗСУ повністю знищили групу ПВК «Вагнер». Взято з <https://apostrophe.ua/ua/news/society/accidents/2022-07-20/vsulpolnostyu-unichtojili-gruppu-chvk-vagner-foto/274717>.
- Свідитель по делу Литвиненко рассказал о связях Путина с наркомафией (13.03.2015). Взято з https://rus.lb.ua/world/2015/03/13/298422_svidetel_delu_litvinenko.html&cd=26&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.
- Сліди пригожинських маніяків (23.01.2023). Взято з <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3657636-slidi-prigozinskih-maniakiv-vagner-ak-instrument-rosijskoi-ekspansii-u-sviti.html>.
- Стельмашов, А.** (15.01.2011). З.М.І.: засоби маніпулювання інформацією. Взято з <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/10579/2011-01-15-zmi-zasoby-manipulyuvannya-informatsiieyu>.
- Тарле, Е.** (1957). Наполеон. Тарле Е. Сочинения (в 12 т. Т. 7, сс. 13–435). М.: Изд-во Акад. наук СССР.
- Ткаченко В.** (2022а). Рашизм: чи це є російський різновид фашизму і нацизму? Смолій В. (відп. ред.). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини* (в двох кн. Кн. 2, сс. 1247–1249). К.: Ін-т історії України.
- Ткаченко В.** (2022б). Рашизм: які контури цього політичного режиму? Смолій В. (відп. ред.). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини* (в двох кн. Кн. 2, сс. 1253–1257). К.: Ін-т історії України.
- Торгові війни, зупинка заводів, знищення експорту (28.12.2022). Взято з <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/prognoz-na-2023-rik-budivnictvo-prodazhi-zhitla-50292860.html>.
- Устич, С.** (2010). *Кордон, війна та мир в долі сучасного світу*. Ужгород: Карпати.
- Хавкин, Б.** (2021). Фашизм и нацизм как системы ложных единств. *Новое Прошлое*, 4, 196–212.
- Ходорковський: група Вагнера має таку ж владу в Кремлі, як Лавров і Шойгу (04.11.2022). Взято з <https://www.epochtimes.com.ua/politychni-novyny/hodorkovskyy-grupa-vagnera-maye-taku-zh-vladu-v-kreml-i-yak-lavrov-i-shoygu-video-147317>.
- Jackson, M.** (2007). *Soldier: The Autobiography*. Bantam, 400 p. Взято з <https://archive.org/details/soldierautobiogr00jack/page/256/mode/2up>.

References

- «Kat Aleppo» (11.10.2022). [«The Executioner of Aleppo»]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/surovikin-komanduvach-vtorhnnnya-shcho-vidomo/32075981.html>. [in Ukrainian].
- «Lyshe 9% iz maizhe pivtory tysiachi svitovykh kompanii pokynuly rynek RF» (11.02.2023). [«Only 9% of almost 1,500 global companies have left the Russian market»]. Retrieved from <https://espreso.tv/lishe-9-iz-mayzhe-pivtori-tisyachi-svitovikh-kompaniy-pokinuli-rinok-rf-podolyak>. [in Ukrainian].
- Bill Brauder rozpoviv (11.10.2022). [Bill Browder said]. Retrieved from <https://www.epochtimes.com.ua/novyny-svitu/bill-brauder-rozpoviv-shcho-putin-peresliduye-yogo-cherez-zakon-magnitskogo-video-151367>. [in Ukrainian].
- Blyzke kolo Putina vpevnene, shcho vin nespovna rozumu – Danilov (3.03.2022). [Putin's close circle is sure that he is not full of reason – Danilov]. Retrieved from <https://www.telegraf.in.ua/accidents/10103099-blizke-kolo-putina-vpevnene-sho-vin-nespovna-rozumu-danilov.html>. [in Ukrainian].
- Bondarenko, M.** (11.08.2022). RF okupuvala v Ukraini terytorii z korysnymy kopalynamy na \$12,4 trln [The Russian Federation occupied territories with minerals worth \$12.4 trillion in Ukraine]. Retrieved from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220811-rf-okupuvala-v-ukrayini-terytoriyi-z-korysnymy-kopalynamy-na-124-trln-wp>. [in Ukrainian].
- Butusov, Yu.** (25.11.2022). Taktyka «Wagnera» pid Bakhmutom [«Wagner» tactics near Bakhmut]. Retrieved from <https://novynarnia.com/2022/11/25/taktyka-wagnera>.
- Gulagu-net (27.09.2022). Intervyu s eks-komandirom NVF «ChVK Vagnera» [Gulag-net. Interview with the ex-commander of the PMC of «Wagner»]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=KgBz9TX0SJM&t=4882s>. [in Russian].
- Harnet, Sh.** (1995). Ukrainsko-rosiiski vidnosyny ta polityka Zakhodu [Ukrainian-Russian relations and the politics of the West]. In V. Polokhalo (head of the author's team), *Politics of post-communism*. K.: Political opinion. Retrieved from <http://litopys.org.ua/polpost/r4a6.htm>. [in Ukrainian].
- Havkin, B.** (2021). Fashizm i nacizm kak sistemy lozhnyh edinstv. *Novoe Proshloe*, 4, 196–212. [in Russian].
- Hromenko, S.** (2022a). Chomu Rosiia obrala shliakh viiny i teroru? [Why did Russia choose the path of war and terror?]. In Smolii, V. (ed.). *Perelom*:

Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny (v dvokh kn. Kn. 2, pp. 1398–1400). K.: Institut istorii Ukrainy.

- Hromenko, S.** (2022b). Yak Ukraina vriatuvava Zemliu vid cherhovoї svitovoї viiny [How Ukraine saved the Earth from another world war]. In Smolii, V. (ed.). *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny* (v dvokh kn. Kn. 1, pp. 234–236). K.: Institut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
- Jackson, M.** (2007). *Soldier: The Autobiography*. Bantam. Retrieved from <https://archive.org/details/soldierautobiogr00jack/page/256/mode/2up>. [in English].
- Karpec, A.** (25.04.2023). Chto takoe russkij fashizm i fashizm voobshe? [What is Russian fascism and fascism in general?]. Retrieved from <https://enovosty.com/politika/full/2504-chto-takoe-russkij-fashizm-i-fashizm-voobshe>. [in Russian].
- Kazarin, P.** (30.01.2021). Komu vyhidna viina [Who benefits from war]. Retrieved from https://nv.ua/ukr/opinion_author/kazarin.html. [in Ukrainian].
- Khodorkovskiy: hrupa Vahnera maie taku zh vladu v Kremli, yak Lavrov i Shoihu (04.11.2022) [Wagner's group has the same power in the Kremlin as Lavrov and Shoigu]. Retrieved from <https://www.epochtimes.com.ua/politychni-novyny/hodorkovskyy-grupa-vagnera-maye-taku-zh-vladu-v-kremli-yak-lavrov-i-shoigu-video-147317>. [in Russian].
- Klochko, N.** (29.07.2022). Zelenskyi zrobyv naistrashnishyi vysnovok pro Putina [Zelensky made the most terrible conclusion about Putin]. Retrieved from <https://glavcom.ua/country/politics/zelenskij-pro-putina-tse-rezultat-i-velika-pomilka-usoho-svitu-864054.html>. [in Ukrainian].
- Kyrydon, A., Troian, S.** (2022). Chy mozhna Rosiisko-ukrainsku viinu 2014–2022 rr. vvažhaty ekzystentsiinoiu viinoiu? [Can the Russian-Ukrainian war of 2014–2022 be considered an existential war?]. In Smolii, V. (ed.). *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny* (v dvokh kn. Kn. 1, pp. 182–183). K.: Institut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
- Kytai vtratyt status krainy, shcho rozvyvaietsia (29.03.2023). [China will lose the status of a developing country]. Retrieved from <https://ua.rua.gr/2023/03/29/китай-втрать-статус-країни-що-розви/>. [in Ukrainian].
- Lashchenko, O.** (06.11.2014). Yakyi svit, taka i yoho naivplyvovisha liudyna – Putin [What a world, so is its most influential person – Putin]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26677065.html>. [in Ukrainian].

- Marks, K.** (01.05.2023). *Taiemnytsi dyplomatychnoi istorii KhIKh stolittia* [Secrets of diplomatic history of the 19th century]. Retrieved from <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/501/41>. [in Ukrainian].
- Ofitsynskiy, R.; Isak, Yu.** (2023). *Obrazy rosiisko-ukrainskoi viiny vid 2014 r. donyni* [Images of the Russian-Ukrainian war from 2014 to the present]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 61. T. 2, 18–23. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-3>.
- Popovych, D.** (25.11.2021). *Doktor Khaos* [Doctor House]. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/25/kolonka/denys-popovych/polityka/doktor-chaos-yak-vladyslav-surkov-nalyakav-rosiyan>. [in Ukrainian].
- Portnykov, V.** (29.07.2021). *Kooperatyv «Krymske ozero»* [«Crimean Lake» Cooperative]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-kooperatyv-krymske-ozero/31384319.html>. [in Ukrainian].
- Robeiko, O.** (14.09.2022). *Khto mozhe zaminyty Putina* [Who can replace Putin]. Retrieved from <https://www.unian.ua/world/hto-mozhe-zaminiti-putina-nazvano-im-ya-video-11978469.html>. [in Ukrainian].
- Rudenko, O.** (20.07.2022). *ZSU povnistiu znyshchyly hrupu PVK «Wagner»*. [The Armed Forces of Ukraine completely destroyed a group of the Private Military Company «Wagner»]. Retrieved from <https://apostrophe.ua/ua/news/society/accidents/2022-07-20/vsu-polnostyu-unichtojili-gruppu-chvk-vagner-foto/274717>. [in Ukrainian].
- Slidy pryhozhynskykh maniakiv* (23.01.2023). [Traces of Prigozhin maniacs]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3657636-slidi-prigozinskih-maniakiv-vagner-ak-instrument-rosijskoi-ekspansii-u-sviti.html>. [in Ukrainian].
- Stelmashov, A.** (15.01.2011). *Z.M.I.: zasoby manipuliuvannia informatsiieiu* [Means of mass information: means of information manipulation]. Retrieved from <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/10579/2011-01-15-zmi-zasoby-manipulyuvannya-informatsiieiu>. [in Ukrainian].
- Svidetel po delu Litvinenko rasskazal o svyazyah Putina s narkomafiej* (13.03.2015). [A witness in the Litvinenko case spoke about Putin's connections with the drug mafia]. Retrieved from https://rus.lb.ua/world/2015/03/13/298422_svidetel_delu_litvinenko.htm&cd=26&hl=uk&ct=clnk&gl=ua. [in Ukrainian].
- Tarle, E.** (1957). *Napoleon* [Napoleon]. Tarle E. *Sochineniya* (v 12 t. T. 7, pp. 13–435). M.: Izd-vo Akad. nauk SSSR. [in Russian].
- Tkachenko V.** (2022a). *Rashyzm: chy tse ye rosiiskiy riznovyd fashyzmu i natsyzmu?* [Rashizm: is it a Russian variety of fascism and Nazism?]. In Smolii, V. (ed.). *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh*

plastakh i prostorakh mynuvshyny (v dvokh kn. Kn. 2, pp. 1247–1249).
K.: Institut istorii Ukrainy.

- Tkachenko V.** (2022b). Rashism: what are the contours of this political regime? [Rashizm: yaki kontury tsoho politychnoho rezhymu?]. In Smolii, V. (ed.). *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny* (v dvokh kn. Kn. 2, pp. 1253–1257). K.: Institut istorii Ukrainy.
- Torhovi viiny, zupynka zavodiv, znyshchennia eksportu (28.12.2022). [Trade wars, shutdown of factories, destruction of exports]. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/prognoz-na-2023-rik-budivnictvo-prodazhi-zhitla-50292860.html>. [in Ukrainian].
- Ustych, S.** (2010). *Kordon, viina ta myr v doli suchasnoho svitu* [Border, war and peace in the fate of the modern world]. Uzhhorod: Karpaty. [in Ukrainian].
- V minoborony rozkryly rezul'tatyvnist Storm Shadow (28.05.2023) [The Ministry of Defense revealed the effectiveness of Storm Shadow]. Retrieved from <https://mil.in.ua/uk/news/u-minoborony-rozkryly-rezul'tatyvnist-storm-shadow/28>. [in Ukrainian].
- Veretennikova, K.** (13.09.2018). Lyudi s ugolovnym proshlym rvutsya v deputaty [People with a criminal past rush to become deputies]. Retrieved from <https://versia.ru/lyudi-s-ugolovnym-proshlym-rvutsya-v-deputaty&cd=15&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. [in Russian].
- Vezhi Kremlia (02.03.2023). [Towers of the Kremlin]. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/vezhi-kremlia-hto-bude-dilyty-spadok-putina>. [in Ukrainian].
- Vidnosyny NATO–Rosii (09.04.2023). [NATO–Russia relations]. Retrieved from https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220214-factsheet_NATO-Russia_Relations_u.pdf. [in Ukrainian].
- Volchek, D.** (09.06.2018). «Delo Sobchaka» [«The Sobchak case»]. Retrieved from <https://www.svoboda.org/a/29278219.html>. [in Russian].
- Zelenskiy pro boi za Bakhmut (20.02.2023). [Zelenskiy on the battles for Bakhmut]. Retrieved from <https://www.rbc.ua/rus/news/zelenskiy-boyi-bahmut-vtratiti-yogo-oznachae-1676906017.html>. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 930(477)"20":355.4(470:477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283186

Юрій ОФІЦИНСЬКИЙ

вчитель історії, Приватний ліцей «Гірчичне зерно», вул. Капушанська, 92, м. Ужгород, Україна, індекс 88000
(yuriy.ofitsynsky@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9703-6437>

ResearcherID: AIE-3776-2022

Лілія ГРИНИК

аспірантка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький дер-жавний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100
(lilia_hrynyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

Бібліографічний опис статті: Офіцинський, Ю., & Гриник, Л.
(2023). Війна Росії проти України в дисертаційних дослідженнях українських науковців (2019–2023). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 230–258. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186>.

**ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ
(2019–2023)**

Анотація. Мета статті – дослідити особливості знань про сучасну російсько-українську війну та вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів на напрям дисертаційних досліджень,

© Юрій Офіцинський, Лілія Гриник, 2023

запропонувати аспекти наступних історичних студій. Для досягнення цієї мети було сформульовано такі завдання: визначити місце дисертаційних досліджень з тематики серед інших праць з історії України; порівняти різні трактування і погляди, висловлені у цих наукових студіях; оцінити особистий внесок дисертантів з урахуванням якості їхніх робіт; запропонувати перспективні напрями для наступних досліджень.

Методологічною основою дослідження є основні історіографічні принципи: об'єктивності, всебічності, наступності. Було використано такі **методи дослідження**: аналізу і синтезу, ретроспективний, проблемно-хронологічний.

Наукова новизна праці в тому, що в ній уперше здійснено історіографічний аналіз дисертаційних досліджень про сучасну російсько-українську війну, захищених у період 2019–2023 рр.. А це 12 дисертацій з різних наук: історії, політології, права.

Висновки. Здійснивши історіографічний огляд 12 дисертацій, захищених у період 2019–2023 рр., з'ясували, що історичні проблеми сучасної російсько-української війни дослідили 6 науковців, безпекові – 4, суспільно-економічні – 2. У рамках історичних проблем предмети досліджень авторів стосувалися різних аспектів, пов'язаних зі Збройними Силами України. У розрізі безпекових проблем вивчалися цивільний захист, роль ЗМІ, зміна правових систем в умовах сучасних збройних конфліктів (у тому числі й «гібридного типу») і безпекова політика України в контексті загроз міжнародного тероризму. У межах суспільно-економічних проблем досліджено вплив російсько-української війни на суспільство України та її економіку. Із врахуванням нашого попереднього дослідження було проведено історіографічний огляд 25 дисертацій, присвячених сучасній російсько-українській війні. За змістовим наповненням класифікували їх на сім груп: історичні проблеми (7 науковців), безпекові (8), конфліктологічні (3), інтеграційних проєктів і квазідержавних утворень (2), геостратегічні (2), культурно-політичні (1), суспільно-економічні (2). Зважаючи на феномен війни, збройна агресія РФ стала предметом аналізу як істориків, так і політологів та правників. Найповніше, у кваліфікаційних роботах, висвітлюються аспекти інформаційної безпеки під час

вторгнення РФ в Україну, вивчається явище «гібридної війни» та ролі ЗМІ у ньому.

У дисертаційних працях з історії увага акцентується на дослідженні особливих явищ сучасної російсько-української війни: добровольчих формувань та волонтерського руху (процес їх становлення), здійснюються спроби простежити трансформації у Збройних Силах України, викликані порушенням територіальної цілісності України; аналізуються впливи російсько-української війни на різні сфери життя.

Ключові слова: російсько-українська війна, історіографічний аналіз, дисертаційні дослідження, «гібридна війна», конфлікт, російська агресія.

Yuriy OFITSYNSKYI

History Teacher, Private Lyceum «Mustard Seed», 92, Kapushanska Str., Uzhhorod, Ukraine, postal code 88000 (yuriy.ofitsynskyy@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9703-6437>

ResearcherID: AIE-3776-2022

Lilii HRYNYK

Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine and Law, Dro-hobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Droho-bych, Ukraine, postal code 82100 (lilia_hrynyk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-0128>

To cite this article: Ofitsynskyy, Y., & Hrynyk, L. (2023). Viina Rosii proty Ukrainy v dysertatsiinykh doslidzhenniakh ukrainskykh naukovtsiv (2019–2023) [Russia's war against Ukraine in dissertation studies of Ukrainian scientists (2019–2023)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho ped. ahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 230–258. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283186> [in Ukrainian].

**RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE IN
DISSERTATION STUDIES OF UKRAINIAN SCIENTISTS
(2019–2023)**

***Abstract.** The purpose of the article is to study the peculiarities of knowledge about the contemporary Russian-Ukrainian war and the influence of objective and subjective factors on the direction of dissertation researches, as well as to propose directions for future historical studies. To achieve this goal, the following tasks were formulated: to identify the place of dissertation researches on this topic among other works in Ukrainian history; to compare different interpretations and opinions expressed in these studies; to assess the individual contributions of the researchers in terms of the quality of their works; and to identify prospective directions for further studies. **The research methodology** is based on the fundamental historiographic principles of objectivity, comprehensiveness, and progression. The following **research methods** were employed: analysis and synthesis, retrospective, and problem-chronological. **The scientific novelty** of the work lies in its pioneering historiographic analysis of dissertation research conducted between 2019 and 2023 on the contemporary Russian-Ukrainian war. These dissertations encompass various fields such as history, political science, and law. **Conclusions.** Having conducted a historiographical review of 12 dissertations defended between 2019 and 2023, we observe that 6 researchers have examined the historical issues of the modern Russian-Ukrainian war, 4 have focused on security-related aspects, and 2 have studied socio-economic dimensions. Within the scope of historical issues, the subjects of the authors' research have covered various aspects related to the Armed Forces of Ukraine. In terms of security issues, the civil defense, the role of media, changes in legal systems in the context of modern armed conflicts (including hybrid warfare), and Ukraine's security policy in the face of international terrorism threats were studied. In the realm of socio-economic problems, the impact of the Russian-Ukrainian war on Ukrainian society and its economy have been researched. Taking into account our previous article, a historiographical review of 25 dissertations dedicated to the modern Russian-Ukrainian war was conducted.*

Based on their content, we classified them into seven groups: historical issues (7 scientists), security-related (8), conflict studies (3), integration projects and quasi-state entities (2), geostrategic (2), cultural-political (1), and socio-economic (2). Given the phenomenon of war, the armed aggression of the Russian Federation has become the subject of research for historians, political scientists, and lawyers. Aspects of information security during the Russian invasion of Ukraine are covered most fully in the qualification papers, the phenomenon of «hybrid war» and the role of mass media in it are studied.

In dissertation studies on history, attention is focused on the study of the formation and development of special phenomena of the modern Russian-Ukrainian war: volunteer formations and the volunteer movement; attempts are being made to trace the transformations in the Armed Forces of Ukraine caused by the violation of the territorial integrity of Ukraine; the effects of the Russian-Ukrainian war on various spheres of life are analyzed.

Key words: *Russian-Ukrainian war, historiographical analysis, dissertation research, «hybrid war», conflict, Russian aggression.*

Постановка проблеми. Першорядним викликом для сучасного суспільства є життя в умовах війни. Беззаперечно, геополітичні амбіції країни-агресора внесли істотні зміни у політичну, економічну, культурну, духовну сфери, що зумовило активний суспільний дискурс у різних тематичних векторах. Проте попри тривалу «гібридну» війну, яка не збігається з активною фазою російсько-українського збройного протистояння (з 2014 року), а триває протягом усього періоду становлення української державності, змусив не лише вітчизняну, а й зарубіжну наукову спільноту актуалізувати у власних студіях аспекти сучасних збройних конфліктів. Відтак поступово формується доробок аналізу передумов, причин та наслідків російсько-української війни, який треба піддати окремому дослідженню. Частковому розв'язанню окресленої проблеми сприятиме запропонована публікація, у якій здійснено огляд дисертаційних досліджень (2019–2023), присвячених російсько-українській війні.

Аналіз досліджень. Російсько-українська війна вважається актуальним напрямом історичних досліджень, що зумовлює

трактування різних її аспектів у всіх видах наукових публікацій: *монографіях* (Російсько-українська війна (2014–2022), 2022, 1436 с.; Офіцинський, 2018, 312 с.; Горбулін, 2017, 496 с.; Українське суспільство в умовах війни, 2022, 410 с.); *публікаціях у фахових виданнях України* (Артюмов, 2020, с. 41–53; Артюшенко, 2015, с. 230–233; Ільницький, Старка та ін., 2022, с. 43–55; Гай-Нижник, Чупрій, 2016, с. 103–121; Офіцинський, 2017, с. 128–135; Ofitsynskyu, 2020, с. 230–244; Офіцинський, 2022, с. 82–89; Петречко, Масненко, 2021, с. 435–453; Ситник, 2017, с. 71–81; Якубова, 2022, с. 78–92); *матеріалах конференцій* (Гібридна війна: сутність, виклики та загрози, 2021, 189 с.).

Висвітлення сучасної російсько-української війни у дисертаціях уже було предметом наукового дослідження (Офіцинський, 2021, С. 198–210). Проте зважаючи на поштовпений інтерес дослідників до російської збройної агресії проти України, вважаємо необхідним актуалізувати та доповнити наведені раніше дані. До наукового аналізу вдалося залучити 12 нових кваліфікаційних праць, у яких досліджуються різні аспекти російсько-української війни.

Мета статті – дослідити особливості знань про сучасну російсько-українську війну та вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів на напрям дисертаційних досліджень, запропонувати напрями наступних історичних студій.

Виклад основного матеріалу. Захист дисертаційних досліджень, присвячених російсько-українській війні, розпочинається з 2015 р. Зважаючи на можливість здійснення наукових розвідок, що висвітлюють різні аспекти означеної проблеми, російсько-українська війна має міждисциплінарний характер, що зумовлює захист відповідних кваліфікаційних робіт (кандидатських, доктора філософії, доктора наук) з різних наук: історії, політології, права тощо. У цій статті до історіографічного огляду увійшло 12 наукових праць на здобуття таких наукових ступенів: кандидата історичних наук – 5; доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» – 2; кандидата політичних наук – 1; доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» – 1, кандидата юридичних наук – 1; доктора політичних наук – 1; доктора історичних наук – 1. За змістовим наповненням здійснили їхню класифікацію на такі проблемні

групи: історичні, безпекові, суспільно-економічні (Додаток 1). Джерела, на які вони опиралися, включали інформаційні, статистичні, політичні та правові документи України й інших країн, міжнародних організацій, доповіді та звіти дослідницьких центрів, а також соціологічні дані, публікації українських і закордонних ЗМІ, публіцистичні, наукові, навчальні видання, музейні й архівні колекції.

Історичні проблеми. Дослідження Андрія Ткачука присвячене діяльності політичних партій щодо Збройних Сил України. Особливої уваги заслуговує сьомий розділ «Збройні Сили України в умовах російсько-української війни (2014–2019)» (Ткачук, 2020, с. 324–359). Автор наголошує, що станом на 2014 р. в Україні практично не залишилося військових формувань, які б на належному рівні могли виконувати покладені на них завдання, що було зумовлено низьким фінансуванням і хаотичним реформуванням військової галузі. Початок активної фази російської агресії призвів до того, що лише протягом одного року, фінансування ЗСУ збільшилося на 90 %, а видатки на оборону держави (станом на 2016 р.) сягнули 8,7 % від усіх державницьких витрат (Ткачук, 2020, с. 324, 329). В умовах війни актуальності набрало питання вступу України до НАТО, де війна на Сході України виступала стимулювальним чинником, а не перешкодою вступу до Альянсу (Ткачук, 2020, с. 335).

А. Ткачук ретельно аналізує програми політичних партій передвиборчої кампанії з парламентських виборів 2014 р. («Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», «Об'єднання Самопоміч», «Опозиційний блок», «Радикальна партія О. Ляшка», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Всеукраїнське об'єднання «Свобода» та ін.) щодо питань національної безпеки та необхідності реформування ЗСУ, позаяк саме воно було їх ключовим стрижнем (Ткачук, 2020, с. 345–356). Дослідник неодноразово підкреслює, що події 2014 р. (неготовність протистояти російській агресії) вказали на необхідність проведення реформ у сфері військового будівництва та розбудови Збройних Сил України (Ткачук, 2020, с. 369).

Ігор Красота у межах дисертаційного дослідження розглянув участь інженерних військ Збройних Сил України в АТО на території Донецької та Луганської областей (Красота,

2020, с. 213–227). Автор підтверджує, що 2014 р. в історії українського війська знаменується його відродженням. Позаяк у попередні роки відбувалися необґрунтовані скорочення, що стосувалися й інженерних військ. Проте уже станом на 2015 р. їхня кількість збільшилася майже втричі (Красота, 2020, с. 214). І. Красота детально характеризує завдання, які покладалися на вояків та наводить досить велику кількість статистичного матеріалу. Так, наприклад, можна простежити відомості про випадки підриву особового складу, інформацію про групи розмінування і процес розмінування окупованих територій (Красота, 2020, с. 215–216, 220–221). Вдалося підрахувати, що у зазначений період було зведено 600 км оборонних споруд, влаштовано 10 мостових переправ (переходів) та встановлено 293,7 км інженерних загороджень, з яких: мінно-вибухових – 187,2 км, невибухових – 106, км, а також знешкоджено понад 409 тис. вибухонебезпечних предметів (Красота, 2020, с. 226).

Дослідник доводить, що досвід інженерних військ ЗСУ, який вдалося набути під час діяльності у миротворчих місіях, трансформувався узадовільне виконання практичних завдань на східних кордонах України (Красота, 2020, с. 228).

Василь Мелькін дослідив засоби індивідуального броньового захисту військовослужбовців Збройних Сил України в 1991–2018 рр. (Мелькін, 2020, 267 с). Досліднику вдалося провести підрахунки фінансування Збройних Сил України, а особливо – у період проведення Антитерористичної операції. Доводить, що в Україні протягом 2014–2017 рр. на озброєння та військову техніку виділялося практично у два рази менше коштів, у порівнянні зі світовими стандартами (Мелькін, 2020, с. 95). Автор стверджує, що до кінця 2014 р. українські вояки на Сході України були на 95 % забезпечені бронезелетами, а на 100 % кулезахисними сталевими шоломами та лише 23 % мали кулезахисні кевларові шоломи. Акцентує й на тому, що за чотири роки АТО вдалося закупити близько 96 тис. бронезилетів і понад 139 тис. бронешоломів, які обійшлися у 533,18 млн грн (Мелькін, 2020, с. 100, 127).

В. Мелькіну вдалося розкрити особливості розвитку вітчизняних бронезилетів і бронешоломів. Так, ретельно простежив відмінності бронезилетів різних типів («Корсар М3с-

1-4», «Корсар МЗ-1-4», «Корсар МЗм-1-4», «Корсар 1-4»), які були доступні для вояків, що перебували у зоні АТО. Відзначає, що бронезелети вітчизняного виробництва не завжди відповідали висунутим до них вимогам, що підтверджує так: «всього ж через низькі захисні властивості бронезилетів – тільки з 31.05.2014 р. до 01.08.2014 р. і щонайменше 67 військовослужбовців ЗС України, не маючи повноцінного захисту, отримали поранення в шию та ділянки паху, в тому числі і смертельні» (Мелькін, 2020, с. 171–173). Проте підкреслює, що вітчизняні бронешоломи («Каска-1М» типу «F» і «С» та «Тор-Д») не поступалися своєю якістю іноземним (Мелькін, 2020, с. 199).

Олександр Томчук, який у дисертаційному дослідженні аналізує процес становлення волонтерського руху в умовах АТО, вважає, що поразка Кремля у реалізації власних проєктів унеможливилася через масову суспільну підтримку та розгортання волонтерського руху (Томчук, 2021, с. 18). Дослідник підкреслює, що завдання волонтерів Майдану поступово перетворилися на необхідність допомоги Збройним Силам України, яка була досить варіативною: від організації зборів коштів, продовольчого забезпечення до виготовлення складної техніки. Велика кількість волонтерських організацій зумовила створення єдиного реєстру – сайту «4army.com.ua». (Томчук, 2021, с. 72, 74). Автор детально аналізує діяльність організації «Повернись живим», відзначивши, що спектр їхньої допомоги це не лише придбання спеціального військового обладнання, а й проведення навчальних програм, що спрямовані на вдосконалення професійного рівня наших вояків (Томчук, 2021, с. 81).

О. Томчук відзначає, що на початку російського вторгнення в Україну необхідністю для вояків, які брали участь в АТО, були одяг, взуття, засоби захисту та гігієни, ліки, продукти харчування. Поступово ця проблема розв'язується та на перший план виходить виготовлення безпілотних літальних апаратів, спецтехніки, маскувальних сіток. Найбільшою ефективністю волонтерський рух щодо зміцнення обороноздатності держави характеризувався на початку військових дій у Донецькій та Луганській областях (Томчук, 2021, с. 97–98).

Позитивним є аналіз дослідника душпастирської опіки та діяльності священників-капеланів та характеристика волонтерської діяльності Церкви (Томчук, 2021, с. 106–118). Ученому вдалося, на основі аналізу усних свідчень вояків, які брали участь в АТО, простежити їхні настрої до різних проєктів волонтерів. Практично усі високо оцінюють їх сприяння матеріальному забезпеченню та надання морально-психологічної допомоги; відзначають і негативні сторони, наприклад, наявність «псевдоволонтерів» (Томчук, 2021, с. 145).

Необхідність реагувати на виклики, спричинені агресією РФ, вимагає застосування чималих військових сил. Тому метою дисертаційного дослідження Людмила Дрок обрала узагальнення досвіду формування офіцерського складу Збройних Сил України у 1991–2016 рр. та розробку рекомендацій щодо застосування набутого досвіду для подальшого розвитку системи комплектування офіцерським складом Збройних Сил України (Дрок, 2021, с. 27). Дослідниця наголошує, що обрана проблема представлена виключно дослідженнями українських істориків. Відтак увесь масив напрацювань умовно систематизовано за проблемно-хронологічним принципом (праці узагальнювального характеру, в яких знайшли висвітлення процеси комплектування офіцерським складом Збройних Сил України; дослідження, які безпосередньо висвітлюють різні аспекти означеної теми) та зведено до чотирьох груп за видом наукових праць (монографії, дисертаційні дослідження, наукові публікації у фахових виданнях, наукові статті, нотатки та матеріали конференцій) (Дрок, 2021, с. 34, 36). Увесь історіографічний доробок у змістовому наповненні лише фрагментарно розкриває аспекти означеної проблеми.

Як зовнішні, так і внутрішні чинники, які впливали на комплектування Збройних Сил України офіцерським складом, простежує у своїй роботі Л. Дрок. Авторка відзначає, що заходи задля підвищення обороноздатності країни, спричинені подіями 2014 р., призвели до того що на кінець року чисельність вояків становила 204 тис. осіб (призвано 95,4 тис. військових чверть з яких – офіцери). Викликом залишався дисонанс структури офіцерського складу потребам Збройних Сил України, що потребував залучення іноземного досвіду. Авторка виділяє кілька

періодів у формуванні офіцерського складу Збройних Сил України. Останній з них (2014–2016) отримав назву «відновлення офіцерського складу» Збройних Сил України. Його характерними рисами були: скасування заходів щодо скорочення чисельності; нарощення бойового потенціалу, створення нової системи управління та ін. На загал відзначено, що чисельність офіцерського складу станом на січень 2017 р. зросла майже на 40 % (Дрок, 2021, с. 201–211).

Дисертаційне дослідження Віталія Бідного на тему: «Створення та розвиток системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України (1991–2020)» також зумовлене зовнішньою агресією РФ. Анексія Криму, бойові дії на Сході України яскраво засвідчили прогалини у військовому будівництві. У таких умовах воєнно-історична робота у Збройних Силах України посідала одне з основних місць, позаяк сприяла розвитку морально-професійних якостей особового складу. Автор наголошує, що на формування наукових праць, із зазначеної теми впливала суспільно-політична та ідеологічна ситуація, у якій перебували дослідники. Автор роботи акцентує, що «гібридна війна» проти України вимагала удосконалення усього комплексу воєнно-історичної роботи в Україні, що зумовило увагу керівних структур держави до впровадження політики пам'яті та дослідження воєнної історії (Бідний, 2021, с. 98). Щоб чинити опір діям агресора, які використовувалися в інформаційній боротьбі, активізувалося воєнно-патріотичне виховання, в основу якого покладено героїчне минуле українських вояків, виникнення та запровадження нових традицій. Важливу роль у цьому процесі відігравав зарубіжний досвід. В. Бідний відзначає, що у США проводиться воєнно-історичне дослідження, присвячене змінам у воєнному мистецтві за останні 100 років; в окремих країнах (Польща, Румунія) існують спеціальні установи для проведення відповідної наукової роботи з воєнної історії (Бідний, 2021, с. 120).

Усю воєнно-історичну роботу у лавах Збройних Сил України автор сформував у три групи за хронологічним принципом: перший етап «Формування основ вітчизняної системи воєнно-історичної роботи (1992–2000 рр.)» характеризується численними запозиченнями від колишньої

радянської армії, а суттєвим недоліком була відсутність власної воєнно-історичної школи та відповідно підготовка кадрів. Очевидно, у цей період, цілісної системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України сформовано не було. Другий період (2001–2013) характеризується певними трансформаційними процесами. Позитивною його складовою було поступове усвідомлення керівництва Збройних Сил України важливості воєнно-історичної роботи та часткове спрямування заходів на її залучення в інтересах Збройних Сил. Лише на третьому етапі (2014–2020) у Збройних Силах України вдалося сформувати трисистемну воєнно-історичну роботу: управлінська, дослідницька, забезпечення та залучено її до освітнього процесу (Бідний, 2021, с. 171–172).

Безпекові проблеми. Олександр Лещенко відзначає, що внаслідок «гібридного» протистояння найбільшого впливу зазнає цивільне населення, яке зазнає не лише постійного фізичного тиску (загроза життю та здоров'ю, порушення нормальних умов життєдіяльності, екологічні ризики та інше), а й перебуває під тиском інформаційної та психологічної складової сучасного воєнно-політичного конфлікту (Лещенко, 2020, с. 17). Тому мету власного дослідження окреслив необхідністю обґрунтування актуальності трансформації державної системи цивільного захисту (ЦЗ), що формується під впливом сучасних воєнно-політичних конфліктів (Лещенко, 2020, с. 19). Дослідникові вдалося проаналізувати процес реалізації заходів ЦЗ в умовах сучасної війни (у районі проведення АТО-ООС), що уможливило комплексно оцінити наслідки його впливу на безпеку життєдіяльності місцевого населення; виділити неоднозначні політико-управлінські рішення в ході запровадження ЦЗ, які пояснює недосконалістю законодавства та невисоким рівнем підготовки органів державної влади до дій в умовах гібридних загроз. Автор також охарактеризував досвід удосконалення систем ЦЗ держав євроатлантичного блоку в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів. Роль сучасних ЗМІ як інструмента інформаційної війни у світовому та вітчизняному контексті осмислив у докторській дисертації Богдан Калініченко, присвятивши окремий параграф дослідженню явища гібридної війни крізь призму російської агресії проти України (Калініченко,

2021, с. 253–290). Обґрунтовує думку про те, що мислення державного керівництва РФ перебуває в інерційному стані. Вважає інформаційний чинник одним із ключових елементів гібридної війни РФ проти України, а недооцінка його впливу на внутрішньополітичну ситуацію в країні спричинила раптовість нападу з боку Росії та неспроможність України вчасно чинити опір, що позначилося на цілісності Української держави. Саме завдяки інформаційному та культурному простору РФ поширювала власні переконання та культурні цінності, що, як правило, були негативними для процесу формування нашої державності. Росія використовувала всі доступні засоби масової комунікації та політичні ресурси з метою поступового поділу українського суспільства на дві ворожі сторони, Схід та Захід, шляхом акцентування культурних, релігійних, соціальних та етнічних суперечностей. Це стало причиною конфліктів між мешканцями різних регіонів. Тодішня українська політична еліта не надавала належної уваги цим передумовам для майбутньої гібридної агресії.

Сукупність теоретичних і практичних проблем, пов'язаних зі збройним конфліктом та особливості його правового регулювання на прикладі України та Югославії розкриває у кандидатській дисертації Мар'яна Топольницька. Авторка підкреслює, що українське законодавство не було адаптоване до правових вимог збройних конфліктів, а фактичний початок російсько-української війни відбувся паралельно з організацією навчань «Захід». Мінімальну увагу керівництва України до цих подій пояснює тим, що представники органів державної влади були під впливом агентурної мережі російської розвідки або їх членами. М. Топольницька простежує зміну юрисдикції окупованих територій; особливості введення тимчасового порядку організації місцевого самоврядування; обов'язки військово-цивільної адміністрації та інше. Робить висновок про те, що введені санкції були недостатніми для відновлення миру, а ЄС і США виявилися неспроможними належно протистояти вторгненню Росії в 2014 р. (Топольницька, 2023, с. 9–10).

Суспільно-економічні проблеми. Сергій Підшибякін проаналізував проведення антитерористичної операції на Сході України крізь призму суспільного дискурсу (Підшибякін, 2021,

200 с.). Автор основну увагу зосередив на дослідженні сюжетів, які сприяли простеженню передумов та причин АТО в окремих регіонах Донецької та Луганської областей, а також перебігу АТО на Сході нашої країни, використовуючи мемуаристику, щоденні й публіцистичні нотатки, репортажі про учасників АТО та волонтерів, пресу, матеріали Інтернет-ресурсів, спеціальну наукову літературу, роботи аналітичних центрів.

У дисертаційній роботі Наталі Марцінко розв'язане актуальне наукове завдання: здійснено комплексний аналіз «гібридної війни» Російської Федерації проти України та розроблено пропозиції щодо поліпшення стану національної безпеки України в економічній сфері. Авторка наголошує, що впродовж останніх тридцяти років РФ вибудовує та реалізовує чітку мету – створення інтегрованого економічного і політичного об'єднання посткомуністичних держав (Марцінко, 2021, с. 67). Для цього активно створювалося ідеологічне підґрунтя, теоретики якого критикували будь-яку економічну самостійність України. Н. Марцінко переконана, що ключовими факторами, які представляють «русский мир» і визначають його перспективи на сучасному етапі – російська мова і російська держава (Марцінко, 2021, с. Марцінко, 2021, с. 92). Учена акцентує увагу на участі України у СНД, відзначаючи, що це не мало ніякого (ні позитивного, ні негативного) економічного впливу на Україну, крім того, що це була віртуальна присутність майже всіх колишніх радянських республік (Марцінко, 2021, с. 109).

Окремо здійснено розгляд «невійськових гібридних війн», де країна-агресор використовувала енергоресурси як енергетичну зброю, а згодом розпочалася «газова гібридна війна» (16 червня 2014 р.) з метою довести Європейському Союзові потребу будівництва газопроводу «Південний потік» в обхід України, пояснюючи це рішення її політичною нестабільністю (Марцінко, 2021, с. 146). Згідно з авторкою, однією із прямих передумов активної фази «гібридної війни» РФ проти України стала її економічна та фінансова залежність від країни-агресора. Це допомагало посилювати внутрішню нестабільність в Україні через введення різноманітних торговельних обмежень, економічних санкцій, навіть заборони перевезення українських товарів територією Росії (Марцінко, 2021, с. 173–174).

Висновки. Здійснивши історіографічний огляд 12 дисертацій, захищених у період 2019–2023 рр., з'ясували, що історичні проблеми сучасної російсько-української війни дослідили 6 науковців, безпекові – 4, суспільно-економічні – 2. У рамках історичних проблем предмети досліджень авторів стосувалися різних аспектів, пов'язаних зі Збройними Силами України. У розрізі безпекових проблем вивчалися цивільний захист, роль ЗМІ, зміна правових систем в умовах сучасних збройних конфліктів (у тому числі й «гібридного типу») і безпекова політика України в контексті загроз міжнародного тероризму. У межах суспільно-економічних проблем досліджено вплив російсько-української війни на суспільство України та її економіку.

Результати дисертаційних досліджень демонструють, що сфера оборони України потребує реформ, спрямованих на її вдосконалення. Зауважено, що її фінансування з початку вторгнення Росії в Україну значно та безпрецедентно зросло. Проте до 2017 р. порівняно зі світовими стандартами на зброю і військову техніку для ЗСУ йшло вдвічі менше грошей. Водночас нестачі в матеріальному забезпеченні українських військ на досить високому рівні покривали волонтери. Зі свого боку, українські військові підрозділи підвищили свій професіоналізм і стали краще виконувати бойові завдання. На це позитивно вплинули й зростання кількості підготовлених офіцерів та створення нової системи управління військами, а також покращення воєнно-історичної роботи в державі.

Важливими для України є удосконалення системи цивільного захисту та вдосконалення законодавства відповідно до правових вимог війни. Крім того, необхідним є підвищення стійкості держави до інформаційних атак з боку Росії, посилення економічної та фінансової незалежності України, проведення роботи зі зростання ефективності санкцій проти РФ.

Підбиваючи підсумки попереднього та цього дослідження з тематики, зазначимо, що було здійснено історіографічний огляд 25 дисертаційних досліджень, присвячених сучасній російсько-українській війні. Це були праці на здобуття таких наукових ступенів: кандидата історичних наук – 6; доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» – 2; кандидата

політичних наук – 9; доктора філософії зі спеціальності 052 «Політологія» – 1, кандидата юридичних наук – 1; доктора політичних наук – 5; доктора історичних наук – 1. За змістовим наповненням їх умовно вдалося класифікувати на сім груп: історичні проблеми (7 науковців), безпекові (8), конфліктологічні (3), інтеграційних проєктів і квазідержавних утворень (2), геостратегічні (2), культурно-політичні (1), суспільно-економічні (2).

Зважаючи на феномен війни, збройна агресія РФ стала предметом зацікавлення як істориків, так і політологів та правників. Найбільш повно у відповідних кваліфікаційних роботах висвітлюються аспекти інформаційної безпеки під час російського вторгнення в Україну, проводиться вивчення явища «гібридної війни» та ролі ЗМІ у ньому.

У дисертаційних працях з історії увага акцентується на дослідженні особливих явищ сучасної російсько-української війни: добровольчих формувань та волонтерського руху (процес їх становлення); здійснюються спроби простежити трансформації у Збройних Силах України, викликані порушенням територіальної цілісності України; частково аналізуються впливи російсько-української війни на різні сфери життя.

Додаток 1

Таблиця 1. Сучасна російсько-українська війна в дисертаційних дослідженнях України

№ п/п	Ім'я та прізвище	Тема дисертації	Наукова спеціальність	Науковий ступінь	Місце захисту	Рік захисту
Історичні проблеми						
	Юрій Стасюк	Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.)	07.00.01 – історія України	Кандидат історичних наук	Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди	2018
	Андрій Ткачук	Збройні сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних	20.02.22 – військова історія	Доктор історичних наук	Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України	2020

		партій (1991–2018 рр.)				
	Ігор Красота	Інженерні війська Збройних Сил України: розбудова та застосування (1992–2018 рр.)	20.02.22 – військова історія	Кандидат історичних наук	Національний університет оборони України імені Івана Черняховського	2020
	Василь Мелькін	Розвиток засобів індивідуального броньового захисту військовослужбовців Збройних Сил України в 1991–2018 роках	20.02.22 – військова історія	Кандидат історичних наук	Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	2020
	Олександр Томчук	Волонтерський рух допомоги Збройним Силам України під час проведення Антитерористичної операції (квітень 2014 – квітень 2018 рр.)	032 Історія та археологія	Доктор філософії	Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	2021
	Людмила Дрок	Комплектування офіцерським складом Збройних Сил України (1991–2016 рр.): історико-статистичний аналіз	20.02.22 – військова історія	Кандидат історичних наук	Національний університет оборони України імені Івана Черняховського	2021
	Віталій Бідний	Створення та розвиток системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України (1991–2020)	20.02.22 – військова історія	Кандидат історичних наук	Національний університет оборони України імені Івана Черняховського	2021
Безпекові проблеми						
	Іванна Валошко	Інформаційна безпека України в контексті російсько-українського конфлікту	23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	Кандидат політичних наук	Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв)	2018
	Олександр Рижук	Інформаційна безпека України в умовах	23.00.02 – політичні	Кандидат політичних наук	Чернівецький національний	2019

		глобалізаційних викликів та гібридної війни	інститути та процеси		університет ім. Ю. Федьковича	
	Олександр Комарчук	Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Кандидат політичних наук	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського (м. Одеса)	2019
	Ольга Кравчук	Загрози та виклики політичній безпеці України в умовах гібридної війни	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Кандидат політичних наук	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського	2019
	Олександр Лещенко	Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу»	21.01.01 – основи національної і безпеки держави.	Кандидат політичних наук	Національний інститут стратегічних досліджень	2020
	Богдан Калініченко	Роль засобів масової інформації в інформаційній війні: політичні детермінанти впливу та протидії	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Доктор політичних наук	Інститут держави і права імені В.М. Корещього НАН України	2021
	Мар'яна Топольницька	Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014 - перша половина 2021 рр.)	12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень	Кандидат юридичних наук	Ужгородський національний університет	2023
	Сабадах Андріан	Безпекова політика України у контексті регіональних та локальних загроз міжнародного тероризму	052 Політологія	Доктор філософії	Київський Національний університет імені Тараса Шевченка	2019
Конфліктологічні проблеми						

	Ганна Жекало	Політико-інституційні механізми регулювання політичних конфліктів в Україні	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Кандидат політичних наук	Львівський національний університет імені Івана Франка	2016
	Олександр Загребельний	Особливості врегулювання воєнно-політичних конфліктів	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Кандидат політичних наук	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2016
	Іван Зельманович	Політичні механізми врегулювання заморожених конфліктів сучасності	23.00.02 – політичні інститути та процеси	Кандидат політичних наук	Львівський національний університет імені Івана Франка	2019
Проблеми інтеграційних проєктів і квазідержавних утворень						
	Ігор Мельничук	Інтеграційні проєкти Російської Федерації на пострадянському просторі	23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	Доктор політичних наук	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	2016
	Олеся Звездова	«Де-факто держави» на пострадянському просторі	23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	Кандидат політичних наук	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	2019
Геостратегічні проблеми						
	Олег Кондратенко	Геостратегія Російської Федерації: теоретичні основи і практична реалізація	21.03.03 – геополітика (політичні науки)	Доктор політичних наук	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2019
	Андрій Гольцов	Геостратегія Російської Федерації на пострадянському просторі	21.03.03 – геополітика (політичні науки)	Доктор політичних наук	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2019
Культурно-політичні проблеми						
	Олена Балацька	Культурні детермінанти актуалізації та трансформації насилля в політичній сфері сучасного суспільства	23.00.03 – політична культура та ідеологія	Доктор політичних наук	Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)	2019
Суспільно-економічні проблеми						

	Сергій Підшиб'якін	Антитерористична операція на сході України в українському суспільному дискурсі (2014–2018).	032 – історія та археологія	Доктор філософії	Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.	2021
	Наталія Марцінко	«Гібридна війна» Російської Федерації: вплив на економічний розвиток України	20.02.22 – військова історія	Кандидат історичних наук	Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	2021

Джерела та література

- (2021). *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ.
- (2022). *Російсько-українська війна (2014–2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти*. Riga, Latvia.
- Артёмов, І.** (2020). Мінські угоди, їх наслідки та значення для України. *Геополітика України: історія і сучасність*, 1/24, 41–53. doi: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).41-53](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).41-53)
- Артюшенко, О.** (2015). Українське суспільство в умовах гібридної війни. *Гілея: науковий вісник*, 102.
- Балацька, О.** (2018). *Культурні детермінанти актуалізації та трансформації насилля в політичній сфері сучасного суспільства* [Дис. д-ра політ. наук, Луганський національний університет ім. Т. Шевченка; Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова]. Цифровий репозитарій Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26676>
- Бідний, В.** (2021). *Створення та розвиток системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України (1991–2020)* [Дис. канд. іст. наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського]. Веб-сайт Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського. https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser_bidnyi_sdrq.pdf
- Валюшко, І.** (2018). *Інформаційна безпека України в контексті російсько-українського конфлікту* [Дис. канд. політ. наук, Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при МЗС України; Чорноморський національний університет ім. П. Могили]. Веб-сайт Чорноморського національного

- університету ім. П. Могили. <https://chmnu.edu.ua/spetsializovani-vcheni-radi/>
- Гай-Нижник, П., & Чупрій, Л.** (2016). Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов. *Українознавство*, 4.
- Головаха, Є., & Макеєва, С.** (2022). *Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія*. Київ.
- Гольцов, А.** (2019). *Геостратегія Російської Федерації на пострадянському просторі* [Дис. д-ра. політ. наук, Київський національний університет ім. Т. Шевченка]. Електронний репозитарій Київського національного університету ім. Т. Шевченка <http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/fb1/dis. Goltsov%20A.G.pdf>
- Горбулін, В.** (2017). *Світова гібридна війна: український фронт : монографія*. Київ.
- Дрок, Л.** (2021). *Комплектування офіцерським складом Збройних Сил України (1991–2016 рр.): історико-статистичний аналіз* [Дис. канд. іст. наук, Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського]. Веб-сайт Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського. <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-drok-2021.pdf>
- Жекало, Г.** (2016). *Політико-інституційні механізми регулювання політичних конфліктів в Україні* [Дис. канд. політ. наук, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника]. Електронний репозитарій Львівського національного університету ім. І. Франка. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/dis_zhekalo.pdf
- Загребельний, О.** (2016). *Особливості врегулювання воєнно-політичних конфліктів* [Неопубл. дис. канд. політ. наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
- Звездова, О.** (2019). *«Де-факто держави» на пострадянському просторі* [Дис. канд. політ. наук, Чорноморський національний університет ім. П. Могили]. Веб-сайт Чорноморського національного університету ім. П. Могили. <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Disertatsiya-Zvezdova.pdf>
- Зельманович, І.** (2019). *Політичні механізми врегулювання заморожених конфліктів сучасності* [Дис. канд. політ. наук, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника; Львівський національний університет ім. І. Франка]. Веб-сайт

- Львівського національного університету ім. І. Франка.
<https://lnu.edu.ua/thesis/zelmanovych-ivan-ivanovych/>
- Ільницький, В., Старка, В., Галів, М.** (2022). Російська пропаганда як елемент підготовки до збройної агресії проти України. *Український історичний журнал*, 5.
- Калініченко, Б.** (2021). *Роль засобів масової інформації в інформаційній війні: політичні детермінанти впливу та протидії* [Дис. д-ра політ. наук, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України]. Веб-сайт Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України. http://idpnan.org.ua/files/2021/kalinichenko-b.m.-rol-zasobiv-masovoyi-informatsiyi-v-informatsiyiv-viyni-politichni-determinanti-vplivu-ta-protidiyi_d.doc
- Комарчук, О.** (2019). *Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни* [Дис. канд. політ. наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського; Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Ушинського]. Електронний репозитай Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Ушинського. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/4396>
- Кондратенко, О.** (2018). *Геостратегія Російської Федерації: теоретичні основи і практична реалізація* [Дис. д-ра політ. наук, Київський національний університет ім. Т. Шевченка]. Веб-сайт Київського національного університету ім. Т. Шевченка. http://scc.knu.ua/upload/iblock/771/dis_Kondratenko%20O.Yu._new.pdf
- Кравчук, О.** (2019). *Загрози та виклики політичній безпеці України в умовах гібридної війни* [Дис. канд. політ. наук, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Ушинського]. Веб-сайт Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Ушинського. <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/kravchuk/aref.pdf>
- Красота, І.** (2020). *Інженерні війська Збройних Сил України : розбудова та застосування (1992–2018 рр.)* [Дис. канд. іст. наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського]. Електронна бібліотека «Чтиво». https://shron1.chtyvo.org.ua/Krasota_Ihor/Inzhenerni_viiska_Zbroin_ykh_Syl_Ukrainy_rozbudova_ta_zastosuvannia_19922018_rr.pdf?
- Лещенко, О.** (2020). *Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів*

- «гібридного типу» [Дис. канд. політ. наук, Національний інститут стратегічних досліджень]. Веб-сайт Національного інституту стратегічних досліджень.
<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/proekt-rukopisu-leschenka-ost.-utoch.-09.01.2020.pdf>
- Марцінко, Н.** (2021). «Гібридна війна» Російської Федерації: вплив на економічний розвиток України [Дис. канд. іст. наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного]. Електронна бібліотека «Чтиво».
https://chtyvo.org.ua/authors/Martsinko_Natalia/Hibrydna_viina_Ros_iiskoi_Federatsii_vplyv_na_ekonomichniy_rozvytok_Ukrainy/
- Мелькін, В.** (2020). Розвиток засобів індивідуального броньового захисту військовослужбовців Збройних Сил України в 1991–2018 роках [Дис. канд. іст. наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного]. Електронна бібліотека «Чтиво».
https://shron1.chtyvo.org.ua/Melkin_Vasyl/Rozvytok_zasobiv_indyv_idualnoho_bronovoho_zakhystu_viiskovosluzhbovtiv_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_1991.pdf?
- Мельничук, І.** (2015). *Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі* [Неопубл. дис. д-ра політ. наук]. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича.
- Офіцинський, Ю.** (2022). Оцінка війни на Донбасі вчених і колишніх політиків на сторінках газети «The New York Times» (12 лютого 2015 – 30 квітня 2018 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 1/46, 82–89. doi: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.258573](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.258573)
- Офіцинський, Ю.** (2017). Російська агресія на Донбасі в сучасній українській історіографії. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*, 6, 128–135.
- Офіцинський, Ю.** (2018). *Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років)*. Ужгород.
- Офіцинський, Ю.** (2021). Сучасна російсько-українська війна на Донбасі в дисертаційних дослідженнях України. *Polska i Ukraina w procesie przemian społeczno-politycznych / red. P. Długosz, R. Marzęcki, M. Kamionka*. Warszawa: Elipsa, 198–210.
- Петречко, О. & Масненко, В.** (2021). Початок збройної агресії Росії проти України за матеріалами газети «Нью-Йорк Таймс» (27 лютого – 4 березня 2014). *Проблеми гуманітарних наук: збірник*

наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 6/48, 435–453.
doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228532>

- Підшибякін, С.** (2021). *Антитерористична операція на сході України в українському суспільному дискурсі (2014–2018)*. [Неопубл. дис. д-ра філософії]. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.
- Рижук, О.** (2019). *Інформаційна безпека України в умовах глобалізаційних викликів та гібридної війни* [Неопубл. дис. канд. політ. наук]. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича.
- Сабадах, А.** (2019). *Безпекова політика України у контексті регіональних та локальних загроз міжнародного тероризму* [Неопубл. дис. д-ра філософії]. Київський Національний університет ім. Т. Шевченка.
- Ситник, О.** (2017). Історичні витоки російсько-української війни 2014–2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник*, 2.
- Стасюк, Ю.** (2018). *Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.)* [Дис. канд. іст. наук, Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди]. Електронна бібліотека «Чтиво». https://chtyvo.org.ua/authors/Stasiuk_Yurii/Ukrainski_dobrovolchi_formuvannia_stvorennia_ta_funktsionuvannia_2014-2015_rr/
- Ткачук, А.** (2020). *Збройні Сили як фактор національної безпеки України у діяльності політичних партій (1991–2018 рр.)* [Дис. д-ра. іст. наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України]. Електронна бібліотека «Чтиво». https://shron1.chtyvo.org.ua/Tkachuk_Andrii/Zbroini_Syly_iak_fakt_or_natsionalnoi_bezpeky_Ukrainy_u_diialnosti_politychnykh_partii_1991_2018_rr.pdf
- Томчук, О.** (2021). *Волонтерський рух допомоги Збройним Силам України під час проведення антитерористичної операції (квітень 2014–квітень 201 рр.)* [Неопубл. дис. д-ра. філософії]. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.
- Топольницька, М.** (2023). *Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014 –*

перша половина 2021 рр.) [Автореф. дис. канд. юрид. Наук, Ужгородський національний університет]. Веб-сайт Ужгородського національного університету. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/58658>

Якубова, Л. (2022). Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал*, 4, 78–92. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078>

Ofitsynskyy, Yu. (2020). The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper The New York Times (March 1, 2014 – February 11, 2015). *Східноєвропейський історичний вісник*, 15, 230–244. doi: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.15.204977>

References

(2021). *Hibrydna viina: sutnist, vyklyky ta zahrozy : zb. materialiv kruhloho stolu* (Kyiv, 8 lypnia 2021 r.) [Hybrid war: essence, challenges and threats: coll. materials round table (Kyiv, July 8, 2021)]. Kyiv [in Ukrainian].

(2022). *Rosiisko-ukrainska viina (2014–2022): istorychni, politychni, kulturno-osvitni, relihiini, ekonomichni ta yurydychni aspekty* [Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural and educational, religious, economic and legal aspects]. Riga, Latvia [in Ukrainian].

Artiomov, I. (2020). Minski uhody, yikh naslidky ta znachennia dlia Ukrainy [Minsk agreements, their consequences and significance for Ukraine]. *Neopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist – Geopolitics of Ukraine: history and modern times*, 1/24, 41-53. doi: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).41-53](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).41-53) [in Ukrainian].

Artiushenko, O. (2015). *Ukrainske suspilstvo v umovakh hibrydnoi viiny* [Ukrainian society in the conditions of a hybrid war]. *Hilea: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 102 [in Ukrainian].

Balatska, O. (2018). *Cultural Determinants of Actualization and Transformation of Violence in the Political Sphere of Modern Society*. Candidate's thesis. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

Bidnyi, V. (2021). *Creation and development of the system of military-historical work in the Armed Forces of Ukraine (1991–2020)*. Candidate's thesis. Kyiv: The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi [in Ukrainian].

Valiushko, I. (2018). *Information security of Ukraine in the context of the Russian Ukrainian conflict*. Candidate's thesis. Kyiv: Diplomatic

Academy of Ukraine at the Ministry for Foreign Affairs of Ukraine; Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University [in Ukrainian].

- Hai-Nyzhnyk, P., & Chuprii L.** (2016). *Rosiisko-ukrainska viina: osoblyvosti rozviazannia viiskovo-politychnoho konfliktu na Skhodi i Pivdni Ukraïny za suchasnykh heopolitychnykh umov* [The Russian-Ukrainian war: peculiarities of the resolution of the military-political conflict in the East and South of Ukraine under modern geopolitical conditions]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*, 4 [in Ukrainian].
- Holovakha, Ye., & Makeieva, S.** (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian society in the conditions of war. 2022: collective monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
- Goltsov, A.** (2018). *Geostrategy of the Russian Federation in the Post-Soviet Space*. Doctor's thesis. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Horbulin, V.** (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia* [World hybrid war: the Ukrainian front: a monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
- Drok, L.** (2021). *Staffing in the Armed Forces of Ukraine (1991–2016): historical and statistical analysis*. Candidate's thesis. Kyiv: National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Ministry of Defence of Ukraine [in Ukrainian].
- Zhekalov, G.** (2016). *Political and institutional mechanisms for regulation of political conflicts in Ukraine*. Candidate's thesis. Ivano-Frankivsk: Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» [in Ukrainian].
- Zagrebelnyi, O.** (2016). *Peculiarities of settlement of military-political conflicts*. Unpublished Candidate's thesis. Kyiv: Kyiv National University named after T. Shevchenko [in Ukrainian].
- Zvezdova, O.** (2019). *«De facto state» in the post-Soviet space*. Candidate's thesis. Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University [in Ukrainian].
- Zelmanovych, I.** (2019). *Political mechanisms of frozen conflicts regulation of the present. Qualifying scientific paper, manuscript copyright*. Candidate's thesis. Ivano-Frankivsk: Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»; Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., Starka, V., Haliv, M.** (2022). *Rosiiska propaganda yak element pidhotovky do zbroinoi agresii proty Ukraïny* [Russian propaganda as an element of preparation for armed aggression against

- Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5 [in Ukrainian].
- Kalinichenko, B.** (2021). *The role of mass media in an information war: political determinants of influence and counteraction*. Doctor's thesis. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University; V. M. Koretskyi Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Komarchuk, O.** (2019). *Manipulative technologies of mass communication in the conditions of hybrid war*. Candidate's thesis. Mykolaiv: V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv [in Ukrainian].
- Kondratenko, O.** (2018). *Geostrategy of the Russian Federation: theoretical foundations and practical realization*. Doctor's thesis. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University [in Ukrainian].
- Kravchuk, O.** (2019). *Threats and Challenges to Political Security of Ukraine in the Conditions of Hybrid War*. Candidate's thesis. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University K. D. Ushynsky [in Ukrainian].
- Krasota, I.** (2020). *Development of means of individual armor protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine in 1991–2018*. Candidate's thesis. Kyiv: National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy [in Ukrainian].
- Leshchenko, O.** (2020). *Transformation of the civil protection system of Ukraine in the context of modern military-political conflicts of the hybrid type*. Candidate's thesis. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
- Martsinko, N.** (2021) «Hybrid War» of the Russian Federation: the impact on the economic development of Ukraine. Candidate's thesis. Lviv: Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Ministry of Defense of Ukraine; Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Melkin, V.** (2020). *Development of means of individual armor protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine in 1991–2018*. Candidate's thesis. Lviv: National Academy of land forces named after Hetman Petro Sahaidachnyi [in Ukrainian].
- Melnychuk, I.** (2015). *Integration projects of the Russian Federation in the post-Soviet space*. Unpublished Doctor's thesis. Chernivtsi: Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovicha [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2022). Otsinka viiny na Donbasi vchenykh i kolyshnykh politykiv na storinkakh hazety «The New York Times» (12 liutoho 2015 – 30 kvitnia 2018 rr.) [The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper *The*

- New York Times* (February 12, 2015 – April 30, 2018)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorii – Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, 1/46, 82-89. doi: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.258573](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.258573) [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2017). Rosiiska ahresiiia na Donbasi v suchasni ukrainiskii istoriohrafii [The Russian Aggression in Donbas in Modern Ukrainian Historiography]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorychni nauky – Herald of Luhansk National University named after Taras Shevchenko. Historical sciences*, 6, 128–135 [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2018). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina (za materialamy hazety «The New York Times» 2013 – 2017 rokiv) [The modern Russian-Ukrainian war (according to the materials of the newspaper "The New York Times" from 2013 to 2017)]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2021). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina na Donbasi v dysertatsiinykh doslidzhenniakh Ukrainy [The modern Russian-Ukrainian war in Donbas in dissertation studies of Ukraine]*. Polska and Ukraine w procesie przemian societno-politycznych / ed. P. Długosz, R. Marzęcki, M. Kamionka. Warszawa: Elipsa, 198–210 [in Ukrainian].
- Petrenchko, O., & Masnenko, V.** (2021). Pochatok zbroinoi ahresii Rosii proty Ukrainy za materialamy hazety «Niu-York Taims» (27 liutoho – 4 bereznia 2014) [The beginning of the Russian armed aggression against Ukraine according to "The New York Times" (February 27 – March 4, 2014)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 6/48, 435–453. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228532> [in Ukrainian].
- Pidshybyakin, S.** (2021). *The anti-terrorist operation in the east of Ukraine in the Ukrainian public discourse (2014–2018)*. Unpublished thesis doctor of philosophy. Lviv: National Academy of Ground Forces named after Hetman Pyotr Sahaidachny [in Ukrainian].
- Ryzhuk, O.** (2019). *Information security of Ukraine in the conditions of globalization challenges and hybrid war*. Unpublished Candidate's thesis. Chernivtsi: Open International University of Human Development «Ukraine»; Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovicha [in Ukrainian].

- Sabadakh, A.** (2019). *Security policy of Ukraine in the context of regional and local threats of international terrorism*. Unpublished thesis doctor of philosophy. Kyiv: Kyiv National University named after T. Shevchenko [in Ukrainian].
- Stasyuk, Yu.** (2018). *Ukrainian Volunteer Units: creation and functioning (2014–2015)*. Candidate's thesis. Pereyaslav-Khmelnytsky: State Higher Educational Institution «Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda» [in Ukrainian].
- Sytnyk, O.** (2017). *Istorychni vytoky rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 – 2017 rokiv* [Historical origins of the Russian-Ukrainian war of 2014–2017]. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 2 [in Ukrainian].
- Tkachuk, A.** (2020). *Armed Forces as a factor of the national security of Ukraine in the activities of political parties (1991 – 2018)*. Doctor's thesis. Lviv: Institute of Ukrainian Studies. I. Krypyakevych NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- Tomchuk, O.** (2021). *Volunteer movement of assistance to the Armed Forces of Ukraine during the anti-terrorist operation (April 2014 - April 2018)*. Thesis doctor of philosophy. Lviv: National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sagaidachny [in Ukrainian].
- Topolnytska, M.** (2023). *Change of legal systems in the conditions of armed conflict: experience of the countries of the former Yugoslavia and Ukraine (2014-first half of 2021)*. Extended abstract of candidate's thesis. Uzhhorod: Uzhgorod National University [in Ukrainian].
- Yakubova, L.** (2022). *Ontolohiia rashyzmu: Ukraina yak alter ego Rosii* [Ontology of Rashism: Ukraine as an Alter Ego of Russia]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal - Ukrainian Historical Journal*, 4, 78-92. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078> [in Ukrainian].
- Ofitsynskyy, Yu.** (2020). *The Estimation of the War in Donbas by Scientists and Former Politicians on the Pages of the Newspaper The New York Times (March 1, 2014 – February 11, 2015)*. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 15, 230–244. doi: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.15.204977> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 341.231(477):001.5
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283187

Юрій ПРИСЯЖНЮК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, бул. Т. Шевченка, 81, к. 520
(yu-prysyazhnyuk@ukr.net)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>
ResearcherID: Q-4065-2018

Віталій МАСНЕНКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, бул. Т. Шевченка, 81, к. 521
(masnenko@ukr.net)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>
Researcher ID: Y-9559-2019

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57453927500>

Бібліографічний опис статті: Присяжнюк, Ю., & Масненко, В. (2023). Деокупація тимчасово окупованих територій України як наукова проблема та практична модель для реалізації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 259–275. doi:<https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283187>.

**ДЕОКУПАЦІЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ
ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА ТА
ПРАКТИЧНА МОДЕЛЬ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ***

Анотація. Стаття розширює раніше напрацьовані

© Юрій Присяжнюк, Віталій Масненко, 2023

---

*Статтю підготовлено згідно з держбюджетною темою «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598)

знання з заявленої проблематики. Її метою є дослідження концептуальних підходів щодо визначення сутності деокупації тимчасово окупованих територій (далі – ТОТ) України та напрацювання пропозицій практичної моделі її реалізації. **Методологічним інструментарієм** розвідки виступають загальнонаукові й спеціальні методи, різноманітні принципи та підходи. З-поміж них основними є: комплексний, системний, діяльнісний, історико-компаративний підходи. Висвітлити особливості деокупації ТОТ України, ключові складники її регулювання та реалізації автори намагаються за допомогою переваг гносеологічного, аксіологічного, структурно-функціонального, формально-логічного, прогностичного й інших методів. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що концептуалізація деокупації як загальнонаціонального завдання за міжнародної підтримки потребує різновекторного аналізу, передусім урахування її нормативно-правової основи, інституційного механізму забезпечення, виявлення й пропозицій шляхів розв'язання. На думку авторів, досягнення таких цілей передбачає залучення науково виважених і обґрунтованих підходів, а на практиці, відповідно, своєчасних, добре скоординованих дій. Виконання покладається на структури публічної влади України, громадянське суспільство, інтелектуальне середовище. Проведений аналіз показує, що для виконання такої місії названі суб'єкти мають спиратися на оновлені технології управління, комунікації, співпраці. **Висновки.** Проблема деокупації видається складним процесом, що не завершується звільненням українських територій від окупаційних збройних формувань РФ. Її розв'язання потребує як удосконалення теоретичних положень наукової проблеми, так і поглиблення досвіду практичної моделі їх реалізації. Основним полем діяльності визнається світ людської свідомості.

Ключові слова: тимчасово окуповані території, ідентичність, асиміляція, деокупація, реінтеграція, глобалізація.

Yurii PRYSIAZHNIUK

Doctor of history, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, boulevard T. Shevchenko, 81, 520

(yu-prysyazhnyuk@ukr.net)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

Researcher ID: Q-4065-2018

Vitaliy MASNENKO

Doctor of history, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy, Cherkasy, boulevard T. Shevchenko, 81, 521

(masnenko@ukr.net)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7825-3871>

Researcher ID: Y-9559-2019

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57453927500>

To cite this article: Prysiazhniuk, Y., & Masnenko, V. (2023). Deokupatsiia tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy yak naukova problema ta praktychna model dlia realizatsii [Deoccupation of the temporarily occupied territories of Ukraine as a scientific problem and practical model for implementation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 259–275. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283187> [in Ukrainian].

DEOCCUPATION OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE AS A SCIENTIFIC PROBLEM AND PRACTICAL MODEL FOR IMPLEMENTATION

Summary. The article expands upon the existing knowledge on the given topic. The **purpose** of the research is to investigate approaches to defining the essence of deoccupation of the temporarily

*occupied territories of Ukraine (TOT) and develop proposals for a practical model for its implementation. The **research employs** general scientific and specialized methods, as well as various principles and approaches. Among them, the main approaches are comprehensive, systemic, activity-based, and historical-comparative approaches. The authors attempt to highlight the peculiarities of deoccupation of the temporarily occupied territories (TOT) of Ukraine, as well as the key components of its regulation and implementation, utilizing the advantages of epistemological, axiological, structural-functional, formal-logical, prognostic, and other methods. The **scientific novelty** of the research lies in the fact that the conceptualization of deoccupation requires a multidirectional analysis as a national task with international support. In particular, it involves taking into account its normative-legal basis, institutional mechanism of provision, and identifying and proposing ways of resolution. The authors consider that achieving such goals requires the involvement of scientifically balanced and substantiated approaches, as well as timely and well-coordinated actions in practice. The implementation should be ensured by the structures of public authority in Ukraine, civil society, and the intellectual community. The mentioned entities should rely on updated technologies of management, communication, and cooperation to accomplish such a mission, as indicated by the conducted analysis. **Conclusions.** The deoccupation problem appears to be a complex process that does not end with the liberation of Ukrainian territories from occupying armed formations. Resolving this problem requires the refinement of theoretical foundations of the scientific problem and the deepening of practical experience in implementing their model. The world of human consciousness is recognized as the primary activity.*

Key words: *the temporarily occupied territories, identity, assimilation, deoccupation, reintegration, globalization.*

Постановка проблеми. Проблема полягає у визначенні інструментарію дослідження процесу деокупації тимчасово окупованих територій (ТОТ), що виходить далеко за рамки військової операції, спрямованої на їхнє звільнення. На наш погляд, ця проблема охоплює широкий спектр соціокультурних, політичних (державних), інформаційних та інших сфер

життєдіяльності, у епіцентрі яких перебуває людина. Як справедливо зазначає керівник Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України І. Соловей, нам «треба буде займатися деокупацією мізків, у першу чергу дітей» (Бескид, 2023).

Оскільки заявлена проблематика може бути об'єктом і предметним полем багатьох наукових галузей, починаючи від воєнної науки і завершуючи, скажімо, психологією, то кожна з них має свій методологічний інструментарій. У публікації йтиметься переважно про студіювання з перспективи саме історичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хронологію історіографічного доробку публікацій логічно окреслюємо останнім десятиліттям. Саме в цей період розпочалася й триває російсько-українська війна, а у світовій науковій думці сформувалося сучасне розуміння багатьох понять її характеристики, зокрема таких: «гібридна війна», «пам'ятєва інвазія», «інформаційна війна» тощо. З огляду на заявлену тему дослідження нас більше цікавлять негативні наслідки збройного протистояння, механізми їхньої ліквідації. У цьому контексті увагу привертає книга Є. Магди, її положення, де йдеться про «рецепт перемоги в протистоянні з найбільшою державою світу» (Магда, 2015, с. 2). У поглядах автора деокупація постає як «елемент національної ідеї, який є актуальним для мільйонів українців, які переживають найдраматичніші моменти не лише в історії країни, а й... власному житті» (Магда, 2015, с. 9–10).

Щодо історіографії загалом, то на сьогодні найповніше проаналізовано правові аспекти деокупації. Їх висвітлено в розвідках О. Буткевич, В. Гуменюка, І. Кресіна, О. Кресіна, Н. Малишевої, В. Явір, П. Кулинич, П. Пальчука, В. Примака, І. Проценко, О. Стойко, С. Дерев'янка, В. Кубальського, М. Рубашенка, І. Якувюка, Н. Шульженко, Н. Воротіної, С. Короеда, Г. Луцької, Н. Шаптали, Н. Камінської та ін. (Шаптала Н. К., Камінська Н. В., 2022, с. 57).

Наукова думка приділяє чимало увагу й іншим сторонам деокупації, зокрема релігійно-церковній (Луцька, 2020, с. 122). Назагал же повернення суверенітету України над ТОТ означає ліквідацію всіх передумов так званого «остаточного вирішення

українського питання», знищення тоталітарного режиму в росії, неоімперії як такої, її ідеологічного «стовпа» – РПЦ, осуд і покарання злочинців за всіма нормами міжнародної юрисдикції (Ходаківський, 2022, с. 128–129).

Метою статті є дослідження концептуальних підходів щодо визначення сутності процесу деокупації ТОТ України та напрацювання пропозицій практичної моделі його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як дати визначення терміна «деокупація», з'ясуємо для себе характер власне сучасних (гібридних) окупаційних дій. Фактично вони були розпочаті в момент виснаження Української держави протистоянням із антинародним режимом, максимальної втоми громадян. При цьому ослаблення влади в центрі й на місцях відбулося за активного втручання російських спецслужб, чи не цілковитого розсекречення всіх державних таємниць. На цьому тлі, без будь-якої, навіть формальної причини політичне керівництво РФ почало введення військ на Кримський півострів. Користуючись відсутністю належного спротиву, перекидало на територію суверенної сусідньої держави свої елітні формування – морську піхоту та десантні підрозділи. Окупація супроводжувалася блокуванням місцевих аеропортів, українських військових частин (у місцях їхньої постійної дислокації, що було ознакою прямої агресії), стратегічних комунікацій найрізноманітнішого призначення. Російська солдатня без розпізнавальних знаків, але при повному озброєнні, із засобами зв'язку (з'явився навіть новий термін «зелені чоловічки», яких через кілька місяців українські бійці називатимуть «раша», «російсько-терористичні війська», «російські банд-формування», «кремлівські найманці» та ін.) сновигали вулицями міст і селищ півострова. Тож особливої секретності в окупації Криму не було, хоча російські посадовці щоразу заявляли, що їхня держава участі в конфлікті не бере (насправді від 18 до 30 тис. вояків цієї країни виявляться причетними до окупації й ескалації конфлікту вже у перший місяць вторгнення). Успіх агресора був забезпечений його синхронними діями на всіх стратегічних напрямках – економічному, політичному, інформативному, дипломатичному.

Відповідно й деокупація також має комбінований характер і в темпоральному вимірі розпочинається з початком самої агресії. Тобто ми маємо справу з процесом, який вже відбувається тривалий час. Отож, деокупація почалася зі спротиву. З перших днів вторгнення російських військ на Кримський півострів чимало жінок і навіть дітей українських військовослужбовців приходили до воріт військових частин, стояли там «живим щитом» між своїми чоловіками, батьками та окупантами. В умовах, коли армія виявилася неспроможною на гідний спротив агресору (накази на відкриття вогню не віддавалися, або не виконувалися через зраду командирів), швидко зростала чисельність добровольців. Щоправда, їх далеко не завжди мобілізували й належно озброювали. Навесні 2014 р. оглядачі відзначали: чи не вперше за роки державної незалежності України не військкомати шукали призовників, а навпаки.

Почини деокупації виправдано пов'язувати з першими акціями протидії окупації. Відомо, що вже 26 лютого 2014 р. відбулося протистояння біля ВР АРК, що започаткувало весь наступний спротив. Джерела та очевидці наводять різні дані про кількість учасників, але акція на підтримку територіальної цілісності України була більш чисельною, ніж зібрана партією «Російська єдність» (Крим за завісою. Путівник зоною окупації, 2019, с. 83). Суто сцієнтична складність тлумачення цього процесу полягає у тому, що він ще не завершився. Більше того, на нашу думку, перебуває в найвищій точці розвитку. Тобто донині маємо справу із «незавершеним минулим», коли окупант діє ще «на позитиві», так чи інакше імітує упевненість у своїй «історичній правоті», безкарності за вчинені злочини. Водночас, як показують соціологічні опитування, переважна більшість українських громадян твердо переконані у неминучості повної деокупації ТОТ. Також помітно посилюється міжнародна підтримка деокупаційного курсу української влади (Кримська платформа, Міжнародна коаліція на підтримку України ін. формати).

Вживані сьогодні визначення поняття «деокупація» позначаються професійною (політико-правовою) спеціалізацією. Так, народний депутат України О. Савчук наголошує, що «деокупація тимчасово окупованої території України – це

комплекс правових, воєнних, політичних, дипломатичних, адміністративних, економічних, інформаційних, соціальних та інших заходів, спрямованих на відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності в межах державного кордону України» (Савчук, 2021). Важливо відзначити, що у випадках учинення тяжких та особливо тяжких злочинів давність як пом'якшувальну обставину запропоновано не застосовувати. За подібною логікою виписано сутність поняття «деокупація» у Законі «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України». Під нею варто розуміти «комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань Російської Федерації і окупаційної адміністрації Російської Федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території)» (Закон від 21.04.2022). При цьому відчутним є «більше розмежування» з країною-агресором, зокрема відмежування від будь-якого перебування на території України його збройних формувань, у чому простежуємо принципово інший підхід до питання базування російського ЧФ у Криму та ін.

Авторська версія трактування поняття «деокупація» не суперечить визначеним чинним законодавством положенням, проте вона покликана поглиблювати їх, а відтак охоплює помітно ширший комплекс аспектів назагал цілісного процесу – повернення суверенітету України над ТОТ. По-перше, мова йде про території, які почали потрапляти під російську окупацію з 19 лютого 2014 р. По-друге, мілітарний та політичний аспекти деокупації варто розглядати лише як украй важливу передумову виконання тих цілей, які прописані в законодавстві у найзагальнішому контексті. По-третє, деокупація потребує співпраці влади з експертним середовищем і громадянським суспільством. Важливо, що процеси залучення цих чинників уже відбуваються, хоча затребуваної часом результативної взаємодії ще не досягнуто (Бескид, 2023). У межах національної парадигми, європейської та демократичної перспектив українське

суспільство потребує політичної єдності, поглибленої соціальної та інтелектуальної мобілізації, комплексного напрацювання й розуміння стратегічних перспектив, належного кадрового забезпечення у всіх сферах і на всіх рівнях.

Щодо методологічного інструментарію дослідження процесу деокупації, то тут доцільно розглядати й використовувати відразу кілька підходів, принаймні, три з можливих варіантів: 1) у межах концепції національного та державного будівництва, тобто типового історичного національного наративу, 2) глобальної історії, 3) постколоніальних студій. Цікаво, що у всіх цих різних підходах є спільна риса – наявність історичної тяглости, а отже, сьогодишні події мають досліджуватися з погляду відповідної історичної ретроспекції.

Цілком очевидно, що процес деокупації потребує адекватного розвінчання фейків, оманливих заяв, інших провокативних дій агресора. Причому без терміну давності, позаяк неправдиві й цинічні заяви російських керманічів уже давно стали нормою в поглядах на т. зв. «українське питання». Логіка такого поводження зберігається і відмовлятися від неї агресор не збирається. Як це було, скажімо, під час демаршів із «волевиявленням» на окупованих у 2022 р. Луганщині, Донеччині, Херсонщині й Запоріжжі. Кожний черговий фейк кремль «прикриває» наступною побрехенькою, причому зазвичай емоційно-насиченою, цинічною, жорстокою.

А втім, інформаційна протидія маніпуляціям агресора не вичерпує проблеми. Річ у тому, що самі маніпулятивні процедури т. зв. «референдумів», як і наступні після них кроки на зросійщення, безпосередньо торкнулися мільйонів людей, причому не лише власне на ГОТ, а в значно ширшому просторі, а віднедавна й у міжнародному вимірі. В умовах інформаційної революції люди почали підсвідомо покладатися на ЗМІ, попри те, що добре обізнані з їхнім замовним характером. Це засвідчило факт банкрутства багатьох суспільних інститутів, а заодно й традиційних державних інституцій та міжнародних структур – ООН, ОБСЄ, МАГАТЕ, Червоного хреста та ін. Спиратися на їхній авторитет означатиме не так пошук виходу з тупикової ситуації, як персональну участь у поглибленні кризових явищ.

Час вимагає системної трансформації. Зрештою, пересічні українці мають збагнути, що вони не росіяни, позаяк репрезентують помітно інакшу конфігурацію культурних цінностей. Мовою чинних російських політологів та політтехнологів, українці на 90 % – бандерівці. Це так і не так. Так, бо ім'я С. Бандери асоціюється з українською нацією. Для сучасних росіян це «гріх», для українців – норма, стандарт, престиж. Зважмо, як в останнє десятиліття гасло «Слава Україні! – Героям слава!» швидко й невимушено поширилося з вузькопартійних рамок використання до масштабів усеукраїнського єднання, навіть позитивного міжнародного бренду. Але це лише початок самоствердження. Тут викликів значно більше, ніж може здатися напочатку, бо деокупація потребує вироблення якісно новішої моралі. Остання покликана охопити цілий спектр проблем, насамперед коригування почуття національної ідентичності, оптимізації взаємин громадянин – держава, налагодження міжособистих (родинних, корпоративних та ін.) стосунків. Завдання виходить далеко за межі покарання колабораціоністів і лояльних до окупаційного режиму осіб; воно має бути так продумане й реалізоване, аби з часом у межах відродження демократичних процедур людина могла переконливо стверджувати, що в Україні жити краще, аніж за московської окупації.

Боротьба на інформаційно-психологічному фронті мало чого варта без активного синхронного використання решти аспектів гібридної війни, зокрема історичного, дипломатичного, енергетичного (економічного). В умовах широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну на перше місце вийшли конвенційні засоби, що, як відомо, спрямовані на знищення збройних сил супротивника. Аби посприяти цьому, у березні 2014 р. Москва почала свою експансію на материковій Україні з «розхитування» обстановки в південно-східних областях країни. Епіцентром сепаратистських дій тоді стали Донецьк і Луганськ. Діяли тисячі приїжджих із Росії молодиків, що отримували відповідне «зовнішнє» фінансове забезпечення. Уже на другий-третій день від початку вуличних акцій спротиву вони захопили приміщення обласних державних адміністрацій. Не даючи оговтатися законній владі, вивішували на них російські державні

прапори й іншу неукраїнську символіку. І це попри той факт, що на правовому рівні таким діям не було жодного, навіть фальшованого, виправдання. З огляду на такий досвід окупації, можна спрогнозувати продуктивні шляхи й методи деокупації. На наш погляд, цей процес (як певна військово-політична технологія) покликаний відбуватися за якщо не аналогічною, то подібною гібридною моделлю. Передусім ЗСУ, решту збройних формувань України покликані досягнути щонайменше паритетності сил. Ворог має знати й відчувати, що легкої прогулянки в стилі «Київ за три дні» не може бути в принципі. Це, щоправда, не означає, що військова потуга завжди відіграватиме ключову роль у деокупації: так, вона чи не найефективніша, але, потрібно розуміти, і найбільш жертвна. Власне деокупація не може повторювати окупацію за принципом carbon copy, тобто цілковитого її копіювання. Знищити ворога – імперію – виключно на полі бою не вдасться. Але цього й не варто робити. Мають бути створені численні центри руйнівного впливу – агентурна мережа, підпільні осередки, партизанські групи, опозиційні кремлівській владі російські патріотичні сили. Вони діятимуть у різних районах, і не лише на українських тимчасово окупованих територіях. Досвід багаторічного спротиву окупантам засвідчує, що достатньо ефективною є якраз участь у протистоянні внутрішньої опозиції режиму. До того ж кордони, у їхньому традиційному значенні (як визначені міжнародним правом межі суверенних держав), помітно втрачають свою «сакральність». У 2014 р. Росія першою підважила цю, здавалося б, вічну для всіх істину тим, що почала надсилати через державний кордон України своїх найманців. Особливо «ефективними» тоді виявилися морські комунікації, якими російський флот перекидав політичних провокаторів масово й майже безперешкодно. Адекватна практично модель деокупації вповні реальна з огляду на неспроможність «федерації» прикрити військами весь свій багатотисячний державний кордон; також синхронно посилюється політичний розкол у російському суспільстві як такому. Невдоволення «царем» зростає, хоча воно ще далеке від того, щоб досягнути якоїсь критичної, переломної ситуації. Зміщення акцентів із «української кризи» на «громадянську війну в Росії» – ключовий

крок деокупації, зокрема її інформаційно-пропагандистського, політичного, дипломатичного, власне мілітарного складників. Особливо це вкрай важливо в контексті формування міжнародного кейсу творення такого зміщення акцентів. Аналіз основних тенденцій розвитку подій показує, що радикально зламати настрої світових лідерів у цьому питанні чи не найважче (Ердоган, 2023).

Увага військово-політичного керівництва має бути зосереджена на стратегічних цілях війни та чиннику дотримання певної гармонії у механізмах їхнього досягнення. Зрозуміло, що в кожному конкретному випадку виникатиме потреба специфічного оперативного-тактичного сценарію, особливо що стосується конкретних дій на полі бою.

Окрім питання торкається режиму пам'яті, сформованому в умовах тимчасової окупації. Його характер пропонуємо визначати як тоталітарний і екстремальний. Адже агресор намагається через впровадження у масову свідомість сурогатної моделі спотворення минувшини та неприхованої інструменталізації історії в координатах постправди легітимізувати свою політичну мету – знищити Україну як суверенну державу й здійснити геноцид українців як національної спільноти. Його історична політика скерована на тотальну зачистку українського меморіального простору та насадження російської неоміперської моделі історичної пам'яті, яка у химерний спосіб поєднує власне імперську, советську та окупаційну складові. Проголошена агресором «денацифікація» полягає у деукраїнізації та деєвропеїзації українського соціуму, ліквідації такого цілісного явища, як Україна. У таких умовах «війна пам'яті» набуває екзистенційного виміру, оскільки тепер йдеться про захист власне української ідентичності (Масенко, 2022, с. 42).

Отже, деокупація меморіального простору передбачає усунення домінантної пам'яттєвої моделі, нав'язаної через примус, зокрема й погрозою життю українських громадян. Окрім домінантної окупаційної пам'яттєвої моделі, на ТОТ є кілька репресованих пам'яттєвих сегментів. Так, на Кримському півострові, в ОРДЛО, особливо на захоплених територіях Запорізької та Херсонської областей, носіями упослідженої

історичної пам'яті стали особи з виразною (чи навіть прихованою) українською ідентичністю, кримські татари, віряни окремих протестантських конфесій, громади ПЦУ, деякі етнічні групи. Водночас є всі підстави стверджувати, що комеморативний примус породив передбачувану нестабільність і тимчасовість подібного режиму пам'яті.

Треба враховувати й те, що історична політика окупантів в Криму, ОРДЛО та на тимчасово окупованих у 2022 р. територіях (Запорізької та Херсонської обл.) має помітну специфіку. Зокрема, в останньому випадку агресор, несподівано для себе, зіштовхнувся з реальними наслідками політики декомунізації та більш серйозним відторгненням ідеології т. зв. «руського мира». Важливо також відстежувати трансформацію / мутацію історичної свідомості (локальних варіантів історичної пам'яті) населення тимчасово окупованих АРК, м. Севастополь, частин Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей. Наступним етапом має стати її поступова але й послідовна переорієнтація у координатах українського національного історичного дискурсу.

Крім того, за нашими спостереженнями, при дослідженні політики пам'яті в умовах війни необхідно все ж вийти за межі популярної у західній гуманітаристиці т. зв. моделі «пострадянського націоналістичного конфлікту», яка виявилася доволі непродуктивною, і зосередитися на студіюванні теми в координатах протистояння «різних цивілізаційних моделей» – європоцентричної української та євразійської / азійської російської. Відповідно для студіювання історичної пам'яті в умовах агресії та окупації необхідні специфічні методологічні підходи. Зокрема, не припустимо ставити на «одну дошку» агресора і ту сторону, яка чинить опір. Аксиоматичними положеннями також вважаємо, що пам'яттєва інвазія починається значно раніше від воєнної, а в умовах воєнної агресії відбувається суттєва трансформація типів мнемонічних діячів.

Ця ситуація дає змогу запропонувати кілька можливих сценаріїв переходу до більш сприятливого й продуктивного пам'яттєвого режиму. Отже, не лише повсякденні «меморіальні війни», а кардинальна зміна загальної опції – режиму

функціонування історичної пам'яті, надто в системі освіти, допоможе зупинити російську агресію у цій царині.

У зв'язку з цим надзвичайно актуалізується питання формування кадрового резерву педагогічних і науково-педагогічних працівників для деокупованих територій, який в Міністерстві реінтеграції тимчасово окупованих територій образно назвали «Гвардією вчителів». Так, міністр освіти і науки України Оксен Лісовий зазначив, що існує потреба в 30 тис. вчителів для роботи на майбутніх деокупованих територіях Криму, Донецької та Луганської областей (Верещук, 2023).

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Проблема деокупації видається набагато складнішою, аніж могла здаватися напочатку. Основним чинником, який визначає її новітній характер і додатково, так би мовити, «ускладнює», є розвиток сучасних цифрових технологій, що їх активно використовує держава-агресор проти України. З огляду на це основним епіцентром процесу деокупації ТОТ визнається свідомість населення. Незважаючи на складність виведення людей, особливо тих, які тривалий час перебували, по суті, під тотальним впливом ворожої пропаганди, передовсім імперських історичних наративів, розв'язання цієї проблеми видається реальним. Інша річ, що реабілітаційний процес мисленневої деокупації потребуватиме системних заходів від держави, громадських гуманітарних (зокрема й міжнародних) організацій і, очевидно, певного часу. Як засвідчує аналіз ментальних аспектів, деякі зміни, пов'язані з прощанням із тоталітарним минулим, видаються можливими лише зі зміною поколінь.

Джерела та література

- Бескид, О. (2023).** За крок до деокупації: виклики у сфері освіти. Інформаційна агенція «Голос Криму». URL: https://voicecrimea.com.ua/main/za-krok-do-deokupacii-vikliki-u-sferi-osviti.html?fbclid=IwAR1yS3IUciNYPO5NUIYZ_gtBuVSeI6Sw_aMAGBRztWVxRh58so4C0E-IkB44
- Верещук, І. (2023).** Необхідно визначитися з вишами, які пріоритетно готуватимуть кадровий резерв для деокупованих територій. Інформаційне агентство «Interfax-Україна». URL: <https://interfax.com.ua/news/general/914149.html>
- Ердоган пропонує переговори: світові лідери не визнають підрич Каховської ГЕС терактом РФ. *ТСН*. 07.06.2023. URL:

<https://tsn.ua/video/video-novini/erdogan-proponuye-peregovori-svitovi-lideri-ne-viznayut-pidriv-kahovskoyi-ges-teraktom-rf.html>

- Закон України від 21.04.2022 «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text>
- Крим за завісою. Путівник зоною окупації (2019) / заг. ред. А. Майорова ; авт. кол.: О. Волянчук, Х. Добровольська, М. Майоров. Київ.
- Луцька, Г.В. (2020). Охорона та захист цивільних прав громадян у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України: моногр. Івано-Франківськ: Вид-во «Людмила».
- Магда, Є.В. (2015). Гібридна війна: вжити і перемогти. Харків: Віват.
- Масненко, В.В. (2022). Методологічні аспекти дослідження політики пам'яті на окупованих Російською Федерацією українських територіях / Панельна дискусія «Війна Росії проти України 2014–2022 рр.: історична ретроспектива і спроби наукової рефлексії» (19–20 травня 2022 р.). *Український історичний журнал*, 4. 4–54.
- Савчук, О.В. (2021). Проект Закону України «Про деокупацію (формула Свободи)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/548154>
- Ходаківський, М. (2022). Заборона та припинення діяльності УПЦ (МП) в Україні. *Деокупація. Юридичний фронт: матер. Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.); упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін*. Київ: ДТЕУ, 125–129.
- Шапгала, Н.К., & Камінська, Н.В. (2022). Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 1, 57–69.

References

- Beskyd, O. (2023). Za krok do deokupatsii: vyklyky u sferi osvity [A step towards de-occupation: challenges in the field of education]. *Informatsiina ahentsiia «Holos Krymu» – «Voice of Crimea» information agency*. URL: https://voicecrimea.com.ua/main/za-krok-do-deokupacii-vikliki-u-sferi-osviti.html?fbclid=IwAR1yS3IUciNYPO5NUIYZ_gtBuVSeI6Sw_aMAGBR_ztWVxRh58so4C0E-lkB44 [in Ukrainian]
- Vereshchuk, I. (2023). Neobkhdno vyznachytysia z vyshamy, yaki pryoritetno hotuvatymut kadrovyi rezerv dlia deokupovanykh terytorii. [It is necessary to decide on the universities that will prioritize training the personnel reserve for the de-occupied territories]. *Informatsiine ahentstvo «Interfax-Ukraina» – Information*

- agency «*Interfax-Ukraine*». URL: <https://interfax.com.ua/news/general/914149.html> [in Ukrainian]
- Erdohan proponuje perehovory: svitovi lidery ne vyznaut pidryv Kakhovskoi HES teraktom RF. [Erdogan offers negotiations: world leaders do not recognize the blowing up of the Kakhovskaya HPP as a terrorist attack by the Russian Federation]. *TSN* 07.06.2023. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/erdogan-proponuye-peregovori-svitovi-lideri-ne-viznayut-pidriv-kahovskoyi-ges-teraktom-rf.html> [in Ukrainian]
- Zakon Ukrainy vid 21.04.2022 «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rehuliuвання правового rezhymu na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy» [Law of Ukraine dated 04/21/2022 «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Regulation of the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine»] [in Ukrainian]
- Krym za zavisoiu. Putivnyk zonoiu okupatsii (2019) [Crimea behind the curtain. Guide to the occupation zone] / general ed. A. Mayorova; author col.: O. Volyanyuk, H. Dobrovolska, M. Mayorov. Kyiv [in Ukrainian]
- Lutska, H.V.** (2020). Okhorona ta zakhyst tsyvilnykh prav hromadian u zviazku z tymchasovoiu okupatsiieiu chastyny terytorii Ukrainy [Protection and protection of civil rights of citizens in connection with the temporary occupation of part of the territory of Ukraine] Ivano-Frankivsk: Lyudmila Viewpoint [in Ukrainian]
- Mahda, Ye.** (2015). Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty. [Hybrid warfare: survive and win] Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]
- Masnenko, V.** (2022). Metodolohichni aspekty doslidzhennia polityky pamiaty na okupovanykh Rosiiskoiu Federatsiieiu ukrainskykh terytoriiakh / Panelna dyskusiiia «Viina Rosii proty Ukrainy 2014–2022 rr.: istorychna retrospektyva i sproby naukovoї refleksii» (19–20 travnia 2022 r.) [Methodological aspects of researching the politics of memory in the Ukrainian territories occupied by the Russian Federation / Panel discussion «Russia's war against Ukraine 2014–2022: historical retrospective and attempts at scientific reflection» (May 19–20, 2022)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal –Ukrainian historical journal*, 4, 4–54 [in Ukrainian]
- Savchuk, O.** (2021). Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro deokupatsiiu (formula «Svobody»)» [Draft Law of Ukraine «On Deoccupation («Freedom Formula»)»] URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/548154> [in Ukrainian]

- Khodakivskyi, M.** (2022). Zaborona ta pryupynennia diialnosti UPTs (MP) v Ukraini. [Prohibition and termination of the activities of the UOC (MP) in Ukraine]. *Deokupatsiia. Yurydychnyi front: mater. Mizhnarodnoho ekspertnoho kruhloho stolu (Kyiv, 18 bereznia 2022 r.) – Deoccupation. Legal front: mater. of the International Expert Round Table (Kyiv, March 18, 2022)*, according to and science ed. O. Kresin Kyiv. 125–129 [in Ukrainian]
- Shaptala, N., & Kaminska, N.** (2022). Derzhavna polityka Ukrainy z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii: problemy kontseptualizatsii v suchasnomu naukovomu dyskursi [State policy of Ukraine on issues of temporarily occupied territories: problems of conceptualization in modern scientific discourse.]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law, 1*, 57–69 [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК: 327.5(477)«2014/2023»(045)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283188

Олександра СВЙОНТИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lesyadudnyk@dspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/AFS-4791-2022>

Михайл ГРАНД

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (author@mikhailgrand.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-2162>

Бібліографічний опис статті: Свійонтик, О. & Гранд, М. (2023). Трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023): українська історіографія дослідження проблеми. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 276–296. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283188>.

**ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ НА
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ
(2014–2023): УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

Анотація. Мета статті – проаналізувати історіографію досліджень українських учених у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023).

© Олександра Свійонтик, Михайл Гранд, 2023

Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, авторської об'єктивності, а також на методи історіографічного аналізу та синтезу. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українській історичній науці проаналізовано погляди українських учених, насамперед істориків, на стан освіти в окупованих частинах України (Крим, частина Донецької та Луганської областей, м. Севастополь). **Висновки.** Отже, трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023) досліджували історики (І. Грідіна, А. Дем'яненко, О. Потіха, Н. Свинаренко, О. Хоменко, О. Удод, Л. Якубова), політологи (Б. Дем'яненко, О. Чальцева), юристи (О. Цельєв), економісти (О. Захарова), педагоги (В. Курило, О. Караман), філософи (Д. Свириденко) та ін. Джерельною базою для них слугували переважно інтернет-видання, які подавали не завжди перевірену інформацію. Власне відсутність можливості верифікувати джерельну інформацію є однією з найбільших проблем для дослідників сучасної російсько-української війни. Головну увагу вчені зосереджували на становищі середньої та вищої ланок освіти в окупованих Криму, Донецькій та Луганській областях. Значно менше відомо про стан дошкільної та середньої спеціальної (професійної) освіти, що, безумовно, є перспективним напрямом подальших досліджень для українських учених. Уважаємо, що науковцям потрібно продовжувати аналіз процесів, спрямованих на знищення української громадянської та етнічної ідентичності дітей і молоді через заклади освіти і позашкільні установи й організації на окупованих теренах України.

Ключові слова: освіта, тимчасово окуповані території, російсько-українська війна, українська ідентичність, діти і молодь.

Oleksandra SVIONTYK

PhD (Education), Associate Professor, General Pedagogy and Preschool Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lesyadudnyk@dspu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0945-3538>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/AFS-4791-2022>

Mikhail GRAND

PhD student of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (author@mikhailgrand.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-2162>

To cite this article: Sviontyk, O. & Grand, M. (2023). Transformatsii u sferi osvity na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy (2014–2023): ukrainska istoriografiiia doslidzhennia problemy [Transformations in the Sphere of Education in the Temporary Occupied Territories of Ukraine (2014–2023): Ukrainian Historiography of Problem]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 276–296. doi:<https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283188> [in Ukrainian].

TRANSFORMATIONS IN THE SPHERE OF EDUCATION IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE (2014–2023): UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF PROBLEM

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the historiography of research by Ukrainian scientists in the field of education in the temporarily occupied territories of Ukraine (2014 – 2023). The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, authorial objectivity, as well as methods of historiographical analysis and synthesis. The scientific novelty is that for the first time in Ukrainian historical science, the views of Ukrainian scientists, primarily historians, on the state of education in the occupied parts of Ukraine (Crimea, part of Donetsk and Luhansk regions, Sevastopol) have been analyzed. The Conclusions.* So, transformations in the field of education in the temporarily occupied territories of Ukraine (2014 – 2023) were studied by historians (Iryna Hridina, Andriy Demyanenko, Oksana Potikha, Natalia Svyrenenko, Oleksandr Khomenko, Oleksandr Udod, Larysa Yakubova), political scientists (Borys Demyanenko, Olena Chaltseva), lawyers (Oleksiy Tselev),

economists (Oksana Zakharova), teachers (Vitaliy Kurylo, Olena Karaman), philosophers (Denys Svyridenko) and others. The source base for them was mainly online publications, which provided information that was not always verified. Actually, the lack of an opportunity to verify source information is one of the biggest problems for researchers of the modern Russian-Ukrainian war. Scientists focused their attention on the situation of secondary and higher education in the occupied Crimea, Donetsk and Luhansk regions. Much less is known about the state of preschool and secondary special (professional) education, which is certainly a promising direction for further research for Ukrainian scientists. We believe that scientists need to continue analyzing the processes aimed at destroying the Ukrainian civic and ethnic identity of children and youth through educational institutions and extracurricular institutions and organizations in the occupied territories of Ukraine.

Key words: *education, temporarily occupied territories, Russian-Ukrainian war, Ukrainian identity, children and youth.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх дев'яти років українські дослідники освітніх процесів намагалися з'ясувати стан справ у сфері навчання і виховання дітей та молоді на непідконтрольних українському уряду територіях України. Їхні дослідження мають переважно експертний, ретроспективний, оглядовий характер з огляду на недоступність архівних матеріалів. Однак напрацювання українських дослідників, на нашу думку, потребують відповідного узагальнення і виокремлення пріоритетних і перспективних напрямів подальших студій у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі в українській історіографії ще не було спроб проаналізувати праці дослідників, присвячених історії освіти на окупованих територіях України. Лише у напрацюваннях експертів використано деякі публікації українських вчених. Зокрема, відзначимо, що у 2017 р. побачила світ аналітична доповідь групи українських вчених (А. Іщенко, С. Зубченко, М. Карпенко, В. Лозовий, Т. Черненко) «Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії», в якій окреслено й проблематику освітнього життя на окупованих територіях України (Безпекові виміри, 2017, с. 54–60). У 2021 р. було оприлюднено інформаційно-аналітичне дослідження

«Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014–2019)», згідно з яким на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь проживають близько мільйона дітей, з них понад 450 тисяч шкільного віку. Дослідження виявило низку проблем: 1) відсутність державного моніторингу та офіційних даних щодо кількісних показників освітнього поля тимчасово окупованого Криму (АР Крим та м. Севастополь) і частини Донецької та Луганської областей; 2) збільшення кількості учнів, які не мають сертифікації за рівнями навчання Національної рамки кваліфікацій і втрачають зв'язок з освітнім полем України; 3) знищення громадянської і національної ідентичності через освітні інституції формального та неформальної освіти (Освітнє поле, 2021).

Мета статті – проаналізувати історіографію досліджень українських учених у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023).

Виклад основного матеріалу. Перші дослідження становища системи освіти на тимчасово окупованих територіях України почали публікувати в українській науковій періодиці через два роки після початку сучасної російсько-української війни. Уже в 2016 р. побачила світ стаття співробітника Науково-дослідного інституту українознавства Олександра Хоменка, присвячена стану середнього шкільництва на теренах т. зв. «народних республік» у перший рік російської окупації. Учений одразу наголосив на тому, що на територіях «ЛНР» і «ДНР» реально наявним сегментом освітнього простору було лише середнє шкільництво, бо стан справ у вищій освіті можна вважати катастрофічним, з огляду на евакуацію більшості ЗВО на підконтрольну українському уряду територію України (Хоменко, 2016, с. 8). Однак Україна не мала змоги перенести на підконтрольну їй територію діяльність всіх середніх шкіл: таке переселення було б пов'язане з цілим комплексом проблем (найперша з яких – забезпечення бодай якимось житлом учителів, батьків та учнів), вирішити які за наявної у нашій державі ресурсної бази не видавалося можливим (Хоменко, 2016, с. 8).

Історик О. Хоменко спирався насамперед на інтернет-видання та офіційну інформацію представників Російської Федерації. Так, намагаючись показати число середніх шкіл на окупованих

територіях, дослідник навів слова міністра освіти і науки Росії Д. Ліванова, який у грудні 2014 р. вів мову про роботу в «ЛНР» 336 загальноосвітніх установ, у яких навчалися 25.872 дитини, у «Донецькій Народній Республіці» – 534 школи, де навчалось 146. 969 дітей (Хоменко, 2016, с. 9). Крім того, автор описав складне матеріальне становище вчительства, проблеми з виплатою заробітної плати.

Відтак дослідник намагався окреслити змістове наповнення середньої шкільної освіти на територіях, підконтрольних сепаратистам. При цьому використав навіть т. зв. «Конституцію ДНР», у преамбулі якої йшлося про «Русский Мир». Базуючись на основі сказаного, О. Хоменко констатував, що завдання освітян на окупованих територіях полягало зовсім не у сприянні творчому саморозвитку учнів, а в утилітарному формуванні у молодого покоління лояльності до Росії (конкретніше – до правлячої путінської верхівки). Засіб для досягнення мети – тотальне переведення всієї освіти на російські стандарти, які впродовж багатьох років правління нинішнього президента РФ виступали надійними «пресформами» для «серійного» виробництва лояльних Кремлю підданих (Хоменко, 2016, с. 10).

Надалі О. Хоменко вів мову про заміну дванадцятибальної шкали оцінювання освітніх здобутків учнів п'ятибальною системою, перепідготовку («підвищення кваліфікації») вчителів у багатьох окупованих українських містах, зокрема в Інституті підвищення кваліфікації у Донецьку (Хоменко, 2016, с. 11). Відзначив прагнення сепаратистів впровадити русифікацію школярів, надати українській мові в школах статусу іноземної і зменшити кількість уроків до одного на тиждень, вилучити курс історії України й замінити його предметом «История Отечества» – вочевидь, російського, з певною луганською /д онецькою «специфікою». Замість географії України у «ДНР» введено з 2015 р. предмет «География родного края», з курсу правознавства прибрано Конституцію України та інші важливі закони, предмет «Я і Україна» (4 кл.) мав бути замінений курсами «Природоведение» та «Обществоведение», з курсу «Я у світі» (3 кл.) усувалися усі українознавчі аспекти, які замінялися «матеріалом курсу «Донеччиноведение», з курсу української літератури вилучалися стрілецькі пісні, драма Лесі Українки «Бояриня», вірш В. Сосюри

«Любіть Україну!»), поезії В. Голобородька «Наша мова» і «Ми йдемо» та чимало інших (Хоменко, 2016, с. 12).

Багато уваги дослідник присвятив запровадженню у школах окупованих територій Донецької і Луганської областей т. зв. «уроків мужності», які за прямим наказом сепаратистського керівництва проводилися, починаючи з осені 2014 р. Це були політінформації, на яких учнів закликали бути лояльними до Росії і Путіна, проте проводити їх доручали зазвичай не вчителям, а бойовикам або шовіністично налаштованим священникам. На прикладі впроваджуваного до процесу середньошкільної освіти «ДНР» предмету «Защита Отечества» історик простежує намагання ватажків терористів подолати опір учительства і нав'язати йому свою ідеологію. Насправді цей предмет має на меті підготовку кадрового резерву для бойовиків (Хоменко, 2016, с. 14). Цікаво, що спочатку у цьому предметі не було виразно антиукраїнських конотацій, риторики про «київську хунту», а методичною підставою для його проведення навіть деякий час була програма, затверджена Міністерством освіти і науки України у серпні 2009 р. Однак згодом викладати цей предмет призначили бойовиків (Хоменко, 2016, с. 15). Загалом, автору не вистачило джерельної інформації, щоб більш аналітично розкрити трансформації у системі середнього шкільництва на підконтрольних терористичним угрупованням територіях.

Логічним продовженням дослідження О. Хоменка стала стаття доцентки Маріупольського державного університету Ірини Грідіної, яка аналізувала перетворення у сфері вищої освіти на окупованих територіях Донецької і Луганської областей України (Грідіна, 2016). При цьому авторка одразу вказала, що не може претендувати на повну вичерпність і абсолютну достовірність викладених фактів, оскільки не довіряє джерелам інформації з непідконтрольних Україні територій. Попри увагу до вищої освіти, І. Грідіна навела статистичні дані щодо матеріальних втрат системи освіти: у Донецькій області було пошкоджено та зруйновано понад 10 тис. об'єктів, зокрема 176 шкіл, 86 дитячих садків, 28 професійно-технічних, 19 закладів вищої освіти та 26 об'єктів фізкультури і спорту. В Луганській області зруйновано та пошкоджено 40 дошкільних і загальноосвітніх закладів. За загальними оцінками, сума збитків становить 4,9 млрд дол. США. Зменшення контингенту

закладів освіти у середньому склало від 50 % до 100 % залежно від рівня й типу (Грідіна, 2016, с. 100).

Важливими, на нашу думку, є аналітичні міркування дослідниці з приводу дій російських і сепаратистських властей щодо вищої освіти в «ЛНР» і «ДНР». І. Грідіна вважає, що ці дії спрямовані на: 1) розкол єдиного освітнього простору України; 2) безпосередню та системну ідеологічну обробку з боку російської пропаганди найсвідомішої і найактивнішої частини населення регіону – студентів та викладачів шляхом впровадження російських стандартів і освітнянських програм, системи атестації та переатестації науково-педагогічних кадрів, їх безальтернативне / примусове замкнення виключно на російському інтелектуальному продукті (неможливість взяти участь у зарубіжних конференціях, грантах, опублікуватися у провідних наукових журналах тощо); 3) для світової громадськості створюється вистава захисту «російськомовного населення Донбасу» від «утискань української хунти», «турботи» за дотриманням права на освіту та функціонуванням державних інститутів у псевдо республіках (Грідіна, 2016, с. 201).

Будучи дослідницею історії України періоду нацистської окупації (1941–1944), І. Грідіна вдається до порівняння освітньої політики гітлерівців та російських окупантів на Сході України. Звісно, знаходить ключову відмінність у тому, що на окупованому Донбасі в імітованих урядових структурах так зване «Міністерства освіти» посідає провідне місце, а заклади вищої освіти, власне кажучи, як і переважна більшість закладів освіти I–II рівня, перебувають на повному матеріальному та моральному утриманні РФ. Водночас дослідниця наводить статистичні дані: у 2015 р. студентами 18 вишів «ДНР» стали 16 тис. 839 осіб, у 2016 р. – 15 тис. 515 осіб. Усього ж абітурієнтів, які взяли участь у вступній кампанії 2016 р., «Міністерство» нарахувало 16 тис. 806 осіб. Проте офіційних вакансій у «республіці» у 10 разів менше. Тому дослідниця робить висновок, що російська влада витрачає величезні гроші задля створення чергового симулякра на окупованих територіях, адже молодь отримує заздалегідь непотрібну освіту, прирікаючи себе до статусу заручників ОРДІЛО (Грідіна, 2016, с. 202).

Згадує авторка і про науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти на окупованих теренах, і про задеклароване відкриття 21 спеціалізованої вченої ради для захисту кандидатських та докторських дисертацій з 39 спеціальностей. «Зважаючи, що кількість вищих навчальних закладів скоротилась майже вдвічі, то і підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, які можуть реалізувати свої професійні здібності з дипломами юридично нелегітимної ВАК тільки у невизнаній республіці, є намаганням декорувати систему вищої освіти «ДНР» усіма необхідними атрибутами», – зазначає І. Грідіна (Грідіна, 2016, с. 203). Дослідниця виявила й імітацію легітимності діяльності вишів, які начебто мають міжнародне співробітництво. Поширюється інформація, що усі заклади вищої освіти в так званій «ДНР» знайшли партнерів в Росії та уклали з ними договори про співробітництво. Далі за усіх пішов Донецький національний університет «ДНР», повідомивши на своєму сайті, що він співпрацює навіть з університетами Німеччини, США, Великої Британії, Австралії (Грідіна, 2016, с. 203). Загалом дослідниця підводить до думки, що за усім цим фасадом неправдивої інформації приховується головне – система вищої освіти на окупованих росіянами теренах України працює лише на відтворення самої себе і на реалізацію цілей російської влади (Грідіна, 2016, с. 204).

У більш розширеному форматі стаття І. Грідіної була опублікована у колективній монографії «Південний Схід України в умовах суспільно-політичної кризи» (Балабанов, 2018). Авторка окреслила складну історію евакуації ЗВО з окупованих територій. Зокрема, зазначила, що у 201 р. разом з ЗВО переїхали майже 36 тис. студентів та біля трьох тисяч викладачів. 80 % переїхали до своїх філій (у межах Донбасу), 20 % – до взагалі необлаштованих приміщень (Вінниця, Кривий Ріг). На кінець 2017 р. серед переміщених закладів нараховується 19 ВО та два інститути післядипломної педагогічної освіти. На той час найбільший контингент студентів мали: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка – 8916 осіб, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля – 6635 осіб та Донецький національний університет імені Василя Стуса – 5331 особа. Найменший – Луганська державна академія культури і мистецтв – 205, Макіївський економіко-гуманітарний інститут – 110

студентів (Балабанов, 2018, с. 294). Багато уваги присвячено діяльності освітніх центрів «Крим-Україна» і «Донбас-Україна».

Наступні дослідження українських вчених зосереджувалися переважно навколо проблем релокованих вишів та можливостей здобути освіту в Україні дітьми з окупованих територій. Так, педагоги Віталій Курило та Олена Караман виокремили актуальні проблеми шкільної освіти в умовах гібридної війни на Донбасі. Дослідники вказали, що у розробленні і проведенні освітньої політики щодо тимчасово непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей необхідно враховувати також і те, що, на відміну від анексованого Криму, російська влада не переймається долею освіти у цих районах, а для тамтешніх випускників у російських ЗВО фактично запроваджено доволі суворий дискримінаційний режим. Зокрема, повідомляється про складність отримання статусу «співвітчизника», необхідного для вступу до російських ЗВО, територіальні обмеження, потребу складати російський Єдиний державний іспит, у тому числі з предметів, яких ці випускники не вивчали (Курило, Караман, 2017, с. 35). Олексій Цельєв проаналізував особливості реалізації права на освіту громадянами України, які проживають на її окупованих територіях (Цельєв, 2018). Олена Чальцева вказала на можливості і проблеми отримання вищої освіти дітьми з окупованих територій (Чальцева, 2019). Економіст Оксана Захарова дослідила втрати, що їх, починаючи з 2014 р., зазнають заклади вищої освіти, переміщені через тимчасову окупацію частини території Донецької й Луганської областей, анексію АР Крим, а також зробила спробу оцінити внесок науково-педагогічних працівників, котрі мають статус внутрішньо переміщених осіб, у науково-освітній потенціал України (Захарова, 2020).

Цікавим є футуристично-прогностичне дослідження філософа Дениса Свириденка «Сценарії розвитку подій на окупованих територіях: наслідки для української вищої освіти» (Свириденко, 2018). Учений розглянув такі можливі, на його думку, сценарії розвитку подій: 1) офіційна або неофіційна відмова української влади від окупованих територій; 2) заморожування ситуації навколо окупованих територій; 3) поетапне повернення окупованих територій; 4) введення миротворців ООН; 5) звільнення окупованих територій Збройними Силами України. Для прикладу, у

разі реалізації третього сценарію, Д. Свириденко прогнозував поступове повернення ЗВО назад (на попередні локації). На рівні змісту освіти відбудеться поступове повернення до українських стандартів освіти. На рівні викладачів виникнуть принаймні дві проблеми: а) що робити з викладачами, які залишилися в окупації (тут учений пропонує використовувати «індивідуальний підхід»); б) як мотивувати повернутися патріотично налаштованих професіоналів, які за кілька років вже встигли осісти в інших містах. На рівні студентів виникне проблеми з тими, які не походять родом з Донецька, Луганська чи Криму, й навряд чи захочуть продовжувати навчання у зруйнованому війною і зросійщеному регіоні (Свириденко, 2018, с. 221). Схожі проблеми Д. Свириденко прогнозував у разі здійснення п'ятого сценарію (а саме його реалізацію ми спостерігатимемо у 2023 р.), наголошуючи, що виникнуть питання з реінтеграції повернутих ЗВО, а також відбудеться швидке повернення до українських стандартів освіти, але воно може бути лише формальним (Свириденко, 2018, с. 221).

Дослідники з Переяслава Борис та Андрій Дем'яненки проаналізували процеси мілітаризації освіти в окупованому Криму, залучивши матеріали з відкритих джерел (інформаційних ресурсів органів влади РФ, окупаційної влади Криму, матеріалів Кримської правозахисної групи, інтернет-видань тощо). Учені відзначили, що режим В. Путіна, зрозумівши що може втратити величезний людський ресурс, починає повертати систему військово-патріотичного виховання, яка ефективно функціонувала в СРСР, оновлюючи її, згідно з викликами часу (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 230). З кінця березня 2014 р. в Криму впроваджується стратегія РФ щодо освіти і виховання дітей та молоді, з квітня 2014 р. – державна програма «Про патріотичне виховання громадян Російської Федерації», з грудня того ж року – «Концепція патріотичного й духовно-морального виховання населення в Республіці Крим». Чотири роки у Криму здійснювалася державна програма «Про патріотичне виховання громадян Російської Федерації на 2016–2020 роки» (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 231).

Зазначені програми реалізують державні та місцеві органи влади, правоохоронні органи, парамілітарні організації, політичні партії, Російська православна церква і заклади освіти. У

загальноосвітніх закладах почали відкривати спеціалізовані класи з військовим ухилом (кадетські й козачі). Окупаційною владою РФ створені спеціальні бюджетні установи Криму, підпорядковані відповідним федеральним організаціям. Однією з них є «Регіональний центр по підготовці до військової служби і військово-патріотичного виховання» (Кримпатріотцентр), створений 3 квітня 2015 р. Кримпатріотцентр організовує юнацькі спартакіади з військово-прикладних видів спорту для дітей і молоді (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 233). У Криму реалізуються програма «Российское движение школьников» (РДШ), у рамках якої в січні 2016 р. започатковано новий рух – Всеросійське військово-патріотичний громадський рух «Юнармія». Діяльність «Юнармії» виглядає дещо осучасненим радянським минулим з його військово-спортивними рухами («Зірницею», «Орльонком»), почесними вяртами біля Вічного вогню Слави тощо. Представники Кримського регіонального відділення Юнармії для проведення воєнізованих заходів під егідою руху використовують інфраструктуру Міністерства оборони РФ, ЦСКА і ДОСААФ (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 234).

Дослідники Б. Дем'яненко та А. Дем'яненко відзначають, що одним із головних завдань кримської «Юнармії» є викорінення української ментальності та формування з України образу ворога (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 235). Водночас наводять приклади різноманітних виховних заходів, спрямованих на мілітаризацію свідомості, культивуванні ідей війни і насильства: ігри, конкурси, екскурсії, змагання на військову тематику, воєнізовані дитячі табори, культурно-масові заходи, лекції, конференції, театралізовані вистави тощо. Вчені наголошують: російська й місцева окупаційна влада грубо порушує норми гуманітарного права (Женевську конвенцію від 12 серпня 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни»), здійснюючи серед неповнолітніх жителів Криму військову пропаганду, готуючи їх до служби в армії РФ (Demianenko & Demianenko, 2021, р. 235).

У 1921 р. побачила світ монографія відомих істориків Лариси Якубової та Володимира Головка «Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990 – 2019)», два розділи якої (розділ 12 «Півострів несвободи» і розділ 13 «Донбаська рана: ОРДЛО») присвячені проблематиці окупованих територій України в умовах

сучасної російсько-української війни. У них Л. Якубова розглянула й питання трансформації освіти в Криму та Донбасі, починаючи з 2014 р. Ведучи мову про становище в Криму, дослідниця зазначає: на час анексії в Криму існувало сім шкіл з українською мовою навчання, у 165 школах навчання відбувалося українською та російською мовами. Діяла одна школа, в якій навчання велося українською та кримськотатарською мовами, у 333 – виключно російською. Питома частка тих, хто навчався українською, становила лише 8,2 %. Уже на 2015 р. кількість класів з українською мовою навчання скоротилася у 34 рази. Якщо у 2013/2014 н. р. українською мовою здобували освіту 12694 особи, то у 2016/2017 – 371. У вересні 2014 р. було закрито факультет української філології та українознавства в Таврійському національному університеті ім. В. Вернадського, більшість його педагогічного колективу – звільнено. Кафедри української філології, культури української мови, теорії та історії української мови були об'єднані. До кінця 2014 р. українську мову як мову викладання з вищої освіти в Криму було вилучено (Якубова & Головка, 2021, с. 442–443).

Трансформації у сфері освіти на окупованій частині Донбасу Л. Якобова розглядає крізь призму аналізу проблем кризи ідентичності. «В умовах реалізації сепаратистського сценарію під гаслами відновлення історичної справедливості, повернення у світле радянське минуле та лоно «русского мира» саме культосвітня галузь виявилася полем гострого ціннісного протистояння, що віддзеркалювало на рівні суспільної надбудови геополітичний конфлікт, стараннями Кремля виведений із латентного стану у відкриту гостру форму» (Якубова & Головка, 2021, с. 474). Історикиня слушно відзначила, що повна фінансова залежність освітян на окупованих територіях, терор і монополізація інформаційного простору зумовили антиукраїнський дрейф освітніх установ та їхнє перетворення на коліщатко пропагандистської машини. Не лише мілітаризація естетики виховних заходів / святкувань у дитсадках та школах, а й зміст навчальних посібників і підручників, повернення політінформацій, розбудова мережі дитячих парамілітарних організацій, упровадження російських освітніх стандартів і програм, системи атестації освітян та їхня ізоляція в «русскомирском» інтелектуальному просторі засвідчили:

куратори «ЛНР / НРівських» анклавів працюють на стратегію включення ОРДЛО до складу РФ (Якубова & Головка, 2021, с. 475).

У 2022 р. в умовах повномасштабного вторгнення військ РФ, низка українських дослідників опублікували статті, присвячені освітній проблематиці на окупованих теренах України. Так, Наталія Свиначенко відзначає, що на окупованому Донбасі з урядовою доктриною «русский мир» тісно пов'язана доктрина «русский Донбасс». Її завдання полягає у тому, щоб визначити духовну спадщину Донбасу як самобутню та невід'ємну складову російської культури, повернення Донбасу як суб'єкта до сфери російського історичного простору, розвитку російської мови і культури, російської історичної спадщини (Свиначенко, 2022, с. 648). Вплив цієї доктрини особливо помітний у шкільній навчальній програмі з «Истории Отечества», яка викладається замість «Історії України» у так званих «ДНР» і «ЛНР». На початку вивчення учням пропонують з'ясувати значення термінів «Донбас» та історичні землі – «Новоросія», «Малоросія». Далі йдеться про правонаступництво «ДНР» і «ЛНР». Ключова теза програми: російська мова – це основа ментальності жителів Донбасу. У навчальній програмі акцентується на тому, що «Донбас був передовим промисловим центром Радянського Союзу, невід'ємною частиною російської нації у радянський період». Останні теми навчальної програми з «Истории Отечества» присвячені т. зв. «російській весні» на Донбасі (Свиначенко, 2022, с. 648).

Розглядаючи особливості навчально-виховного процесу у закладах освіти окупаційної адміністрації РФ в окупованій Донецькій області, Н Свиначенко знову повертається до змісту викладання історичних дисциплін у середніх школах. Вона зауважує, що предмет «Історія Донбасу» за програмою викладається, фактично, як історія Росії, утім деякі теми «прив'язуються» до регіону: освоєння чи відбудова Донбасу. За навчальною програмою також вивчаються події 2014 р., але висвітлюються як боротьба з нацистами. Також у навчальній програмі наголошується, що для майбутнього Донбасу важлива доля сусідніх регіонів Новоросії, які перебувають під контролем України (Свиначенко, 2022, с. 649). У 2020 р. школи т. зв. «ДНР» перейшли на російські стандарти. Найпомітнішими нововведеннями є те, що українську мову та літературу перестали викладати навіть у

дуже урізаному вигляді. Натомість, збільшили навчальне навантаження з історії та географії Росії, суспільствознавства, котрі розширять знання про державний устрій РФ та підконтрольних їй територій. Ударом по українству у донецькому регіоні Н. Свиначенко вважає те, що після 2014 р. учителі української мови перепрофілювалися (добровільно та примусово) на викладання російської мови (Свиначенко, 2022, с. 650).

Дослідниця описує різноманітні форми і методи «військово-патріотичного» виховання на окупованих теренах «ДНР»: сакралізоване святкування дня 9 травня, проведення уроків «О доблести, о подвигах, о славе твоих сыновей, Отечество мое!», вивчення біографій бойовиків (О. Захарченка та ін.) тощо. Відзначає вона й цікавий факт викладання у школах «ЛНР» такого предмету, як «Християнська етика» (за вибором), однак констатує деморалізацію молоді в РФ та на окупованому Донбасі (Свиначенко, 2022, с. 651).

Низку міркувань про стан історичної шкільної освіти в РФ і на окупованих нею теренах України висловив відомий український історик Олександр Удод. Так, дослідник окреслив епопею зі створенням в РФ єдиного підручника з історії, яка почалася з 2007 р. й призвела до створення у липні 2021 р. «Комісії з історичної освіти» на чолі з В. Мединським – автором політично кон'юнктурного підручника «История России: начало XX – начало XXI века. 10 класс» (Перелом, 2022, с. 1494–1496). О. Удод наголосив, що історична політика в РФ та підпорядковані їй історична наука і викладання історії в середній школі реалізують великодержавні, шовіністичні та імперські устремління сучасної російської влади. Відтак показав, як у сучасних шкільних підручниках з історії у РФ використовують міфи радянської епохи (зокрема про подвиг 28 панфіловців, про 10 «сталінських ударів» по ворогу в завершальний період Другої світової війни), а українські сюжети присутні, як правило, у підручниках з історії Росії (історії Вітчизни), а не всесвітньої історії, як мало б бути згідно з логікою змістового наповнення курсів історії. Цим самим забезпечується «історико-науковий супровід» політики Кремля щодо України: мовляв, до 199 р. України не існувало, а події попередніх століть на території історичної України – то спільна історія громадян єдиної Вітчизни, де неможливо було відрізнити росіян від українців чи білорусів

(Перелом, 2022, с. 1497–1499). Охарактеризував учений і відродження в РФ «ідеологічної обробки» вчителів історії (Перелом, 2022, с. 1500–1502).

Аналізуючи трансформації змісту освіти і виховання школярів на окупованих територіях України юрист Микита Петровець визначив такі панівні ідеологічні наративи у змісті суспільствознавчих підручників: 1) українська дитина є частиною російського народу та має російську ідентичність (російська мова, культура тощо); 2) етноси всередині РФ непохитні у власній єдності в межах єдиної держави; 3) самовизначення окремих етносів на території РФ – етнічний сепаратизм; 4) РФ є носієм історичної та культурної спадщини на території сучасної України; 5) РФ є Батьківщиною української дитини; 6) українська дитина має бути патріотом РФ, що порівнюється із любов'ю до батьків та безкорисливого служіння РФ; 7) проявляти націоналістичні почуття, тобто відстоювати права свого етносу – шовінізм, що може призвести до геноцидної риторики; 8) військовий обов'язок перед РФ – священний для населення окупованої території, яке вважається носієм російської ідентичності; 9) жертвування дитиною власним життям під час виконання військового обов'язку перед РФ – найвищий прояв патріотизму; 10) колонізація нових територій за межами кордонів – спосіб існування РФ, що не повинен засуджуватись; 11) розвал СРСР – трагедія для всіх його народів в межах відновлених самостійних держав, які тепер розпалюють міжнаціональні конфлікти та дискримінують російськомовне населення; 12) втручання у внутрішні справи сусідніх із РФ держав, у тому числі військовим шляхом – важливий елемент національної політики РФ; 13) дії США, НАТО та ЄС просувають ідею “однополярного світу”, що несе світову загрозу, у тому числі РФ як державі (Петровець, 2022). Відтак, на думку автора, підсумки такої «освіти» доволі сумні: на виході зі школи Росія отримує вже не українську дитину, а свідомого російського громадянина, який опікується розширенням «своєї нової держави», готовий долучитися до цього особисто і покласти своє життя в Чечні, Молдові, Грузії, Україні чи деінде. Фактично відбувається асиміляція українських дітей. Їхня власна ідентичність розмивається та виключається можливість її формування у більш юному віці. Надалі це може означати свідому участь «колишніх» українських дітей у війні проти

України, а також у спротиві деокупації та реінтеграції (Петровець, 2022).

У 2023 р. учені продовжують аналіз освітніх змін на окупованих українських територіях, які здійснюються російськими властями і сепаратистами-зрадниками. Так, тернопільська історикиня Оксана Потіха досліджує долі українських дітей на тимчасово окупованих територіях України, розглядаючи й період після початку повномасштабного вторгнення. За її даними, у перші два місяці повномасштабного вторгнення росіяни вивезли з окупованих районів Донецької та Луганської областей 2389 дітей, а станом на 10 квітня 2023 р. на території РФ перебувають 19.384 незаконно вивезених дитини, які пройшли процес депортації, з них 4.396 – діти-сироти. Частина з них незаконно усиновлюється російськими сім'ями, інші потрапляють до спеціальних таборів. Відомо, що 45 дитячих й 12 мілітарних таборів розташовано в Росії (зокрема в Чечні), а також на тимчасово окупованій території Криму та Луганщини (Потіха, 2023, с. 27–30).

Висновки. Отже, трансформації у сфері освіти на тимчасово окупованих територіях України (2014–2023) досліджували історики, політологи, юристи, економісти, філософи. Джерельною базою для них слугували переважно інтернет-видання, які подавали не завжди перевірену інформацію. Власне відсутність можливості верифікувати джерельну інформацію є однією з найбільш проблем для дослідників сучасної російсько-української війни. Головну увагу вчені зосереджували на становищі середньої та вищої ланок освіти в окупованих Криму, Донецькій та Луганській областях. Значно менше відомо про стан дошкільної та середньої спеціальної (професійної) освіти, що, безумовно, є перспективним напрямом подальших досліджень для українських учених. Уважаємо, що науковцям потрібно продовжувати аналіз процесів, спрямованих на знищення української громадянської та етнічної ідентичності дітей і молоді через заклади освіти і позашкільні установи й організації на окупованих теренах України.

Джерела та література

Балабанов, К. В. (ред.) (2018). *Південний Схід України в умовах суспільно-політичної кризи*. Маріуполь: МДУ.

- Грідіна, І. М.** (2016). Освітнянський фронт війни на Сході України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 16, 199–208.
- Захарова О. В.** (2020). Трансформації науково-освітнього потенціалу закладів вищої освіти України через тимчасову окупацію частини території Донецької та Луганської областей, анексію Республіки Крим. *Освітня аналітика України*, 4, 47–59.
- Іщенко, А. Ю., Зубченко, С. О. Карпенко, М. М., Лозовий, В. С. & Черненко, Т. В.** (2017). Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії : аналітична доповідь. Київ: НІСД, 44 с.
- Курило, В. & Караман, О.** (2017). Актуальні проблеми шкільної освіти в умовах гібридної війни на Донбасі. *Рідна школа*, 9/10, 34–39.
- Освітнє поле.** (2021). *Дослідження «Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014–2019 рр.)»*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/doslidzhennia-osvitnie-pole-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-ukrainy-2014-2019-rr/>
- Перелом.** (2022). *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. (Кн. 2)*. Київ: Інститут історії України, 803–1526.
- Петровець, М.** (2022). *Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України*. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/549412_shkilna_osvita_prihovana_z_broya_rf.htm
- Потіха, О.** (2023). Долі українських дітей на тимчасово окупованих територіях України. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023 р. / упоряд. Криськов А.А., Габрусєва Н.В. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 27–30.*
- Свинаренко, Н. О.** (2022). Втілення російських державних доктрин у освіті на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей (2014–2022). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 646–653.
- Свириденко, Д. Б.** (2018). Сценарії розвитку подій на окупованих територіях: наслідки для української вищої освіти. *Гілея*, 138(2), 219–222.
- Хоменко, О.** (2017). Довгий тунель без світла в кінці: середня школа на теренах «народних республік» у перший рік російсько-української війни. *Українознавство*, 2, 8–17.

- Цельєв, О.В.** (2018). Особливості реалізації права на освіту громадянами України, які проживають на її окупованих територіях. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*, 1, 74–77.
- Чальцева, О.М.** (2019). Можливості і проблеми отримання вищої освіти дітьми з окупованих територій. *Політичне життя*, 2, 27–32.
- Якубова, Л. & Головка, В.** (2021). Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990–2019) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика.
- Demianenko, V. & Demianenko, A.** (2021). Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014–2019). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk*, 19, 228–238.

References

- Balabanov, K. V.** (red.) (2018). Pivdennyi Skhid Ukrainy v umovakh suspilno-politychnoi kryzy [South-East of Ukraine in the conditions of socio-political crisis]. Mariupol: MDU[in Ukrainian].
- Hridina, I. M.** (2016). Osvitianskyi front viiny na Skhodi Ukrainy [The educational front of the war in the East of Ukraine]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia – Bulletin of the Mariupol State University. Series: History. Political Science*, 16, 199–208 [in Ukrainian].
- Zakharova, O. V.** (2020). Transformatsii naukovo-osvitnoho potentsialu zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy cherez tymchasovu okupatsiiu chastyny terytorii Donetskoï ta Luhanskoï oblastei, aneksiiu Respubliky Krym [Transformation of the scientific and educational potential of higher education institutions of Ukraine due to the temporary occupation of part of the territory of the Donetsk and Luhansk regions, the annexation of the Republic of Crimea]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 4, 47–59 [in Ukrainian].
- Ishchenko, A. Yu., Zubchenko, S.O., Karpenko, M.M., Lozovyi, V. S. & Chernenko, T. V.** (2017). Bezpekovi vymiry osvithoi polityky: svitovi dosvid ta ukraïnski realii : analitychna dopovid [Security dimensions of educational policy: world experience and Ukrainian realities: analytical report]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Kurylo, V. & Karaman, O.** (2017). Aktualni problemy shkilnoi osvity v umovakh hibrydnoi viiny na Donbasi [Actual problems of school education in the conditions of hybrid war in Donbas]. *Ridna shkola – Native school*, 9/10, 34–39 [in Ukrainian].
- Osvitnie pole.** (2021). Doslidzhennia «Osvitnie pole na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy (2014–2019 rr.)» [Study «Education field in the temporarily occupied territories of Ukraine (2014–2019) »].

URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/doslidzhennia-osvitnie-pole-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-ukrainy-2014-2019-rr/> [in Ukrainian].

- Perelom.** (2022). Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykamy. U 2-kh. (Kn. 2) [BREAKING: Russia's war against Ukraine in the layers of time and spaces of the past. Dialogues with historians. In the 2nd book. Book 2]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 803–1526. [in Ukrainian].
- Petrovets, M.** (2022). Shkilna osvita: prykhovana zbroia RF proty Ukrainy [School education: the hidden weapon of the Russian Federation against Ukraine]. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/549412_shkilna_osvita_prihovana_z_broya_rf.htm[in Ukrainian].
- Potikha, O.** (2023). Doli ukrainskykh ditei na tymchasovo okupovanykh terytoryiakh Ukrainy [The fate of Ukrainian children in the temporarily occupied territories of Ukraine]. *Voenni konflikti ta tekhnohenni katastrofy: istorychni ta psykhologichni naslidky: Zbirnyk tez III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 20–21 kvitnia 2023 r. – Military conflicts and man-made disasters: historical and psychological consequences: Collection of theses of the III International Scientific Conference, April 20–21, 2023 / uporiad. Kryskov A.A., Habrusieva N.V.* Ternopil: FOP Palianytsia V.A., 27–30 [in Ukrainian].
- Svynarenko, N.O.** (2022). Vtilennia rosiiskykh derzhavnykh doktryn u osviti na tymchasovo okupovanykh terytoryiakh Donetskoi ta Luhanskoi oblastei (2014–2022) [Implementation of Russian state doctrines in education in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions (2014–2022)]. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 646–653 [in Ukrainian].
- Svyrydenko, D. B.** (2018). Stsenarii rozvytku podii na okupovanykh terytoryiakh: naslidky dlia ukrainskoi vyshchoi osvity [Development scenarios in the occupied territories: consequences for Ukrainian higher education]. *Hileia – Gilea, 138(2)*, 219–222 [in Ukrainian].
- Khomenko, O.** (2017). Dovhyi tunel bez svitla v kintsii: serednia shkola na terenakh «narodnykh respublik» u pershyi rik rosiisko-ukrainskoi viiny [A long tunnel without light at the end: a high school on the territory of the «people's republics» in the first year of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies, 2*, 8–17 [in Ukrainian].
- Tseliev, O. V.** (2018). Osoblyvosti realizatsii prava na osvitu hromadianamy Ukrainy, yaki prozhyvaiut na yii okupovanykh terytoryiakh [Peculiarities

of exercising the right to education by citizens of Ukraine living in its occupied territories]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Serii: Yurydychni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Series: Legal Sciences, I*, 74–77 [in Ukrainian].

Chaltseva, O. M. (2019). *Mozhlyvosti i problemy otrymannia vyshchoi osvity ditmy z okupovanykh terytorii* [Possibilities and problems of obtaining higher education for children from the occupied territories.]. *Politychne zhyttia – Political Life*, 2, 27–32 [in Ukrainian].

Yakubova, L. & Holovko, V. (2021). *Ukraina i vyklyky posttotalitarnoho tranzytu (1990–2019)* [Ukraine and the challenges of post-totalitarian transit (1990–2019)] / NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].

Demianenko, B. & Demianenko, A. (2021). *Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014 – 2019)*. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 19, 228–238 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94:314.15]:355.01(477)
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283189

Ірина ТЕЛЕГУЗ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та етнології України, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, вул.Освіти,6, м. Київ, Україна, індекс 03037 (i.o.telehuz@npu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5907-6347>

Андрій ТЕЛЕГУЗ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, вул.Освіти,6, м. Київ, Україна, індекс 03037 (a.v.telehuz@npu.edu.ua)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5310-3279>

Бібліографічний опис статті: Телегуз, І. & Телегуз, А. (2023). Українські вимушені мігранти і виклики війни: минуле і сучасність *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 297–313. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283189>.

**УКРАЇНСЬКІ ВИМУШЕНІ МІГРАНТИ І ВИКЛИКИ
ВІЙНИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ**

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати виклики, які постали перед українською державою та нацією внаслідок війни з росією, зосередивши увагу на питанні повернення українських вимушених мігрантів, формуванні нової української діаспори, зв'язку з батьківщиною, збереженні національної ідентичності шляхом порівняння з досвідом минулого століття. **Методологія.** В основі методології лежать порівняльно-історичний, а також загально-наукові методи аналізу та синтезу, принцип об'єктивізму й критицизму. **Наукова новизна.**

© Ірина Телегуз, Андрій Телегуз, 2023

У статті аналізуються виклики сучасної російсько-української війни для української держави, зосереджена увага на проблемі вимушених мігрантів. Порівнюється досвід вимушеної міграції початку минулого століття, пов'язаний із подіями Першої світової війни, революції та створення національних держав на тлі колишніх імперій. **Висновки.** Виклики війни для української держави та нації на сьогоднішній день не менші, а, може, навіть більші, ніж сто років тому. Перелік їх величезний, для вирішення знадобляться роки або й більше. Один із викликів сучасної війни полягає у тому, що частина сучасних вимушених мігрантів з України залишаться проживати за кордоном. Проаналізовано питання, що розкривають зв'язок діаспори з батьківщиною. Наголошено на ролі мови, традицій та інших факторів, що сприяють збереженню національної ідентичності вимушених мігрантів. Акцентується увага на тому, що входження мігранта у нове суспільство є складним процесом. Зроблено висновок, що сьогоднішня ситуація з вимушеними мігрантами має величезні масштаби, хоча частина сприймає ситуацію як тимчасову. Однак що довше триває війна, то більш ймовірно, що значна частина з різних причин не повернуться. Можливо, це стане підґрунтям формування нової української діаспори. І, очевидно, що наша держава має подбати про відносини з діаспорою, орієнтуючись на ці нові виклики.

Ключові слова: міграція, вимушені мігранти, війна, освіта, діаспора, нація.

Iryna TELEGUZ

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, 6, Osvity Str., Kyiv, Ukraine, postal code 03037 (i.o.telehuz@npu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5907-6347>

Andrii TELEGUZ

PhD (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo

Dragomanov State University of Ukraine, 6, Osvity Str., Kyiv, Ukraine, postal code 03037 (a.v.telehuz@npu.edu.ua)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5310-3279>

To cite this article: Teleguz, I. O. & Teleguz, A. V. (2023). Ukrainyins'ki vymusheni mihranty i vyklyky viyny: mynule i suchasnist' [Ukrainian forced migrants and the challenges of the war: past and present]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 297–313.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283189>. [in Ukraine].

UKRAINIAN FORCED MIGRANTS AND THE CHALLENGES OF THE WAR: PAST AND PRESENT

Summary. The purpose of the article is to analyze the challenges faced by the Ukrainian state and nation as a result of the war with Russia, focusing on the question of the return of Ukrainian forced migrants, the formation of a new Ukrainian diaspora, the connection with the homeland, and the saving of national identity by comparing it with the experience of the last century. The research methodology is based on special-historical methods: comparative-historical and genetic, as well as general scientific methods of analysis and synthesis, the principle of objectivism and criticism. Scientific novelty. The article analyzes the challenges of the modern Russian-Ukrainian war for Ukraine focusing on the problem of forced migrants. The experience of forced migration at the beginning of the last century related to the First World War events, the revolution, and the creation of national states against the background of former empires is compared. Conclusions. The challenges of war for the Ukrainian state and nation today are no less, and maybe even greater, than a hundred years ago. The list of them is huge; it will take years or more to solve them. One of the challenges of the modern war is that some of the forced migrants from Ukraine will remain abroad. The issues revealing the connection between the diaspora and the homeland are analyzed. The role of language, traditions, and other

factors in preserving the national identity of forced migrants is emphasized. Attention is drawn to the fact that a migrant's entry into a new society is a complicated process. It was concluded that the present situation with forced migrants has an enormous scale, although some perceive the situation as temporary. However, the longer the war continues, the more likely it is that the majority will not return for a variety of reasons. Perhaps this will become the foundation for forming a new Ukrainian diaspora. And obviously, our state has to take care of relations with the diaspora, focusing on these new challenges.

Key words: *migration, forced migrants, diaspora, war, education, nation.*

Постановка проблеми. Події сучасної російсько-української війни стали потужним викликом для української держави та для міжнародної спільноти загалом. Після повномасштабного вторгнення постало питання виживання нашої держави, збереження її незалежності та подальшого майбутнього нашої багатомільйонної нації. Ця війна – потужний виклик для європейської та світової безпеки, випробовування дієвості багатьох структур та інституцій Західного світу, а також захист національних інтересів і цінностей. Ми розуміємо, що вимушена міграція українців – це не лише отримання притулку і допомоги в країнах Європи і світу, а й проблема повернення мігрантів, формування нової української діаспори, збереження національної ідентичності в майбутньому. Варто розуміти, що виїзд українців за кордон під загрозою війни – це не лише актуальна проблема сьогодення, а й невід’ємна сторінка історії нашого минулого.

Зауважимо, що сучасна вимушена міграція нагадує події попередніх періодів історії України. Зокрема, понад сто років тому політична хвиля української еміграції, яка відбувалася під впливом військових протистоянь, спричинила активну діяльність українських політичних, освітніх та наукових інституцій за кордоном. Їх заснували представники нашої еліти, які не могли повернутися до рідного краю під загрозою російського терору в радянській державі.

Щоб краще зрозуміти проблеми української нації та держави сьогодні, на нашу думку, потрібно проаналізувати попередній досвід діяльності українських мігрантів, порівняти та узагальнити виклики, з якими зіткнулися українці внаслідок війн та вимушених міграцій у минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За понад три останні десятиліття наукове вивчення міграції українців, формування та діяльності діаспори в різних країнах світу збагатилося численними науковими статтями, монографіями, дисертаційними дослідженнями істориків, соціологів, філологів тощо. Зокрема, наукові праці такої проблематиці присвятили В. Трощинський, А. Шевченко (Трощинський, Шевченко, 1999), В. Євтух, В. Трощинський, А. Попок, О. Швачка (Євтух, Трощинський, Попок, Швачка, 2003), С. Качараба (Качараба, 2003), та ін. Становище інтернованих вояків армії УНР, політичну та культурно-освітню діяльність представників української еміграції проаналізували сучасні історики, як-от: І. Срібняк (Срібняк, 1997), В. Яблонський (Яблонський, 2020), А. Портнов (Портнов, 2008) та ін.

Важливе значення для осмислення окресленої тематики мають наукові дослідження цілої низки аспектів діяльності та зв'язків з державою діаспори різних країн у рамках низки гуманітарних наук: етнології, антропології, соціології, політології тощо. Що цікаво, дедалі частіше цією проблемою зайняті учені розвинених країн, які передусім характеризуються великими діаспорами, наприклад Ізраїль, Ірландія, Італія, Канада, зокрема, Г. Гюго (Hugo, 2003), К. Шарма, А. Кашьяп, М. Ф. Монтеc і П. Ледд, (Sharma, Kashyap, Montes, Ladd, 2011), А. Портес, К. Ескобар, А. Редфорд (Portes, Escobar., Radford, 2007). Ця тематика стала актуальною для країн Центральної Європи, особливо тих, які зазнали збільшення еміграції внаслідок глобальних трансформацій 1990-х рр. та приєднання до ЄС.

Сучасна вимушена міграція з України зумовила порівняльний аналіз питань пов'язаних із викликами війни для держави, мігрантів та діаспори в широкому контексті.

Мета статті. проаналізувати виклики, які постали перед українською державою та нацією внаслідок війни з росією, зосередивши увагу на питанні повернення українських

вимушених мігрантів, формуванні нової української діаспори, зв'язку з батьківщиною, збереженні національної ідентичності шляхом порівняння з досвідом минулого століття.

Виклад основного матеріалу. Події Першої світової війни, революції та створення національних держав на тлі колишніх імперій спричинили великі геополітичні зміни, які українську історію того періоду вписали в широкий глобальний контекст. При цьому тодішня міграція з України лише підтверджувала вищезначений контекст, оскільки географія розселення вихідців з України була досить широкою. С. Петлюра у 1921 р. зосередив увагу на тому, що «опинившись за кордоном, еміграція українська не могла притулку собі знайти в одній якійсь країні, а тимчасово, аж до повороту на Батьківщину, мало не по цілому світу розселилась» (Ряст О. (С. Петлюра), 1921, с. 2). Дійсно, масштаби розташування мігрантів з України охоплювали не лише країни Європи, а й Північної та Південної Америки тощо. І хоча чисельність тих, хто виїхав за кордон, була значно меншою, ніж сьогодні, то була переважно активна, діяльна і національно свідома частина українського суспільства. За оцінками С. Петлюри тоді було дві групи емігрантів: по-перше, військові, по-друге, цивільні особи, зокрема, колишні урядовці, співробітники державних установ, загалом громадяни УНР тощо (Ряст О. (С. Петлюра), 1921, с. 3). До речі, однією із особливостей тогочасної вимушеної міграції була велика частка військових, що кардинально відрізняється від сучасного складу вимушених мігрантів. Ситуацію, за якої українська еміграція опинилася за межами батьківщини С. Петлюра пояснював, як небажання залишатися «під ворогом», а цим ворогом, на його думку, була «Москва з її сучасним комуністично-большевицьким урядом та поставлений од цього уряду так званий уряд СРСР» (Ряст О. (С. Петлюра), 1921, с. 5). Роздуми Петлюри переконують у тому, що мрії про українську державу, про батьківщину були для багатьох представників еміграції метою і цінністю. Навіть більше, він озвучив думку, що «українська еміграція є органічною інтегральною частиною цілого українського народу, що під чужою владою перебуває» (Ряст О. (С. Петлюра), 1921, с. 5). Тож, напевно, оце відчуття єдності з тими, хто лишився в рідному краї, сприйняття свого становища поза межами України як

тимчасового і сподівання на неминуче повернення на батьківщину, спонукали українських діячів за кордоном продовжувати політичну, наукову та освітню діяльність в інтересах України.

У той час, коли відбувалися російсько-українські війни, тривала боротьба національних урядів за власну державу на різних рівнях, зокрема і на культурно-освітньому фронті. Питаннями мови, освіти, науки і культури українські політики приділяли значну увагу, оскільки усвідомлювали їхнє значення для майбутнього української держави та нації. Такі переконання підкріплювалися конкретними діями, зокрема відкриттям Українських університетів у Києві та Кам'янці-Подільському, прийняттям законодавства, що підтримувало навчання рідною мовою, написанням і друком підручників для національної школи тощо. До розбудови системи національної освіти на державному рівні залучалися національно свідомі українські інтелектуали. Але під ворожим натиском значна частина цих діячів вимушено опинилася за межами України. Вже перебуваючи в європейських країнах, вони ініціювали відкриття там науково-освітніх інституцій, розуміючи важливість підготовки українських кадрів, фахівців у різних сферах діяльності для майбутнього «Великої України» (Телегуз & Телегуз, 2023, с. 50).

Окреслюючи завдання української еміграції, С. Петлюра наголошував, що для студентської молоді важливим є також навчання у закордонних «огнищах науки», як продовження традиції XVI–XVII ст. культурного контакту України з Європою, а також накопичення досвіду і професійних умінь для молоді української держави (Ряст О. (С. Петлюра), 1921, с. 76). Саме тоді були створені та розпочали свою діяльність засновані українськими інтелектуалами такі установи, як-от: Український соціологічний інститут, Українська господарська академія, Український вільний університет, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова та ін. Було сподівання і віра в те, що буде повернення на Батьківщину, а все що відбувалося – це тимчасово. На жаль, не справдилось. Відтоді внаслідок нових хвиль українських емігрантів до країн Європи та за океан була сформована численна українська діаспора, якій у різних країнах вдалося розгорнути і, в певних випадках, до цього

часу зберегти діяльність науково-освітніх інституцій. (Телегуз & Телегуз, 2023, с. 50). Напевно, саме такі кроки зі створення українських наукових та освітніх установ сприяли більш довготривалому існуванню простору національної комунікації за кордоном на різних рівнях, збереженню мови, традицій, національної ідентичності, прояву інтересу до подій в Україні та минулих сторінок історії свого народу в іншому культурному середовищі країн Європи та світу.

Сучасні виклики російсько-української війни для нашої держави і нації є, ймовірно, не менш сильними, ніж ті, що були століття тому. Ми маємо також усвідомити масштаби і наслідки проблеми, яка стосується тих, хто перебуває за межами території України. Повномасштабний напад росії 24 лютого 2022 року вплинув на те, що мільйони українських громадян виїхали за кордон. На сьогодні тривають дискусії скільки українців перебувають за межами власної держави, де і яка кількість їх є, але очевидно, що з часів Другої світової війни – це наймасштабніша міграція. Та ситуація, що ми маємо велику кількість українських вимушених мігрантів, змушує задуматися над питанням освіти українських дітей, молоді та й дорослого населення. Зрозуміло, що навчальні заклади української діаспори не спроможні прийняти на навчання всіх дітей українських біженців і т. д. Під час навчання в іноземних закладах освіти відбувається інтеграція українських дітей і молоді до етнонаціональних суспільств тих країн, де вони перебувають. У сучасному світі є форма навчання онлайн, що до певної міри дозволяє частині дітей отримувати освіту в українських школах, перебуваючи при цьому за кордоном. Але цей зв'язок зберігатимуть ті, хто має намір повернутися.

А це ще є відкритим питанням, чи всі повернуться в Україну. Очевидно, що ні. Багатьом вже просто немає куди повертатися. І тут досвід минулого свідчить, що питання збереження національної ідентичності були передусім турботою самих емігрантів. Тому вони й створювали українські культурні, освітні, наукові товариства та установи, засновували газети і журнали тощо. Проте відмінність з минулим століттям полягає у тому, що тоді не було держави на карті, за неї боролися, щоб вона з'явилася на просторах Європи поряд з іншими національними державами

після Першої світової війни. Сьогодні ж держава Україна вже є на карті світу, але триває боротьба за її кордони, за майбутнє, за свободу. Очевидно, що така відмінність ситуації має викликати й іншу, більш дієву й активну, роль української держави по стосовно вимушених мігрантів, а можливо, й загалом української діаспори.

При цьому питання про тимчасовість перебування українців за кордоном вже не є таким певним, оскільки війна триває, і повернення в Україну все ще не виглядає безпечним через постійні обстріли практично всієї території. Українська соціологиня О. Дудчак вважає, що «чим довше буде тривати війна, тим більше людей шукатимуть роботу і матимуть причини залишитися. Ті, що таки залишаться, будуть новою українською діаспорою, яка буде суттєво відрізнятися від попередніх» (Соціологиня Оксана Дутчак URL : <https://womo.ua/sotsiologinya-oksana-dutchak-duzhe-vazhливо-kim-ukrayinki-za-kordonom-zreshthoyu-budut-pratsyuvati-i-v-yakih-umovah>). Тож роздуми про діаспору, ставлення її представників до батьківщини також є одним із викликів для подальших дій нашої держави та й самих вимушених мігрантів.

Більшість сучасних розвинених країн все частіше сприймають свою діаспору як своєрідний ресурс і намагаються використовувати різні форми підтримки і контакти з нею. У результаті все більше з них розширюють і поглиблюють політику стосовно діаспори, яку можна визначити як інститути та практики держави, щодо членів етнічного суспільства, які живуть за кордоном (Brinkerhoff, 2011, с. 115–143).

Традиційно політика стосовно діаспори – це інструмент, яким користуються держави для свого розвитку. Конструювання діаспоро-орієнтованого національного суспільства в транснаціональному просторі відбувається насамперед через діяльність, що стосується національної символіки. Вона може приймати різні форми: від найпростіших, для прикладу, організація конференцій або національних свят, до дуже складних, таких як створення конкретних наративів про країну походження. Такий вид державної діяльності вимагає створення багатьох державних чи недержавних інституцій, створених для підтримки контактів з діаспорою.

Батьківщина, яка бажає підтримувати відносини зі своєю діаспорою, надає членам цієї діаспори різні типи прав. Іноді вони притаманні тільки членам діаспори, іноді вони подібні або навіть ідентичні тим, які мають звичайні громадяни. Надання прав дозволяє створити зв'язки між державою і представниками діаспори. Це змушує їх відчувати більший зв'язок із колишньою батьківщиною, що зберігає національну самосвідомість та самоідентифікацію. Це також може сформувати почуття обов'язку перед батьківщиною. Надання прав зазвичай пов'язане з можливостями участі в політичній системі вітчизни, наприклад, у формі пасивних і активних виборчих прав, створення спеціального представництва діаспори в парламенті. Також вони можуть полягати в наданні конкретних соціальних послуг історичною батьківщиною (Раєвич, 2014, с. 92–93). Зв'язок із батьківщиною проявляється різними способами. У етнології він характеризується за такими чинниками, як: знання та використання рідної мови і рідної культури, інтерес до подій в Україні, прерогатива національних традицій для наслідування, контакти з батьківщиною та бажання повернутися (Тиводар, 2004, с. 116–117). Ці ознаки добре відображають ставлення емігрантів до вітчизни.

Мова тісно пов'язує індивіда з суспільством, у якому він живе, з його представниками, культурою, історією та природним середовищем, які розуміються як єдине ціле. Звичайно, тут ми говоримо про вербальну і невербальну мову. Слова, думки, образи, кольори, рухи та запахи містять у собі зміст, досвід, етичні постулати та моделі поведінки (етнопсихологія), що пов'язують індивіда з нацією, етнічною чи релігійною групою, з місцевою громадою та середовищем проживання. Завдяки мові індивід засвоює цілі структури мислення, цінності, норми і правила поведінки, зміст своєї культури. Добре знаючи мову свого народу, людина глибоко вкорінюється в його спадщину і водночас відчуває її відмінність від людей інших етносів та націй. Мова об'єднує представників етносу, що живуть у різні часи та на різних просторах. Це важливий фактор національної ідентифікації. Завдяки його знанням емігранти, які живуть в іноетнічному культурному середовищі, ще мають шанс повноцінно долучитися до культури свого народу та

продовжувати її творення. Використання рідної мови вдома, у побуті, за межами батьківщини є важливим показником національної приналежності. Тому сьогодні нагальним є питання про те, якою мовою у повсякденні користувалися переважна більшість сучасних українських вимушених мігрантів до лютого 2022 р. і чи є українська мова для них наразі домінуючою поряд з іншими мовами.

Розвиток української мови у середовищі вимушених мігрантів має стати своєрідним постулатом для органів влади та закордонної політики України. Зусилля мають бути спрямовані на створення таких умов, щоб рідна мова не була втрачена вже в першому поколінні мігрантів. Саме Україна в особі державних органів влади має опікуватись школами з рідною мовою навчання для дітей наших мігрантів. Це необхідно для повноцінного та глибокого спілкування в родині, для пізнання та розуміння культури предків, для спілкування з людьми однієї нації/ етнічної групи, а також можливого повернення на батьківщину. Це допоможе не втратити для майбутнього української нації таких її частин, як вимушені мігранти та діаспора.

Іншим надзвичайно важливим чинником, що пов'язує мігрантів з батьківщиною, особливо з її культурою, є традиція, що розуміється у термінах об'єктів і суб'єктів. Об'єктивне розуміння традиції – це більш-менш усвідомлений набір цінностей, норм, подій, людей, предметів і поведінки, що належать до культурної спадщини нації. Певною мірою мігрант, що опиняється за межами своєї держави, культивує рідну культурну спадщину в новому суспільстві, де він проживає. Суб'єктивне розуміння традиції – це діяльність, процес передачі їх змісту, більша чи менша здатність їх зберігати, розвивати і передавати.

Кожна етнічна група, кожна нація мають свої традиції. Вони зберігають і виражають свої цінності та норми, історичні події і людей, переконання, переважальні психосоціальні стани, уподобання, естетичну чутливість, творчість, соціальні відносини, а також стан свого достатку. Циклічно повторювані свята, а разом з ними усталені звичаї та обряди зміцнюють внутрішні етнонаціональні зв'язки, почуття національної і культурної приналежності й ідентичності. Досвід міграцій з України минулих століть доводить, що інтелігенція спільними

зусиллями зберігала і розвивала українську етнонаціональну ідентичність, створюючи осередки української культури (Рогожа М., 2011, с. 128). Вони також є яскравою ознакою окремішності мігрантів у ставленні до суспільства, де проживають.

Кожна нація, етнічна група створює певний особистий ідеал, що містить важливі для нації / етнічної групи цінності та норми. Це свого роду ідеал людини, який він / вона хоче втілити. Ті, хто своїм життям наблизився до неї найближче і чітко позначив себе в суспільному житті, стають прикладом для інших, авторитетами. Їх ставлять у приклад і заохочують наслідувати їх. В українській спільноті достатньо гідних постатей, визнаних авторитетами, національними героями, взірцями для наслідування. Вони живуть у колективній пам'яті, їхній спосіб життя та окремі вчинки пам'ятають та ставлять як приклад для наслідування. Таким чином, вони відроджують важливі для української спільноти цінності, норми, моделі поведінки, події, а водночас інтегрують його.

На нашу думку, актуальною є така теза Б. Шацької: «важко заперечити припущення, що спільна територія та спільне минуле – це два найважливіші ідентифікаційні елементи людських спільнот» (Шацька, 2011, с. 117). Ця теза підтверджує вплив націєоб'єднувачих ознак: національної свідомості, самоідентифікації тощо, які ґрунтуються на історичній пам'яті.

Входження мігранта в нове суспільство є складним процесом, тим складнішим, чим більше суспільство та багатше культурно, політично й економічно. Але ще більш складним є повернення мігранта з багатшої країни на батьківщину.

Українські мігранти чітко усвідомлюють, до якої етнічної та культурної групи вони належать і в якому суспільстві тепер живуть. Це усвідомлення супроводжує два процеси: продовження української етнокультурної спадщини та входження у нове суспільство. У них є батьківщина, з якої вони вийшли і з якою досі пов'язані. У них також є суспільство і держава, в яких вони оселилися і які можуть стати батьківщиною, але не для них, а для їхніх дітей і онуків. Вони самі намагаються пов'язати свою українську батьківщину з новим суспільством та державою, що достатньо непросто. Тож для них це життя у двох світах: у сфері

приватного життя, у сфері традицій, вдома, у місцях релігійного культу, вони все ще українці. Тут вони передовсім виражають свою етнокультурну ідентичність. З іншого боку, у сфері культури існування та соціальної культури, у суспільному житті вони намагаються пристосуватися до громади, в якій живуть.

Виникає етнопсихологічна проблема батьків, які змушені покинути батьківщину, чи відповідальні вони за ідентичність своїх дітей і чи вважають вираженням і доречним процес адаптації до нового соціуму. З цією складністю стикаються як самі люди, які опинились у такій ситуації, так і дослідники, які нею займаються. Шукаючи відповідь на це питання, ми торкаємося багатьох інших важливих проблем. Зокрема, йдеться про вхідження українських мігрантів в нове суспільство. Тоді стаючи його громадянами та активними членами, вони, як наслідок, ймовірно, будуть змушені віддалятися від своєї батьківщини, своєї культури, своєї ідентичності в особистому житті, в житті своїх дітей та онуків. На противагу цьому, постає проблема життя з чужою ідентичністю в новому суспільстві, де вони мешкають, працюють та навчаються, тобто перетворюються на маргіналів. Паралельно виникає психологічна проблема життя з почуттям провини, що залишили батьківщину у важкі часи. І найголовніша проблема, проблема майбутнього, для України як держави та української нації як спільноти, це перетворення сучасних вимушених мігрантів у діаспору.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що виклики війни для української держави та нації на сьогоднішній день не менші, а, може, навіть більші, ніж сто років тому. Перелік їх величезний, для вирішення знадобляться роки або й більше.

Вимушена міграція міжвоєнного періоду минулого століття спричинила широку географію розселення вихідців з України в країнах Європи та світу. Тоді серед багатьох національно свідомих мігрантів було сильне відчуття єдності з тими, хто залишився в рідному краї. Вони сприйняли своє становища поза межами України як тимчасове, сподівалися на неодмінне повернення на батьківщину. Такі настрої спонукали українських діячів за кордоном продовжувати політичну, наукову та освітню діяльність в інтересах України.

Сьогоднішня ситуація з вимушеними мігрантами має величезні масштаби, частина теж сприймає ситуацію як тимчасову. Однак що довше триває війна, то більш ймовірно, що значна з різних причин частина не повернуться. Можливо, що це стане підґрунтям формування нової української діаспори. І, очевидно, що наша держава має подбати про відносини з вимушеними мігрантами та діаспорою, орієнтуючись на ці нові виклики.

Джерела та література

- Євтух, В., Трощинський, В., Попок, А. & Швачка, О.** (2003). *Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії*. Київ: Фенікс.
- Качараба, С.П.** (2003). *Еміграція з Західної України 1919–1939*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Портнов А.В.** (2008). *Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)*. Харків: ХІФТ.
- Раєвич Т.І.** (2014). Діаспора як етнополітологічна категорія *Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.)*. Луцьк: Вежа-Друк, 90–94.
- Рогожа М. М.** (2011). *Історія української діаспори : навчальний посібник*. Умань: ПП Жовтий О.О.
- Ряст О. (С. Петлюра).** (1921). *Сучасна українська еміграція та її завдання*. Цитіорно. 89 с. URL : <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/16560-ryast-o-suchasna-ukrayinska-emigratsiya-ta-yiyi-zavdannya/>
- Соціологиня Оксана Дутчак: Дуже важливо, ким українки за кордоном зрештою будуть працювати і в яких умовах. URL : <https://womo.ua/sotsiologinya-oksana-dutchak-duzhe-vazhливо-kim-ukrayinki-za-kordonom-zreshhtoyu-budut-pratsyuvati-i-v-yakih-umovah/>(дата звернення 30.04.2023).
- Срібняк, І.** (1997). *Обеззброєна, але нескорена: інтернована армія УНР у польських та румунських таборах у 1921–1924 рр.* Київ – Філядельфія: Видавництво імені Олени Теліги.
- Телегуз, І. & Телегуз, А.** (2023). *Освіта, наука та еміграція: минуле і сучасність українців в умовах війни. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том I (сс. 50–52.). Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород–Запоріжжя: Посвіт.

- Тиводар, М.П.** (2004). *Етнологія*. Львів: Світ.
- Трощинський, В.П. & Шевченко А.А.** (1999). Українці в світі / за заг. ред. В. Смолія. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 15. Київ: Альтернативи.
- Шацька, Б.** (2011). *Минуле – пам'ять – мит*. Чернівці: Книги–XXI ст.
- Яблонський, В.М.** (2020). Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921–1992 роки). Київ: КНТ.
- Brinkerhoff, J.M.** (2011). Diasporas and conflict societies: conflict entrepreneurs, competing interests or contributors to stability and development? *Conflict, Security & Development*, 11, 115–143.
- Hugo, G.** (2003). *Migration and Development: A Perspective from Asia*. International Organization for Migration (IOM).
- Sharma, K., Kashyap, A., Montes, M.F. & Ladd, P.** (2011). *Realizing the Development Potential of Diasporas*. Tokyo ; New York ; Paris: UN University Press.
- Portes, A., Escobar, C. & Radford, A.** (2007). Immigrant Transnational Organizations and Development: A Comparative Study. *International Migration Review*, 1, 242–281.

References

- Yevtikh V., Troshchynsky V., Popok A. & Shvachka O.** (2003). *Ukrayins'ka diaspora. Sotsiologichni ta istorichni studiyi. [Ukrainian Diaspora: Sociological and Historical Studies]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Kacharaba, S. P.** (2003). *Emihratsiya z Zakhidnoyi Ukrayiny 1919–1939. [Emigration from Western Ukraine 1919–1939]*. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka. [Ivan Franko Lviv National University] [in Ukrainian].
- Portnov A. V.** (2008). Nauka na wygnaniu: Działalność naukowa i oświatowa emigracji ukraińskiej w Polsce w okresie międzywojennym (1919–1939) [Scholarship in Exile: The Scholarly and Educational Activity of the Ukrainian Emigration in Interwar Poland (1919–1939)] [in Ukrainian].
- Raiveych T. I.** (2014). Diaspora yak etnopolitohichna katehoriia [Diaspora as an ethnopolitical category]. *Aktualni problemy krainoznavchoi nauky : materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii (m. Lutsk, 9–10 zhovtnia 2014 r.* Lutsk : Vezha-Druk, 90-94 [in Ukrainian].
- Rohozha M. M.** (2011). *Istoriia ukrainskoi diaspory : navchalnyi posibnyk [History of the Ukrainian diaspora: A textbook]*. Uman : PP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].

- Riast O. (S. Petliura).** (1921). *Suchasna ukrainska emihratsiia ta yii zavdannia*. [Modern Ukrainian emigration and its tasks]. Shchypiorno. URL : <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/16560-ryast-o-suchasna-ukrayinska-emigratsiya-ta-yiyi-zavdannya/> [in Ukrainian].
- Sotsiologhynia Oksana Dutchak: Duzhe vazhlyvo, kym ukrainky za kordonom zreshtoiu budut pratsiuvaty i v yakykh umovakh [Sociologist Oksana Dutchak: It is very important what kind of work Ukrainian women will eventually do abroad and under what conditions] URL : <https://womo.ua/sotsiologynia-oksana-dutchak-duzhe-vazhlyvo-kim-ukrayinki-za-kordonom-zreshtoyu-budut-pratsyuvati-i-v-yakih-umovah/> (дата звернення 30.04.2023) [in Ukrainian].
- Sribniak I.** (1997) Obezzbroiena, ale neskorena: internovana armiya UNR u pol's'kykh ta rumuns'kykh taborakh u 1921–1924 rr. [Unarmed, but Unconquered: the Interned UNR Army at Polish and Romanian Camps in 1921-1924.]. Kyiv-Philadelphia [in Ukrainian].
- Telehuz I. & Telehuz A.** (2023). Osvita, nauka ta emihratsiia: mynule i suchasnist ukraintziv v umovakh viiny [Education, science, and emigration: the past and present of Ukrainians under the conditions of war]. *Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky. Tom I* / [Red.: V. Pnytskyi, M. Haliv]. Kyiv–Drohobych–Lviv– Pereiaslav–Uzhhorod–Zaporizhzhia: Posvit, (pp. 50-52.) [in Ukrainian].
- Tyvodar M. P.** (2004). Etnolohiia [Ethnology]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Troshchynskiy, V. P. & Shevchenko, A. A.** (1999). *Ukrayintsi v sviti / za zah. red. V. Smoliya. Ukrayina kriz' viky. U 15-ty tt. T. 15.* [Ukrainians in the world. / Smolii, V. A. (Ed.). Ukraine kriz viky: Vol. 15. (Ukraine through the ages)], Kyiv: Vydavnychiy dim «Alternatyvy» [in Ukrainian].
- Shatska B.** (2011). Mynule–pamiat–mit [Past – memory – myth]. Chernivtsi: Knyhy – XXI st. [in Ukrainian].
- Yablonskyi V. M.** (2020). *Derzhavnyy tsentr UNR v ekzyli: ideyi, borot'ba, tradytsiya (1921-1992 roky).* [State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile: Ideas, Struggle, Tradition (1921–1992)]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Brinkerhoff J.M.** (2011). Diasporas and conflict societies: conflict entrepreneurs, competing interests or contributors to stability and development? *Conflict, Security & Development*, 11, 115–143.
- Hugo G.** (2003). *Migration and Development: A Perspective from Asia.* International Organization for Migration (IOM).

- Sharma K., Kashyap A., Montes M.F. & Ladd P.** (2011). Realizing the Development Potential of Diasporas. Tokyo ; New York ; Paris : UN University Press.
- Portes A., Escobar C. & Radford A.** (2007). Immigrant Transnational Organizations and Development: A Comparative Study. *International Migration Review*, 1, 242–281.

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04. 2023 р.*

УДК 94(477) «20»

DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283191

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІУ, вул. Ісаакяна, 18, Київ, Україна, індекс 01135 (ukr.etnolog_fus@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6463-0920>

ResearcherID: ABI-2074-2022 (<http://www.researcherid.com/rid/ABI-2074-2022>)

Ольга ШАКУРОВА

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ, вул. Ісаакяна, 18, Київ, Україна, індекс 01135

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9842-2997>

ResearcherID: AAU-6258-2020 (<http://www.researcherid.com/rid/AAU-6258-2020>)

Бібліографічний опис статті: Фігурний, Ю, & Шакурова, О. (2023). Функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни: роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та у протидії «руському миру». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 314–334. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283189>.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКИ Й ОСВІТИ УКРАЇНИ В
УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РОЛЬ
УКРАЇНОЗНАВСТВА У ВПРОВАДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР ТА У ПРОТИДІІ
«РУССКОМУ МИРУ»**

Анотація. Мета статті – проаналізувати функціонування науки й освіти України в умовах російсько-

© Юрій Фігурний, Ольга Шакурова, 2023

української війни, осмислити роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та запропонувати шляхи подолання деструктивних ідей «руського мира». **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, науковості, всебічності та системності. Використано метод історіографічного аналізу і синтезу, а також порівняльний, ретроспективний, історико-хронологічний та історико-ситуаційний методи. **Наукова новизна** полягає у розробці актуальної проблематики, яка залишається ще недостатньо вивченою та потребує подальших напрацювань. **Висновки.** Виявлено, що з часу відновлення Української держави у 1991 р. гостро постало питання реформування освітнього простору України й остаточної ліквідації радянських рудиментів у навчальному процесі. Показано, що майже чверть століття бездіяльність влади і активні антиукраїнські й антидержавницькі дії як адептів радянського способу життя так і прихильників Росії, посприяли впровадженню ними в український гуманітарний простір засадничих ідей, догматів та постулатів геополітичної доктрини «руського мира», які згодом призвели до так званої «руської весни» 2014 р. Простежено, що збройна й інформаційна російська агресія на початку 2014 р., підсилена антиукраїнською діяльністю прибічників «руського мира», поставила під питання саме існування Української держави та української нації, але завдяки Всеукраїнському патріотичному зсуву, ворог був зупинений. З'ясовано, що для остаточного реформування освітнього простору України й розбудови української національної освіти, надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та громадян. Охарактеризовано, що українознавство має стати важливим елементом національно-патріотичного виховання української молоді, набуваючи в умовах повномасштабної російсько-української війни вагомого державницького значення.

Ключові слова: Україна; українці; українознавство; національно-патріотичне виховання, російсько-українська війна; «руський мир», «рашизм».

Yuriy FIHURNYI

PhD hab, (History), Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS, 18 Isaakyan street, Kyiv, postal code 01135, Ukraine (ukr.etnolog_fus@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6463-0920>

ResearcherID: ABI-2074-2022 (<http://www.researcherid.com/rid/ABI-2074-2022>)

Olha SHAKUROVA

PhD hab, (History), senior research fellow of Ukrainian Ethnology Department of RIUS, 18 Isaakyan street, Kyiv, postal code 01135, Ukraine (ukr.etnolog_fus@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9842-2997>

ResearcherID: AAU-6258-2020 (<http://www.researcherid.com/rid/AAU-6258-2020>)

To cite this article: Fihurnyi, Y. & Shakurova, O. (2023). Funktionsuvannia nauky y osvity Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: rol ukrainoznavstva u vprovadzhenni natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodi v osvithnii prostir ta u protyidii «russkomu myru» [Functioning of science and education in Ukraine in the conditions of the russian-ukrainian war: the role of ukrainian studies in the implementation of national patriotic education of youth in the educational area and against the «russian world»]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55*, 314–334. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283189> [in Ukraine].

**FUNCTIONING OF SCIENCE AND EDUCATION IN
UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-
UKRAINIAN WAR: THE ROLE OF UKRAINIAN STUDIES IN
THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL PATRIOTIC
EDUCATION OF YOUTH IN THE EDUCATIONAL AREA AND
AGAINST THE «RUSSIAN WORLD»**

Summary. The purpose of the article is to analyze the functioning of science and education in Ukraine in the conditions of

*the Russian-Ukrainian war, to consider the role of Ukrainian studies in the introduction of national-patriotic education of youth into the educational space, and to propose ways to overcome the destructive ideas of the «Russian world». **The research methodology** is based on the principles of historicism, scientificity, comprehensiveness and systematicity. **Scientific novelty** consists in the development of topical issues that are still insufficiently studied and require further development. **Conclusions.** It was revealed that since the restoration of the Ukrainian state in 1991, the issue of reforming the educational space of Ukraine and the final elimination of Soviet vestiges in the educational process has become acute. It is shown that almost a quarter of a century of inactivity of the authorities and active anti-Ukrainian and anti-state actions of both adepts of the Soviet way of life and supporters of Russia contributed to their introduction into the Ukrainian humanitarian space of the fundamental ideas, dogmas and postulates of the geopolitical doctrine of the «Russian world», which later led to the so-called «Russian Spring» 2014. It was observed that the armed and informational Russian aggression at the beginning of 2014, reinforced by the anti-Ukrainian activities of supporters of the «Russian world», called into question the very existence of the Ukrainian state and the Ukrainian nation, but thanks to the All-Ukrainian patriotic movement, the enemy was stopped. It was found that for the final reform of the educational space of Ukraine and the development of Ukrainian national education, it is extremely important to combine the efforts of the Ukrainian authorities, civil society and citizens. It is characterized that Ukrainian studies should become an important element of the national-patriotic education of Ukrainian youth, and in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war acquires a significant state importance.*

Key words: Ukraine; Ukrainians; Ukrainian studies; Ukrainian ethno-cultural space; Russia; revanchism; «Russian world», «rachim».

Постановка проблеми. Проблема окреслення місця українознавства у активізації впровадження національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах неоголошеної російсько-української гібридної

війни, яка розпочалася 20 лютого 2014 р. і триває досі, особливо після 24.02. 2022 р., коли розпочалося її активна фаза та повномасштабне вторгнення російських військ на територію Української держави, стала надзвичайно актуальною як для українського суспільства, так і для усіх органів державної влади, у тому числі й органів місцевого самоврядування. Ефективне та дієве протистояння агресивній російській політиці потребує наукового обґрунтування для створення фахового комплексу управлінських рішень, що будуть використані для значного посилення позитивних тенденцій у розвитку Української держави, української нації та громадянського суспільства. У цих процесах дуже важлива роль українознавства як цілісної інтегративної системи наукових знань (науки) про Україну, українців і світове українство у просторі й часі. Українознавство пропонує низку актуальних пропозицій, частина з яких уже втілена у практику в освітній, науковій, інформаційній, мовленнєвій, релігійній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства. Під час воєнного стану, коли Україна й українці виборюють зі зброєю в руках право на життя, питання посилення національно-патріотичного виховання в освітньому та гуманітарному просторі України набувають загальнодержавного значення.

Ця праця реалізується в межах виконання науково-дослідницької роботи, що фінансується з державного бюджету, «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни». Вона виконується в Науково-дослідному інституті українознавства МОН України (далі – НДІУ) відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Аналіз останніх джерел, досліджень і публікацій. Розглядаючи фахові дослідження, у яких започатковано аналіз цієї проблематики, можемо стверджувати, що системне вивчення функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни, осмислення ролі українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та запропонування шляхів подолання деструктивних ідей «русского мира» ще не стало комплексним об'єктом наукових розвідок. Водночас деякі важливі аспекти цієї

проблеми активно вивчаються вченими. Зокрема, це питання активного просування в український гуманітарний та етнокультурний простір неоімперської геополітичної доктрини «русский мир» і фаховий аналіз антиукраїнської діяльності агентів кремля й провайдерів цієї злочинної концепції в Україні.

Проблемами вивчення концептуальних ідеологічних засад, геополітики й внутрішньої політики сучасної авторитарної російської федерації (далі – рф), формування і розвитку доктрини «русского мира» та його злочинної ролі у нищенні української ідентичності й українськості займається низка українських дослідників.

Зокрема, науковці Національного інституту стратегічних досліджень (далі – НІСД) В. Яблонський, С. Здіорук, В. Токман, А. Астаф'єв, О. Валецький, С. Зубченко, А. Іщенко, О. Литвиненко у 2014 р. підготували й оприлюднили аналітичну доповідь «Україна та проект «русского мира»», у якій ними осмислено сутність і генезу політико-ідеологічного концепту «русский мир», з'ясовано причини його створення, наголошено на зорієнтованості технології кремля забезпечувати гуманітарний супровід інтеграційних процесів в геополітичній і геоекономічній площинах на пострадянському просторі. Особливу увагу дослідники приділили критичному аналізу різноманітних механізмів «м'якої сили», за допомогою яких міфологи «русского мира» впроваджуються в українській соціум, а також ставленню українських громадян (критичному й не критичному) до ідеології та ідеологем «русского мира». Критично проаналізувавши засадничу сутність «русского мира» співробітники НІСД запропонували власні пропозиції щодо протидії агресивним впливам ідей «русского мира» на український гуманітарний простір (Здіорук, Яблонський, Токман, 2014).

Зі свого боку, вчені НДІУ П. Гай-Нижник (керівник проекту, упорядник і науковий редактор), Л. Залізняк, І. Краснодемська, Ю. Фігурний, О. Чирков, Л. Чупрій у 2016 р. видали колективну монографію «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики», де подали власний погляд на історичні витоки російській агресії супроти України й українців, здійснили виважену наукову оцінку рф як держави-

агресора й спонсора міжнародного тероризму, наголосили на використанні росією геополітичної доктрини «русского мира» як чинника реваншистської політики кремля проти України, спрямованої на цілковиту ліквідацію української державності, української політичної нації та поступову асиміляцію українського етносу. Зрештою, «русский мир», на думку науковців НДПУ, став одним із дієвих факторів, що призвів до розв'язання неоголошеної російсько-української гібридної війни, яка розпочалася у 2014 р. й триває досі (Гай-Нижник, Залізник, Краснодарська, Фігурний, Чирков, Чупрій, 2016).

Того ж 2016 р. побачила світ монографія Я. Потапенка «П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації)». Автор праці проаналізував глибинну сутність цивілізаційного протистояння між росією та Україною, витоки й перебіг неоголошеної російсько-української гібридної війни (Потапенко, 2016).

Особливу увагу Я. Потапенко приділив осмисленню геополітичної доктрини «русского мира». На його переконання, вона виглядає банально-поверховою і еkleктично неоригінальною переробкою доволі архаїчних рудиментів вульгаризованого панславизму, російського імперіалізму та агресивно-містичного месіанства. Проте концепція «русского мира», наголошував вчений, конче потрібна кремлю у справі утримання так званих «пострадянських республік» у сфері його політичного впливу, тобто це своєрідний інструмент неоколоніалізму, грубо закамфльований під «стратегію духовного відродження», який у реаліях російсько-української гібридної війни, що розпочалася у 2014 р. виявляється ще й засобом підтримки та активізації міжнародного тероризму (Потапенко, 2016, с. 299).

У 2018 р. Л. Якубова оприлюднила вагоме дослідження з цієї проблематики – наукову працю ««Русский мир» в Україні: на краю прірви». Дослідниця досить системно охарактеризувала специфіку цієї антиукраїнської геополітичної доктрини. А саме: шлях, який здолав «русский мир» від ідеї до доктрини; вплив неоевразійських інтерпретацій дугінізму на формування цього конструкту; як офіційна історія й політика пам'яті в рф посприяла інструменталізації політтехнології «русского мира»; яку роль

відіграла російська православна церква та релігія у ментальному ландшафті «русского мира»; як ця антиукраїнська доктрина руйнувала етнонаціональну стабільність в Українській державі, провокувала «війну пам'ятей» і «мовні війни», готуючи тим самим суспільно-політичне, соціокультурне й соціально-економічне підґрунтя «русской весны»; у який спосіб рашистам вдалося активно задіяти «русский мир» як дієвий інструмент військової агресії рф супроти України у 2014–2015 рр.; функціонування «русского мира» у так званих «ЛДНР» й тимчасово окупованому Криму впродовж 2014–2018 рр.; випробування «двох Україн» «русским миром»; активний український духовний і мистецький спротив доктрині «русского мира» та інші негативні впливи цієї геополітичної доктрини на суспільно-політичну, соціокультурну, етнокультурну та інформаційну сфери Української держави (Якубова, 2018).

У 2019 р. побачила світ монографія Б. Парахонського та Г. Яворської «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл». Її автори професійно проаналізували глибинну сутність війни і миру в контексті досвіду України у протидії російській гібридній війні, яка стала довгостроковим чинником деструктивних впливів на українську політичну, економічну та соціокультурну реальність. Осмислюючи цивілізаційне протистояння між росією та Україною, науковці приділили увагу й «русському миру». На їх думку, цей ідеологічний концепт набув в останні роки значного поширення в російських політичних й інтелектуальних колах та пов'язаний насамперед з уявленнями фундаменталістського інтеграціонізму російських націонал-патріотів, діячів московської православної церкви, прихильників «великої росії», які традиційно вважають українців і білорусів лише гілками великоруського етносу (Парахонський, Яворська, 2019, с. 285).

У 2022 р. В. Крисаченко, Ю. Фігурний, О. Чирков оприлюднили монографію «Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси» на сторінках якої системно проаналізували зародження, становлення, розвиток і сучасний стан Українського Православ'я, зокрема, й набуття ним автокефалії. Враховуючи актуальність протидії в Українській державі інвазії «русского мира», науковці системно охарактеризували його злочинну роль в асиміляції українства і

нищення Українського Православ'я: «Дієвим чинником у нищенні України й українців була великодержавна імперська російська ідеологія. Спочатку це був сакральний концепт «Москва – Третій Рим», потім монархічна концепція «Самодержавие, православие, народность», згодом більшовицьке гасло «Пролетарии всех стран соединяйтесь!» і нарешті – неоімперський конструкт «русский мир». Незважаючи на дещо різне ідеологічне наповнення, трактування і втілення в життя всі ці ідеологеми об'єднувало повне несприйняття України й українців та намагання їх остаточно позбутися» (Крисаченко, Фігурний, Чирков, 2022, с. 162).

Незважаючи на ці публікації, проблема вивчення путінської доктрини «русского мира» як важливої складової неоімперської політичної ідеології – «рашизму» та вагомого елементу реваншистської політики рф проти України, залишається актуальною та потребує подальшого наукового опрацювання. Особливо це стосується методів протистояння цій неоімперській геополітичній доктрині під час неоголошеної російсько-української гібридної війни, зосібна її активної фази, що розпочалася 24.02.2022 р.

Джерельною базою дослідження слугують праці і публічні виступи апологетів, теоретиків, провайдерів і прибічників «русского мира». Вивчаючи й осмислюючи ці наративи, українські вчені мають можливість системно розкривати їх злочинну антиукраїнську сутність і напрацьовувати аналітичні матеріали, які допоможуть протидіяти ворогу та перемагати рашистів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження полягає у системному аналізі функціонування науки й освіти України в умовах російсько-української війни, осмислення ролі українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання молоді в освітній простір та запропонування шляхів подолання деструктивних ідей «русского мира». Завдання дослідження: охарактеризувати історіографію вивчення проблеми й джерельну базу; проаналізувати понятійно-термінологічний апарат дослідження; осмислити злочинну сутність і негативний вплив «русского мира» на розвиток України й українців; досягнути головні напрями державної політики для подолання «русского мира»; показати важливість повернення

українознавства в освітній і гуманітарний простір України; підбити підсумки.

Наукова новизна полягає у розробці актуальної проблематики, яка, незважаючи на чималу кількість публікацій з цієї тематики, залишається ще недостатньо вивченою та потребує подальших напрацювань. Автори дослідження одними з перших наголошують на винятковій ролі саме українознавства як світоглядної науки у впровадженні національно-патріотичного виховання української молоді в освітній простір України, а також охарактеризовують злочинну сутність геополітичної доктрини «руського мира» та окреслюють методи і шляхи запобігання, подолання та знешкодження негативного впливу цієї злочинної доктрини на освітній і гуманітарний простір України.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи вивчення цієї надважливої наукової проблеми, ми передовсім дамо визначення базових засадничих понять, на яких ґрунтується наше дослідження. По-перше, «руський мир» – це не пересічний культурницький псевдоліберальний проєкт, «де-юре» налаштований на збереження й розвиток російської мови, культури й традицій як у самій рф й у країнах так званого «ближнього зарубіжжя» (колишніх радянських республіках) та «далекого» (по всьому світу) серед так званого російськомовного населення, а «де-факто», путінська геополітична доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «великої історичної росії» у кордонах російської імперії на вершині її могутності у 1914 р. Саме «руський мир» став однією з важливих складових неоімперської політичної ідеології – «рашизму», й підґрунтям спочатку гібридної, а згодом і повномасштабної агресії росії проти України.

По-друге, «рашизм» – путінська неоімперська політична ідеологія та соціокультурна практика російського державного утворення, яке виникло на руїнах Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), у 1991 р. Провайдерами цієї злочинної ідеології є керівництво та переважна більшість населення рф, так званий «глибинний народ», які прагнуть відновити СРСР 2.0 у форматі «великої історичної росії» та з часом повернути рф глобальне лідерство у світі, залишивши позаду й здолавши Сполучені Штати Америки й Китайську

Народну Республіку. Рашизм характеризується такими специфічними особливостями: фанатичною нетерпимістю до ліберальної західної цивілізації, особливо до так званих «англосаксів», які існують лише для того, аби знищити «велику російську православну цивілізацію»; відвертою зверхністю і зневагою до мови, культури, традицій та звичаїв інших націй і народів, оскільки головна мета рашистів та носіїв рашизму, завоювати, пограбувати, знесилити й асимілювати (поглинути) завойовані ними інші етнічні спільноти; войовничою агресивністю, що спрямована проти сусідніх держав і слугує найголовнішим інструментом задля розв'язання геополітичних і політичних проблем, а саме застосування добре озброєних і гарно навчених професіоналів за межами рф – як військовослужбовців збройних сил рф, так і найманців приватних воєнних кампаній, а у самій московії – поліцію та російську національну гвардію; месіанською зарозумілістю й переконаністю у надзвичайній богообранності російської православної цивілізації, оскільки рашисти переконані, що тільки «велика історична росія» порятує всю людську цивілізацію від руйнації та загибелі; підступністю й цинічністю у використанні будь-яких засобів для досягнення поставлених геополітичних і політичних завдань – світового панування, інструментами яких є кібернетичні атаки на банкову, економічну, воєнну, електоральну та інші сфери недружніх до рф країн, брудний шантаж європейців енергетичною залежністю від рф і спроби диктувати урядам цих держав свої умови й побажання; інформаційне домінування в гуманітарному дискурсі та цілеспрямоване нав'язування громадянам рф й інших країн рашистських сенсів і цінностей, тим самим формуючи серед населення цих держав прибічників, однодумців, співчутливих і так званих «корисних ідіотів». Увесь цей злочинний інструментарій допомагає рашизму й рашистам створювати для рф привабливий «експортний» образ країни, на яку вищі небесні сили поклали місію зі спасіння людської цивілізації від зuboжіння та самоліквідації.

По-третє, «російсько-українська війна» – це насамперед цивілізаційне протистояння між автократією та демократією, між євразійською російською неоімперією і європейською Українською державою. Ця війна характеризується такими

специфічними особливостями: комплексністю, поєднуючи в собі геополітичні, геостратегічні, гео економічні, суспільно-політичні, соціально-політичні, соціокультурні, етнокультурні, ідеологічні, релігійні, національні, етнічні, територіальні, економічні, культурні та інші чинники; екстенсивністю – уперше з часу завершення Другої світової війни на європейському континенті відбуваються бойові дії такого масштабу, з використанням майже всіх видів сучасної зброї (за винятком – ядерної), протяжність фронтів (ліній бойових зіткнень) вимірюється тисячами й десятками тисяч кілометрів, залученням до воюючих армій понад мільйона мобілізованих громадян, вливанням в економіку величезних фінансових ресурсів тощо; інтенсивністю та агресивністю – рашисти задля досягнення свого стратегічного завдання – ліквідації Української держави й української політичної нації – проводять в Україні геноцидну політику, безжально знищуючи людей, критичну інфраструктуру, економіку, міста, села, викрадаючи дітей та загалом роблячи все, що тільки можна, аби змусити українців до капітуляції.

З відновленням власної державності український народ, на превеликий жаль, не зумів вчасно розпочати й завершити деколонізацію та дерадянізацію України. Починаючи з 1991 р. при підтримці легітимних установ Української держави, українці поступово позбавлялися від тоталітарного спадку, не завжди послідовно, однак наполегливо, відновлювали гуманітарний та етнокультурний простір і рухалися у європейському напрямі. Проте всі ці роки північно-східний сусід намагався зупинити цей поступальний євроатлантичний розвиток і повернути Україну до складу рф. Особливу увагу кремль приділяв збереженню викладання російської мови в українській дошкільній, початковій, середній і вищій освіті, гальмуванню українізації гуманітарної сфери України, сакралізації єдиного духовного простору російською православною церквою, поширенню в Україні «русского мира», культивуванню спільного історичного минулого, розширенню спільного інформаційного середовища, прославлянню в українському соціумі здобутків СРСР, а саме в галузі історії, політики, культури, патріотизму тощо. Внаслідок цієї послідовної антиукраїнської політики, молоде покоління, яке виростало й дорослішало вже за часи незалежності в Криму, на

Сході та Півдні України у своїй переважній більшості не поважали й не сприймали ні українську державність, ні українську мову, ні українську культуру, ні українську ідентичність, ні українську самосвідомість, ні український патріотизм. Саме тому 2014 рік став для України жахливою реальністю, а події 24.02.2022 р. – шокували усіх без винятку громадян України.

Проте українська нація вистояла, згуртувалася й намагається відстояти свою окремішність та самобутність й припинити зазіхання на її територію з боку держави-агресорки.

Неоголошена російсько-українська гібридна війна – це не пересічний збройний конфлікт між сусідніми державами за володіння спірними територіями, а на думку Л. Залізняка, це – цивілізаційна війна (Залізняк, 2014, с. 4).

Зрештою, збройна й інформаційна російська агресія проти України та українців укотре підтвердила залізну закономірність – там, де українська самобутність, українська освіта, українська мова, українська культура перебувала на маргінесах, там запанував агресивний, реваншистський, неоімперський, фашистський «русский мир» та «рашизм».

Очільники й провайдери «русского мира» активно заперечують етнокультурну реальність. Вони ігнорують існування у реальному часі українського народу як самобутньої етнічної спільноти з притаманним їй неповторним етнокультурним комплексом (спільність походження; мовна єдність; наявність власної споконвічної етнічної території; самобутня духовна і матеріальна традиційна культура; релігійність; збереження й існування самосвідомості, етнічної пам'яті, самоназви, менталітету, стереотипів поведінки тощо), який творився у процесі тривалого у часі і просторі етнокультурного розвитку України й українців, та фактично вважають українську етнічну спільноту невід'ємною частиною (субетносом) російського народу, «великої історичної Росії» й «русского мира» (Фігурний, 2021, с. 83).

Показово, що російська агресія на початку 2014 р., підсилена проросійським виступами так званої «п'ятої колони», проплаченої рашистами, які згодом призвели до так званої «русской весны» та антиукраїнської діяльності прибічників

«русского мира», поставила під питання саме існування української державності й української нації, але завдяки Всеукраїнському патріотичному здвигу громадянського суспільства, у тому числі державницькій позиції українських гуманітаріїв загалом, педагогів і викладачів зокрема, ворог був зупинений.

Враховуючи всі обставини, стало зрозумілим те, що для повної перемоги над російськими загарбниками недостатньо їх розгромити на полі бою. Треба цілковито здолати ворога в гуманітарній, духовній, культурній та інформаційній сферах. Потрібно, аби «русский мир» остаточно зник з українських теренів. Задля цього є нагальна потреба у завершенні реформування освітнього простору України, позбавлення його колоніальної та тоталітарної спадщини й розбудови цілісної української національної освіти.

Затвердження Постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2022 р. № 673 «Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» є надзвичайно важливим кроком виконавчої влади для вироблення й реалізації загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання в Українській державі (Про затвердження Державної цільової соціальної програми...).

Задля її виконання надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та вчених. Українознавство як світоглядна система має стати важливим елементом національно-патріотичного виховання української молоді і впровадження його в освітній та гуманітарний простір України в умовах повномасштабної російсько-української війни набуває вагомого державницького значення. Оскільки українознавство є невід'ємною частиною української національної освіти та національного гуманітарного простору, то воно має повне право на місце у навчально-освітній програмі.

Саме тому є нагальна потреба повернути до шкільної програми ЗНЗ і навчальних програм ВНЗ навчальну дисципліну «Українознавство». Оскільки саме українознавство допомагає комплексно пізнати походження українського народу, осмислити тернистий шлях його державотворення, досягнути сучасні проблеми й перспективи подальшого розвитку; підвищити роль і

значення української мови як національної цінності, важливого засобу міжнаціонального спілкування, вагомого чинника національної самобутності; подолати постколоніальні й посттоталітарні деструктивні наслідки у свідомості населення України; популяризувати та зберегти культурну спадщину, культурні цінності України; сприяти утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання; подолати мовно-культурну меншовартісність українців; підвищувати достатній рівень знань про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України; актуалізувати активну участь громадян в освітянській, науковій, управлінській діяльності через призму державотворення та піднесення престижу України на світовому рівні (Про затвердження Державної цільової соціальної програми...).

Учені-українознавці звернулися до Міністерства освіти і науки з проханням ініціювати клопотання до Кабінету Міністрів України про надання НДІУ МОН України статусу координаційного центру по зв'язкам з українською діаспорою, щодо виконання Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Це допоможе НДІУ активно проводити інформаційно-просвітницьку роботу з метою донесення до громадян України, що тимчасово проживають за її межами, закордонних українців, змісту й сутності українських етнокультурних, суспільно-державних і національних цінностей, поглиблювати співпрацю з представниками закордонних українців у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема щодо збереження і популяризації української історії, державотворення, націєтворення, мови, культури, а також формування національної ідентичності. Також є нагальна потреба підготувати Державну Програму співпраці із закордонними українцями, оскільки попередня завершилася ще у 2020 р., і у цій новій Програмі надати НДІУ МОН України статус координаційного центру зв'язків з українською діаспорою, і саме це буде сприяти виконанню Державної цільової соціальної Програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року.

Ми твердо переконані, що українознавство не тільки є комплексною, цілісною наукою про Україну, українців та світове українство в цивілізаційному часопросторі, воно також має стати потужною національною ідеологією, міцним ідеологічним стрижнем Української держави, української політичної нації і кожного свідомого українця. Уся багатовікова історія українського народу свідчить, що тільки маючи власну державу, він може неперервно розвиватися в просторі й часі, впевнено реалізуючи себе як європейську націю, та успішно творити власний етнокультурний комплекс і мати цивілізаційну перспективу. Водночас однією з основних засад державності є національна ідеологія. Вона, і тільки вона, покликана бути тією об'єднавчою силою, яка може згуртувати український народ і успішно протидіяти будь-яким викликам і загрозам. Одним з найважливіших чинників ідеологічного наступу на внутрішньовітчизняне і зовнішнє світове поле діяльності може і повинно стати українознавство. Нам, вченим-українознавцям, опоненти можуть закинути, що ми замість більшовицько-комуністичної ідеології хочемо насильно насадити іншу, так звану українознавчу. Проте всім відомо, що навколишній світ, чи то фізичний, чи то цивілізаційний, ніколи не терпить порожнечі. Якщо українознавство по праву не опанує ідеологічну нішу сучасного вітчизняного соціуму, то її опанують інші концепції і реалії, як це зробив «русский мир» та «рашизм», а також сепаратизм, тероризм, космополітизм (у найгіршому розумінні його значення), малоросійство (плазування перед так званим «старшим братом» з Росії), корупціонізм, клановість, державний бандитизм тощо. Олігархи-можновладці, навіть в умовах повномасштабної агресії збільшують свої статки, а переважна більшість українців власними силами підтримують захисників України.

Одне з головних завдань «русского мира» – перетворити Україну на колонію, а її терени – на звичайні губернії рф («Малороссию, Новороссию, Галицию» тощо), а українців – на «русских». На противагу цим неоімперським спробам, українознавство має сприяти трансформації кланово-олігархічної, люмпенізованої, зросійщено-совкової України в інноваційну, потужну, заможну, правову, сконсолідовану і

демократичну Українську Самостійну Соборну Державу, яка займе по праву своє місце в євроатлантичній родині та допомоги українському народу стати свідомою, високоосвіченою, патріотичною, духовною, політичною нацією. Зрозуміло, цей шлях перетворень буде болісним, тернистим, важким і тривалим. (Фігурний, 2015, с. 191).

Україна у XXI ст. має набути членство в Європейському Союзі й НАТО та стати лідером Центрально-Східної Європи, увійти у двадцятку найрозвинутіших країн світу. Колись у середині XVII ст. саме Гетьманщина допомогла московії стати потужною державою, а згодом й імперією. Тепер, на початку XXI ст., Українська Самостійна Соборна Держава має стати руйнівником путінської неоімперії, а українознавство, здолавши агресивно-неоімперіалістичний «русский мир», сприятиме поступальному розвитку України, українців і світового українства у цивілізаційному часопросторовому парадигмальному дискурсі (Фігурний, 2015, с. 192).

Українознавство як державницька ідеологія має на меті згуртувати вітчизняний соціум та допомогти здолати агресора й здобути звитяжну перемогу у неоголошеній повномасштабній російсько-українській війні, а також стати тим міцним підґрунтям, завдяки якому завершиться процес становлення громадянського суспільства й української політичної нації, розбудова демократичної, правової, високотехнологічної, сильної і заможної національної держави. Лише власна національна держава і тільки вона дасть змогу всебічно розвиватися індивідууму-особистості зокрема і українському народу взагалі, тим самим збагативши політичне, економічне, культурне і мілітарне надбання світової людської цивілізації.

Повернення до навчально-виховного процесу українознавства дає змогу не тільки підвищити рівень знань педагогів, але і допомогти їм налагодити тісний і продуктивний взаємний обмін з дослідниками і розробниками теоретичного підґрунтя українознавства та з науковцями-практиками, які щодня намагаються донести і доносять, за великим рахунком, концептуальні й засадничі твердження, знання та уміння їх застосовувати в повсякденному житті – до української молоді,

майбутніх будівничих й архітекторів Української Самостійної Соборної Держави.

Висновки. Таким чином, проаналізовано важливу роль українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання української молоді в освітній та гуманітарний простір України в умовах повномасштабної російсько-української війни. По-перше, з часу відновлення Української держави у 1991 р. гостро постало питання реформування освітнього простору України й остаточної ліквідації радянських рудиментів у навчальному процесі. По-друге, майже чвертьстолітня бездіяльність вітчизняної влади й активні антиукраїнські й антидержавницькі дії як адептів радянського способу життя, так і прихильників РФ, посприяли впровадженню ними в український гуманітарний простір засадничих ідей, догматів і постулатів геополітичної доктрини «русского мира» і «рашизму», які згодом призвели до так званої «русской весны» 2014 р. По-третє, збройна й інформаційна агресія РФ на початку 2014 р., підсилена антиукраїнською діяльністю прибічників «русского мира», поставила під питання саме існування Української державності та української нації, але завдяки Всеукраїнському патріотичному здвигу, у тому числі й державницькій позиції українських гуманітаріїв, зокрема й педагогів і викладачів, ворог був зупинений. По-четверте, для остаточного реформування освітнього простору України й розбудови української національної освіти, надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та громадян. По-п'яте, українознавство має стати важливим елементом національно-патріотичного виховання української молоді й в умовах повномасштабної російсько-української війни набуває вагомого державницького значення. По-шосте, для остаточної перемоги над російським агресором окрім військових, геополітичних, дипломатичних, політичних, економічних, фінансових й етнокультурних чинників треба обов'язково задіяти також гуманітарний фактор і саме українознавство як навчальна дисципліна, інтегративна наука та ідеологія держави має і, врешті-решт, стане тим осердям, навколо якого об'єднуються громадяни України в загартовану й згуртовану в українську громадянську націю.

Джерела та література

- Гай-Нижник, П., Залізник, Л., Краснодемська, І., Фігурний, Ю., Чирков, О., & Чупрій, Л. (2016). *Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики*. Київ: «МП Леся».
- Залізник, Л. (2014). *Україна між Сходом і Заходом. Про витoki і суть російсько-української війни 2014 р.* Київ: Шлях.
- Здіорук, С., Яблонський, В., & Токман, В. (2014). *Україна та проект «русского мира»: аналітична доповідь*. Київ: НІСД.
- Крисаченко, В., Фігурний, Ю., & Чирков, О. (2022). *Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси*. Київ: НДПУ.
- Парахонський, Б., Яворська, Г. (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ: НІСД.
- Потапенко, Я. (2016). *П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації)*. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В».
- Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-kabinetu-ministriv-ukraini>
- Фігурний, Ю. (2015) Українознавство – дієвий чинник у боротьбі з агресивно-неоімперіалістичним «руським миром» РФ. *Бандерівські читання. (Матеріали перших та других Бандерівських читань)* (с. 184–192). Київ-Івано-Франківськ: Місто НВ.
- Фігурний, Ю. (2021). Доктрина «русского мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*, 4 (81), 72–88.
- Якубова, Л. (2018). *«Русский мир» в Україні: на краю прірви*. Київ: Видавництво «Кліо».

References

- Hai-Nyzhnyk, P., Zalizniak L., Krasnodemska, I., Fihurnyi, Yu., Chyrkov, O., & Chuprii, L. (2016). *Ahresia Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky* [Russia's aggression

- against Ukraine: historical background and modern challenges]. Kyiv: «MP Lesia» [in Ukrainian].
- Zalizniak, L.** (2014). Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom. Pro vytoky i sut rosiisko-ukrainskoi viiny 2014 r. [Ukraine between East and West. About the origins and essence of the Russian-Ukrainian war of 2014]. Kyiv: Shliakh [in Ukrainian].
- Zdioruk, S., Yablonskyi, V., & Tokman, V.** (2014). Ukraina ta proekt «russkoho myra»: analitychna dopovid [Ukraine and the «Russian world» project: an analytical report]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Krysachenko, V., Fihurnyi Yu., & Chyrkov, O.** (2022). Ukrainske khrystyanstvo: utverdzhennia identychnosti. Kontseptualni narysy [Ukrainian Christianity: affirmation of identity. Conceptual essays]. Kyiv: NDIU [in Ukrainian].
- Parakhonskyi, B., Yavorska, H.** (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [Ontology of war and peace: security, strategy, meaning]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
- Potapenko, Ya.** (2016). Piata rosiisko-ukrainska viina: vid maidanu do skhidnogo frontu (pidkhody, otsinky, interpretatsii) [The fifth Russian-Ukrainian war: from the Maidan to the Eastern Front (approaches, assessments, interpretations)]. Pereiaslav-Khmelnyskyi: «Vydavnytstvo K S V» [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na period do 2025 roku ta vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the State targeted social program of national and patriotic education for the period until 2025 and amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakykh-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy> [in Ukrainian].
- Fihurnyi, Yu.** (2015) Ukrainoznavstvo – diievyi chynnyk u borotbi z ahresyвно-neoimperialistychnym «russkym myrom» RF [Ukrainian studies is an effective factor in the fight against the aggressive neo-imperialist «Russian peace» of the Russian Federation]. Banderivski chytannia. (Materialy pershykh ta druhykh Banderivskykh chytan) – Bander's readings. (Materials of the first and second Bander readings) (pp. 184–192). Kyiv-Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
- Fihurnyi, Yu.** (2021). Doktryna «russkoho myra» yak politychna ideolohiia ahresii Rosii proty Ukrainy [The doctrine of «Russian peace» as a

political ideology of Russia's aggression against Ukraine].
Ukrainoznavstvo – Ukrainian studies, 4 (81), 72–88 [in Ukrainian].

Yakubova, L. (2018). «Russkyi myr» v Ukraini: na kraiu prirvy [«Russian Peace» in Ukraine: on the edge of the abyss]. Kyiv: Vydavnytstvo «Klio» [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

УДК 94(477):355.1:930.1(470+571) «2022-2023»
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283192

Андрій ХАРУК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (andrij.kharuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/AAA-2516-2020/>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57416183400>

Бібліографічний опис статті: Харук А. (2023). Як використовувати російські джерела для вивчення російсько-української війни? *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 335–349. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283192>.

ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ РОСІЙСЬКІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ?

Анотація. У російській фаховій військовій періодиці достатньо широко висвітлюється хід російсько-української війни, публікуються численні матеріали, присвячені аналізу уроків широкомасштабного вторгнення. Ці публікації підготовлені під значним впливом офіційної ідеології та пропаганди, однак критичний їх аналіз дає підставу виокремити важливу інформацію, придатну для дослідження історії російсько-української війни. Передовсім це стосується статей журналу «Военная мысль», які використовувались, зокрема, під

© Андрій Харук, 2023

час розгляду Гостомельської операції. Низка статей цього часопису може бути використана для вивчення боїв у Південно-Західній операційній зоні та бойових дій в особливих умовах (наприклад, в урбанізованій місцевості). Проаналізовані в нашій статті матеріали висвітлюють також осмислення досвіду російсько-української війни в окремих сферах, як-от бойове застосування авіації чи військово-політична робота. **Методологічною основою** статті є критичний підхід, історіографічний аналіз у поєднанні з принципами історизму й об'єктивності. **Наукова новизна** полягає у визначенні можливостей використання публікацій російської фахової періодики для вивчення історії російсько-української війни (на етапі широкомасштабного російського вторгнення, тобто після 24 лютого 2022 р.). **Висновки.** Матеріали проаналізованого нами видання можуть бути використані у кількох аспектах: 1) аналіз підготовки РФ до широкомасштабного вторгнення в Україну, визначення впливу геополітичних і стратегічних концепцій російського військово-політичного керівництва на планування вторгнення; 2) вивчення планування і ходу окремих операцій; 3) дослідження того, як в російських джерелах аналізуються уроки війни з Україною, що дає змогу ретроспективно оцінити ефективність дій військ агресора у порівнянні з первинними планами і очікуваннями; 4) критичний розгляд зазначених публікацій дає додатковий матеріал для спростування російських фейків і спотворень у висвітленні російсько-української війни.

Ключові слова: збройна агресія Російської Федерації проти України, широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну, Збройні Сили Російської Федерації, бойовий досвід, історіографія.

Andrij KHARUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor, Professor of Department of the Humanitarian Studies, Hetman Petro Sahaydachny National Army Academy, Heroiv Maidanu str., 32, Lviv, Ukraine, postal code 79026, (andrij.kharuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/AAA-2516-2020/>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57416183400>

To cite this article: Kharuk A. (2023). Yak vykorystovuvaty rosiiskii dzherela dlia vyvchennia rosiisko-ukrainskoi viiny? [How to use Russian sources to study : the Russian-Ukrainian war?]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 335–349.*
doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283192>. [in Ukraine].

HOW TO USE RUSSIAN SOURCES TO STUDY THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR?

Abstract. *The course of the Russian-Ukrainian war is sufficiently widely covered in Russian specialized military periodicals, and numerous materials devoted to the analysis of the lessons of the large-scale invasion are published. These publications were prepared under the significant influence of official ideology and propaganda, but their critical analysis allows us to single out important information suitable for researching the history of the Russian-Ukrainian war. First of all, this concerns the articles of the magazine «Voennaya mysl». They were used, in particular, during the consideration of the Gostomel operation. A number of articles in this journal can be used to study battles in the South-West operational zone and combat operations in special conditions (for example, in an urbanized area). The materials analyzed in our article also illuminate the understanding of the experience of the Russian-Ukrainian war in certain areas, such as the combat use of aviation or military-political work. **The methodological basis** of the article is a critical approach,*

historiographical analysis combined with the principles of historicism and objectivity. The scientific novelty consists in determining the possibilities of using the publications of Russian specialists to study the history of the Russian-Ukrainian war (at the stage of a large-scale Russian invasion, i.e. after February 24, 2022). Conclusions. The materials of the publication analyzed by us can be used in several aspects: 1) analysis of the preparation of the Russian Federation for a large-scale invasion of Ukraine, determination of the influence of the geopolitical and strategic concepts of the Russian military-political leadership on the planning of the invasion; 2) study of the planning and course of individual operations; 3) a study of how the lessons of the war with Ukraine are analyzed in Russian sources, which makes it possible to retrospectively assess the effectiveness of the actions of the aggressor's troops in relation to the initial plans and expectations; 4) a critical review of these publications provides additional material for refuting Russian fakes and distortions in the coverage of the Russian-Ukrainian war.

Key words: *armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, large-scale invasion of Russian troops into Ukraine, Armed Forces of the Russian Federation, combat experience, historiography.*

Постановка проблеми. «Той, хто знає ворога й себе, ніколи не програє війни» (цит. за Мистецтво війни Сунь-дзи, 2014, с. 112) – аксіома ця відома полководцям з давніх-давен, а вперше була висловлена задовго до Різдва Христового китайським стратегом Сунь-цзи. Не втрачає вона актуальності й нині. Для перемоги над російським агресором нам необхідно вивчити його, зрозуміти логіку дій на полі бою. А цього неможливо досягти, не звертаючись до російських джерел. Вибір їх позірно дуже широкий, однак далеко не всі годяться для використання в історичних дослідженнях. Причина цього очевидна: російські публікації в більшості своїй подають дійсність у спотвореному й викривленому вигляді. Вони становлять інтерес для фахівців, які вивчають пропаганду і вплив її на масову свідомість, але аж ніяк не для істориків, які досліджують хід війни. А ось фахові військові видання (підкреслимо – деякі, не всі) заслуговують на увагу, бо в їхніх

публікаціях під нашаруванням пропагандистських штампів і гасел можна знайти певну корисну для нас інформацію.

Аналіз останніх досліджень. Проблема висвітлення у зарубіжних військових публікаціях подій російсько-української війни після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну вже знайшла певне відображення у працях вітчизняних істориків. Однак досі аналізувалися переважно роботи західних авторів – наприклад, польських (Скорич & Харук, 2022) чи італійських (Харук & Скорич, 2023). Російські ж публікації під цим кутом ще не розглядалися.

Мета та завдання дослідження. Проаналізувати висвітлення подій російсько-української війни після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. в російській військовій періодиці. Оцінити доцільність використання цих публікацій під час дослідження історії російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю інформаційного поля Російської Федерації є наявність потужного централізованого державного військового видавництва «Красная звезда». Переважна більшість видань, які виходять у ньому – газета «Красная звезда», журнали «Российское военное обозрение», «Зарубежное военное обозрение», «Воин России», «Армейский сборник» та ін. – є суто пропагандистськими, спрямованими на ідеологічну індоктринацію читачів. Деяко осторонь стоїть часопис «Военная мысль», який позиціонується як щомісячний військово-теоретичний журнал з чіткою адресацією – «Для генералов, адмиралов и офицеров Вооруженных Сил Российской Федерации». При цьому він не має грифу обмеження доступу і розповсюджується вільно. З огляду на це у нашій роботі зосередили увагу саме на журналі «Военная мысль» – тим більше, що маємо вже досвід використання його матеріалів в історичних дослідженнях.

Часопис «Военная мысль» публікує дослідження з питань геополітики, воєнного мистецтва різних рівнів – від стратегічного до тактичного, управління військами (силами) та їхнього всебічного забезпечення, військового будівництва, військового навчання та виховання тощо. Вони відображають панівні в ЗС РФ погляди та концепції, а також містять аналіз бойового досвіду.

Вивчення цих публікацій допомагає зрозуміти логіку дій російських військ за різних обставин. Скажімо, низка статей журналу «Военная мысль» використовувалась для вивчення передумов і ходу російської десантної операції в Гостомелі (Харук, 2022, с. 140–141). А. Зеленов у роботі, опублікованій за кілька місяців до початку широкомасштабного вторгнення, підкреслював, що взаємодія десантників з гелікоптерами під час захоплення і знищення ворожих об'єктів передбачена лише на етапі виконання найближчого завдання десанту і чітко регламентована в часі: від 40 хвилин до 1,5 години (Зеленов, 2021, с. 28–29). І саме так розгортались дії під час операції в Гостомелі: майже одразу після висадки десантники лишилися без підтримки з боку штурмових гелікоптерів. В іншій статті російські автори підкреслювали, що суттєвим недоліком є відсутність у десантно-штурмових з'єднаннях штатних гелікоптерів. На цьому тлі навіть висловлювалась думка про недоцільність проведення великомасштабних десантно-штурмових операцій через проблематичність в сучасних умовах завоювання і утримання панування у повітрі (Урюпин & Таненя, 2021, с. 25). Виходячи з цього, стає зрозумілою одна з причин невдачі операції із захоплення Гостомельського аеродрому – адже фактично десантно-штурмова операція росіян провалилась, і їм вдалось здобути аеродром тільки наземним ударом, але до того часу його злітно-посадкова смуга була виведена з ладу (Харук, 2022, с. 147). Характерно, що досвід Гостомельської операції вивчається і росіянами – в травні 2023 р. в часописі «Военная мысль» опубліковано статтю, автори якої наголошують на необхідності перегляду підходів до застосування тактичних повітряних десантів (Дынник & Вдовин, 2023). Підкреслюється нагальна потреба перегляду вимог до складу тактичного повітряного десанту, норм виділення гелікоптерів, побудови бойових порядків, розподілу засобів ураження, змісту і способів виконання бойових завдань. Автори вказують, що чинні норми завантаження транспортних гелікоптерів можуть призвести до значних втрат під час перельоту, зумовлених обмеженими можливостями виявлення і придушення засобів ППО противника, насамперед переносних зенітно-ракетних комплексів (Дынник & Вдовин, 2023, с. 77–78). Безперечно, ці тези стали наслідком

втрат, яких зазнали росіяни під час проведення десантних операцій на початку широкомасштабного вторгнення.

Дослідникам можна рекомендувати низку інших статей, які будуть корисними для аналізу бойових дій в інших операціях російсько-української війни. Зокрема, для дослідження ходу боїв у Південно-Західній операційній зоні (насамперед на Херсонському і Миколаївському напрямках) стануть у нагоді стаття В. Соколова та А. Харжавіна. Перша з них присвячена загальним засадам застосування військ на приморських напрямках (Соколов & Харжавин, 2022a). У другій ці засади конкретизуються у цілісну концепцію (Соколов & Харжавин, 2022b).

Важливою особливістю російсько-української війни є те, що бойові дії часто відбуваються в урбанізованих районах. Оборона Маріуполя і Бахмута, бої в Мар'їнці та Авдіївці – все це типові міські бої, ведення яких має суттєві відмінності порівняно з битвами в незабудованій місцевості. Для вивчення підходів російського військового командування до такого роду операцій корисним буде ознайомлення зі статтею, присвяченою застосуванню артилерії в урбанізованому районі (Зорин, Зинатуллин & Берендеев, 2022). Автори її підкреслюють низку особливостей, які впливають на таке застосування: збільшення часу на підготовку пропозицій застосування артилерії, зумовлене складною структурою і різноманітністю планування населених пунктів; необхідність більшої самостійності дій артилерії у зв'язку з вогнищевим характером боїв у місті; ведення боїв на близьких відстанях, що вимагає особливої уваги для недопущення ураження власних військ; утруднення маневру через руйнування і завали тощо (Зорин, Зинатуллин & Берендеев, 2022, с. 36). Назагал же тема боїв в урбанізованому просторі виявилась для росіян надзвичайно актуальною. Услід за згаданою статтею був опублікований матеріал, присвячений оборонним боям у місті (Божедомов & Левченко, 2022). Автори підкреслюють, що «ведення напружених бойових дій в умовах щільної міської забудови і у великих населених пунктах стає об'єктивною реальністю сучасних воєнних конфліктів» [тут і далі переклад з рос. мій – А. Харук] (Божедомов & Левченко, 2022, с. 70). І хоч стаття побудована на аналізі досвіду бойових дій в

Чечні, саме він був покладений в основу статутів та настанов, якими керуються російські війська під час вторгнення в Україну. Опис засад бойових дій у місті та конкретних тактичних прийомів, наведених в цитованій статті, може допомогти нашим історикам під час аналізу багатьох епізодів російсько-української війни.

Поряд зі статтями, присвяченими конкретним аспектам ведення бойових дій, історикам доцільно звернути увагу і на матеріали про загальні питання ведення війни. На нашу думку, в цій групі варто виділити роботу Ю. Криницького та В. Чеховського, в якій розглянуті питання сфер збройної боротьби та театрів воєнних дій (Криницький & Чеховский, 2022). Дослідники розкривають сучасне визначення театру воєнних дій (ТВД), розглядають схожість і відмінність між різними ТВД (Криницький & Чеховский, 2022, с. 25–27). Знайомство з цими теоретичними положеннями дає можливість чіткіше зрозуміти суть поділу сил агресора на окремі угруповання, специфіку їхньої оперативної і бойової побудови. Це розуміння необхідне для дослідження історії російсько-української війни на оперативному, а особливо – на стратегічному рівнях.

З кінця 2022 – початку 2023 р. на сторінках журналу «Военная мысль» дедалі виразніше артикулюються мотиви врахування досвіду «спеціальної воєнної операції» – як в російському офіційному лексиконі називають агресію проти України. Досвід цей вивчається на різних рівнях – від геополітики і стратегії до тактики. Скажімо, в статті Л. Пруднікова та А. Кузьменка піднімається питання реагування на економічні санкції, дипломатичний та інформаційний тиск з боку демократичних країн, викликані російською агресією (Прудников & Кузьменко, с. 15). Досить цікавою і показовою є стаття В. Корепанова та В. Шумова, присвячена моделюванню воєнних дій. Власне, для істориків інтерес становить не математичний апарат, використаний авторами статті, а деякі висновки. На основі своєї методики російські автори зробили розрахунки стійкості регіонів в складі України станом на 2013 р. Показово, що у цьому переліку немає АР Крим. Найменші шанси залишитись у складі України мали, за їхніми розрахунками, Донецька, Луганська, Одеська та Харківська області, найвищі – Івано-Франківська,

Тернопільська, Львівська та Рівненська (Корепанов & Шумов, 2023, с. 39–40). Це є досить показовим свідченням намагання російських агресорів підвести математичну базу під свої загарбницькі плани. Саме найменш стійкі з точки зору росіян регіони у 2014 р. зазнали гібридної атаки з боку РФ.

Дуже цікаві висновки щодо застосування російської авіації в агресії проти України сформульовані у статті, опублікованій в лютовому числі часопису «Военная мысль» за 2023 р. У вступній частині автори констатують, що російська далекосяжна і оперативно-тактична авіація завдала низку масованих і групових авіаційних ударів по критичних елементах інфраструктури України із застосуванням крилатих ракет Х-101, Х-22, Х-32, Х-35У, гіперзвукових ракет «Кинджал», керованих ракет збільшеної дальності Х-59. Завдавались множинні удари БПЛА великої дальності «Герань-2» (тобто, іранських «Шахед-136»), а для придушення протиповітряної оборони літаки Су-30СМ і Су-35С використовували протирадіолокаційні ракети Х-31ПМ і Х-58УКШК (Ермолин, Зубов & Фомин, 2023, с. 18–19). А ось висновки значною мірою дисонують з ура-патріотичним тоном вступу. Чого варта хоча б така сентенція: «Ударна авіація практично не виконує завдань в оперативній глибині військ противника зі знищення об'єктів комунікацій [...], хоча ще 28 лютого 2022 р. Міністерство оборони Російської Федерації повідомило, що російська авіація завоювала панування в повітрі на території України» (Ермолин, Зубов & Фомин, 2023, с. 25). Автори підкреслюють, що бойові дії російсько-української війни (звісно, вони цей термін не використовують, вживаючи натомість евфемізм «спеціальна военная операція») мають яскраво виражений загальновійськовий характер. Особливу роль при цьому відіграють великокаліберна артилерія та реактивні системи залпового вогню. Авіація ж виконує допоміжну роль. Російські дослідники досить детально розписують коло завдань, яке виконує кожен рід бойової авіації, однак ми заглиблюватись у це зараз не будемо, відсилаючи зацікавлених до цитованої статті. Зупинимось лише на кількох тезах, які, на нашу думку, є важливими для вивчення застосування російської авіації. Автори підкреслюють дуже обмежене застосування російських засобів повітряної і космічної розвідки, особливо щодо виявлення

рухомих об'єктів і переміщень українських військ. Це суттєво обмежує можливості ударної авіації із завдання ударів по таких об'єктах в режимі реального часу. Далі вони з подивом відзначають: «Виявилось, що навіть за умов панування в повітрі ударна авіація не може у повну силу виконувати завдання ані на передньому краї, ані, тим більше, в глибині оборони противника, поки він використовує навіть обмежену кількість засобів ППО, отримуючи повномасштабну розвідувальну інформацію і цілевказання від систем радіолокаційного дозору і спостереження, засобів повітряної і космічної розвідки країн НАТО» (Ермолин, Зубов & Фомин, 2023, с. 25–26). Також дослідники підкреслюють безпрецедентно масове застосування БПЛА різних класів, які в російсько-українській війні домінують над пілотованою авіацією у розв'язанні завдань повітряної розвідки і цілевказання і все ширше використовуються для ударів по наземних (надводних) цілях.

Ще однією сферою військової діяльності, яка, на думку російських фахівців, має зазнати реформування з урахуванням уроків «специальной военной операции», є військово-політична робота (ВПР). Цьому присвячена стаття О. Тукмакова (Тукмаков, 2023). Аналізуючи причини доволі низької ефективності ВПР, автор відзначає недостатню професійно-посадову підготовленість керівників цієї роботи, шаблонні підходи і формалізм під час її проведення, а також неврахування досвіду організації ВПР під час інтервенції в Сирії та операції з підтримання миру в Нагірному Карабасі (Тукмаков, 2023, с. 26). Говорячи про агресію проти України, О. Тукмаков досить детально перераховує найбільш вдалі, на його думку, форми організації заходів ВПР (Тукмаков, 2023, с. 43–44). З іншого боку, автор нарікає, що «за умов швидкого ухвалення рішення про проведення СВО заходи військово-політичної пропаганди і агітації з особовим складом з перебудови з мирного на військовий лад не були проведені [...] наявні дані оцінки військово-політичної обстановки на Україні не повною мірою відповідали дійсності. Місцеві мешканці російськомовних областей замість квітів і короваїв, як ми очікували, зустріли тилові колони наших військ громадянським спротивом [...] відомості про морально-психологічний стан особового складу збройних сил України

виявились некоректними. Очікування неготовності їх до збройного спротиву і масової здачі в полон не виправдались» (Тукмаков, 2023, с. 47–48). Назагал ця стаття може слугувати не лише для вивчення особливостей інформаційно-психологічного забезпечення російських військ під час агресії проти України, але й для аналізу особливостей підготовки повномасштабного російського вторгнення. Планування його відбувалось, виходячи з ідеологічних, ба, навіть міфологічних настанов, які часто не мали нічого спільного з реальністю – що й підтверджує стаття О. Тукмакова.

Зрозуміло, що редакційна політика часопису «Военная мысль» як видання міністерства оборони РФ не може відрізнятись від офіційної лінії російського військово-політичного керівництва. Цим зумовлене спотворення дійсності в статтях, опублікованих у часописі. Чого варте, хоча б, твердження, що США і НАТО розпочали в Україні проксі-війну проти РФ у формі «зовнішньої протидії спеціальній військовій операції з демілітаризації і денацифікації України» (Бартош, 2023, с. 73). Тому українським дослідникам, звертаючись до матеріалів цього часопису, безумовно, треба застосовувати критичний підхід.

Можливості використання матеріалів російської фахової періодики для вивчення російсько-української війни не вичерпуються лише часописом «Военная мысль». Це продемонстрували, наприклад, Р. Гула та І. Передерій в роботі, присвяченій трансформації процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну (Гула & Передерій, 2022). Ми ж відзначимо, що матеріали проаналізованого нами видання можуть бути використані у кількох аспектах. Перший з них – це аналіз підготовки РФ до широкомасштабного вторгнення в Україну, визначення впливу геополітичних і стратегічних концепцій російського військово-політичного керівництва на планування вторгнення. Другий – вивчення планування і ходу окремих операцій (як це було проілюстровано на прикладі десанту на Гостомель). Третій – дослідження того, як у російських джерелах аналізуються уроки війни з Україною, що дає змогу ретроспективно оцінити ефективність дій військ агресора у порівнянні з первинними планами і очікуваннями.

Нарешті критичний розгляд зазначених публікацій дає додатковий матеріал для спростування російських фейків і спотворень у висвітленні російсько-української війни.

Джерела та література

- Бартош, А.А.** (2023). Прокси-война как определяющий фактор военных конфликтов XXI века. *Военная мысль*, 5, 61–74.
- Божедомов, Б.А. & Левченко, Т.Г.** (2022). Оборонительные бои в городе: факторы успеха по опыту вооруженного конфликта на Северном Кавказе. *Военная мысль*, 7, 58–70.
- Гула, Р. & Передерій, І.** (2022). Трансформація процесів морально-психологічного забезпечення російської армії в контексті підготовки до збройного вторгнення в Україну (2013 – початок 2022 рр.). *Український історичний журнал*, 4, 116–128. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.116>
- Дынник, А.В. & Вдовин, А.В.** (2023). Применение тактических воздушных десантов в современных конфликтах: проблемы и пути их решения. *Военная мысль*, 5, 75–84.
- Ермолин, О.В, Зубов, Н.П. & Фомин, М.В.** (2023). Применение ударной авиации Воздушно-космических сил в военных конфликтах будущего. *Военная мысль*, 2, 17–27.
- Зеленов, А.В.** (2021). Десантно-штурмовые действия в современном военном конфликте и перспектива их развития. *Военная мысль*, 6, 28–33.
- Зорин, С.В., Зинатуллин, Р.Ф. & Берендеев, М.П.** (2022). Боевые действия артиллерии общевойскового формирования в урбанизированном районе. *Военная мысль*, 6, 31–36.
- Корепанов, В.О. & Шумов, В.В.** (2023). Моделирование военных, боевых и специальных действий. *Военная мысль*, 1, 28–41.
- Криницкий, Ю.В. & Чеховский, В.Г.** (2022). Сферы вооруженной борьбы и театры военных действий. *Военная мысль*, 9, 21–28.
- Мистецтво війни Сунь-дзи (Сунь-дзи бінфа). Пер. з давньокитайської С.П. Лесняка (2014). *Китаєзнавчі дослідження*, 1–2, 108–125.
- Прудников, Л.А. & Кузьменко, А.В.** (2023). Применение невоенных мер в интересах обеспечения военной безопасности России. *Военная мысль*, 1, 6–18.
- Скорич, Л.В. & Харук, Д.А.** (2022). Висвітлення повномасштабної російської агресії проти України у військовій періодиці Польщі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Історичні науки*, 4/33, 272–277. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.41>

- Соколов, В.Н. & Харжавин, А.В.** (2022а). Закономерности и принципы оперативного применения формирований войск и сил на приморских направлениях Российской Федерации. *Военная мысль*, 5, 32–45.
- Соколов, В.Н. & Харжавин, А.В.** (2022b). Концепция применения формирований войск и сил на приморских операционных направлениях Российской Федерации. *Военная мысль*, 8, 15–26.
- Тукмаков, О.Г.** (2023). Основные направления совершенствования военно-политической работы при подготовке операций. *Военная мысль*, 2, 38–48.
- Урюпин, В.Н. & Таненя, О.С.** (2021). Десантно-штурмовые действия на вертолетах как основной способ выполнения боевых задач тактическими воздушными десантами. *Военная мысль*, 7, 25–34.
- Харук, А.** (2022). Оборона Гостомельського та Васильківського аеродромів: спроба реконструкції подій. *Український історичний журнал*, 4, 139–147. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.139>
- Харук, А.І. & Скорич, Л.В.** (2023). Військова періодика Італії про російську агресію проти України. *Військово-науковий вісник*, 39, 90–101. doi: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.39.2023.90-101>

References

- Bartosh, A.A.** (2023). Proksi-vojna kak opredelajushhij faktor voennyh konfliktov XXI veka [Proxy war as a determining factor of military conflicts of the 21st century]. *Voennaja mysl – Military thought*, 5, 61–74 [in Russian].
- Bozhedomov, B.A. & Levchenko, T.G.** (2022). Obornitelnye boi v gorode: factory uspeha po opytu vooruzhennogo konflikta na Severnom Kavkaze [Defensive battles in the city: success factors based on the experience of the armed conflict in the North Caucasus]. *Voennaja mysl – Military thought*, 7, 58–70 [in Russian].
- Dynnik, A.V. & Vdovin, A.V.** (2023). Primenenie takticheskikh vozдушnyh desantov v sovremennyh konfliktah: problemy i puti ih reshenija [The use of tactical airborne assault forces in modern conflicts: problems and ways to solve them]. *Voennaja mysl – Military thought*, 5, 75–84 [in Russian].
- Ermolin, O.V, Zubov, N.P. & Fomin, M.V.** (2023). Primenenie udarnoj aviacii Vozдушno-kosmicheskikh sil v voennyh konfliktah budushhego [The use of strike aviation of the Aerospace Forces in military conflicts of the future]. *Voennaja mysl – Military thought*, 2, 17–27 [in Russian].

- Hula, R. & Perederii, I.** (2022). Transformatsiia protsesiv moralno-psykholohichnoho zabezpechennia rosiiskoi armii v konteksti pidhotovky do zbroinoho vtornhennia v Ukrainu (2013 – pochatok 2022 rr.) [Transformation of Moral and Psychological Provision Processes of the Russian Army in the Context of Preparation Armed Invasion in Ukraine (2013 – Beginning 2022)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 4, 116–128. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.116>
- Kharuk, A.** (2022). Oborona Hostomelskoho i Vasytkivskoho aerodromiv: sprobа rekonstruktсии podii [Defence of Hostomel and Vasytkiv Airfields: An Attempt to Reconstruct Events]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 4, 139–147. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.139> [in Ukrainian].
- Kharuk, A.I. & Skorych, L.V.** (2023). Viiskova periodyka Italiі pro rosiisku ahresiiu proty Ukrainy [Military Periodicals of Italy About Russian Aggression Against Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*, 39, 90–101. doi: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.39.2023.90-101> [in Ukrainian].
- Korepanov, V.O. & Shumov, V.V.** (2023). Modelirovanie voennyh, boevykh i special'nykh dejstvii [Simulation of military, combat and special operations]. *Voennaja mysl – Military thought*, 1, 28–41 [in Russian].
- Krinickij, Ju.V. & Chehovskij, V.G.** (2022). Sfery vooruzhennoj borby i teatry voennykh dejstvii [Spheres of armed struggle and theaters of operations]. *Voennaja mysl – Military thought*, 9, 21–28 [in Russian].
- Mystetstvo viiny Sun-dzy (Sun-dzy binfa) [Sun Tzu's Art of War (Sun Tzu Binfa)]. Per. z davnokytaiskoi S.P. Lesniaka (2014). *Kytaieznavchi doslidzhennia – Chinese studies*, 1–2, 108–125 [in Ukrainian].
- Prudnikov, L.A. & Kuzmenko, A.V.** (2023). Primenenie nevoennykh mer v interesah obespechenija voennoj bezopasnosti Rossii [The use of non-military measures in the interests of ensuring the military security of Russia]. *Voennaja mysl – Military thought*, 1, 6–18 [in Russian].
- Skorych, L.V. & Kharuk, D.A.** (2022). Vysvitlennia povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii proty Ukrainy u viiskovii periodytsi Polshchi [The Coverage of Full-Scale Russian Aggression Against Ukraine in Polish Military Periodicals]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Academic notes of the Tavri National University named after V.I. Vernadskyi. Series: Historical sciences*, 4/33, 272–277. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.41> [in Ukrainian].
- Sokolov, V.N. & Harzhavin, A.V.** (2022a). Zakonomernosti i principy operativnogo primenenija formirovanij vojsk i sil na primorskih

- napravljenijah Rossijskoj Federacii [Patterns and principles of the operational use of formations of troops and forces in the coastal areas of the Russian Federation]. *Voennaja mysl – Military thought*, 5, 32–45 [in Russian].
- Sokolov, V.N. & Harzhavin, A.V.** (2022b). Koncepcija primenenija formirovanij vojsk i sil na primorskih operacionnyh napravlenijah Rossijskoj Federacii [The concept of the use of formations of troops and forces in the coastal operational areas of the Russian Federation]. *Voennaja mysl – Military thought*, 8, 15–26 [in Russian].
- Tukmakov, O.G.** (2023). Osnovnye napravlenija sovershenstvovanija voenno-politicheskoj raboty pri podgotovke operacij [Main Directions for Improving Military-Political Work in Preparing Operations]. *Voennaja mysl – Military thought*, 2, 38–48 [in Russian].
- Urjupin, V.N. & Tanenja, O.S.** (2021). Desantno-shturmovye dejstvija na vertoletah kak osnovnoj sposob vypolnenija boevyh zadach takticheskimi vozdušnymi desantami [Helicopter air assault operations as the main way to perform combat missions by tactical airborne assault forces]. *Voennaja mysl – Military thought*, 7, 25–34 [in Russian].
- Zelenov, A.V.** (2021). Desantno-shturmovye dejstvija v sovremennom voennom konflikte i perspektiva ih razvitija [Air assault operations in a modern military conflict and the prospect of their development]. *Voennaja mysl – Military thought*, 6, 28–33 [in Russian].
- Zorin, S.V., Zinatullin, R.F. & Berendeev, M.P.** (2022). Boevye dejstvija artillerii obshhevojskovogo formirovanija v urbanizirovannom rajone [Combat operations of artillery of a combined arms formation in an urbanized area]. *Voennaja mysl – Military thought*, 6, 31–36 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць Дрогобицького
державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія Історія. Випуск 13/55 (2023)

Головний редактор **Юрій Стецик**
Технічний редактор **Галина Гриценко**
Коректор **Олександр Голубєв**

Підписано до друку 18.05.2023 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 20,50. Тираж 50. Замовлення № 105.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
Е-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles

Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

History Series. Issue 13/55 (2023)

Editor-in-chief Yuriy Stetsyk
Technical Editor Halyna Hrytsenko
Corrector Oleksandr Golubev

Signed for printing on 18.05.2023. Format 60x84/16. Offset paper.
Times New Roman Font. Digital printing. Printer's sheet 20.50.
Circulation 50. Order № 105
Printed from the finished original layout.

"Helvetica" Publishing House
65101, Ukraine, Odessa, Inglezi Street, 6/1
Telephone: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Certificate of the subject of publishing
DK № 6424 dated October 4, 2018